Banca Națională a României

Palatele Băncii Naționale a României

Volumul I
Palatul Vechi

Acad. Mugur Isărescu
coordonator

Sabina Mariţiu Romeo Cîrjan

Palatele Băncii Naţionale a României

Volumul I
Palatul Vechi

2012

Cuvânt înainte
7

Nota autorilor
15

De la han la clădirea de bancă:
două secole de funcționalitate
comercial-financiară
a centrului Bucureștiului
(secolele al XVII-lea – al XIX-lea)
17

O istorie paralelă:
edificarea Palatului Vechi
al Băncii Naționale a României
și nașterea
city-ului bucureștean
41

Arhitectura
Palatului Vechi
93

Arhitecți și artiști
ai Palatului Vechi
139

Album foto
149

Abrevieri, note
291

Bibliografie
311

Cuvânt înainte

Academician Mugur Isărescu
Guvernatorul Băncii Naționale a României

Monumentul arhitectonic care încorporează clădirile Băncii Naţionale a României – în perimetrul marcat de străzile Lipscani, Eugeniu Carada, Doamnei şi Smârdan – oferă dovezi elocvente ale importanţei pe care înaintaşii noştri au acordat-o reperelor ce au definit şi definesc prestigiul acestei instituţii fundamentale a statului român. Încă din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea şi continuând cu perioada de după Marea Depresiune, până în anii celui de-Al Doilea Război Mondial, acest complex de clădiri este o dovadă că societatea românească a ştiut să dezvolte cultura performanţei, să asigure înzestrarea Bucureştilor cu opere de arhitectură de anvergură europeană ce sunt şi astăzi mândria capitalei României, să cultive vocaţia pentru lucrul foarte bine făcut.

Nu mai este un secret că zona cuprinsă între Calea Victoriei, bd. I. C. Brătianu, bd. Carol I şi cursul Dâmboviţei a constituit, încă din perioada medievală, inima comercială a oraşului. Mai puţin cunoscută însă este importanţa pe care a avut-o fondarea Băncii Naţionale, în anul 1880, şi edificarea primului său palat, zece ani mai târziu. Importanţă majoră, pentru că evoluţia şi structura centrului vechi al Bucureştiului ajunge, inevitabil, să se confrunte cu realitatea cartierului financiar-bancar care s-a constituit, de la sfârşitul secolului al XIX-lea, în jurul clădirii Băncii Naţionale.

Prin ridicarea sa peste ruinele hanului Șerban Vodă, Palatul Vechi al Băncii se constituie într-un exemplu al acestei evoluţii. Iar prin stilul eclectic de factură academică franceză pe care l-a adoptat, clădirea exprimă procesul de transformare a Bucureştiului în ceea ce mai târziu s-a numit „micul Paris”. În egală măsură, clădirea era destinată să reflecte, prin volumetrie şi decoraţie, rolul central pe care „banca de scompt şi circulaţiune” – după cum era denumită Banca Naţională în legea de înfiinţare – îl deţinea în corpul instituţiilor României independente.

Dincolo de funcţionalitatea evidentă a clădirii pentru tipologia operaţiunilor bancare specifice perioadei în care a fost construită, un alt aspect atrage atenţia: monumentalitatea şi echilibrul acesteia, ce dovedesc nu numai o bună cunoaştere a mânuirii proporţiilor în spirit renascentist, dar şi adaptarea ansamblului la cerinţele arhitecturii moderne. Cei doi arhitecţi francezi care au realizat proiectul clădirii, Marie-Joseph Cassien Bernard şi Albert Galeron, aduc în România profesionismul unei arhitecturi specializate, acea *commercial architecture* care, apărută în Marea Britanie încă din deceniul al IV-lea al secolului al XIX-lea, a cunoscut o largă difuziune în Franţa celui de-Al Doilea Imperiu.

Acestea au fost, categoric, motive suficiente pentru care Palatul Vechi al BNR s-a constituit în sine, de la început, ca un nucleu al vieţii financiar-bancare bucureştene. Fenomenul proliferării sediilor de instituţii financiare în fosta zonă comercială a Târgului de Sus, în jurul Palatului Vechi al BNR, a fost relativ rapid. Dacă în primul deceniu al secolului al XX-lea densitatea acestora în străzile adiacente clădirii BNR prezenta deja caracteristicile unui centru financiar, treizeci de ani mai târziu, în preajma celui de-Al Doilea

Război Mondial, multitudinea clădirilor cu funcționalitate similară definea existența unui adevărat *city* bucureștean. Cartierul financiar care s-a dezvoltat în mod natural, neprogramat, în jurul sediului BNR, a contribuit, dincolo de nota specializată a instituțiilor componente, la imprimarea unui aer european Bucureștiului din prima jumătate a secolului al XX-lea.

Mai trebuie notat că, în timp, s-a format un „complex arhitectonic" al Băncii Naționale, înălțat în trei etape. În prima etapă a fost construit Palatul Vechi, în strada Lipscani. În etapa a doua a fost ridicat Palatul Chrissoveloni, tot în strada Lipscani. Iar în a treia etapă a luat naștere Palatul Nou, în strada Doamnei. Cele trei palate se descoperă astăzi contemporanilor ca o semnificativă lecție de istorie care ne vorbește despre cei care le-au imaginat, le-au finanțat și au grăbit construcția lor; despre imense acumulări de experiență și înțelepciune din acel timp de avânt al capitalismului românesc.

Aceste trei clădiri au fost subiectul mai multor cărți semnificative. Au fost prezentate valoroase comunicări, au fost organizate dezbateri și reuniuni științifice, toate cu participarea unor personalități de renume ale comunității bancare, ale mediului academic și ale mass-media, care au abordat, sub diferite aspecte, palatele BNR, sub forma unei serii de cărți-album. În anii din urmă, participanții la aceste manifestări au avut ocazia să le viziteze. Iar în perspectivă, muzeul Băncii Naționale a României va fi deschis publicului larg și va înfățișa vizitatorilor linii arhitectonice îmbinate într-o perfectă armonie clasică, de o mare valoare artistică exterioară și interioară.

De aceea, cred că cele trei palate monumentale merită o prezentare, de asemenea, deosebită. Ideea e mai veche, iar Banca Națională a decis că acum – în avanpremieră la deschiderea muzeului pentru publicul larg, la împlinirea a două decenii de când s-au demarat lucrările de consolidare și reabilitare a celor trei clădiri și la finalizarea acestui uriaș efort – este timpul ca această prezentare să fie înfăptuită. Prezentarea are forma unei serii de trei volume (cărți-album) realizate în condiții grafice remarcabile. Primul volum din această serie, *Palatul Vechi al Băncii Naționale*, vede acum lumina tiparului. Următorul volum va fi dedicat Palatului Nou al BNR. În sfârșit, al treilea volum va înfățișa publicului Palatul Chrissoveloni.

* *
*

Câteva cuvinte despre volumul întâi, semnat de Sabina Marițiu și Romeo Cîrjan, doctori în istorie, componenți ai echipei specializate în cercetări istorice din Banca Națională.

Lucrarea încearcă să regrupeze rezultatele cercetărilor întreprinse în ultima decadă de istorici și arhitecți. În același timp, aduce o serie de informații inedite, rezultate nu numai dintr-o îndelungată cercetare a arhivelor, dar și dintr-o interpretare a istoriei Bucureștiului mai apropiată de realitățile spațiului otomano-balcanic în care Țara Românească a gravitat mai ales în epoca fanariotă. Și dacă, așa cum subliniază autorii acestui prim volum,

cercetările de arhive nu au făcut în toate cazurile dezvăluiri relevante, compararea mai multor documente a făcut posibilă refacerea cu acuratețe a istoriei clădirilor din centrul financiar al Bucureştilor. Astfel, autorii lucrării pleacă de la adevăruri descoperite în arhiva BNR şi trec la analizarea unor documente din Arhivele Naționale, din Biblioteca Academiei şi din Biblioteca Națională care n-au fost prezentate publicului până acum.

Pe această bază documentară solidă, este de notat faptul că autorii dezvoltă o adevărată „saga" a devenirii centrului financiar în legătură strânsă cu zona comercială a Lipscanilor. Sunt relevate detalii semnificative privind perimetrul din jurul Băncii Naționale, cuprinzând construcții monumentale ce au dat personalitate „micului Paris" (Palatul CEC-ului, Palatul de Justiție, Palatul Poştei) şi au constituit marele semn că feudalismul românesc părăsise scena istoriei, făcându-i loc capitalismului. Iar faptul că Bucureştiul dobândea un *city* veritabil, în jurul clădirilor Băncii Naționale, este prezentat atât ca fapt de civilizație, cât şi ca o operă de educație națională. Autorii susțin aceste idei şi cu un consistent album fotografic, atașat lucrării, cu imagini valoroase ale clădirilor din zonă în diferite etape istorice, dar şi ale Palatului Vechi, inclusiv după restaurarea încheiată în anul 2011. Albumul este conceput ca o vizită virtuală, de la exterior spre interior, de-a lungul unui traseu coerent, cu accentul pus pe spațiile publice şi de reprezentare.

Volumul este un tribut adus istoriei şi predecesorilor noştri, cei care au gândit, finanțat, realizat şi păstrat aceste valori ale României. În egală măsură, este un omagiu adus arhitecților, constructorilor şi artiştilor Palatului, cei ce au făcut posibilă desăvârşirea acestui capitol al istoriei. Volumul este dedicat şi acelor echipe devotate de colegi din BNR care au lucrat, cu devotament, străduință şi profesionalism, timp de peste douăzeci de ani, la reabilitarea şi recâştigarea, pentru țară, a acestor avuții naționale.

Banca Națională a României, vedere din strada Lipscani

Nota autorilor

Realizarea acestei cărți nu ar fi fost posibilă fără sprijinul permanent și necondiționat primit pe parcursul întregii perioade de studiu și documentare din partea doamnei Surica Rosentuler, în calitatea sa de director al Direcției Studii economice din Banca Națională a României. Interesul pentru recuperarea istoriei financiare românești și a trecutului Băncii Naționale s-a aflat în centrul preocupărilor editoriale ale doamnei Rosentuler, căreia, în calitate de autori ai prezentului volum, îi rămânem profund îndatorați. De asemenea, mulțumim doamnelor Elena Iorga, director adjunct, Direcția Studii economice și Daniela Bordei, șef serviciu, Serviciul traduceri, editare și documentare, care s-au alăturat inițiativei noastre, sprijinindu-ne în demersul documentar. Recunoștința noastră se îndreaptă deopotrivă spre domnii Iuliu Iacobescu, director și George Deaconeasa, director adjunct – Direcția Secretariat, care ne-au acordat întregul suport administrativ.

Mulțumim domnului Dorin Dobrincu, care, în calitate de director general al Arhivelor Naționale ale României, ne-a aprobat accesul nelimitat la fondurile de arhivă solicitate. Accesul la documentele deținute de Aparatul Central al Arhivelor Naționale și de Serviciul Municipiului București al Arhivelor Naționale nu ar fi fost posibil fără colaborarea plină de solicitudine pe care am primit-o din partea arhiviștilor și arhivarilor instituției. Documentarea la sălile de studiu din București ale Arhivelor Naționale ne-a fost facilitată de către Lucica Tornea, Mirela Comănescu, Velica Silica, Andreea Orzaru, Florența Mititelu, Șerban Marin, Valentin Fușcan și Cristian Toma. Le mulțumim tuturor pentru disponibilitatea de a ne pune la dispoziție numeroasele materiale care au stat la baza documentării contextului urban al centrului financiar al Bucureștiului la sfârșitul secolului al XIX-lea. Nu în ultimul rând, îi mulțumim domnului Emanuel Bădescu de la Cabinetul de Stampe al Bibliotecii Academiei Române, care, cu profesionalism și entuziasm, ne-a pus la dispoziție o parte din informațiile și imaginile care se regăsesc între paginile acestei lucrări.

Volumul de față nu ar fi fost complet fără corectura și sugestiile făcute de colegele noastre, doamnele Liza Dinculescu și Mioara Ion. Mulțumim colegei noastre, doamna Elena Pintilie, pentru disponibilitatea de a ne pune la dispoziție documentele de arhivă solicitate. Totodată suntem recunoscători colegilor Dan Chiță, Otilia Georgescu, Geovana Coatu și Florentina Ban.

Există puține mărturii fotografice care să ilustreze mulțumitor evoluția străzilor evocate de-a lungul secolului al XIX-lea. Alături de ilustratele de epocă – cele mai multe realizate în perioada 1890-1920 – am optat pentru reproducerea proiectelor de fațadă originale ale unor clădiri care nu apar în alte surse imagistice. Cele mai multe sunt inedite; pentru o vizualizare optimă și în dorința de a nu altera conținutul informației, am preferat inversarea cromatică a ozalidului.

De la han la clădirea de bancă: două secole de funcționalitate comercial-financiară a centrului Bucureștiului (secolele al XVII-lea – al XIX-lea)

Romeo Cîrjan

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea și, cu deosebire, după Războiul de Independență, zona centrală a Bucureștiului a cunoscut un proces de restructurare urbanistică nemaiîntâlnit până atunci. Monumentalizarea orașului, prin construcția marilor edificii publice care vor desăvârși, în prima jumătate a secolului al XX-lea, imaginea „Micului Paris" din Balcani, era expresia voinței elitei naționale de a marca, prin edificarea capitalei țării într-o ambianță arhitecturală de factură occidentală, opțiunea culturală a României moderne. Cu puține excepții, arhitectura oficială a Bucureștiului din această epocă – proiectată de arhitecți francezi sau de arhitecți români educați, în majoritate, la École des Beaux-Arts din Paris – are drept model indiscutabil ansamblul marilor construcții de factură eclectică ridicate în capitala celui de-al Doilea Imperiu Francez.

Construcția celor două palate ale Băncii Naționale, realizată la o jumătate de secol distanță, se înscrie în aceleași tipare de modernizare a Bucureștiului – este adevărat, generate de contexte politice și culturale diferite – în spiritul marilor capitale europene. Din perspectiva istoricului care scrie la începutul secolului al XXI-lea, amplasarea unor instituții importante ale statului modern în vechile hanuri bucureștene în jurul anului 1870[1] evocă, simbolic, perioada de trecere de la orașul otomano-balcanic la capitala României. Prelungind acest simbolism la construcția primei clădiri a Băncii Naționale, realizată pe terenul pe care a funcționat hanul Șerban Vodă – unul dintre cele mai reputate hanuri bucureștene timp de mai bine de un secol și jumătate – avem, așadar, imaginea simultană a tranziției urbanistice și instituționale petrecute la sfârșitul secolului al XIX-lea în București.

Ridicarea Palatului BNR în centrul celui mai vechi cartier comercial al orașului nu este întâmplătoare, ci reflectă continuitatea în spațiul urban a unei tradiții financiare și comerciale ce trimite la primele secole de existență a Bucureștiului. Păstrând permanent în memorie faptul că orașul a apărut într-o epocă în care Țara Românească era vasală Imperiului Otoman și că nu a beneficiat de moștenirea urbanismului greco-roman, se cuvine să subliniem influența sud-dunăreană în configurarea morfologiei urbane din secolele al XVII-lea – al XVIII-lea.

O analiză detaliată a dezvoltării urbanistice a Bucureștiului, atât cât ne permit sursele cartografice să o întrevedem, nu face obiectul lucrării de față. Să amintim doar că o serie de elemente marchează Bucureștiul – cel puțin așa cum ne este cunoscut din documentele de la sfârșitul epocii fanariote – cu o puternică amprentă orientală, ca o reflectare a regimului politic din Țara Românească. Ne referim nu numai la aspectul urbanistic, așa cum este descris în secolul al XVIII-lea de călătorii străini,[2] dar

Fațada din strada Smârdan a hanului Șerban Vodă (detaliu).
Foto arh. N. Cerkez (1882)

și la instituțiile orășenești care dau măsura influenței otomano-balcanice: preeminența puterii centrale asupra conducerii orașului, fenomen vizibil încă din secolele al XVI-lea – al XVII-lea, dar marcant în epoca fanariotă[3] sau apariția tardivă a breslelor și raporturile de subordonare ale acestora față de puterea centrală.[4]

Un examen sumar al surselor cartografice despre București, datate de la sfârșitul secolului al XVIII-lea până la jumătatea secolului al XIX-lea, ne demonstrează că orașul poate să fie cu ușurință circumscris caracterizării pe care Maurice Cerasi o face sistemului urban otoman. Acesta

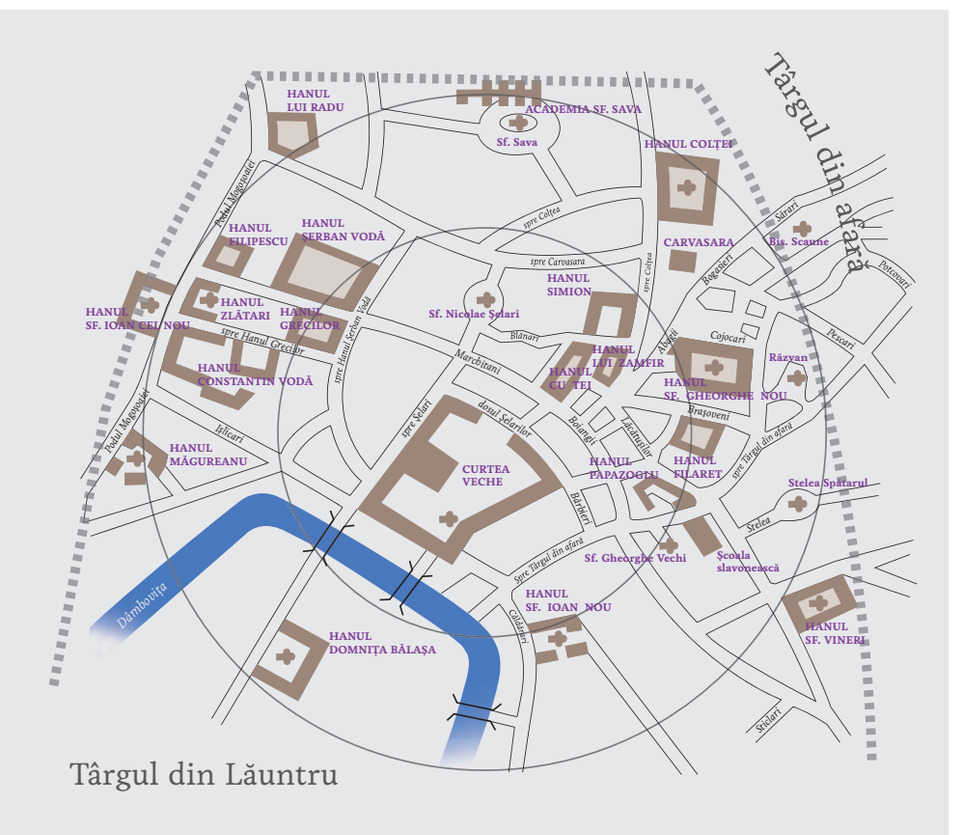
> *nu este un sistem de mari contraste și linii nete de demarcație între diversele niveluri ierarhice. El este mai degrabă o suprapunere între oraș și sat, care marchează complexitatea sau ambiguitatea funcțiilor așezărilor. Structura însăși a țesutului urban concură în stabilizarea aspectului ambiguu al orașelor.*[5]

Pe de altă parte, nu trebuie să uităm că civilizația medievală a Țării Românești a fost produsul unui spațiu de frontieră, fenomen ale cărui manifestări în aria de dezvoltare urbană a fost readus în discuție în ultimele decenii – este adevărat, cu accente uneori exagerate în ceea ce privește influența instituțiilor[6] și a teoriei arhitecturii[7] de inspirație occidentală – folosindu-se o nouă metodologie de cercetare.

Pornind de la aceste observații cu caracter general, să amintim că un element determinant al dezvoltării Bucureștiului medieval era lipsa unui zid de incintă permanent, ceea ce a creat premisele dezvoltării neîngrădite și necondiționate de axele generate de porțile zidului de incintă. Fenomenul este frecvent întâlnit în orașele de la sudul Dunării, fondate în epoca medie-

vală, care nu au preluat tradiția urbanistică romană sau romano-bizantină. Această caracteristică a stat la baza imaginii de oraș verde pe care o descriu călătorii străini: în afara nucleului urban, spațiile verzi se amplifică, constituindu-se în racorduri spre zona rurală, mai exact spre *hotarul* sau *moșia* orașului.[8]

În geneza și evoluția zonei comerciale a orașului sunt multe elemente necunoscute, în principal pentru perioada secolelor al XV-lea – al XVII-lea. Deși există unanimitate de păreri referitoare la importanța comerțului în apariția orașului de pe Dâmbovița, nu există același acord în ceea ce privește centrul generator al vieții urbane.[9] Chestiunea se regăsește în discuția asupra raportului de anterioritate / posterioritate dintre Curtea domnească, „Târgul din Lăuntru" și biserica Sf. Gheorghe Vechi.[10] Nefiind însă scopul demersului nostru să discutăm în amănunt această problemă, ne oprim doar la sublinierea unor elemente care includ Bucureștiul, așa cum este cunoscut din planurile Sulzer și Borroczyn, în categoria orașelor de influență otomano-balcanică.

Târgul din Lăuntru

Hanurile bucureștene din Târgul din Lăuntru
în secolul al XVIII-lea
(desen de R. Cîrjan după G. D. Florescu)

Cele mai vechi planuri ale Bucureștiului ne prezintă configurația tipică a orașului otomano-balcanic, cu forma radiantă, având ca centru Curtea domnească, situată pe malul stâng al Dâmboviței.[11] Curtea domnească nu se identifică însă cu situl originar, generator al vieții urbane. După cum am amintit, Bucureștiul nu s-a grefat pe o tramă stradală prestabilită, ci s-a dezvoltat în jurul unui nucleu originar, cu funcționalitate comercială, cu rolul de a concentra schimburile dintre comunitățile rurale din lunca Dâmboviței și de a deservi călătorii ce tranzitau Muntenia, pe rutele din Transilvania sau zona subcarpatică, înspre și dinspre sudul Dunării.[12] A rezultat, după cum arată Nicolae Lascu,

> *o dezvoltare tentaculară, de-a lungul principalelor drumuri de legătură în teritoriu și urbanizarea treptată a suprafețelor dintre aceste adevărate axe ale urbanizării.*[13]

Curtea domnească – temporară în a doua jumătate a secolului al XV-lea și permanentă din secolul al XVI-lea – a jucat rolul de catalizator al vieții urbane a Bucureștiului. Proprietate domnească, asemenea celor mai multe dintre târgurile din Țara Românească din secolul al XV-lea,

Hanul Șerban Vodă. Aripa dinspre fundătura Chirovici (detaliu).
Foto arh. N. Cerkez (1882)

târgul Bucureștiului s-a extins și și-a amplificat țesutul urban ca o consecință a dezmembrării progresive a proprietății domnești, în urma daniilor făcute de domnii munteni către boieri, biserici și mănăstiri.[14] În acest cadru, trebuie să remarcăm că orașul și-a păstrat multă vreme după atestarea sa documentară funcționalitatea preponderent comercială dezvoltând-o lent pe aceea de centru de putere.[15]

Un alt element pe care se cuvine să-l evocăm îl reprezintă maidanele, individualizate de Dana Harhoiu pe planul Borroczyn,[16] care sunt – în spiritul moștenirii otomane – terenuri libere între insule fără funcționalitate specifică de „piață" în sens urbanistic occidental[17]. În acest sens este de amintit o mărturie de la mijlocul secolului al XIX-lea, aceea a belgianului O. Squarr care, vizitând Bucureștiul în timpul Războiului Crimeii, constată că aici

> *nu se văd nici piețe publice, nici «locuri» de plimbare. Singurele monumente care se întâlnesc în număr mare sunt bisericile ortodoxe.*[18]

Uneori, maidanele bucureștene fac trimitere la o funcționalitate religioasă (acolo unde sunt situate în imediata vecinătate a unei biserici)[19], dar ele au rol comercial prin găzduirea de târguri ocazionale și contribuie la agregarea periferiei. Pe lângă această funcționalitate comercială, maidanele nu prezintă asemănări cu spațiile publice europene în sensul definirii acestora ca spații de reunire a comunității urbane, a prezenței administrației publice sau ca manifestare a spiritului corporativ burghez.[20]

Dincolo de aceste maidane, configurația spațiului privat bucureștean trimite la același mediu cultural tardo-medieval care, cu unele diferențe regionale, este

definit de locuința otomano-balcanică.[21] După Pierre Pinon, care face o analiză recentă a orașului otomano-balcanic,

> *de la Ohrida la Plovdiv, de la Verria (în Grecia) la Tetovo și până mai departe la București, străzi aliniate cu case cu console (çikma în turcă) și acoperișuri proeminente sunt foarte apropiate, cu doar ușoare diferențe de detaliu, chiar atunci când structurile construcțiilor urbane pot diferi; iar acestea sunt, de asemenea, similare cu cele de la Bursa, Tokat sau Kütahya.*[22]

În acest cadru general, planul Bucureștiului de la sfârșitul secolului al XVIII-lea apare, în liniile sale generale, conform principiilor enunțate de Maurice Cerasi pentru orașul otoman, cel sud-slav și, parțial, cel maghiar. Este vorba despre unități habitative de mică densitate, articulate în structuri libere, care nu formează fațade continue la stradă (în spiritul orașelor contemporane vest-europene), ci sunt dispuse în „benzi" de grădini așezate, în măsura posibilului, de-a lungul curbelor izometrice ale sitului.[23]

Pe de altă parte, se cuvine a fi amintit un ultim element, mai puțin discutat în literatura privind urbanismul Bucureștiului din prima jumătate a secolului al XIX-lea. Este vorba despre funcționalitatea fundăturilor care, reprezentate din abundență pe planul Borroczyn, nu ne apar – în sensul evocat de Pierre Pinon[24] – ca elemente structurale de urbanism, specifice orașelor orientale, ci ca structuri circumstanțiale, așa cum întâlnim în orașele din Mediterana occidentală. Acestea reprezintă o etapă în „desfacerea" marilor insule care apar pe hărțile de la sfârșitul secolului al XVIII-lea în mici proprietăți și reflectă absența unei planificări urbane. Evoluția fenomenului poate fi urmărită foarte clar în zona periferică prin

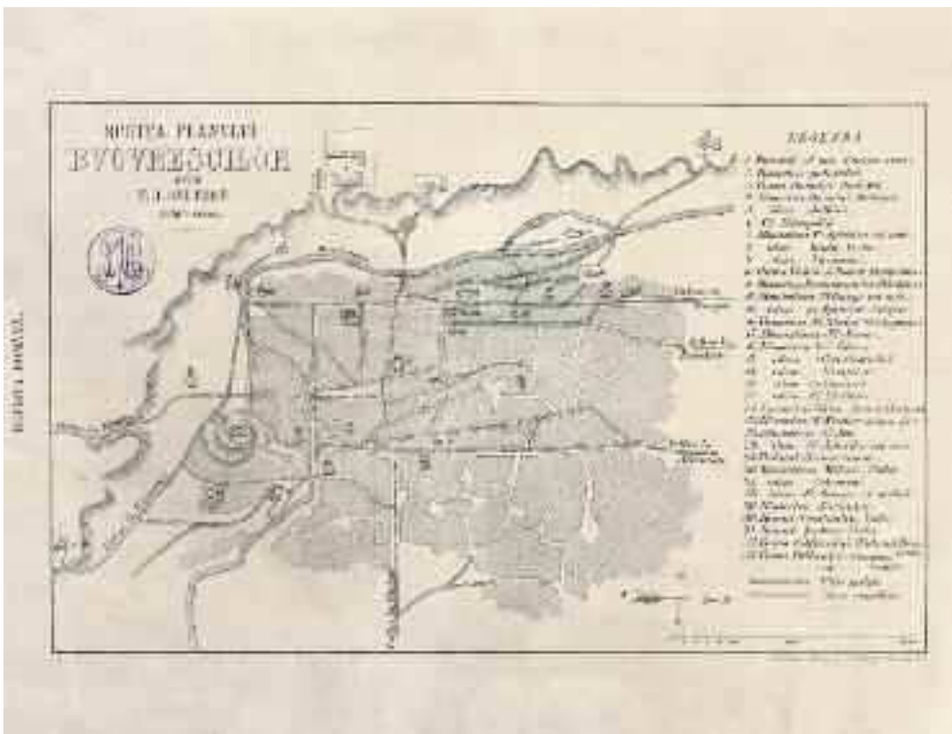

Hanul Șerban Vodă. Intrarea dinspre strada Smârdan (detaliu).
Foto arh. N. Cerkez (1882)

comparația planurilor Purcell și Borroczyn și, mai puțin concentrat, în aria de maximă aglomerare urbană a orașului din jurul Curții domnești.[25]

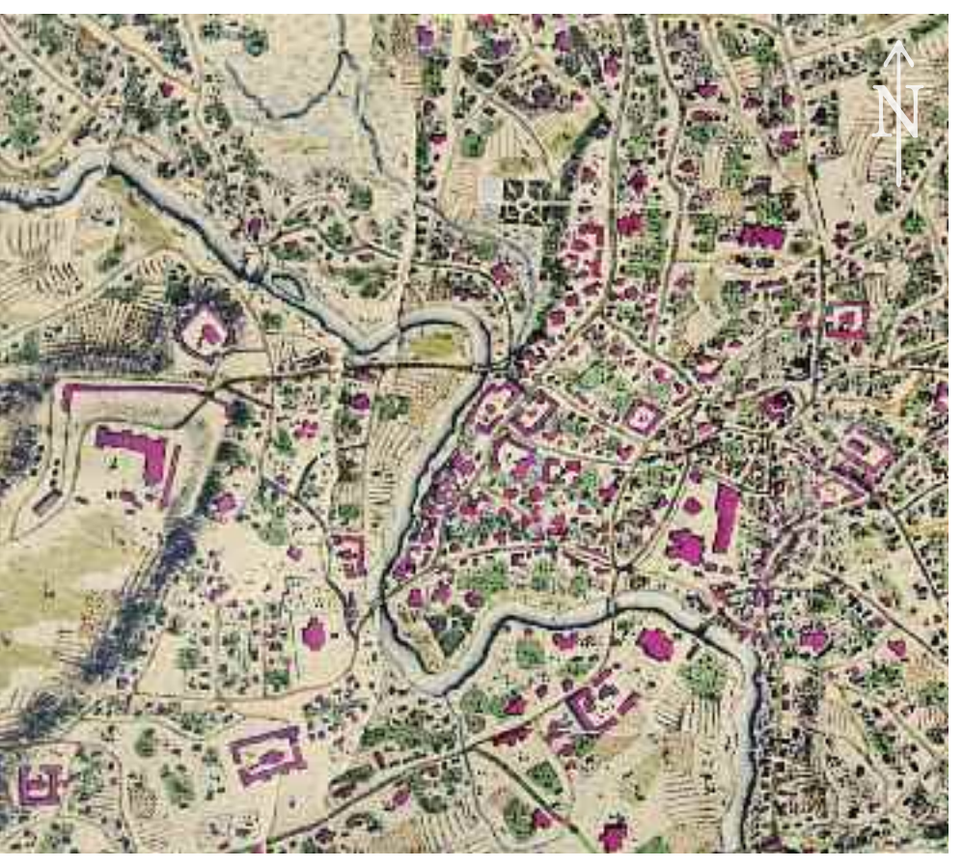
Aceste elemente conturează similitudinile cu orașul balcanic din epoca otomană. Este un „haos" structural care se traduce prin absența unei planificări urbanistice de tip occidental și pune în lumină articularea orașului în spiritul așezărilor din spațiul otomano-balcanic. În absența surselor cartografice, ne putem pune întrebarea dacă, nu cumva, ele sunt chiar anterioare epocii fanariote, pentru că, în opinia noastră, ele nu pot fi exclusiv produsul importurilor culturale ale elitelor grecești venite în Țara Românească de la Constantinopol, ci definesc și apartenența la civilizația otomano-balcanică a regiunii în care s-a constituit viitoarea capitală a României moderne.

Ce diferențiază Bucureștiul de orașul otomano-balcanic? Considerăm că deosebirile marcante sunt date de situarea acestuia la periferia lumii balcanice și de regimul juridic al solului care decurge din statutul de autonomie al Țării Românești. Într-adevăr, faptul că Țara Românească nu era inclusă în „Casa Islamului" (*dâr al-Islam*) presupunea, printre altele, că pe solul valah nu se practica în public cultul musulman[26], ceea ce a avut o influență capitală în individualizarea urbanisticii nord-dunărene în cadrul celei balcanice. Nepracticarea publică a cultului musulman a exclus fundațiile pioase de tip *vakıf/waqf*[27] din peisajul urban nord-dunărean, cu toată complexitatea construcțiilor civile adiacente moscheei.[28] Consecința acestei realități este peisajul urban bucureștean medieval și premodern, dominat de clopotnițele bisericilor și mănăstirilor (un pandant al minaretelor din orașele sud-dunărene[29] și reflectarea simbolică a statutului de autonomie a Țării Românești). În măsura în care sursele ne permit să întrevedem o calchiere din partea domnilor munteni a raporturilor existente între puterea centrală otomană și instituțiile orășenești, cel puțin în secolul al XVIII-lea, dacă nu chiar mai devreme,[30] putem să ne întrebăm dacă nu cumva avem aici și o „cheie" de lectură a urbanismului bucureștean premodern, o „cheie" care dă măsura unui oraș care este situat, deopotrivă, la periferia lumii europene și a celei otomane.

Planul Sultzer (1781), redesenat de Dimitrie Berindei și publicat în anul 1861 în „Revista Română"

În acest cadru poate fi plasat destinul hanurilor bucureștene, în istoria orașului situat pe sol vasalic Imperiului otoman, ca elemente marcante de structură urbană în secolele al XVIII-lea – al XIX-lea. Ele apar în București la sfârșitul secolului al XVII-lea și sunt plasate pe cele mai importante artere de comunicație comercială. Amplasarea lor nu este întâmplătoare și reflectă, în bună măsură, funcționalitatea pe care o aveau în orașul otomano-balcanic. Într-adevăr, hanul este o instituție străveche, răspândită încă din epoca elenistică în regiunile din Mediterana orientală. În antichitate complexele de clădiri care găzduiau peregrinii se numeau *pandocheia* / *xenodocheia* și se aflau, adesea, în legătură cu edificiile religioase păgâne. În epoca tardoantică s-a produs o diferențiere între edificiile care îmbinau funcționalitatea „hotelieră" (adăpost de călători) cu cea comercială (adăpost de mărfuri) – *pandocheion* – de cele cu valențe strict religioase (adăpostul peregrinilor la locurile sfinte) – *xenodocheion.* După cucerirea arabă a Mediteranei sudice, instituția *pandocheion*-ului a fost asimilată de lumea musulmană sub două nume: *funduq* (pl. *fanādiq*) în regiunile de coastă aflate odinioară sub influența bizantină și *khan* (pl. *khānāt*), numele sub care este cunoscută în regiunile din interiorul Mashriqului. Ele apar încă din epoca Umayyadă ca elemente diferite ale fundațiilor caritabile (*waqf*), dar foarte asemănătoare ca plan (construcții pe plan rectangular, cu încăperile organizate în jurul unei curți centrale)[31] și ajung să constituie elemente definitorii nu numai ale instalațiilor ce deserveau marile drumuri comerciale, dar și pentru urbanismul oriental, în general.[32] Preluate de lumea otomană, hanurile erau prevăzute cu instalații standard, dintre care obligatorii erau camerele de odihnă, depozitele de mărfuri, grajdurile și moscheea.[33]

Detaliu din Planul Purcell (1789). Hanul Șerban Vodă este notat cu litera „a"

Hanurile din Țările Române, ca și toate construcțiile asemănătoare din nordul Balcanilor, au fost asimilate, așadar, pe filiera otomană. Să amintim că însuși termenul *han*, provenind de la turco-persanul *khān*, arată originea sud-dunăreană (otomană) a instituției, așa cum s-a dezvoltat în Țara Românească și Moldova. Dacă va fi fost preluat, în epoca brâncovenească, pe filiera italiană, după cum sugerează unii autori,[34] termenul ar fi trebuit să

Hanul Șerban Vodă la intersecția străzilor Lipscani cu Smârdan (detaliu). Foto arh. N. Cerkez (1882)

provină de la *funduq* (araba occidentală) – *fondaco* (italiană) / *fundacum* (latina medievală). Deosebirea esențială față de hanurile din regiunile sud-dunărene este legată de funcționalitatea religioasă: din motivele arătate mai sus, hanurile din Țările Române nu sunt dotate cu moschei; în schimb, numeroase hanuri sunt structurate în jurul unor biserici și sunt denumite după hramul acestora, fără să fie însă o regulă constructivă imuabilă. Rămâne însă o problemă deschisă, în ce măsură hanurile din Țara Românească păstrează și funcția caritativă (care este prezentă adesea și în lumea otomană, în legătură fiind cu fundațiile pioase), manifestată *sui generis* în forma donării veniturilor realizate către mănăstiri și instituții ortodoxe.[35] La fel de neclar este dacă hanurile etnice sau ocupaționale din București sunt rezultatul unor habitudini ale negustorilor străini de a-și permanentiza rezidențele sau dacă reflectă o funcționalitate existentă în lumea islamică și Imperiul Otoman.[36]

Originea acestor hanuri trebuie căutată în privilegiile pe care domnitorii munteni și moldoveni le-au acordat atât anumitor categorii de comercianți, fie ei localnici sau străini, cât și în autorizațiile de organizare a târgurilor pe proprietățile domniei. Două prevederi sunt esențiale pentru tema noastră: negustorii străini trebuiau să urmeze doar drumurile menționate explicit în textele domnești și aveau obligativitatea de depozitare sau/și de vânzare a mărfurilor în orașele situate pe aceste trasee comerciale.[37] Hanurile constituite pe aceste artere comerciale, în locuri strict reglementate de autoritatea domnească, erau, în general, construcții pe plan rectangular, cu ziduri puternice și o singură intrare, care adăposteau călătorii împreună cu mărfurile lor. Oferind

o securitate maximă împotriva jafurilor și incendiilor, ele serveau atât ca hoteluri, cât și ca antrepozite pentru mărfurile transportate pe distanțe lungi. În timp, funcționalitatea lor s-a diversificat, ajungând să adăpostească de la spitale, la zarafi sau instituții publice.

După Peter Derer, care enumeră hanurile Zlătari, Șerban Vodă și Colței ca centre importante de schimb și împrumut de bani,

> *s-a constituit astfel o axă bancară est-vest, extinsă pe aproximativ 400 m, perpendiculară pe direcția dezvoltării naturale a orașului spre nord. Sunt cunoscute numele mai multor zarafi activi în zonă [...]. Este de presupus că cei mai mulți dintre ei au lucrat pe o uliță a zarafilor, denumită după destinația principală a activităților din clădirile riverane.*[38]

Afirmația lui Peter Derer nu ține seama de faptul că funcționalitatea hanurilor ca centre de zărăfie era cu totul secundară. Existența unei „axe bancare" în jurul anului 1800 nu poate fi interpretată decât ca o construcție teoretică modernă, având puține legături cu realitățile epocii. Dacă trebuie să căutăm o legitate a amplasamentului activităților de zărăfie, atunci acesta trebuie desprins de funcționalitea hanurilor. În mod firesc, amplasarea hanurilor bucureștene s-a realizat pe coordonatele descrise de axele comerciale, generatoare ale urbanismului orașului, și de amplasamentul celei mai fecunde zone de negoț care era situată, în mod natural, în jurul Curții domnești. Într-adevăr, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, distribuția hanurilor se plasează concentric față de Curtea domnească, cu o concentrare maximă în zona Podul Mogoșoaiei – Ulița Mare – Sf. Gheorghe Vechi.[39] La sfârșitul aceluiași secol, doar o „mică stradă a Zarafilor" exista, după Ionnescu-Gion, pe lângă Hanul cu Tei[40]. Acesta este singurul element care ne trimite la ideea unei concentrări a activității zarafilor. Distribuția activităților de zărăfie în perimetrul evocat mai sus era un fenomen natural, legat de funcționalitatea „inimii comerciale" a orașului și nu a constituit niciodată în sine o matrice a viitorului centru bancar bucureștean. În ipoteza existenței unei asemenea matrice, aceasta ar trebui găsită în cadrul configurației și funcțiilor diverse pe care le îndeplineau numeroasele hanuri din zonă și care, asemenea altor orașe din spațiul otomano-balcanic, se constituie în elemente definitorii ale axelor urbane.[41]

În primii ani ai secolului al XVIII-lea, Anton Maria del Chiaro descrie astfel hanurile bucureștene:

> *Hanul este o incintă din ziduri puternice și înalte, făcut în felul unui mare* claustrum *al călugărilor noștri, iar împrejur sub portice sunt prăvăliile construite cu boltă pentru mai multă siguranță împotriva primejdiei focului; și aceste prăvălii sunt ținute de negustori creștini sau turci, ce plătesc o sumă oarecare pe lună, drept chirie; pentru care scop sunt paznici care trebuie să aibă grijă să închidă în fiecare seară porțile susnumitului han și să vegheze la siguranța și liniștea negustorilor. Primul dintre hanuri poartă numele lui Șerban Vodă, fondatorul său, cel care i-a dăruit veniturile mănăstirii Cotroceni, ridicată de el la o milă și*

Fațada din strada Lipscani a hanului Șerban Vodă (detaliu).
Foto arh. N. Cerkez (1882)

> *jumătate de București; iar al doilea han, construit de susnumitul domn Brâncoveanu, se cheamă hanul Sf. Gheorghe, fiindcă are la mijloc o foarte frumoasă biserică ridicată în cinstea acelui sfânt martir, și veniturile lui aparțin patriarhului din Ierusalim.*[42]

Faptul că Anton Maria del Chiaro găsește demn de amintit hanul Șerban Vodă în descrierea sa nu este întâmplător. Ridicat de domnitorul Șerban Cantacuzino între 1683 și 1685,[43] hanul era una dintre cele mai mari și mai sigure construcții din București și dispunea, conform unei catagrafii din anul 1823, de 45 de case (încăperi – *n.n.*), și peste 25 de magazii și 17 bucătării.[44]

În hanul Șerban Vodă au funcționat, de-a lungul timpului, diverse prăvălii: prima spițerie din București a fost deschisă aici în secolul al XVIII-lea de armeanul Hagi Chiriac Arbut; la mijlocul secolului al XIX-lea funcționau o librărie, mai multe prăvălii de coloniale, un atelier de dagherotipie. Săpăturile arheologice desfășurate în perioada 2008-2009 pe latura de sud a hanului probează existența unor construcții ușoare, adosate zidului perimetral sudic, care au fost interpretate drept „mici barăci sau copertine exterioare prăvăliilor”.[45] Și, deși în această zonă își desfășurau activitatea zarafii capitalei, hanul Șerban Vodă nu i-a atras, singurul zaraf atestat că și-ar fi desfășurat activitatea aici fiind Solomon Halfon, undeva în jurul anului 1830.

O relatare plină de culoare despre destinul hanului Șerban Vodă regăsim la Ionnescu-Gion care scrie, la mai puțin de două decenii de la demolarea lui, că

> *toți călătorii constată că hanul cel mai însemnat este hanul lui Șerban*

Vodă. Într-adevăr, așa este, și trebuie să mai adăugăm că el a fost și cel mai puternic, și cel mai norocos. A trecut prin toate vâltorile și prin toate vijeliile Bucureștilor [...]. Numai în secolul nostru [...] bătrânul han din Târgul-de-Sus al Bucureștilor a dispărut, mândru și mulțumit, pentru a face loc, cel puțin pe o parte din întinderea curții și prăvăliilor sale, Băncii Naționale a României.[46]

La jumătatea secolului al XIX-lea hanurile au decăzut sub presiunea urbanismului de factură occidentală. Deși au încercat să se modernizeze, renunțând la aspectul de fortificații prin amenajarea de magazine la parter, cu vitrine deschise spre exterior, mutațiile produse de separarea diverselor funcțiuni ale hanului tradițional în clădiri specializate (având caracter comercial, hotelier, de depozitare etc.) le-au trimis în desuetudine. Funcționalitatea comercială a zonei s-a păstrat însă. La mijlocul secolului al XIX-lea, în centrul Bucureștiului regăsim semnele ireversibile ale transformării dintr-un oraș otomano-balcanic într-unul occidental. Favorizată de influența occidentală în primele decenii ale secolului al XIX-lea și de distrugerea centrului orașului în incendiul din anul 1847, activitatea urbanistică bucureșteană primește acum primele reglementări coerente de organizare. Măsurile de sistematizare urbană ce urmează normelor stabilite prin *Regulamentul Organic*[47] sunt însoțite de comenzi importante, publice și private, făcute unor arhitecți francezi și austrieci care, fără să îndepărteze cu totul aspectul otomano-balcanic, conturează voința de modernizare a orașului.[48]

În acest context, nu este lipsit de interes să amintim că activitatea constructivă, puternic impulsionată de administrația generalului Pavel Kiseleff din anii 1829-1834, s-a desfășurat aproape concomitent cu măsurile de modernizare pe coordonate urbanistice europene a orașului otomano-balcanic din epoca Tanzimatului. Regularizări pe schemă stradală ortogonală, mari străpungeri rutiere, lărgirea străzilor și prelungirea/eliminarea fundăturilor, realizarea de noi decupaje parcelare, toate aceste măsuri – experimentate mai întâi la Constantinopol după incendiile din 1836 și 1856 și extinse apoi, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în mari orașe din Balcani și Anatolia - dau măsura unui efort de modernizare care se desfășoară sincron cu remodelarea urbană a Bucureștiului.[49]

Activitatea constructivă a primit un nou imbold în jurul anului 1870: sistematizarea zonei dintre strada Colței și Podul Mogoșoaiei (1865-1870), construcția palatelor Universității (1869) și Dacia-România (1871), precum și a Grand Hotel de Boulevard (1871). Marele proiect urbanistic bucureștean a început după proclamarea Regatului: în 1883, Casa Romanescu (Ministerul Finanțelor) este extinsă de inginerul-arhitect Nicolae Cerkez și începe și extinderea Palatului Regal. Un an mai târziu este construit hotelul Continental, în 1887 este edificat Ministerul Instrucțiunii, iar Ateneul Român își deschide porțile în 1888. Alte clădiri de marcă ale orașului sunt construite în următoarele două decenii: Ministerul Agriculturii și Ministerul Justiției (1895), Palatul Poștei (1894-1900),

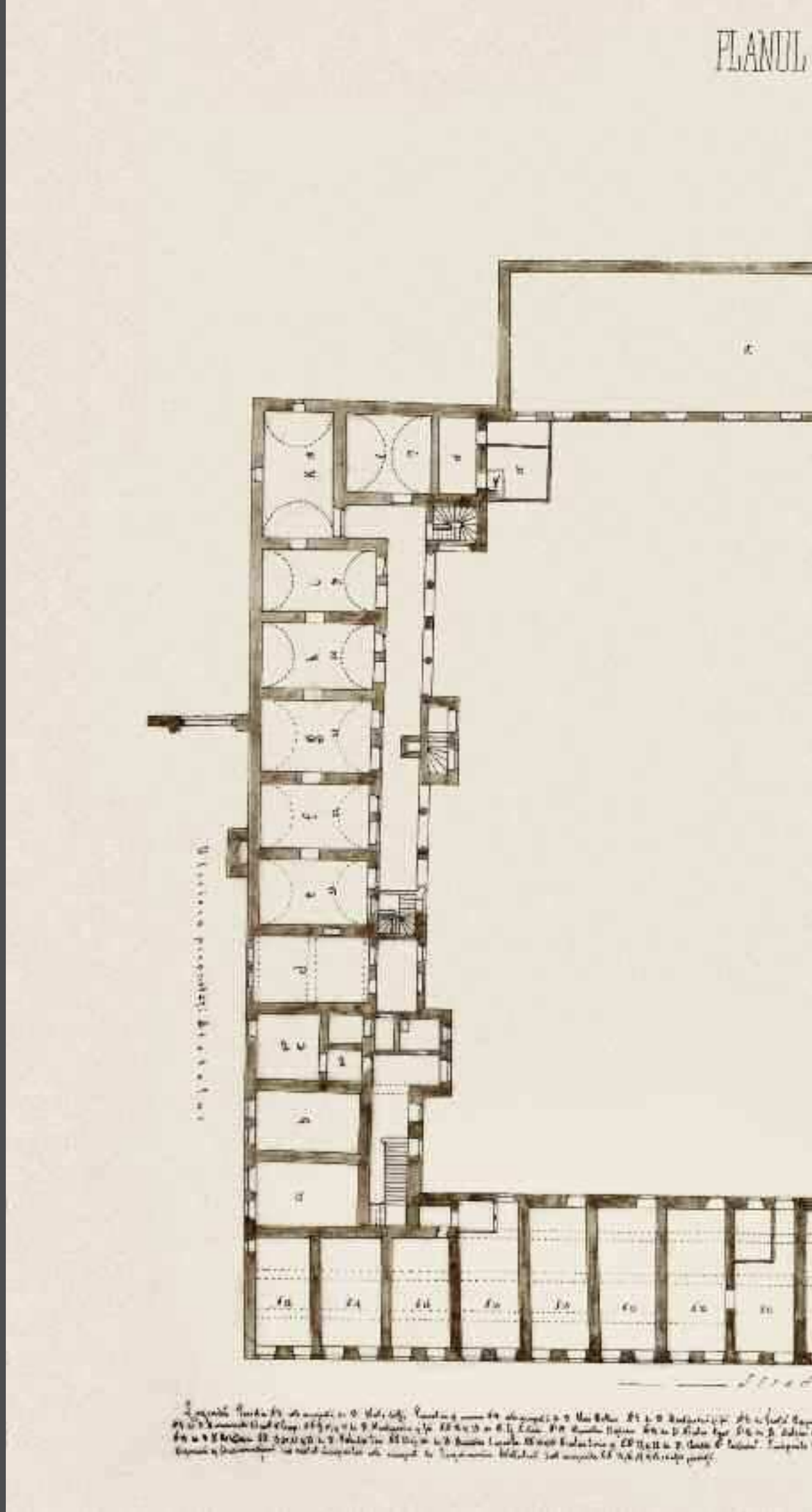
Palatul CEC (1896-1901) și Bursa de Comerț (1910).[50] Dincolo de amploarea lucrărilor, care pun în operă mari palate administrative și culturale ce marchează o nouă tramă stradală a zonei centrale, realizată în spirit hausmannian (ce-i drept, de o mai mică radicalitate decât în cazul parizian[51]), ne aflăm în fața unei „frenezii" a modernizării, a creării unei ambianțe urbane de factură occidentală, care își propune să contureze imaginea unei capitale occidentale autentice.

Unde se plasează, în acest context, clădirile de bancă? Răspunsul trebuie căutat din mai multe perspective. Pe de o parte, apariția acestora este rezultatul dezvoltării politicii de credit în contextul modernizării economiei românești, ceea ce a creat necesitatea construirii unor clădiri care să adăpostească instituții de împrumut specializate. Pe de altă parte, apariția acestui nou de tip de clădire în arhitectura românească l-a predispus la monumentalitate prin însăși natura instituției de credit. În fine, această monumentalitate a influențat constituirea unei tipologii de clădire bancară, ca monument reprezentativ pentru arhitectura locală, fenomen care a influențat decisiv urbanistica zonală. Acest ultim aspect devine extrem de vizibil în orașele mici, dar nu trebuie pierdut din vedere rolul pe care sediul central al Băncii Naționale a României l-a avut în modificarea contextului urban din centrul Bucureștiului. Nu în ultimul rând, trebuie amintit faptul că evoluția acestui tip de arhitectură s-a desfășurat în contextul dezvoltării curentelor de arhitectură în România, cu privilegierea stilului național românesc.

Apariția centrului financiar bucureștean este mai degrabă rezultatul unei evoluții urbanistice naturale, generate, la sfârșitul secolului al XIX-lea, de plasarea sediului central al Băncii Naționale – ca fiind cea mai importantă instituție de credit la nivel național – în inima celui mai vechi și mai frecventat perimetru comercial al Bucureștiului, eveniment ce nu putea decât să stimuleze concentrarea în această zonă a altor sedii de bancă, interesate în relații financiare directe cu banca de emisiune. Fenomenul s-a amplificat progresiv, astfel încât, la sfârșitul anilor 1930, se poate vorbi despre un „*city* bucureștean" pe deplin configurat. Destructurarea sa a avut loc la sfârșitul anilor 1940 când, odată cu naționalizarea sistemului financiar de către puterea comunistă, s-a pierdut și funcționalitatea originară a multor clădiri de bancă[52].

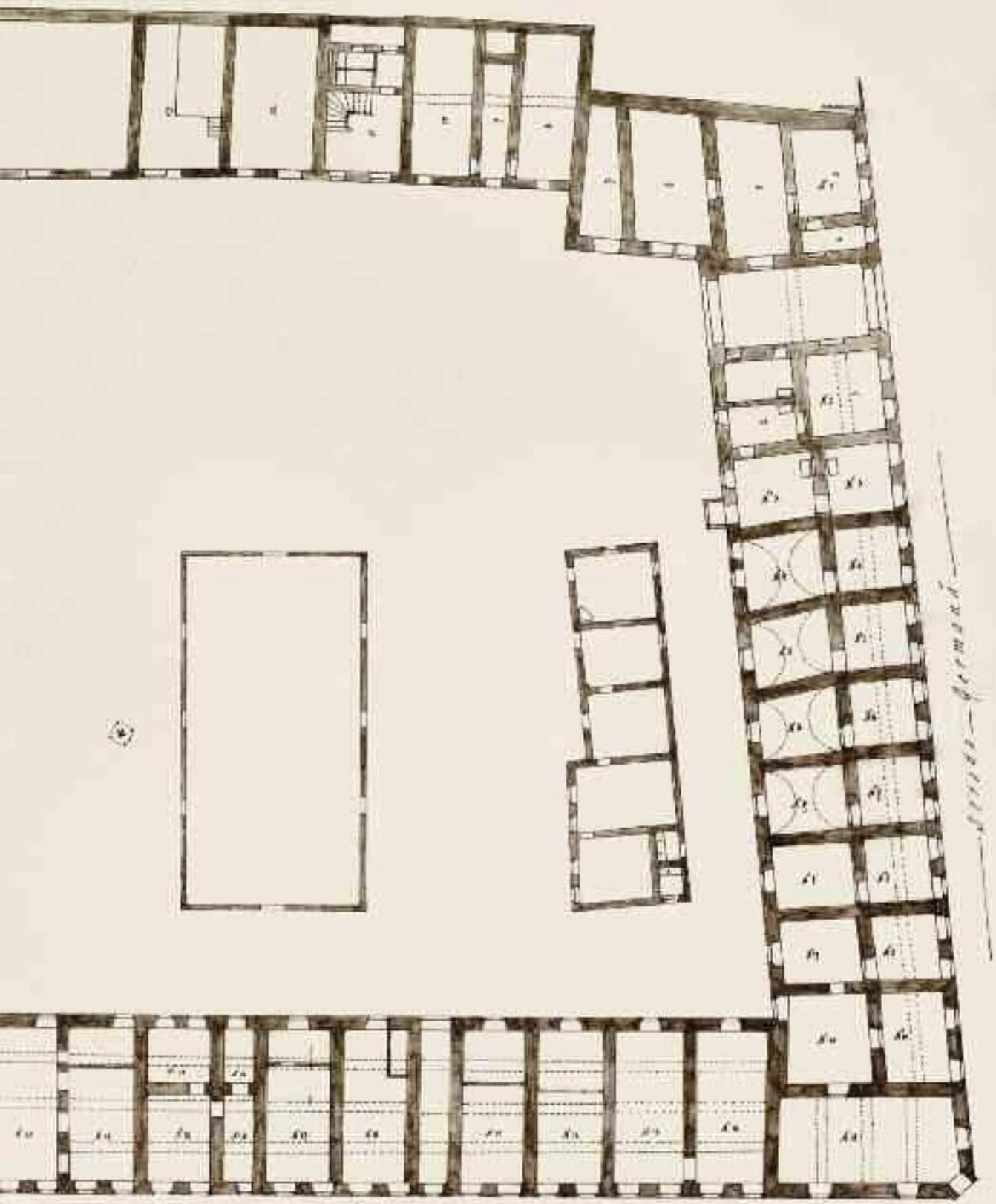
Detaliu din
Planul Papassoglu
(1872)

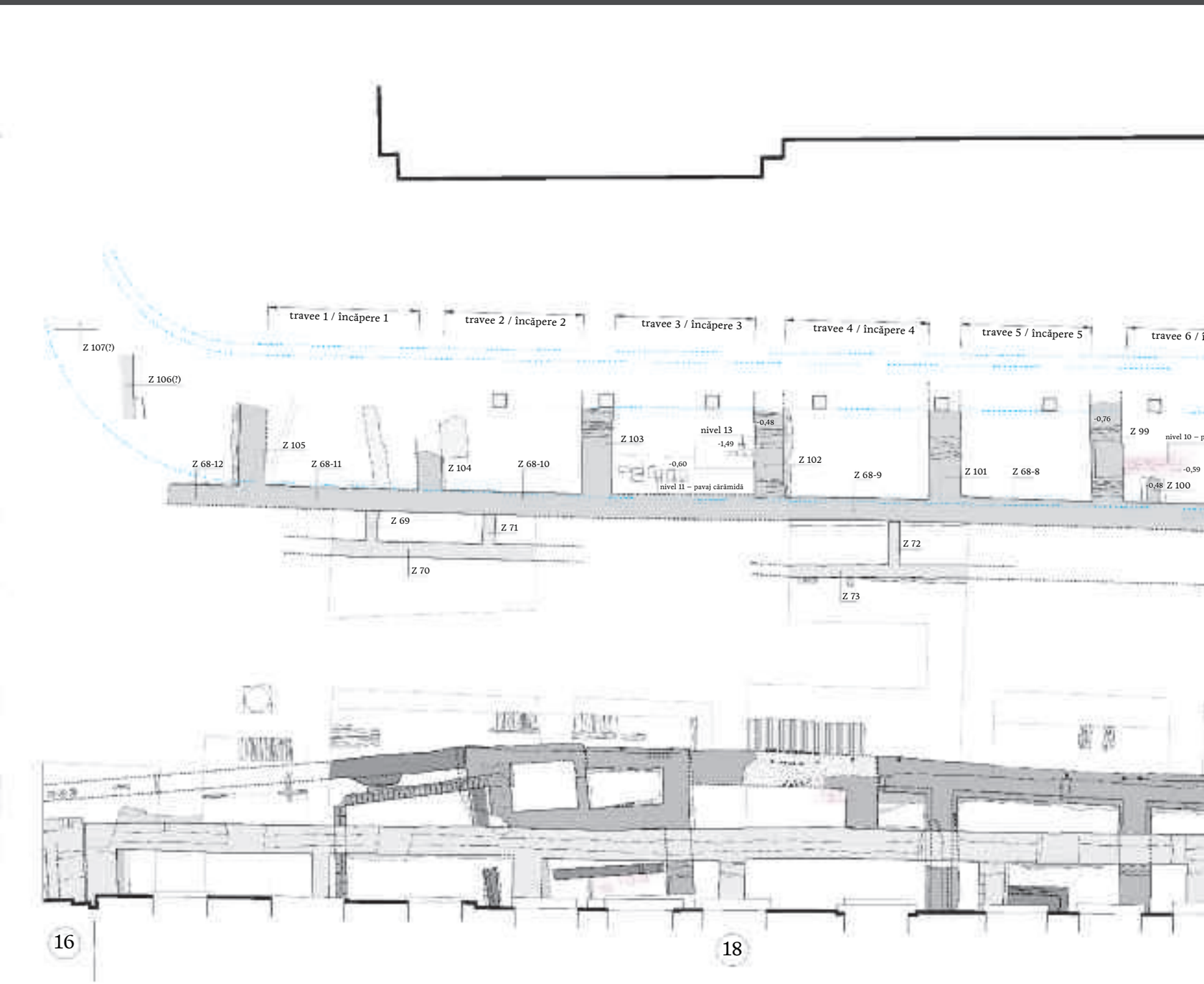

Releveul parterului hanului Şerban Vodă (1876) redesenat şi completat de arh. Anca Vasile şi Romeo Cîrjan după originalul existent la Arhivele Naţionale ale României

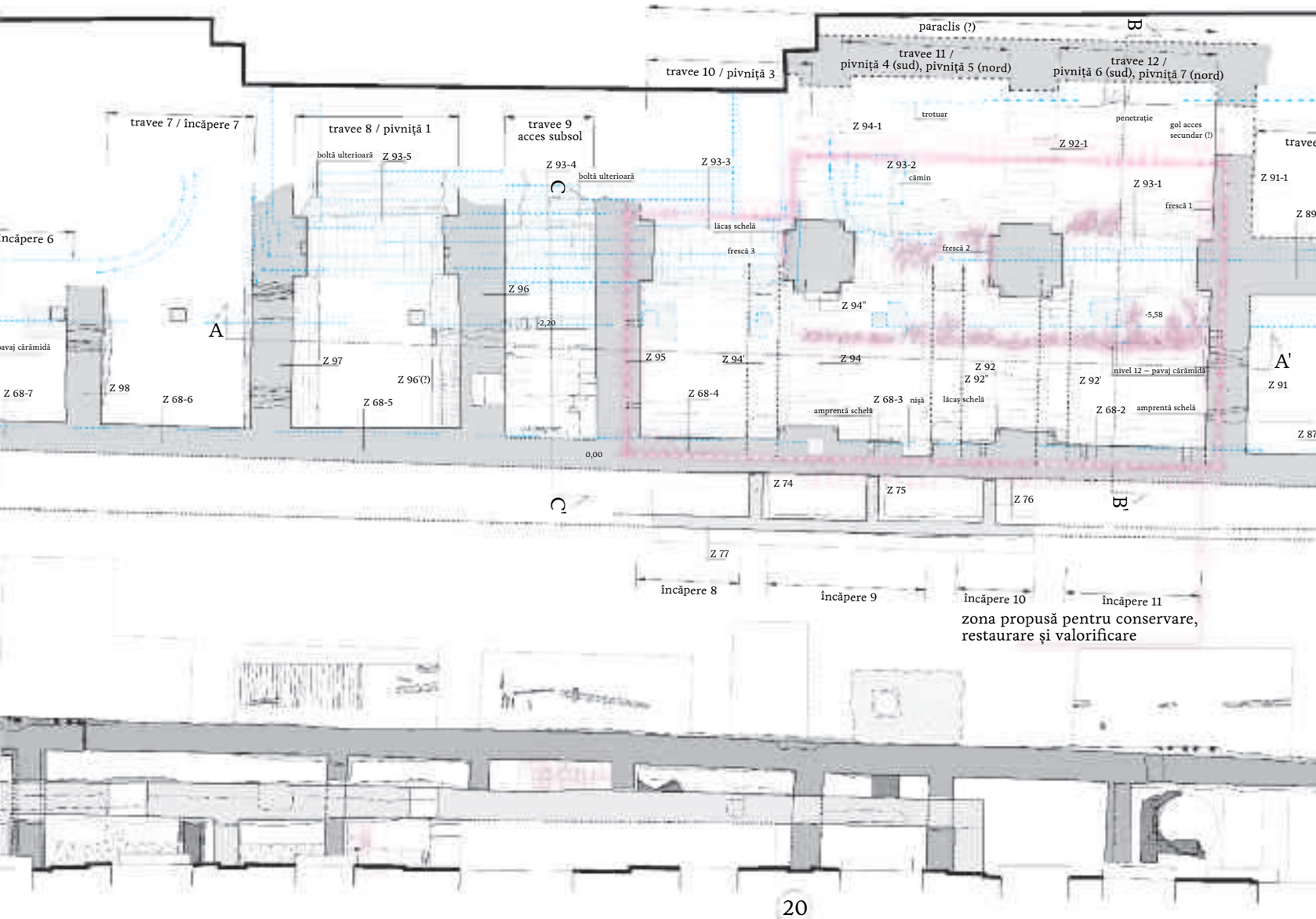
HANULUI ȘERBAN VODĂ

Etajul de jos

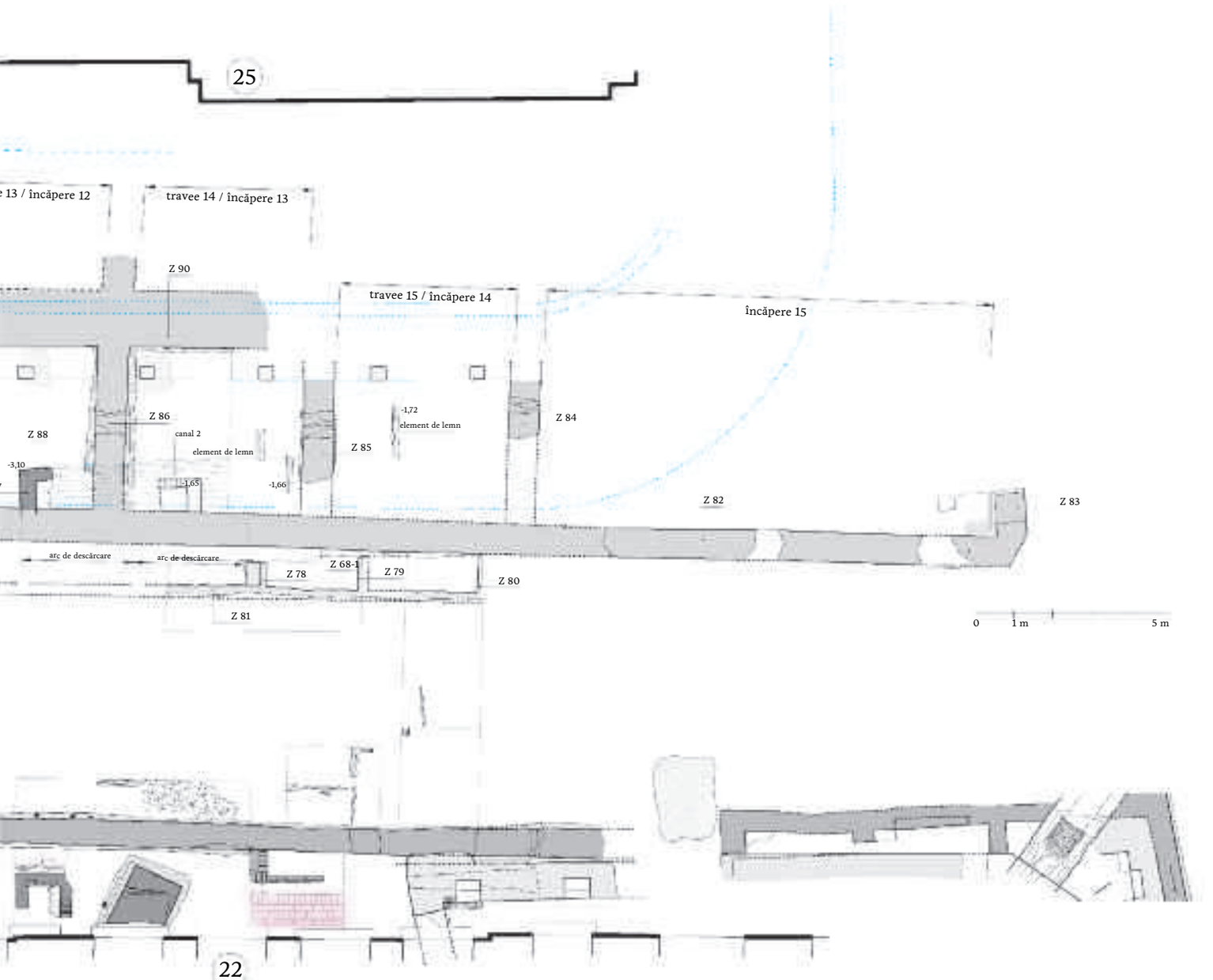

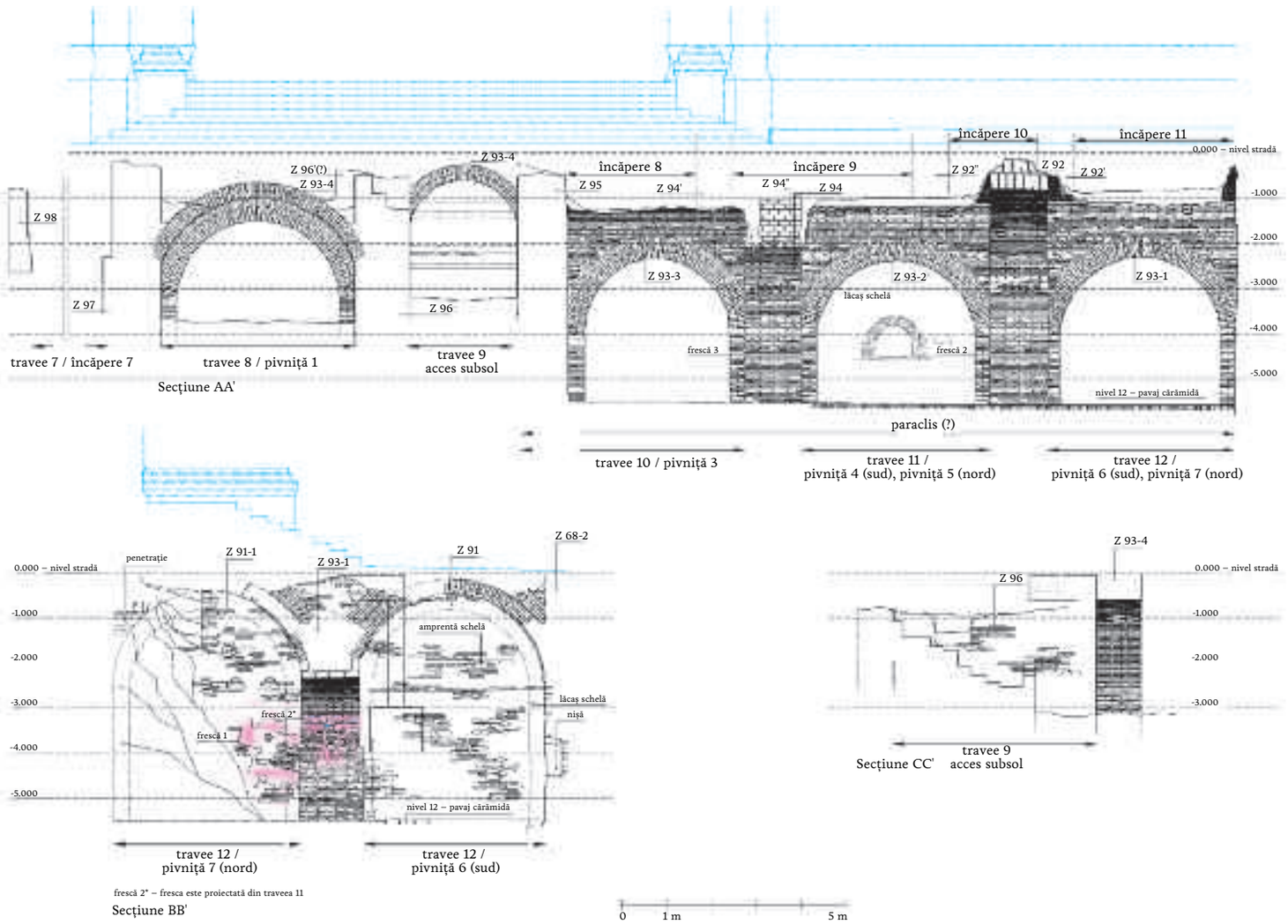

Strada Lipscani – Hanul Șerban Vodă (planul vestigiilor arheologice)

zona propusă pentru conservare, restaurare și valorificare

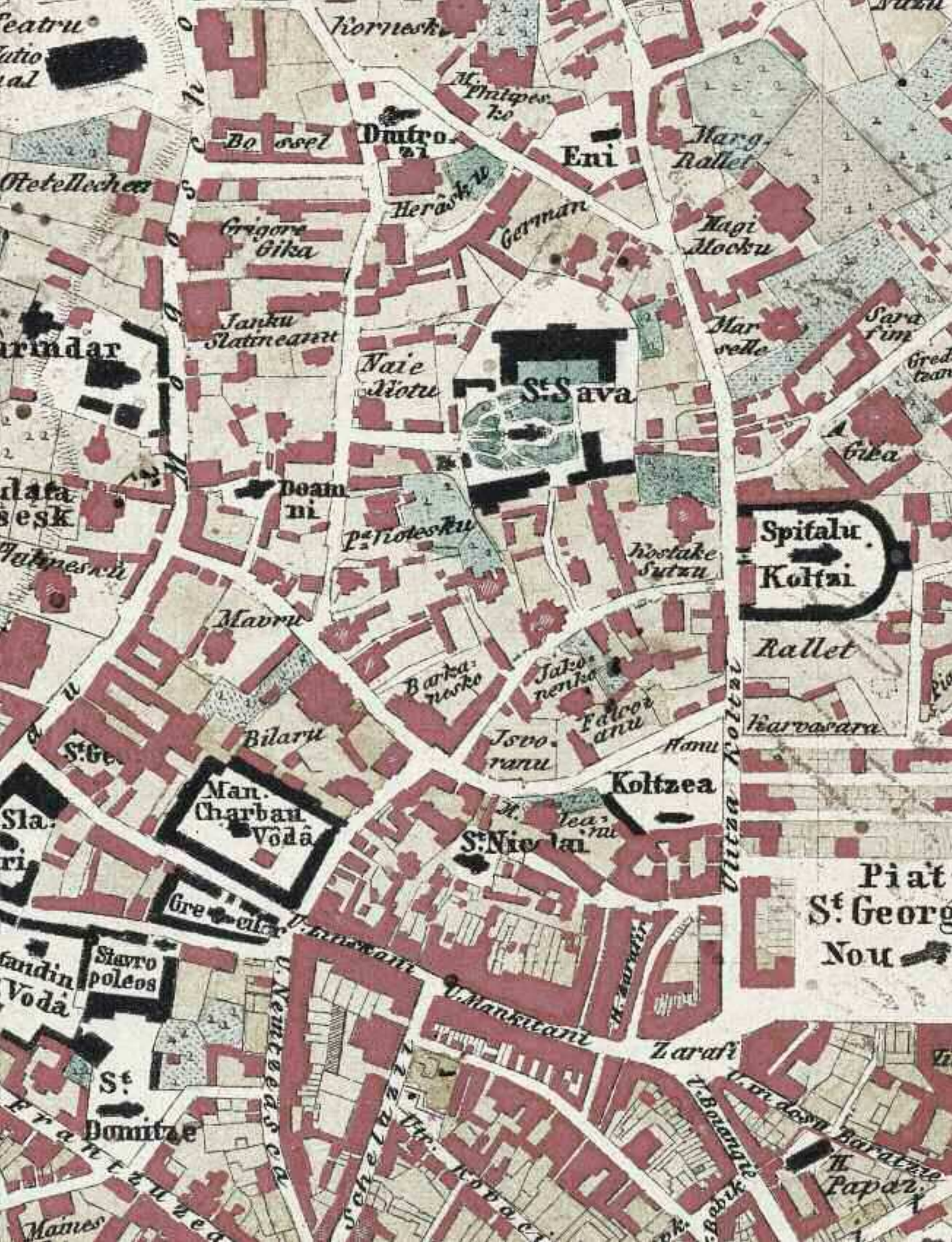

25
e 13 / încăpere 12
travee 14 / încăpere 13
Z 90
travee 15 / încăpere 14
încăpere 15
Z 88
Z 86
canal 2
element de lemn
-3,10
-1,65
-1,66
Z 85
-1,72
element de lemn
Z 84
Z 82
Z 83
arc de descărcare
arc de descărcare
Z 78
Z 68-1
Z 79
Z 80
Z 81
0
1 m
5 m
22

Strada Lipscani – Hanul Șerban Vodă (secțiuni caracteristice A-A'. B-B')

Detaliu din
Planul Borroczyn
(1852)

St. Sava
Spitalu Koltzi
Koltzea
St. Nicolai
Man. Charbau Vodâ
Stavro poleos
St. Dumitze
Eni
Marg. Rallet
Rallet
Grigore Gika
Janku Slatineanu
Naie Notu
Mavru
Bilaru
Barka-nesku
Jako-nenku
Falcoi-anu
Isvo-ranu
Karvasara
Zarafi
Piat St. Georg
Nou
Ulita Koltzi
Doam-ni
Dutro-ai
Hornesk
Herâsk
German
Magi Mocku
Sara-fim
Gika
Bo-osel
Ostellochen
Maines

Palatul Vechi BNR, biroul guvernatorului, imagine din perioada interbelică

O istorie paralelă: edificarea Palatului Vechi al Băncii Naționale a României și nașterea *city*-ului bucureștean

Sabina Marițiu

După realizarea Unirii Principatelor Române, în anul 1859, și mai ales de-a lungul domniei lui Carol I, în planul vieții economice au avut loc schimbări de esență în privința regimului proprietății și a direcțiilor de dezvoltare, încercându-se conectarea la organismul economic european. Înființarea și rapida dezvoltare a transporturilor feroviare, promovarea unei politici comerciale incomparabil mai activă și mai permisivă față de perioada anterioară, stimularea producției industriale autohtone s-au aflat în strictă relație cu nevoia tot mai accentuată de credit. Timidele încercări de înființare a unor instituții bancare de la mijlocul secolului al XIX-lea s-au transformat, la sfârșitul aceluiași veac, într-o adevărată competiție, în care inițiativa particulară și politica de stat s-au completat în mod fericit.

La începutul secolului al XIX-lea, în Țara Românească și Moldova nu existau bănci în înțelesul propriu al termenului, activitatea acestora fiind suplinită de zarafi,[1] negustori specializați în stabilirea echivalențelor dintre multele specii de bani care circulau în aceste teritorii, în lipsa unei monede oficiale. Documentele vremii relevă faptul că activitatea lor nu era lipsită de nemulțumiri din partea clienților[2] care se plângeau autorităților că efectuau cântăriri cu cântare mincinoase, că dădeau la schimb monede modificate în privința greutății și a calității sau chiar că puneau în circulație monede false.

Zărăfia s-a dezvoltat mai cu seamă după semnarea Tratatului de la Adrianopol, din anul 1829, care prevedea libertatea comerțului cu cereale pentru Țările Române. Treptat însă, zărăfiei ambulante, o îndeletnicire cunoscută de mai multe secole pe teritoriul românesc, i-a luat locul zărăfia stabilă, „prilej de înmulțire și amplificare a afacerilor”.[3]

Aflate în strânsă legătură cu desfășurarea activităților de comerț, zărăfiile au fost deschise pe cele mai importante artere comerciale ale orașelor din Principate. În București această zonă era concentrată în jurul străzii Lipscani, de-a lungul căreia erau amplasate și cele mai importante hanuri.

Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea a început să se manifeste cu pregnanță și în spațiul românesc procesul de separare a elitelor financiare de elitele comerciale, din perspectiva intervenției și legitimării sociale, fenomen care se înregistra pe plan european încă din secolul anterior. Nevoia de creditare pe care economia în formare a Țărilor Române o resimțea a influențat direct activitatea zarafilor, care capătă un caracter bancar tot mai pronunțat. Fenomenul s-a accentuat mai ales după adoptarea legii privind instituirea sistemului monetar național în anul 1867, când deja principala preocupare a zarafilor consta tot mai mult în operațiuni specific bancare, cele

legate de schimbul monetar fiind trecute în plan secund.

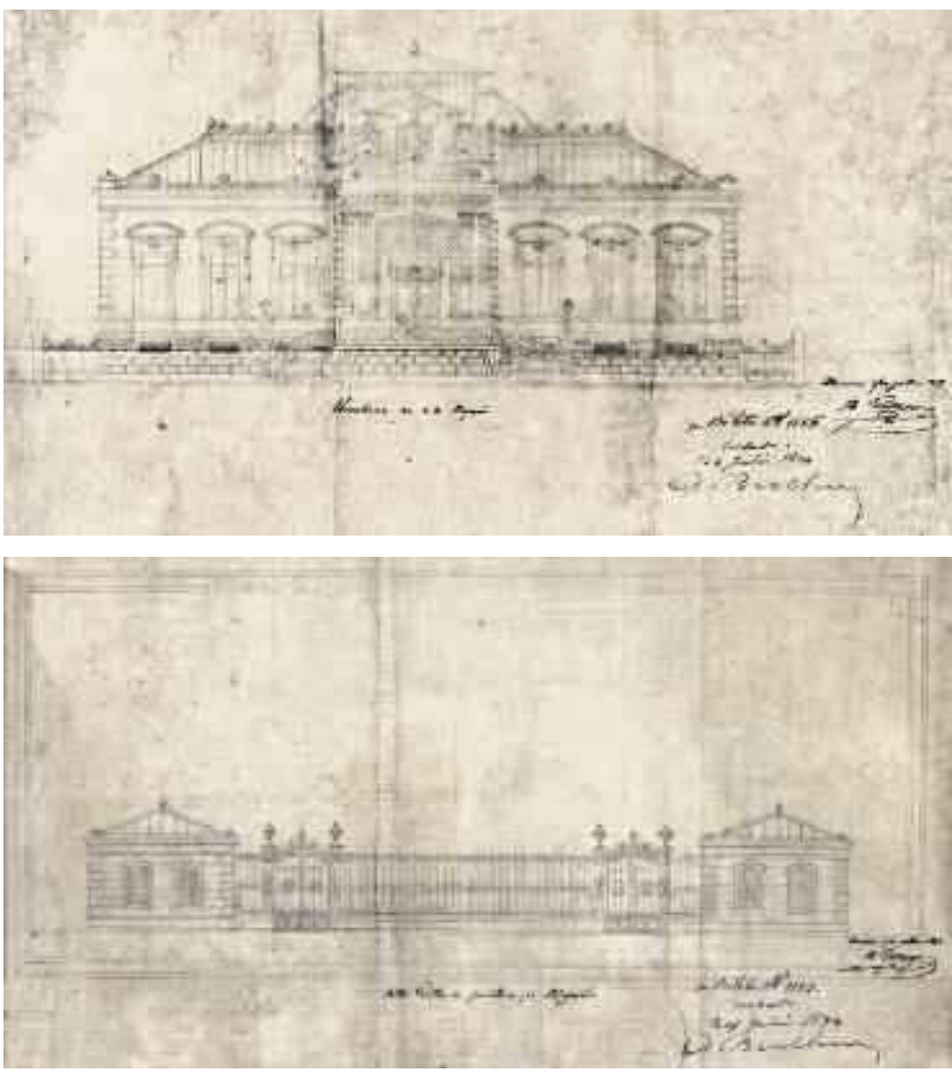
Viața bancară bucureșteană în deceniile VII – VIII ale secolului al XIX-lea

Anul 1864 consemnează înființarea primei instituții publice de credit din România, Casa de Depuneri și Consemnațiuni. Aceasta a funcționat, pentru mai bine de un an, în câteva încăperi puse la dispoziția sa în clădirea Ministerului de Finanțe, pentru ca, de la sfârșitul anului 1865, să își strămute sediul pe strada Lipscani, în incinta hanului Șerban Vodă. Patru ani mai târziu, dezvoltarea rapidă a operațiunilor a determinat conducerea instituției să decidă construirea unui local propriu, demn de

> *progresele arhitecturii secolului al XIX-lea și de gradul de civilizațiune la care tinde România.*[4]

Edificarea primului palat al unei bănci românești este legată de numele Casei de Depuneri și Consemnațiuni. Alegerea suprafeței de construcție nu era întâmplătoare: pe Podul Mogoșoaiei (Calea Victoriei de astăzi), la foarte mică distanță de strada Lipscani,[5] pe locul hanului Sf. Ioan cel Mare, unul dintre cele mai importante hanuri bucureștene. Lucrările au început în anul 1875, după planurile arhitectului francez Alfred Jules Paul Gottereau.

În 1865 s-a constituit Banca României, reprezentanță a Băncii Imperiului Otoman, căreia, prin decret domnesc, i-a fost acordat și privilegiul de emisiune, nepus însă niciodată în practică. Stabilimentul și-a desfășurat activitatea ca bancă cu capital privat din anul 1869 până în 1903, când s-a transformat în Bank of Romania. Ca și în cazul Casei de Depuneri și Consemnațiuni și această bancă și-a avut sediul într-o clădire ridicată pe locul unui fost han, numit Filaret-Colțea, pe strada Lipscani nr. 94, în casele lui Hillel Manoah, bancher și consul onorific al Imperiului Otoman la București.[6]

Sus: Casa de Depuneri și Consemnațiuni. Elevația fațadei principale a primului palat, arh. Alfred Jules Paul Gottereau și ing. Jean Alfred Gottereau (1874).
Jos: Grilaj și elevație pavilion spre Podul Mogoșoaiei

Primul palat al Casei de Depuneri și Consemnațiuni,
arh. Alfred Jules Paul Gottereau și ing. Jean Alfred Gottereau

În anul 1873, statul a înființat Creditul Funciar Rural, inițiativă ulterior interpretată ca fiind o reacție împotriva capitalului străin și de apărare a marilor proprietari contra cămătarilor,[7] iar un an mai târziu și-a început activitatea și Creditul Funciar Urban din București.[8] Dar, chiar și după ce aceste prime instituții de credit au început să funcționeze, cămătarii au continuat să desfășoare o activitate profitabilă, dovadă fiind numărul mare de bancheri și zarafi, capi de familie, recenzați în București în anul 1878. Conform rubricii intitulate

> *specificarea comerciurilor și industriilor aflate în prăvălii*

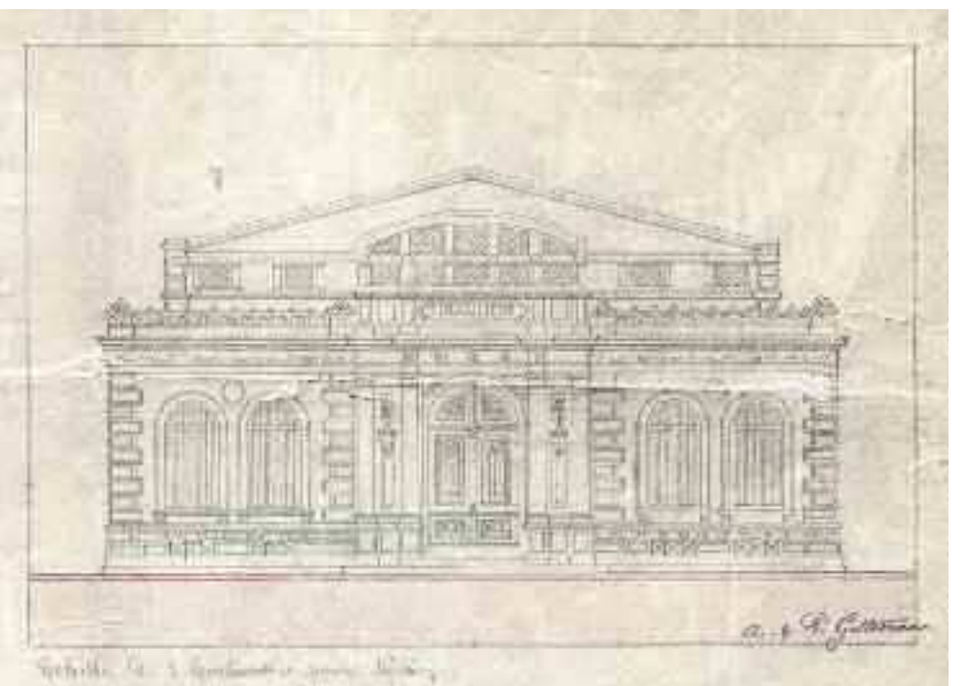
aflăm că numărul acestora se ridica la 137 și că activau în 96 de spații distincte.[9] Același recensământ dezvăluie faptul că, la momentul respectiv, existau în capitala României doar trei clădiri aparținând statului, în care se desfășurau exclusiv operațiuni bancare.[10] De asemenea, sunt menționate și două așezăminte publice având aceeași destinație. Fără a avea niciun indiciu concret, în acest din urmă caz tindem să credem că era vorba despre deja amintita Banca României și, probabil, despre Societatea Financiară a României, care în anul 1873 și-a ridicat o clădire proprie pe strada Doamnei, la intersecția cu strada Academiei, autorul proiectului fiind același Paul Gottereau.[11] Dar, la fel de bine, poate era avut în vedere palatul Societății de asigurare „Dacia", construit în anul 1874 la intersecția Podului Mogoșoaiei cu strada Lipscani, pe locul hanului Filipescu.[12] Particularii dețineau restul de 91 de „prăvălii". Cele mai multe dintre acestea erau situate de-a lungul străzii Lipscani și pe străzile adiacente (Smârdan, Doamnei, Zarafi, Șelari, Calea

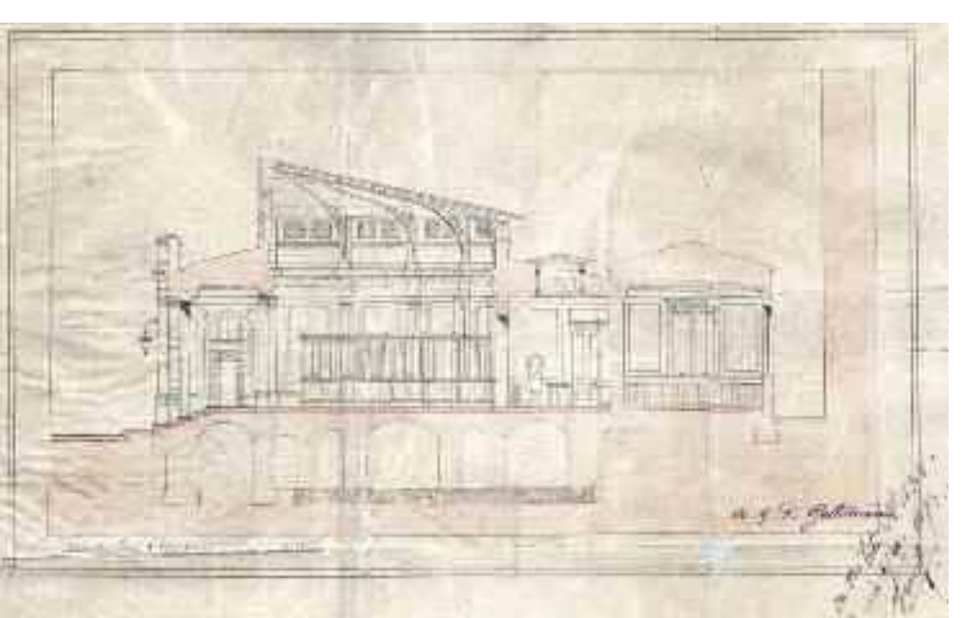
Victoriei, Colței), după cum rezultă din două anuare apărute în anii 1879, respectiv 1882. În primul volum sunt prezentate adresele a 15 bancheri (șapte pe strada Lipscani, cinci pe strada Smârdan, doi pe strada Doamnei și unul pe Calea Moșilor), cinci *banquires-négociants* (patru pe strada Smârdan și unul pe Calea Moșilor) și patru *banquiers-escompteurs* (unul situat în Pasajul de comerț, unul pe strada Smârdan, unul la Hanul cu Tei și unul pe strada Șelari).[13] Cel de al doilea ne indică adresele a opt *banquires-négociants* și 63 de *banquiers-escompteurs* (dintre care 36 pe strada Lipscani).[14]

Elocvent pentru a urmări evoluția spațiilor în care aceștia își desfășurau activitatea este exemplul lui Jacob Marmorosch, negustor și cămătar, a cărui firmă a fost instalată în anul 1848 într-o modestă prăvălie pe strada Blănari. Dezvoltarea afacerilor, ca urmare a asocierii, inițial cu Jacob Löbel, cumnatul său și unul din fondatorii Băncii României, iar ulterior, din 1863, cu

Palatul Dacia. Elevația fațadei dinspre Podul Mogoșoaiei,
arh. Alexandru Orăscu (1874)

Societatea Financiară a României. Elevația fațadei principale și secțiune, arh. Alfred Jules Paul Gottereau (1873)

Mauriciu Blank, a condus la nevoia găsirii unui sediu adecvat desfășurării operațiunilor bancare, ce au devenit treptat principalul obiect de activitate al firmei. Până la edificarea, între anii 1912-1922, a palatului Băncii Marmorosch Blank din strada Doamnei nr. 4, îi aflăm instalați succesiv pe strada Smârdan, în incinta hanului Ghermani și ulterior pe strada Lipscani la numerele 12, 76, respectiv 8.

Înființarea Băncii Naționale a României și problema sediului său central

Odată cu Războiul de Independență, în peisajul cotidian național își fac apariția și primii bani de hârtie, sub forma biletelor ipotecare. Populația, obișnuită secole de-a rândul cu existența monedei metalice și cu activitatea zarafilor și a cămătarilor, a început astfel să descopere avantajele folosirii banilor de hârtie. Primite la început cu destulă reticență de o societate ale cărei principii fundamentale de existență erau puternic conservatoare, bancnotele și-au găsit, încet dar sigur, locul cuvenit în mecanismul economic național.

Având în vedere contextul politic și economic favorabil creat după cucerirea independenței, la 17 / 29 aprilie 1880, în Monitorul Oficial, a fost publicată „Legea pentru înființarea unei bănci de scompt și circulațiune", sub denumirea de Banca Națională a României. A luat astfel naștere, după decenii de încercări sortite eșecului,[15] banca de emisiune a statului român, în care capitalul privat și cel de stat au fost puse să slujească împreună interesul național.

Importanța economică și socială a activității desfășurate încă de la început de către Banca Națională a

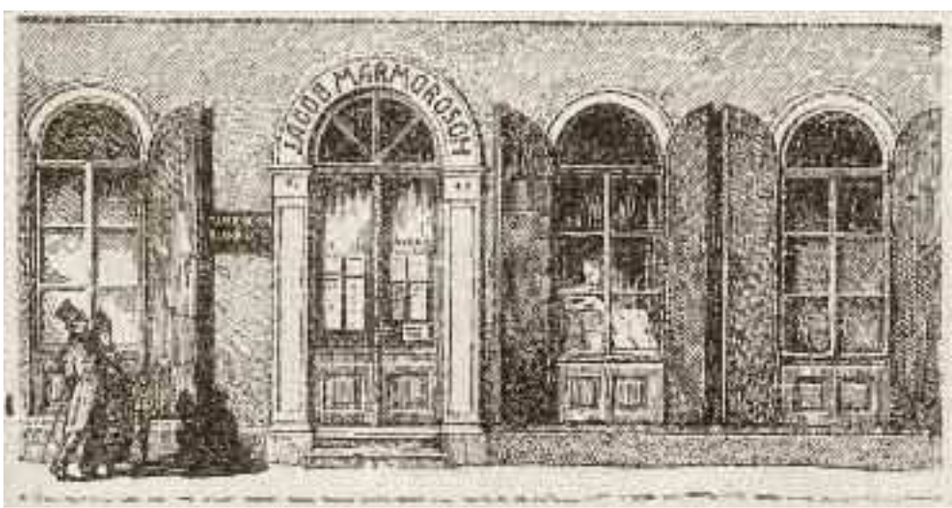
României reclama existența unui local propriu, care să îi definească și să îi exprime identitatea instituțională într-o manieră puternică și de neconfundat. Inițiativa edificării unui palat dedicat exclusiv activității BNR se înscria, de altfel, în acțiunea de modernizare urbanistică a Bucureștiului, începută în anii anteriori și care, din anul 1882, odată cu adoptarea Legii privind înființarea de edificii și construcții publice, a devenit o adevărată politică de stat. Și, chiar dacă societatea românească în ansamblul său era mult prea puțin familiarizată cu rolul pe care o bancă de emisiune era chemată să îl joace în viața unui stat, este de remarcat clarviziunea de care conducerea instituției a dat dovadă în legătură cu locul pe care un astfel de palat avea să îl ocupe în contextul urban al capitalei.

Până la construirea propriului sediu, noua instituție trebuia totuși să își desfășoare operațiunile în conformitate cu prevederile legii și statutelor care îi guvernau activitatea, iar găsirea unui spațiu adecvat s-a dovedit a fi prioritară. În lucrările dedicate istoriei BNR apărute în ultimii ani, se afirmă că, inițial, sediul instituției ar fi fost, timp de două luni, în clădirea Senatului.[16] Este adevărat că în *sala Senatului* a fost convocată, la 15 / 27 iulie 1880, prima adunare generală a acționarilor BNR,[17] însă abia cu prilejul acestei reuniuni s-au făcut demersurile

> *pentru punerea societății în stare de a funcționa.*[18]

Zece zile mai târziu a avut loc și prima ședință a Consiliului general al BNR, dar nu deținem niciun indiciu despre locul de desfășurare a acesteia. Importantă a fost însă hotărârea luată cu acest prilej și anume aceea ca sediul instituției să fie instalat în clădirea Creditului Funciar Rural aflat pe strada Colței nr. 21 (actualmente bd. I. C. Brătianu), la intersecția cu strada Doamnei, imobil proiectat de arhitectul francez Paul Gottereau.[19] De subliniat că, încă din acest moment, conducerea BNR a precizat că era vorba doar despre o mutare provizorie.

Sus: primul sediu al firmei Jacob Marmorosch în 1848.
Jos: al doilea sediu al fimei, la Hanul Ghermani,
din strada Germană (astăzi Smârdan)

Clădirea Creditului Funciar Rural din strada Colței nr. 21, primul sediu al Băncii Naționale a României, arh. Alfred Jules Paul Gottereau

Organizarea unei bănci de emisiune nu era însă un demers ușor, astfel că activitatea efectivă a BNR a început abia la 1 / 13 decembrie 1880. Ziarul „Românul" din 1-2 / 13-14 decembrie 1880 preciza că dificultatea cea mai mare o reprezentase

> *dispunerea de un local cuviincios pentru așezarea unei asemenea instituții,*

care trebuia să dețină un tezaur

> *încăpător și sigur contra focului.*

Cea mai potrivită clădire din București a fost considerată, așadar, cea a Creditului Funciar Rural, unde BNR și-a instalat birourile la întregul nivel al etajului I și într-o parte din etajul al II-lea și a ocupat mai multe spații din tezaur.[21] Construirea unui sediu propriu al instituției a rămas însă una dintre cele mai importante preocupări ale conducerii băncii. Un an mai târziu, la 3 / 15 octombrie 1881, în urma hotărârii adoptate în ședința Consiliului de administrație, guvernatorul Ion I. Câmpineanu a fost împuternicit să trateze cu Ministerul Finanțelor cumpărarea terenului „numit Șerban Vodă", situat în centrul orașului, cu acces direct la cea mai importantă arteră comercială bucureșteană, strada Lipscani.[22] Prețul pe care conducătorii băncii centrale se arătau dispuși să îl plătească pentru locul

> *de care Banca va avea necesitate pentru a-și construi un local al său*

nu putea depăși 800.000 lei.[23] Negocierile s-au desfășurat cu rapiditate, astfel că, o lună mai târziu, la 3 / 15 noiembrie 1881, a fost semnat actul de vânzare-cumpărare prin care Băncii Naționale a României i-a fost transmisă de către administratorii domeniilor și pădurilor statului

proprietatea de veci a imobilului Statului numit Hanu Șerban Vodă, situat în București și care se învecinește la răsărit cu strada Smârdan, la miazăzi cu strada Lipscanilor, la apus cu înfundătura[24] și curtea proprietății maior Mișu[25] și la miazănoapte cu proprietatea maior Mișu și a minorilor Alexandrescu.[26]

În numele BNR, guvernatorul Ion I. Câmpineanu se obliga să plătească suma amintită anterior imediat ce Parlamentul aproba tranzacția printr-un act legislativ. Totodată, instituția își asuma angajamentul să respecte toate contractele de închiriere aflate în derulare până la expirarea lor, la 23 aprilie / 5 mai 1882, banca putând încheia noi contracte și percepe chiriile aferente acestor spații abia după această dată. Având în vedere că în vânzare era pusă o proprietate a statului, contractul își putea însă produce efectele depline, după cum deja am precizat, numai după aprobarea sa printr-un act normativ emis de Parlament.

Catalogat în istoriografie ca fiind cel mai mare han bucureștean,[27] hanul Șerban Vodă făcea parte din rândul hanurilor domnești și a fost construit, pe propria cheltuială, de către domnitorul Țării Românești, Șerban Cantacuzino, cel mai probabil în jurul anilor 1683-1685.[28] Încă de la început, după obiceiul epocii, hanul a fost închinat mănăstirii Cotroceni, ctitorie a aceluiași domnitor. Pe lângă dimensiunile sale, hanul s-a bucurat de-a lungul timpului de un bun renume în privința organizării spațiilor și a siguranței chiriașilor săi. În prima jumătate a secolului al XIX-lea, hanul Șerban Vodă a cunoscut o perioadă de accentuată decădere, fenomen înregistrat, de altfel, în cazul majorității așezămintelor de gen. Odată cu promulgarea legii secularizării averilor mănăstirești, în anul 1863, hanul a intrat în proprietatea statului.

Zece ani mai târziu a fost adoptată o lege care autoriza guvernul să vândă casele, prăvăliile, hanurile și orice construcții, precum și toate locurile virane aflate în proprietatea sa. Cu acest prilej s-a realizat și un inventar al hanului Șerban Vodă, din care aflăm că în acel moment în clădire funcționau 29 de prăvălii, 10 magazii, 20 de camere de locuit și 4 săli mari, la care se adăugau clădirile cu două etaje ridicate în anul 1803 în care, în acel moment, erau instalate Casa de Depuneri și Consemnațiuni, Imprimeria Statului și Direcția Monitorului Oficial.[29]

Proiectul de lege privind autorizarea punerii în vânzare a hanului Șerban Vodă a fost înaintat Parlamentului în prima jumătate a lunii ianuarie 1882 de ministrul de finanțe Gheorghe Chițu și a intrat în dezbatere rapid, având în vedere termenul la care expirau contractele de închiriere pentru aceste spații. Reprezentanții celor 7 secțiuni ale Adunării Deputaților, întruniți în ședință la 14 / 22 ianuarie 1882 sub președinția lui Grigore Serurie, au admis în unanimitate proiectul și l-au ales în calitate de raportor al său în fața plenului pe Constantin Poroineanu.

La 21 ianuarie / 2 februarie 1882, proiectul a fost supus spre dezbatere plenului Adunării Deputaților. În expunerea de motive susținută de Constantin Poroineanu se afirma:

Litografie din anul 1899 cu Palatul Vechi al Băncii Naționale a României

Banca Națională, ca instituțiune a Statului, merită în orice ocaziune toată solicitudinea Corpurilor Legiuitoare. Abia fundată, operațiunile sale au luat o dezvoltare dintre cele mai prospere. Construirea unui local propriu al său situat astfel, spre a fi în centrul mișcării comerciale, este imperios reclamată. Terenul, ocupat azi de vechile clădiri numite Șerban Vodă, ar putea servi pentru clădirea unui asemenea local /.../ Alegerea acestui teren corespunde tuturor necesităților unui local de asemenea importanță, care, deosebit că trebuie să fie central, să aibă o întindere îndestulătoare pentru zidirea tuturor birourilor sale, a imprimeriei, unde se fac biletele de bancă și mai ales bolțile în care se conservă efectele, stocul metalic, ce crește zilnic, și hârtia pentru bilete de bancă, ce se comandă în cantități mari, pentru a se avea gata la orice trebuință, și care trebuie păstrată astfel, spre a nu fi expusă umidității și intemperiilor, iar localul în întregul său să fie liber de orice alte construcții în jurul său. /... / O ultimă considerație este că un local de bancă, situat în centrul mișcării comerciale și în condiții de siguranță și comoditate îndestulătoare, ar da o și mai mare dezvoltare operațiunilor băncii, din a căror beneficii Statul ia o parte atât de importantă, după cum am arătat mai sus.[30]

De asemenea, se preciza că venitul anual pe care statul îl încasa din chiriile spațiilor comerciale aferente fostului han se ridica la 801.000 lei, dar se preconiza că acesta urma să

Banca Națională a României

Adresa telegrafică Banca Națională

București 14 Februarie 1882.

No 181

Domnule Primar

Banca Națională având de rădicat un [illegible]
[illegible] locul numit Șerban Vodă [illegible] cumpărat de la stat
lîngă a Sa Stabilimentul Sale, de rugă D-le bine-
voiți a face să se însemneze pe planul acestui loc
de către Ingineri Municipalității punctele exacte
pe unde este decis a să face alinierea Stradelor
Șuțărdan și Lipscani.

Să alăturăm aci planul acestui loc.

Bine-voiți, vă rugăm, a primi asigurarea
osebitei noastre considerațiuni

Secretariul General

[illegible]

Domnului Sale Dlui Primar al Capitalei

scadă în mod dramatic, în condițiile în care se aprecia că

> *șirul de magazii situate în strada Lipscani și Smârdan, fiind în stare de ruină,*

nu mai puteau fi închiriate după expirarea contractelor aflate în derulare. Având în vedere toate aceste circumstanțe, raportorul aprecia că Banca Națională făcuse o ofertă de cumpărare foarte bună. La avantajele financiare imediate se mai adăuga și perspectiva creșterii valorii terenului aflat pe strada Lipscani, peste drum de hanul Șerban Vodă,[31] și el proprietate a statului, care ar fi fost mult mai bine pus în valoare după lărgirea principalei artere comerciale a Bucureștiului. Propunerea legislativă nu a stârnit prea multe reacții negative. Deputatul N. Ionescu s-a arătat a fi împotriva construirii unui „templu Băncei", în condițiile în care Imprimeria Statului, care funcționa în incinta hanului Șerban Vodă, nu beneficia încă de un local propriu. Ministrul de finanțe, Gheorghe Chițu, prezent la dezbateri, a intervenit însă pentru a susține avantajele

> *pentru Stat, pentru bancă și chiar pentru oraș*

în cazul ridicării palatului BNR, în condițiile în care

> *dărâmându-se acele localuri ruinate și, pot zice, murdare, s-ar face acolo o piață frumoasă și toată lumea ar profita.*[32]

În prima zi a lunii februarie au început dezbaterile și în Senat.[33] Și de această dată s-a insistat asupra avantajelor certe ale ofertei de cumpărare venite din partea BNR, în condițiile în care statul ar fi fost obligat

> *să cheltuiască sume însemnate pentru a transforma radical*

acele spații. Singurul senator care a vorbit împotriva adoptării legii a fost Lascăr Catargiu, care considera mult mai potrivit ca hanul Șerban Vodă să fie vândut la licitație. Generalul Nicolae Dabija, ministrul lucrărilor publice, a fost cel ce a răspuns întrebărilor adresate, subliniind importanța ridicării unui sediu al BNR

> *aproape de locurile unde are afacerile sale.*

Acestui punct de vedere i s-a alăturat și cel al senatorului Alexandru Orăscu, care a subliniat că starea în care se găsea vechiul han era

> *o rușine pentru Capitala țării,*

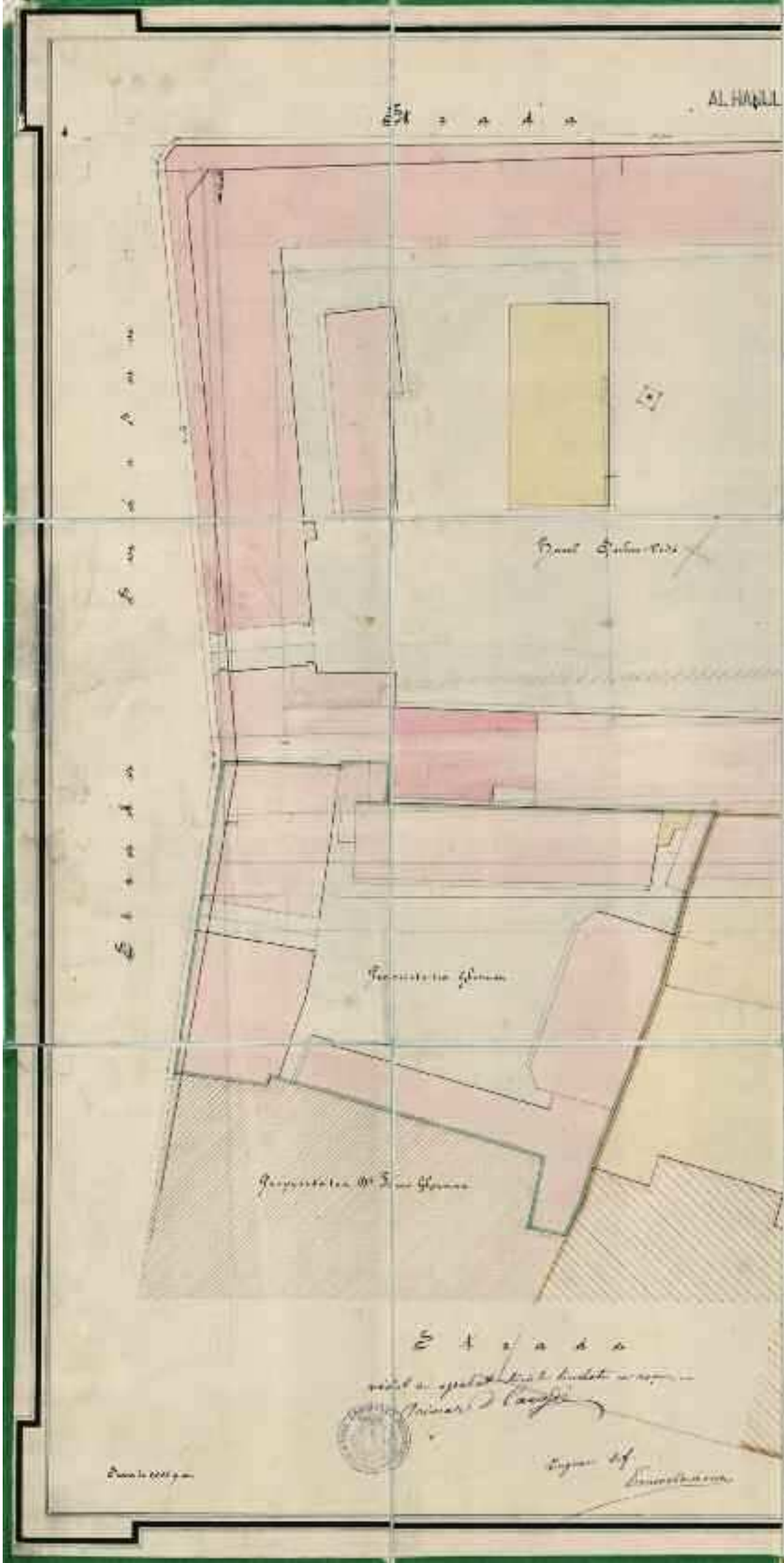
precizând că, prin edificarea unui palat al BNR, Bucureștiul ar fi avut de câștigat

> *prin aceea că se înfrumusețează prin clădiri noi în mijlocul său.*[34]

În urma votului favorabil al ambelor Camere, legea a fost promulgată la 6 / 18 februarie 1882.

La 10 / 22 februarie 1882 Consiliul de administrație al Băncii Naționale a României l-a împuternicit pe guvernatorul Ion I. Câmpineanu să se prezinte la Tribunalul Ilfov pentru a se face transcrierea actului de vânzare-cumpărare, în același timp suma de 800.000 lei fiind depusă la Casa de Depuneri și Consemnațiuni, conform legii.

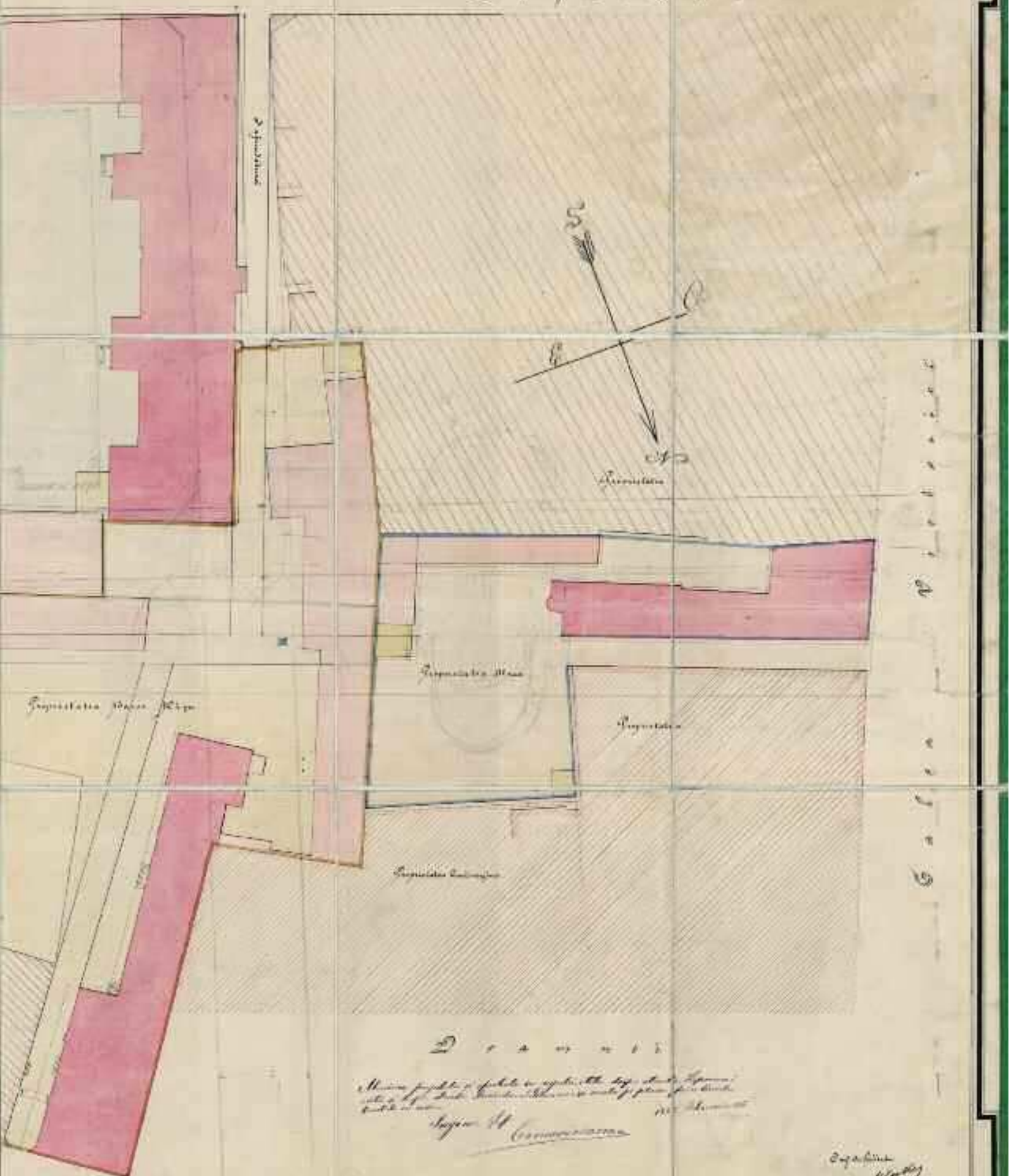
Pagina 50:
Scrisoarea Băncii Naționale a României către Primăria Bucureștiului prin care administrației orașului i se solicita indicarea alinierii străzilor din zona în care urma să fie ridicat Palatul Vechi al BNR

Planul general de situație al hanului Șerban Vodă (1881)

PLAN GENERAL DE SITUAȚIE

AL ȘERBAN-VODĂ ȘI PROPRIETĂȚILE DE PRIN PREJUR

Conducerea BNR și-a motivat decizia de cumpărare a hanului Șerban Vodă cu prilejul Adunării generale a acționarilor din 21 februarie / 5 martie 1882. Se aprecia că

> *acest loc, ce ocupă colțul stradei Smârdan și Lipscani, este situat astfel încât nu numai că vom putea construi în condițiuni foarte avantajoase pentru Bancă, dar încă, până la construirea localului, vom putea retrage din construcțiunile astăzi în ființă un venit care constituie o dobândă foarte remuneratoare a costului proprietății.*[36]

Pentru a avea siguranța încasării acestor venituri, a doua zi, Consiliul de administrație al BNR a hotărât asigurarea respectivelor clădiri la Societatea de Asigurare „Națională".

Trei zile mai târziu, BNR a trimis o adresă către Primăria Capitalei, administrația orașului fiind oficial informată asupra intențiilor băncii de

> *a ridica un edificiu pe locul numit Șerban Vodă ce l-a cumpărat de la stat pentru a-și stabili birourile sale.*[37]

Documentul era însoțit de un plan pe care inginerii municipalității erau rugați să indice

> *punturile exacte pe unde este decis a se face alinierea stradelor Smârdan și Lipscani.*[38]

Pe planul întocmit de N. Cerkez, păstrat în arhiva BNR, inginerul-șef al primăriei, Toncoviceanu, preciza că alinierea *propusă și aprobată* era indicată prin liniile trasate cu culoarea roșie.[39]

La sfârșitul lunii februarie a fost luată decizia ca guvernatorul Ion I. Câmpineanu, împreună cu președintele consiliului de cenzori, Menelas Ghermani, să viziteze câteva dintre cele mai importante bănci de emisiune din Europa

> *pentru a vedea progresele făcute în domeniul construcțiilor și a comanda unui arhitect străin proiectul viitorului palat al BNR.*[40]

Nu știm dacă această călătorie de informare a mai avut loc, după cum nu avem date nici despre modul în care s-a ajuns ca întocmirea proiectului viitorului palat al BNR să fie încredințată unor arhitecți francezi: Marie-Joseph Cassien Bernard, respectiv Paul Louis Albert Galeron.[41] Deși unele surse bibliografice îl indică pe Eugeniu Carada ca fiind principalul responsabil pentru alegerea celor doi,[42] tindem să credem că mai degrabă Ion I. Câmpineanu[43] a fost cel care i-a desemnat pe Bernard și Galeron să întocmească planurile viitorului palat al BNR, conform mărturiei lui Titu Maiorescu.[44] Cert este doar faptul că, în ultima zi a lunii martie 1882, Consiliul general al băncii a aprobat încheierea contractului cu cei doi arhitecți francezi, care, din acel moment, au fost însărcinați cu executarea anteproiectului sediului central al BNR.[45]

Nu se știe dacă arhitecții au primit indicații în legătură cu modul în care se dorea să arate palatul ce urma să fie ridicat în inima Bucureștiului, dar, cel mai probabil, atunci când și-au început studiul, aceștia au avut în vedere două dintre principiile fundamentale aplicate în arhitectura bancară a epocii: dezvol-

tarea unei relații directe cu clienții și sporirea prestigiului instituției. Ținând seama de faptul că Banca Națională a României îndeplinea nu doar funcțiile unei bănci de emisiune, ci și pe acelea ale unei bănci comerciale, se subînțelegea importanța contactului cu clientela, pe care trebuia *să o seducă* și căreia era obligatoriu *să îi dea sentimentul de încredere*.[46] Într-o epocă în care activitatea băncilor, în sensul modern al cuvântului, făcea la noi primii săi pași și, în lipsa unei legislații care să o reglementeze strict,[47] operațiunile și spațiile ce țineau de profesiunea bancară trebuiau gândite astfel încât să degajeze forță, siguranță și legitimitate pentru a determina un răspuns favorabil din partea clientelei.

Bernard și Galeron și-au dus la îndeplinire sarcina cu o rapiditate demnă de subliniat, fapt consemnat în procesul-verbal al ședinței Consiliului de administrație al BNR din 7 / 19 iunie 1882. În acel moment, la București fuseseră deja primite anteproiectele expediate de către cei doi arhitecți de la Paris, dar conducerea băncii a hotărât ca acestea să fie analizate de către o comisie alcătuită din arhitectul Mihai Capușineanu, secretarul general al Ministerului Lucrărilor Publice, arhitectul Emile André Lecomte de Nouy, care în acel moment conducea lucrările șantierelor de restaurare a bisericii episcopale de la Curtea de Argeș și a bisericii Trei Ierarhi din Iași,[48] respectiv Constantin Olănescu, inginerul șef al Căilor Ferate Române. Cei trei specialiști erau rugați să își expună punctele de vedere în legătură cu modul în care viitoarea construcție corespundea

> *la exigențele unei bănci, atât din punctul de vedere al siguranței și comodității, cât și al esteticii.*[49]

Propunerile lui Bernard și Galeron au trecut cu bine de această examinare, despre care, din nefericire, nu avem niciun detaliu suplimentar, astfel încât, în ședința din 21 iunie / 3 iulie a Consiliului general al BNR, s-a stabilit ca cei doi să fie însărcinați cu realizarea planurilor „complete și definitive”. Se pare că arhitecții au supus atenției conducerii BNR două variante diferite: una în care viitorul palat urma să aibă fațada principală pe strada Lipscani, iar cealaltă în care aceasta ar fi fost orientată spre strada Smârdan. Luând în discuție ambele propuneri, membrii Consiliului general au aprobat la 16 / 28 septembrie 1882 prima variantă, hotărând, în același timp, realizarea proiectului definitiv și a devizului lucrării.[50] Pentru munca depusă până în acel moment Bernard și Galeron au primit suma de 12.700 lei.[51]

La începutul lunii februarie 1883, conducerea BNR a decis demolarea clădirilor fostului han Șerban Vodă, după ce toate contractele de închiriere aflate în derulare vor fi expirat. Ceea ce atrage atenția este însă faptul că două luni mai târziu, la jumătatea lunii aprilie, Consiliul general a numit o nouă comisie formată din arhitecții și inginerii Gheorghe Duca,[52] Constantin Olănescu, Nicolae Cerkez, Paul Gottereau și Alexandru Săvulescu,[53] chemată să studieze planurile definitive ale palatului și să formuleze eventualele propuneri de îmbunătățire ce se puteau aduce fațadei și interiorului viitorului edificiu.[54]

Probabil că ultimul contract de închiriere, cel încheiat cu Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului,[55] a expirat în decursul lunii aprilie 1883, astfel că la 3 / 15 mai în presa timpului a apărut un prim anunț prin care BNR,

> *având a construi pe terenul său cunoscut sub numele de Hanul Șerban Vodă,*

făcea cunoscut că lansa o licitație pentru data de 7 / 19 mai 1883,

> *la 3 ore ziua pentru dărâmarea unei părți însemnate din construcțiunile vechi existente. Doritorii de a lua în întreprindere această dărâmare se pot înfățișa în orice zi de lucru de la orele 2 până la orele 5 dupe amiezi la Secretariatul Băncii Naționale spre a lua cunoștință de condițiunile dărămărei.*[56]

Ofertele antreprenorilor, depuse la secretariatul băncii, în strada Colței nr. 21, au fost desigilate în ședința Consiliului de administrație din data de 12 / 24 mai. Niciuna dintre ele nu a fost însă considerată avantajoasă, astfel încât licitația a fost anulată, iar garanțiile depuse de ofertanți au fost returnate fără întârziere.[57]

Operațiunea de demolare a fost amânată până spre sfârșitul anului, după cum reiese dintr-o scurtă notiță apărută miercuri, 16 / 28 noiembrie 1883, în „Curierul capitalei”, care anunța că

> *în curând se va dărâma cel mai vechi edificiu al Bucureștiului, Hanul Șerban Vodă, în locul căruia se va zidi palatul Băncei Naționale.*[58]

Este de presupus că demolarea a început după acest moment și a durat până la începutul anului următor. La această concluzie ne conduc datele făcute publice de către bancă cu prilejul prezentării activității aferente anului 1883, din care nu reiese plata niciunei sume pentru realizarea demolării hanului Șerban Vodă.

Extrem de interesantă este decizia Consiliului general al BNR care, la 28 septembrie / 9 octombrie 1883, a hotărât întreruperea colaborării cu Bernard și Galeron, chiar dacă în contractul semnat la 29 martie / 10 aprilie 1882 se prevedea că acesta urma să se deruleze pe parcursul a trei etape. Deși până în prezent cercetarea documentelor nu ne-a oferit descoperirea vreunei copii a respectivului contract, credem că cele trei etape se refereau la schițarea anteproiectului, realizarea proiectului propriu-zis, iar mai apoi la edificarea clădirii. În procesul-verbal al ședinței Consiliului general se consemnează că planurile realizate de arhitecții francezi

> *corespund necesităților băncei și sunt conform programului ce li s-a dat*[59],

ceea ce ne-a determinat inițial să presupunem că rațiunile economice au fost cele care au primat atunci când s-a convenit întreruperea colaborării cu Bernard și Galeron.[60] Din acel moment, BNR considera contractul pe care îl avusese încheiat ca fiind pe deplin reziliat și își rezerva dreptul de a încredința executarea lucrărilor

> *oricărei persoane va găsi de cuviință.*[61]

O scurtă însemnare făcută de Titu Maiorescu la 10 / 22 octombrie 1883 ne-a adus însă noi lămuriri asupra încetării colaborării dintre BNR și cei doi arhitecți francezi. Criticul literar povestește cum, în ziua anterioară, cu prilejul unei mese, la care a participat, printre alții, și arhitectul Lecomte de Nouy, aflase că Marie-Joseph Cassien Bernard,

> *(arhitect* adlatus *al lui Garnier la construcția Operei din Paris), despre care Lecomte vorbește ca despre cel mai cinstit și mai solid, fusese împreună cu Galeron, însărcinat de Câmpineanu, ca director*[62] *al Băncii (Naționale) cu schița și planul detaliat pentru clădirea din București a Băncii, schița 6.000 de franci, planul detaliat 40.000 de franci. Câmpineanu s-a schimbat și acum Carada (!!) le face mizerii, critică planul ș.a.m.d. De primit, au primit banii, dar Bernard avea lacrimi în ochi.*[63]

Demn de menționat este faptul că, în timp ce colaborarea dintre BNR și cei doi arhitecți înceta la București, la Paris, la *Exposition nationale de Beaux Arts*, Bernard și Galeron au participat cu opt planșe, montate pe șasiuri,[64] ale viitoarei clădiri a băncii.[65] În cronica oficială a expoziției se menționa că proiectul

> *părea foarte inteligent organizat, iar fațadele, având un caracter monumental, vor face cinste în străinătate artiștilor francezi.*[66]

La 9 / 21 noiembrie 1883 Consiliul general al BNR a hotărât încheierea unui contract cu inginerul-arhitect Nicolae Cerkez pentru *terminarea proiectelor cu toate detaliile lor*, precum și pentru conducerea șantierului. De asemenea, a fost înființat

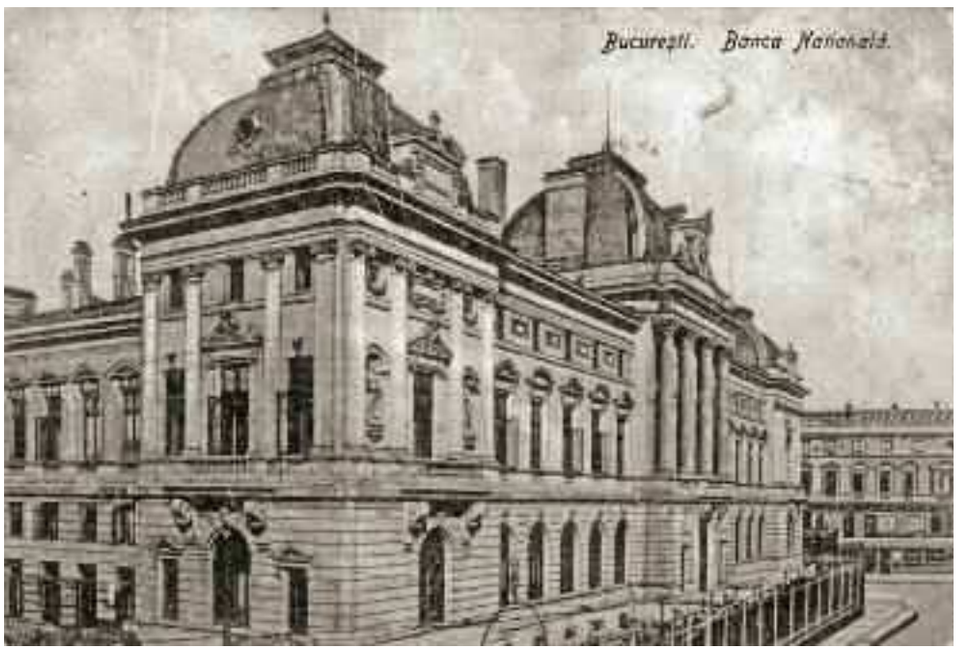

Palatul Vechi al BNR, fațada spre strada Lipscani (1890)

un Serviciu tehnic,[67] condus de același N. Cerkez, care, pentru serviciile sale, era plătit cu 1.000 lei pe lună.[68]

Însărcinat cu o lucrare de o atât de mare anvergură, Nicolae Cerkez a prezentat Consiliului general al BNR planul fundațiilor viitorului palat, care, la 15 / 27 februarie 1884, l-a aprobat și a decis punerea sa în executare.[69] O săptămână mai târziu, în presă a fost publicat anunțul privind licitația

> *pentru darea în întreprindere a lucrărilor de săpături și umpluturi ce sunt a se face pe locul zis Șerban Vodă din Capitală, strada Lipscanilor, pentru clădirea palatului Băncei.*[70]

Palatul Vechi al BNR, fațada principală și aripa dinspre strada Karagheorghevici la sfârșitul secolului al XIX-lea. În fundal, clădirea Petrovici Armis

Conform estimărilor, făcute probabil de Cerkez, era necesar să fie săpați aproximativ 10.000 mc de pământ pentru pivnițe și alți 5.000 mc pentru șanțurile fundațiilor. Se specifica faptul că 1.500 mc de pământ urmau a fi reținuți pentru umpluturile ulterioare. Anunțul conținea și informații referitoare la adâncimea la care se dorea executarea săpăturilor, cuprinsă între 3 și 6 m.[71] Antreprenorii interesați să participe la licitație erau obligați să facă dovada că mai executaseră anterior astfel de lucrări sau că „au cunoștințe speciale de asemenea lucrări". De asemenea, erau obligați să depună o garanție provizorie de trei la sută din valoarea estimată a lucrărilor. Banca își rezerva dreptul de a decide asupra rezultatului licitației și de a încredința lucrarea aceluia dintre participanți care, independent de

> *cestiunea de preț, oferea cele mai multe și mai sigure garanții de o bună execuțiune.*

Câștigătorul era obligat ca, în termen de trei zile de la anunțarea rezultatului, să înlocuiască garanția provizorie depusă cu o alta, definitivă, în cuantum de cinci la sută din valoarea lucrării.

La 10 / 22 martie 1884 un nou anunț de licitație a fost dat publicității, de această dată pentru atribuirea lucrărilor de beton aferente

> *temeliilor și pivnițelor de pe locul zis Șerban Vodă din Capitală, strada Lipscanilor, pentru clădirea palatului Băncei.*[72]

În conformitate cu prevederile caietului de sarcini, urmau a fi turnați aproximativ 8.000 mc de beton pentru pereții și planșeul pivnițelor

și alți 1.000 mc pentru *arcuri și bolți*. Condițiile de admitere la licitație erau identice cu cele din anunțul anterior, singura diferență constând în cuantumul garanției provizorii care, de această dată, se ridica la cinci la sută din valoarea totală estimată a proiectului.

Arhitectul Nicolae Cerkez a apreciat că, pentru ridicarea palatului BNR, erau necesari 2,5 milioane lei,[73] sumă pe care Consiliul general a aprobat-o la 4 / 16 aprilie 1884. În aceeași zi au fost analizate și ofertele depuse[74] la cele două licitații amintite, conducerea instituției respingându-le însă pe toate și hotărând organizarea unei noi licitații. Aceasta nu a mai avut însă loc, în condițiile în care, la 25 aprilie / 6 mai 1884, același consiliu a hotărât încheierea prin „bună învoială" a unui contract pentru lucrările de săpătură și betonare, pentru reducerea costurilor banca urmând să importe direct din Franța o cantitate de 2.200 tone de ciment.[75] De asemenea, s-a convenit și importarea a 550 mc de piatră de Cassis cioplită, necesară pentru lucrările de zidărie.[76]

Respectivul contract a fost semnat la 4 / 16 mai 1884 cu antreprenorii Luigi Giulini, inginer, și Albert Zanetto,[77] care s-au angajat să execute lucrările de săpătură[78] și de betonare până la sfârșitul lunii octombrie.[79] Arhitectul șef al lucrărilor, Nicolae Cerkez, a fost însărcinat cu trasarea dimensiunilor clădirii și a întregului plan al săpăturilor.[80]

La 12 / 24 iulie 1884 a fost făcută inaugurarea oficială lucrărilor, după cum rezultă din actul comemorativ semnat cu acest prilej.[81]

După demararea oficială a lucrărilor la șantierul palatului BNR, au avut loc, la 25 iulie / 6 august 1884, două noi licitații pentru furnizarea pietrei necesare la zidăria clădirii, respectiv pentru darea în execuție a lucrărilor de zidărie din cărămidă. Având probabil în vedere experiența licitațiilor precedente, de această dată anunțurile au fost mult mai detaliate. Antreprenorii interesați în furnizarea pietrei de zidărie erau obligați să trimită cel mai târziu până la 1 august probe de piatră de forme regulate (cuburi sau prisme), cu muchiile bine definite și lucrate în tehnici diferite, după indicațiile primite din partea Băncii Naționale:

> *à la boucharde, à la laze, marteau brette,*

finisate neted sau cu bosaje. De asemenea, era necesar să fie prezentate și blocuri de piatră, având formele menționate, care să conțină lucrări de ciubucărie și ornamente, precum cornișe, ancadramente de fereastră, coloane mici cu capiteluri corintice și caneluri etc.[82] Participanții erau obligați să depună trei cuburi cu latura de 0,5 m din toate tipurile de piatră pe care le propuneau, cu fațetele perfect plane și muchiile regulate, necesare pentru încercările pe care specialiștii angajați de bancă urmau să le facă.[83] BNR avea nevoie de aproximativ 3.500 mc de piatră, termenul de livrare fiind de 12 luni de la lansarea comenzii. Predarea pietrei urma să fie făcută lunar, începând cu primăvara anului 1885,

> *la reluarea navigațiunii pe Dunăre.*

În funcție de nevoile șantierului, BNR își rezerva dreptul de a majora sau micșora comanda cu maximum

25 la sută, fără însă ca termenele de livrare să fie modificate, și se angaja să notifice furnizorul asupra acestor modificări cu cel puțin 3 luni înainte. Câștigătorul licitației era obligat să depună o garanție de 5 la sută din valoarea lucrărilor, fie în numerar, fie în efecte emise sau garantate de stat. Plata materialelor urma a se realiza treptat, iar cea a lucrărilor pe măsura înaintării lor, reținându-se însă 10 la sută din valoarea acestora,

> *ca garanție a bunei executări.*

Nici de această dată rezultatele licitației nu au fost satisfăcătoare, astfel încât s-a luat decizia ca realizarea zidăriei să fie încredințată Societății Române de Construcții și Lucrări Publice,[84] în sarcina căreia intra și aprovizionarea cu materialele necesare. În contractul semnat la 18 / 30 octombrie 1884 se prevedea că respectiva societate urma să execute întreaga zidărie exterioară și interioară de piatră, de la soclu în sus, inclusiv elementele decorative,[85] cu excepția celor patru statui de pe fațada principală și a celor două statui care încadrează ceasornicul, a căror realizare a rămas în sarcina BNR. Caietul de sarcini, parte integrantă din contract, păstrat în original în arhiva BNR, ne dezvăluie mai multe amănunte despre piatra ce urma a fi utilizată la zidăria palatului băncii. Aduse de peste Dunăre, de la Rusciuk (Ruse), blocurile de piatră trebuiau să aibă o granulație fină și omogenă, textura uniformă și compactă, condițiile absolut necesare pe care trebuiau să le îndeplinească fiind rezistența la ger și umezeală, precum și

> *să nu plesnească în foc.*

De asemenea, o condiție obligatorie era și aceea ca toate blocurile de piatră să aibă o culoare uniformă, fără nicio imixtiune de materie străină. Totodată se menționa că Societatea Română de Construcții și Lucrări Publice beneficia de reduceri la tarifele de transport pe calea ferată a pietrei, pe care le obținuse BNR.

Același antreprenor trebuia să execute și lucrările de tencuială și

> *să așeze la locul lor grinzile necesare podelelor.*[86]

Pentru cumpărarea acestora fusese organizată o licitație, în urma căreia Consiliul general a hotărât să fie admisă oferta companiei franceze Schneider et Co. din Creusot. Argumentând decizia, se preciza că

> *pentru asemenea furnituri trebuie a se ține cont pe lângă preț și de calitatea lucrului și de siguranța ce inspiră constructorul.*[87]

Conform contractului, Societatea Română de Construcții și Lucrări Publice era însărcinată și cu executarea zidăriei de cărămidă[88] și cu tencuirea construcției.[89] Demne de remarcat ni s-au părut două precizări înscrise în caietul de sarcini. Prima se referea la obligația antreprenorului „de a nu întrebuința” în calitate de

> *conducători de lucrări decât persoane recunoscute, capabile pentru aceasta, și care să știe să vorbească bine românește sau franțuzește.*

Cea de-a doua preciza că societatea urma să primească înapoi garanția de 5 la sută din valoarea totală a

Palatul Vechi al BNR, fațada principală și aripa dinspre strada Smârdan la sfârșitul secolului al XIX-lea

lucrării abia după un an de la terminarea ei, perioadă în care construcția se afla în garanție.[90]

Cu toate că, la jumătatea lunii octombrie 1884, contractul pentru realizarea zidăriei era deja încheiat, abia la 14 / 26 ianuarie 1885 a fost semnat[91] un contract pentru ridicarea soclului de piatră al palatului BNR, inginerul L. Giulini fiind însărcinat cu această lucrare.[92] Antreprenorul se angaja să importe primii 150 mc de piatră, din totalul de 550 mc, până la data de 15 martie, toată cantitatea urmând a fi adusă până la 31 mai / 12 iunie 1885.

La o lună de la parafarea contractului cu Giulini a fost încheiat altul, pentru realizarea porților cu gratii și a grilajelor de la subsolul clădirii. Cel care a fost însărcinat cu realizarea acestora,

> *din fer nemțesc de cea mai bună calitate,*

era maistrul lăcătuș Andrei Rogalski din București.[93]

Lucrările nu au evoluat conform calendarului stabilit, astfel că, la 17 / 29 iulie 1885, Eugeniu Carada a semnat o *somațiune*, care i-a fost înmânată două zile mai târziu lui Giulini, prin intermediul unui portărel. Inginerul era considerat ca fiind singurul răspunzător pentru întârzierile înregistrate atât în predarea pietrei, cât și în executarea lucrării de zidărie și era somat să predea întreaga cantitate de material în maximum 10 zile. Date fiind condițiile, BNR se arăta dispusă să preia executarea lucrării în regie proprie. Documentele de arhivă nu ne oferă și alte amănunte legate de acest diferend, dar în *Raportul Consi-*

liului de administrație pe anul 1885 se menționa că lucrările continuaseră într-o manieră satisfăcătoare și se exprima speranța ca în cursul anului 1886 să fie terminate toate lucrările de zidărie, luându-se în calcul chiar și unele *împiedicări nevăzute*.[94] În 1885, valoarea totală a cheltuielilor făcute pentru construcția palatului din strada Lipscani ajunsese la 1.432.289,64 lei.

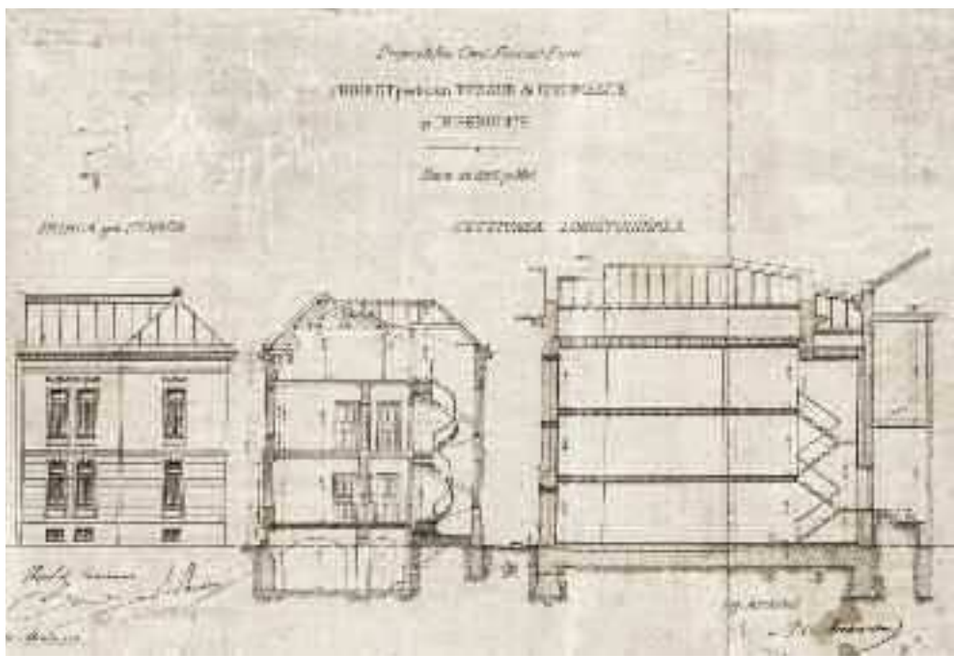
Cu tot optimismul conducerii BNR, cel puțin în prima jumătate a anului 1886, lucrările pe șantier nu s-au derulat în mod satisfăcător. O primă cauză ține, se pare, de desfășurarea războiului sârbo-bulgar din noiembrie 1885,[95] care ar fi afectat exploatarea pietrei din carierele de la Rusciuk. Aceasta a fost, de altfel, explicația dată acționarilor de către administratorii băncii la finalul anului, menționându-se că evenimentele îi puseseră

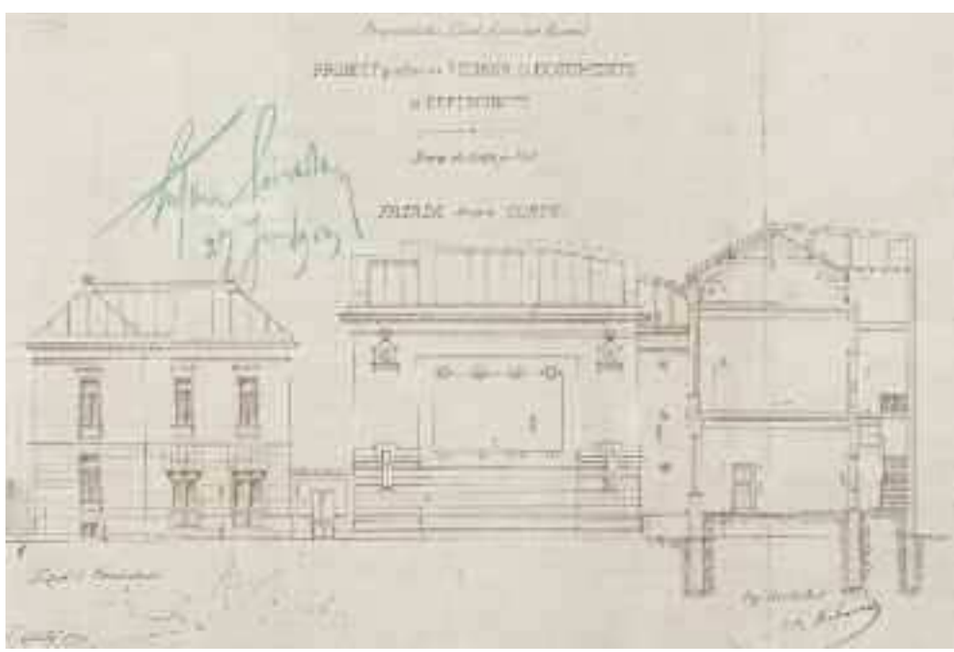
> *pe întreprinzători în neputința de a termina zidăria în anul 1886, precum speram.*[96]

Dar, în ședința Consiliului general din 16 / 28 iulie 1886, în care s-a analizat stadiul lucrărilor, nu s-a făcut nicio referire la acest aspect. Cu această ocazie, Eugeniu Carada a prezentat o informare asupra stadiului lucrărilor de pe șantierele sucursalelor Iași, Galați, Brăila și Craiova, dar și despre cel de la București. Remarcând lentoarea cu care se desfășurau lucrările de zidărie, Carada preciza că

> *administrațiunea a făcut tot ce a stat în putința ei spre a activa aceste lucrări*

încă de la sfârșitul lunii martie.[97] Mai mult chiar, Societății Române de Construcții și Lucrări Publice i se permisese să se abată de la prevederile înscrise în contract în sensul că, pentru a accelera ridicarea zidăriei, responsabilii BNR acceptaseră ca o parte să fie făcută

Creditul Funciar Rural – proiect de extindere: secțiuni și elevații de fațadă, arh. N. C. Michăescu (1903)

din cărămidă sau mixtă în loc de „piatră curată”, așa cum se stabilise inițial.[98] Dat fiind că nici în aceste condiții rezultatele nu au fost cele preconizate, Carada preciza că BNR fusese nevoită să înștiințeze constructorul asupra iminenței rezilierii contractului și a reținerii sumei depuse drept garanție. În momentul desfășurării respectivei ședințe se așteptau rezultatele acestui ultim demers, făcându-se precizarea că, dacă antreprenorul nu își respecta obligațiile, trebuiau luate alte măsuri

fiindcă suntem grăbiți.

Întârzierile generau neplăceri suplimentare atât în privința sumelor însemnate pe care banca le plătea pentru chirie și pentru personalul responsabil de șantier, cât și a spațiilor de lucru din clădirea Creditului Funciar Rural, devenite total insuficiente pentru operațiunile în continuă dezvoltare ale instituției. Se lua în calcul chiar soluția extremă de a opri construcția etajului I și de a se acoperi temporar parterul, pentru ca banca să își poată muta sediul în construcția nouă, restul zidăriei urmând a fi terminată ulterior, pe tronsoane.

Această soluție extremă nu a fost totuși pusă în aplicare, chiar dacă BNR făcuse deja demersurile pentru cumpărarea a 5.000 mp de tablă de aramă, prin încheierea unui contract, la 24 iunie / 6 iulie 1886, cu firma germană Aron Hirsch und Sohn din Halberstadt.[99] Totodată, în luna august, s-a perfectat cu fierarul Friederich Weigel[100] din București realizarea grilajelor decorative din fier forjat de la ferestrele parterului.[101]

După cum se preconiza, la sfârșitul anului 1887 lucrările de zidărie au fost terminate. De asemenea, obiectivul anunțat cu prilejul Adunării generale a acționarilor din 15 februarie 1887, și anume acela ca pe lângă zidărie să fie realizat și acoperișul, a fost la rândul său îndeplinit, cel puțin în părțile clădirii acoperite cu tablă de aramă. Lucrarea a fost executată de tinichigiul Theodor Georgesky, cu care, la 8 / 20 iulie 1887, fusese încheiat un contract.[102] Dat fiind faptul că proiectul prevedea ca acoperișurile cupolei centrale și ale cupolelor din cele patru pavilioane de colț să fie realizate din ardezie, în cursul lunii decembrie 1887 a fost încheiat un contract separat cu Josef Seber pentru importarea materialului și acoperirea celor cinci cupole.

Pe parcursul anului 1888 lucrările au fost concentrate pe realizarea interioarelor, executate tot de către Societatea Română de Construcții și Lucrări Publice. S-a sperat că acestea vor putea fi încheiate, dar, din cauza unei ierni extrem de aspre, lucrările șantierului au fost suspendate timp de trei luni, în condițiile în care încălzirea centrală a clădirii nu fusese încă pusă la punct.[103]

Cu toate că anul 1889 părea că va aduce mult dorita finalizare a palatului BNR, nici de această dată obiectivul nu a fost atins. Clădirea era însă funcțională cel puțin în parte, din moment ce aici, la sfârșitul anului, a fost instalată tipografia cu toate instalațiile aferente, iar în documentele epocii se afirmă răspicat că întreaga activitate a serviciilor ar fi putut fi transferată,

dacă instalația de încălzire ar fi funcționat.[104] Pe parcursul anului 1890 au mai rămas de executat doar

> *oarecari lucrări de decorațiuni interioare în unele părți ale localului.*

Chiar și în aceste circumstanțe, anul 1889 a fost considerat de contemporani ca fiind momentul de încheiere a lucrărilor, după cum reiese din cele două panouri așezate pe frontispiciul fațadei principale a construcției.[105]

La 22 august / 2 septembrie 1889, viceguvernatorul Anton Carp a înaintat o adresă Primăriei Capitalei prin care solicita

> *a ne autoriza să facem o împrejmuire de lemn provizorie*

a palatului din strada Lipscani.[106] Primăria a respins însă în aceeași zi cererea, după cum rezultă din rezoluția înscrisă pe documentul în cauză:

> *Cred că nu se poate admite o asemenea cerere, construcțiunea Băncei fiind aproape terminată.*[107]

Politica de comunicare nu era însă punctul forte al administrației bucureștene, din moment ce, la jumătatea lunii septembrie, decizia nu ajunsese încă, în mod oficial, la cunoștința BNR. Faptul rezultă din adresa semnată de către Eugeniu Carada, pe care banca a înaintat-o Primăriei și în care a fost expus pe larg punctul de vedere al instituției:

> *Domnule Primar, cu ocaziunea facerii trotuarului pe stradele Smârdan și Lipscani, Primăria a dărâmat împrejmuirea de scânduri a locului pe care este ridicată clădirea Băncei Naționale. Am rugat pe Primărie, prin adresa noastră nr. 13214 din 22 august trecut, să ne dea autorizație a face altă împrejmuire provizorie, până la completa terminare a edificiului. Ni s-a spus oficios că acea autorizație ni se va refuza; însă până astăzi nu avem nicio încunoștiințare oficială. Zidăria însă rămânând deschisă din toate părțile, banca este expusă la tot felul de neajunsuri, pierderi de materiale, furturi etc. prin faptul Primăriei. Spre a pune capăt unei asemenea situațiuni și a evita diferendele ce s-ar putea naște dintr-însa, vă rugăm, Domnule Primar, să binevoiți a ne autoriza a stabili împrejmuirea noastră definitivă în condițiile prescrise de regulamentul municipiului. Primiți domnule Primar asigurarea stimei noastre.*[108]

Situația s-a reglementat la jumătatea lunii mai 1890, după cum rezultă dintr-o adresă pe care banca a trimis-o Primăriei și în care se face referire la o înțelegere verbală anterioară. Prin acest document se solicita eliberarea unei autorizații scrise pentru realizarea respectivei împrejmuiri,

> *spre a preserva terenul Băncei de depozitele de tot felul de materiale și murdării ce se grămădesc de particulari pe dânsul.*[109]

Se preciza că, deja în acel moment, erau executate fundațiile viitorului gard, soclul gardului și grilajul de fier urmând a se realiza treptat.[110]

Din luna iunie a anului 1890, toate serviciile băncii au început să funcționeze în clădire, Banca Națională a României schimbându-și domi-

Palatul Vechi. Sala Consiliului de administrație.
Imagine din perioada interbelică

ciliul din strada Colței nr. 21 în strada Lipscani nr. 7.[111]

De remarcat este grija pe care responsabilii BNR au avut-o încă de la început față de decorarea artistică atât a interioarelor, cât și a exterioarelor palatului din strada Lipscani. Un exemplu semnificativ este ședința Consiliului general din 30 martie / 11 aprilie 1890, prilej cu care s-a dezbătut soluția ce urma a fi adoptată pentru realizarea corpurilor de iluminat din întreaga clădire. În acel moment iluminarea se realiza cu gaz,[112] iar instalațiile și aparatele necesare pentru birouri și coridoare fuseseră găsite pe piața bucureșteană, la diverși furnizori. Dar se sublinia faptul că

> *pentru scările de onoare, pentru sala consiliului, salon și alte piese mai importante este trebuință de lămpădărie, statui, lustruri, lampe etc. mai bogate care nu se pot găsi decât în străinătate.*

În aceste condiții, Consiliul a fost de acord ca toate acestea să fie comandate în străinătate

> *cu prețuri ce se va găsi mai avantajoase.*[113]

În aceeași ședință s-a luat o decizie și asupra decorațiunilor care urmau a împodobi sala de consiliu, aflată la etajul I din corpul Lipscani, unde se găseau patru cadre de mari dimensiuni, a căror destinație nu fusese

Desen de Ion Georgescu reprezentând statuia *Justiției* (tipul *Themis*)

încă fixată. Tocmai de aceea, cu acest prilej s-a luat hotărârea ca în acestea să fie așezate picturi în ulei

> *ce s-ar comanda principalilor artiști români și care ar reprezenta sau ceva istoric sau alegorii relative la comerciu, industrie, agricultură și navigațiune.*[114]

Membrii Consiliului general au fost în unanimitate de acord cu propunerea,[115] pentru realizarea tablourilor fiind alocată suma de 30.000 lei. Trei luni mai târziu, respectivele picturi au fost comandate pictorilor Nicolae Grigorescu, Eugen Voinescu și George Demetrescu Mirea.[116]

După cum orice vizitator al palatului poate constata, s-a renunțat la ideea reprezentării unor scene istorice, fiind alese drept subiecte comerțul și industria (tablouri realizate de G. Demetrescu Mirea), viața rurală (N. Grigorescu) și navigația (E. Voinescu). Primele trei reprezentau practic pandante ale statuilor așezate pe fațada principală a clădirii BNR, în epocă existând practica de a se plasa alegorii ale activităților conexe activității bancare în punctele de maximă vizibilitate ale clădirilor de bancă. Deși nu deținem până în prezent detalii referitoare la alegerea subiectelor sculpturilor, respectiv la data comandării și costul acestora, știm cu siguranță că personajele feminine (*Justiția*, respectiv *Agricultura*) au fost realizate de Ion Georgescu, pe când cele masculine (*Comerțul*, respectiv *Industria*) îi aparțin lui Ștefan Ionescu-Valbudea.[117] Comentând *Justiția* lui Ion Georgescu, presa timpului consemna că aceasta avea „o concepțiune fericită", îndeplinea „cu succes rolul pentru care a fost creată" și evidenția formele raționale pe care sculptorul reușise să le imprime „unui subiect așa dificil".[118]

În stadiul actual al cercetării putem afirma cu certitudine că, în vara anului 1890, în momentul inaugurării oficiale a palatului Băncii Naționale, cele patru statui se aflau așezate pe fațadă.[119] Și cele două statui adosate care încadrează ceasul erau deja realizate și amplasate la locul lor. Autorul acestora a fost, se pare, sculptorul Athanasie Constantinescu, după cum reiese dintr-o

petiție redactată în anul 1901, în care acesta afirma că realizase

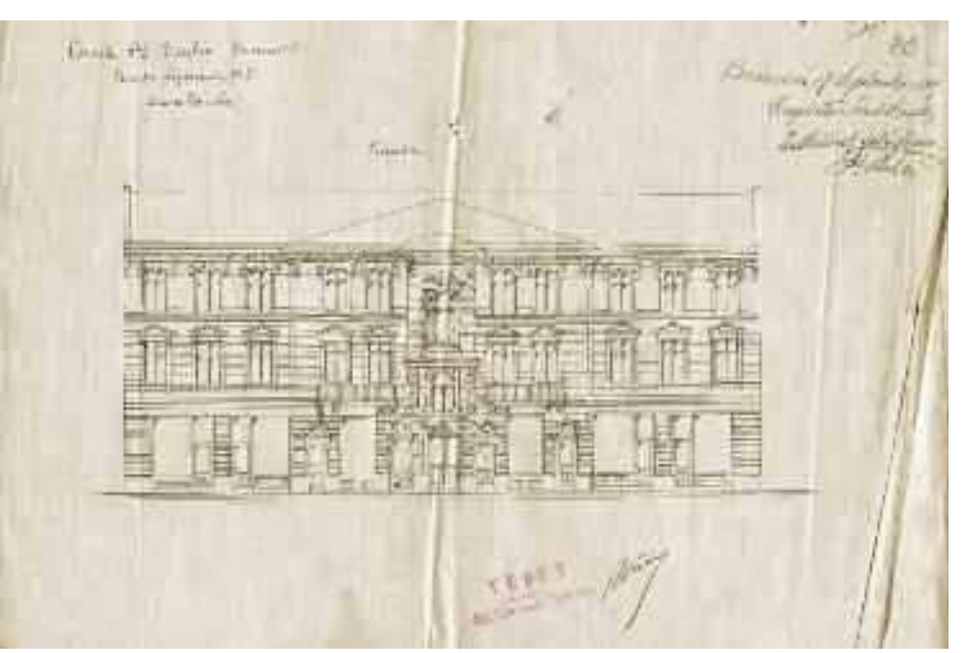
> *sculptura decorativă a fațadei Băncii Naționale din București.*[120]

Palatul Băncii Naționale a României a reprezentat imediat un punct de reper în arhitectura orașului, dovadă stând mai multe mărturii ale străinilor care au vizitat Bucureștiul la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Ne rezumăm să îi citățm doar pe doi dintre ei. Primul este un anume J. Loverdo, care în anul 1897 găsea clădirea ca fiind

> *un edificiu gigantesc și grandios.*[121]

Cel de-al doilea, tot un francez, André Bellesort, venit în capitala României în anul 1905, a catalogat palatul drept

> *cel mai frumos templu ridicat norocului orb.*[122]

Casele Dressler,
strada Karagheorghevici 1-3 (1889)

Palatul Vechi al Băncii Naționale a României și modificarea contextului urban

Edificarea palatului BNR a determinat, în mod firesc, transformarea radicală a întregului context urban al zonei centrale a Bucureștiului, în special a zonei delimitate de Calea Victoriei, strada Smârdan, strada Doamnei și strada Stavropoleos. Având în vedere nu doar impunătoarea arhitectură a palatului BNR, ci și importanța activității pe care instituția o desfășura, pe măsură ce ridicarea construcției se apropia de final, au fost luate și câteva decizii importante privind sistematizarea întregului perimetru din jurul clădirii. Dacă în 1881, pe lângă hanul Șerban Vodă erau trasate doar două artere de circulație (strada Lipscani, pe latura de sud, respectiv strada Smârdan, pe cea de est), zece ani mai târziu își fac apariția două noi artere, strada Karagheorghevici, pe latura de vest, respectiv strada Băncii Naționale, pe latura de nord, fapt ce a condus la totala izolare a palatului față de vecinătăți.

Despre istoria clădirii situate în imediata apropiere a platului BNR, pe strada Lipscani nr. 5, documentele de arhivă au reținut amănunte interesante. În aprilie 1880, proprietarul acesteia, un anume Ernest Dressler,[123] a înaintat Primăriei o cerere prin care solicita eliberarea unei autorizații pentru refacerea radicală a imobilului său. Era vorba despre o clădire alcătuită din parter, două etaje și mansardă „în stare solidă și cu ziduri solide”.[124]

Planul de aliniere al viitoarei străzi Karagheorghevici (1889)

În anul 1889, Dressler, care avea în proprietate și terenul delimitat de amintita fundătură[125] aflat în continuarea imobilului de pe strada Lipscani nr. 5, a solicitat Primăriei Bucureștiului eliberarea unei autorizații, precizând că

> *voesc a construi din nou pe locul ce-l am situat în strada Lipscani nr. 5 una clădire (vis-à-vis de Banca Națională) și această construcție o fac după alăturatul plan.*[126]

Conform schiței în fapt era vorba despre două noi corpuri de clădire, care urmau a fi construite în prelungirea imobilului deja existent, pe o lungime de 44,10 m, atât cât măsura fundătura din strada Lipscani, până la proprietatea prințului Karagheorghevici.[127] Acesta a fost practic momentul în care a început transformarea vechii fundături, existentă pe latura de vest a Palatului BNR, într-o arteră menită a realiza o legătură facilă între strada Lipscani și strada Doamnei.

Cel mai important punct al noii artere, denumită inițial Karagheorghevici,[128] se afla situat la jumătatea sa și purta în epocă numele de Pasagiul Băncei Naționale.[129] Istoricul locului este unul extrem de interesant[130] și, în mod deloc surprinzător, ține tot de existența anterioară a unui han, și anume hanul Câmpineanu.[131] Date fiind lucrările de modernizare la care acesta a fost supus între anii 1882 și 1887 și ținând seama de noul context urban al zonei, rezultat după construirea palatului Băncii Naționale, proprietarii imobilelor din zonă au decis să acționeze, la rândul lor, de o manieră radicală, nu doar în sensul reconfigurării clădirilor pe care le dețineau, ci și prin implicarea financiară directă în modificarea rețelei stradale. Astfel, la 24 ianuarie / 5 februarie 1891, J. Villacrosse, Mihail Macca și prințul Alexis Karagheorghevici au adresat primarului Pake Protopopescu o cerere, însoțită de un plan, prin care autorităților le era adusă la cunoștință intenția

> *de a deschide comunicațiuni între Calea Victoriei și stradele Lipscani, Doamnei și Smârdan, prin o stradă și un pasagiu*[132]

cu două tronsoane, întreaga lucrare fiind concepută a se realiza după

planurile întocmite de arhitectul Filip Xenopol. Cei trei își exprimau speranța că solicitarea va fi avizată favorabil,

> *în vederea dezvoltării și înfrumusețării acestei părți centrale a Capitalei, care prin aceste transformări este menită a deveni un centru important de mișcare industrială și comercială.*[133]

Propunerea completa în mod fericit inițiativa, existentă deja din septembrie 1890, de deschidere a viitoarei artere denumită strada Băncii Naționale.

Problema a fost înaintată imediat spre studiu Serviciului Tehnic al Primăriei București. Conducătorul respectivului serviciu și-a dat acordul pentru realizarea pasajului și a străzii,[134] insistând însă asupra obligației iluminării permanente a pasajului pe timpul nopții.[135] Această condiție a fost menținută și în hotărârea luată în ședința Consiliului comunal din 8 / 20 februarie 1891, ocazie cu care s-a decis ca proprietarii să ilumineze, pe cheltuiala lor, și străzile adiacente. De asemenea, ei erau obligați să construiască

> *pavagiu sistematic, canal de scurgere și să întrețină curățenia și deosebit să declare că îi privește orice pretențiuni ce s-ar ridica din partea chiriașilor sau a proprietarilor din acea localitate prin deschiderea acelor strade și pasage.*[136]

La începutul lunii martie 1891, cei trei proprietari au înaintat o nouă cerere prin care solicitau eliberarea autorizațiilor de construcție necesare. Documentele au fost emise o lună mai târziu și furnizează câteva detalii importante asupra construcțiilor ce urmau a fi ridicate în zonă. Astfel, am aflat că imobilele construite de Villacrosse și Macca erau alcătuite din parter și etaj, în timp ce proprietatea prințului Karagheorghevici avea un etaj în plus.[137] În acest ultim caz este vorba cel mai probabil despre construcția din strada Doamnei nr. 6, pentru că prințul deținea și clădirea din strada Doamnei nr. 8, colț cu strada Karagheorghevici, care a fost supusă unor reparații radicale. Autorizația, eliberată de Primărie la 20 august / 1 septembrie 1892 în vederea realizării acestor lucrări, preciza că imobilul urma să fie plasat la 5 m față de axa străzii Karagheorghevici, a cărei lățime totală era în acel moment de 10 m.[138]

Proprietarii pasajului, ale cărui costuri de construcție au depășit un milion de lei, se arătau, în iunie 1891, ferm convinși de importanța inițiativei lor, prin care

> *se aduce o importantă înfrumusețare acelei părți a orașului și se însănătoșează într-un mod radical acel cartier, prin deschiderea noilor strade și construirea unor edificiuri în condițiunile cele mai perfecte de salubritate și curățenie.*[139]

În toamna anului 1891 pasajul a fost inaugurat oficial și, conform presei timpului, cuprindea

> *53 de compartimente pentru magazine și 30 de apartamente de locuit cu tot confortul și cu toate aplicațiunile noilor invenții în materie de edificiuri.*[140]

Comentând favorabil ridicarea acestui „edificiu colosal” în inima capi-

Strada Lipscani cu fațadele principale ale Palatului „Dacia-România” și Palatului Vechi al BNR. În fundal, sediul Băncii de Scont, după supraînălțarea din anul 1903

talei, „acolo unde mișcarea comercială e mai mare”, ziarul „Constituționalul” afirma că, datorită acestei lucrări,

> *s-au putut forma două strade noi: strada Karagheorghevici și strada Băncii Naționale, care au înlesnit în mod considerabil circulațiunea între Calea Victoriei și strada Smârdan, între Lipscani și Doamnei.*[141]

Odată cu edificarea pasajului Băncii Naționale s-a finalizat și traseul străzii Băncii Naționale. La 11 / 23 iunie 1890, între BNR și Zoe Lahovary, care deținea o parte din terenul și imobilele amplasate pe latura de nord a băncii, înspre strada Smârdan, a intervenit o convenție în virtutea căreia cele două părți au hotărât să realizeze

> *o trecere de opt metri în lărgime, iar în lungime începând din strada Smârdan*

până la proprietatea Karagheorghevici.[142] Actul specifica în mod expres că această trecere avea menirea de a deservi ambele proprietăți, pavarea și întreținerea rămânând în sarcina semnatarilor, până la clasarea ei, de către primărie, în categoria străzilor sau a piețelor publice.

În aceste condiții, înțelegerea la care s-a ajuns între BNR și prințul Alexis Karagheroghevici, la 28 septembrie / 10 octombrie 1891, pare absolut firească. Ca și în cazul precedent, s-a hotărât deschiderea unei treceri private, „cu piciorul și cu trăsura”, așezată în prelungirea celei deja existente. Astfel a fost întregit traseul străzii Băncii Naționale, care începea în strada Smârdan și se termina la intrarea în pasajul mai sus amintit.[143]

Toate aceste transformări nu au fost însă întâmpinate cu aceeași

deschidere de către proprietarii zonei. Demn de amintit, relevant fiind pentru legăturile dintre două instituții importante, pentru moravurile, birocrația, ca și pentru raportul dintre interesul public și cel privat, este episodul în care Banca Națională a fost implicată, derulat în perioada iunie-august 1891. La 13 / 25 iunie 1891, Constantin Băicoianu, arhitectul BNR, a adresat Primăriei o cerere prin care solicita eliberarea unei autorizații în vederea construirii unor dependințe. Era vorba despre un grajd și un șopron care urmau a fi amplasate pe latura de nord a palatului.[144] Serviciul tehnic al Primăriei Bucureștiului nu a aprobat însă această cerere, invocând atât prevederile Regulamentului municipal de construcție adoptat în anul 1890, cât și iminenta deschidere a străzilor Karagheorghevici și Băncii Naționale. În această situație, BNR a intervenit din nou la 25 iunie / 5 iulie printr-o scrisoare pe care o reproducem *in extenso*:

> *Domnule primar, Dl arhitect al Băncei v-a adresat în numele nostru o cerere de autorizare pentru construirea unor dependințe, în care se află cuprins un grajd și un șopron. Serviciul dvs. tehnic ne-a făcut cunoscut verbal că nu poate da acea autorizare din cauză că Regulamentele municipale nu permit a se deschide la grajduri nici uși nici ferestre pe stradă. Localul ce voim a construi nu cade, Domnul Primar, pe o stradă publică, ci pe o înfundătură particulară asupra căreia localul Băncei are drept de servitute de mai multe zecimi de ani; totuși spre a evita orice contestare avem nevoie a vă face cunoscut că suprimăm din proiect toate ferestrele grajdului dând spre zisa înfundătură și în ce privește vecinătatea dinspre nord cu dl Karagheorghevici vom așeza zidirea la distanța prevăzută de lege, adică cu doi metri depărtare de limita dintre dsa și noi. Astfel orice considerațiune legală și regulamentară nemaiputându-se opune la acordarea autorizării avute de noi, vă rugăm să binevoiți a da ordin să ni se libereze cât mai curând pentru ca să putem construi.*[145]

Cu toate promisiunile venite din partea BNR, Primăria și-a menținut poziția, invocând Decretul regal nr. 806 din 16 martie 1891 prin care fusese aprobată deschiderea și intrarea în circuitul public a străzilor Karagheorghevici, respectiv Băncii Naționale. Mai mult decât atât, institutului de emisiune i-a fost înaintată o copie de pe scrisoarea pe care J. Villacrosse, M. Macca și A. Karagheorghevici o înaintaseră autorităților municipale în legătură cu situația creată ca urmare a inițiativei BNR. Nemulțumiți de starea de lucruri existentă, cei trei proprietari subliniau că în fața dorinței lor de a contribui

> *în măsura putinței noastre la înfrumusețarea Capitalei, eram în drept a spera că nu vom întâmpina obstacole din partea vecinilor noștri și mai cu seamă din partea Băncei Naționale, care ca instituțiune publică era în măsură, mai mult ca oricine, să conlucreze cu noi la o operă de interes general. /.../ De aceea, cu regret suntem nevoiți a protesta contra unei asemenea cereri, permițându-ne a vă supune consecințele dezastroase ce ar cauza publicului construcțiunea acestui grajd.*[146]

În sprijinul acestei intervenții au fost aduse în discuție argumente

atât de ordin estetic, cât și cele ce țin de salubritatea publică:

> *Este oare admisibil ca la intrarea unui pasaj de o asemenea importanță, lângă o clădire majestoasă ca Banca Națională, în centrul Bucureștiului, la punctul cel mai frecventat, publicul, negustorii, prăvăliașii, să fie zilnic incomodați prin trecerea carelor și căruțelor încărcate cu fân, cu paie, cu orz, cu bălegarul și /* indescifrabil */ inerente unei asemenea instalațiuni? / ... / În fața acestor considerațiuni suntem convinși, Domnule Primar, că în interesul general veți refuza autorizațiunea cerută și – în tot cazul – când onor Banca Națională nu ar voi să renunțe la ideea sa, atunci avem onoarea a vă face cunoscut că suntem gata a pune la dispoziția primăriei suma necesară pentru exproprierea terenului pe care Banca voește să-și construiască grajdul.*[147]

Schimbul de scrisori pe această temă a continuat, BNR răspunzând printr-o adresă semnată de Eugeniu Carada. Deși combătea punctul de vedere al Primăriei, care după părerea sa încălca normele legale în vigoare refuzând să emită autorizația cerută, în calitatea sa de director al băncii Carada se arăta dispus să accepte soluția exproprierii considerând normal ca aceasta să fie făcută din resursele particularilor mai sus citați,

> *lucru de altminteri este foarte natural și drept, căci ei vor căpăta astfel fațade întinse pe noile strade și își vor deschide magazine și alte localuri care le vor da însemnate venituri. Banca, din contră, nu va avea decât a pierde locuri de care are neapărată trebuință și va fi silită a-și construi în depărtare dependințele sale.*[148]

În fața unei luări de poziție atât de ferme din partea BNR, problema a fost pusă în discuția ședinței Consiliului comunal al Bucureștiului din 2 / 14 august 1891, hotărându-se și de această dată respingerea cererii.[149] Mai mult chiar, pe numele băncii a fost întocmit un proces-verbal de contravenție pentru că ridicase un zid de împrejmuire pe traseul proiectat al străzii Karagheorghevici, fără însă a avea aprobare și fără a respecta alinierile. O nouă scrisoare venită din partea BNR a elucidat și confuzia în care instituția se găsea: banca se ghida în acțiunile sale după Regulamentul comunal din anul 1881, în timp ce în acel moment era în vigoare un altul, adoptat în anul 1890. În final s-a pus capăt acestei controverse, zona fiind configurată în conformitate cu deciziile luate la nivelul administrației orașului, ceea ce a presupus exproprierea a 100,86 mp din terenul aflat în proprietatea institutului de emisiune, hotărâre luată în ședința Consiliului comunal din 27 iunie / 7 iulie 1892.[150]

Pentru exproprierea la care a fost supusă, Banca Națională urma să primească din partea Primăriei 17.000 lei. Dar înțelegerea nu a fost onorată nici până în noiembrie 1896, când BNR a adresat Primăriei o cerere prin care a solicitat soluționarea chestiunii. După o corespondență intensă și realizarea unor impresionante operațiuni birocratice, în aprilie 1897, între cele două părți a fost încheiat un act de vânzare-cumpărare pentru terenul în discuție, plata fiind făcută o lună mai târziu.[151]

Interesant de menționat este faptul că, în contextul deschiderii străzii Băncii Naționale, atât proprietatea Lahovary, cât și cea a prințului Karagheorghevici au suferit transformări radicale. Pe strada Smârdan nr. 2, pe locul fostului han Ghermani, George E. Lahovary, a primit aprobarea, în mai 1890, de a ridica o clădire cu două etaje, ale cărei planuri au fost elaborate în cadrul biroului de arhitectură al lui Paul Gottereau.[152] La rândul său, în primăvara anului 1892, prințul Karagheorghevici a început construirea Teatrului Modern, situat la intersecția străzii care îi purta numele cu strada Băncii Naționale.[153]

Aceeași transformare radicală a contextului urban s-a petrecut și în perimetrul determinat de străzile Lipscani, Smârdan și Stavropoleos,[154] peste drum de palatul BNR. După cum am amintit mai sus, terenul și construcțiile din această zonă se aflau în proprietatea statului. În anul 1882, terenul a fost cumpărat de către Societatea de asigurări „Dacia-România”[155] contra sumei de 800.000 lei, iar în luna septembrie a aceluiași an a fost solicitată de la Primărie indicarea alinierilor exacte ale celor trei străzi pentru a se putea începe

> *studiile planurilor pentru noua construcțiune.*[156]

Răspunsul venit din partea administrației bucureștene a nemulțumit însă conducerea societății de asigurare, în condițiile în care lărgimea stabilită a străzii Stavropoleos, și anume 14 m, ducea la reducerea cu o treime a suprafeței respectivului teren.[157] Problema a ajuns în dezbaterea Consiliului comunal în noiembrie 1882, luându-se în discuție propunerea de îngustare a aliniamentului arterei în cauză. Inginerului șef al Primăriei, Toncoviceanu, s-a opus unei astfel de soluții, argumentând că forma conică a parcelei ce rezulta în urma modificării aliniamentului străzii Stavropoleos era

> *un lucru neadmis nici într-o țară pentru înfrumusețarea unei strade. Afară de aceasta face ca trotuarul care s-ar regula după alinierea modificată la un capăt să aibă o lățime mai mare sau având aceeași lățime, partea rezervată circulației trăsurilor să fie strâmtă la un cap, ceea ce ar face pe lângă urâtul aspect și imposibilă circulația, tocmai în dreptul unei construcțiuni mărețe ca aceea pe care Societatea voește a construi și unde afacerile publicului continuă în mod simțitor.*[158]

În final s-a ajuns la o soluție de compromis și s-a stabilit ca amintita stradă să aibă, la intersecția cu strada Smârdan, o lățime de numai 12 m,

> *având în vedere că este în interesul înfrumusețării orașului de a face acolo acea construcțiune.*[159]

În perimetrul determinat de străzile amintite mai sus, între anii 1882 și 1889,[160] în paralel cu edificarea clădirii băncii centrale, s-a construit, după planurile executate de arhitectul austriac Adolf Lang, un alt palat, aparținând Societății de asigurare „Dacia-România”.[161]

Construcția Palatului Vechi al Băncii Naționale a României, odată finalizată, s-a constituit într-un adevărat punct de reper, care a

influențat radical nu numai dezvoltarea urbanistică a zonei, ci și conceptul de clădire de bancă în România Vechiului Regat.

City-ul bucureștean

La cumpăna secolelor al XIX-lea – al XX-lea, în București a început să prindă tot mai mult contur un adevărat nucleu de clădiri financiare, structurat pe vechile străzi comerciale ale orașului. Spre deosebire de contemporaneitate, când produsele bancare se adresează într-o foarte mare măsură populației, pentru bancherii acelei epoci prioritară era „drenarea" economiilor burgheziei urbane spre mediul economic, fenomen înregistrat de altfel și la nivel european.[162] Tocmai de aceea s-a urmărit plasarea cu predilecție a clădirilor bancare în zonele în care viața economică pulsa din plin. Construirea vechiului palat al BNR a condus la polarizarea vieții bancare în această zonă a capitalei și a produs rapid o emulație în rândul lumii bancare. Intrarea în scenă a palatului băncii de emisiune a dus imediat la transformarea rezidențelor bancare din punct de vedere al repertoriului tipologic și figurativ, clădirea contribuind în mod indubitabil la definirea unor parametri care au stat în bună măsură la baza arhitecturii bancare și financiare naționale pentru următoarea perioadă de timp.

După înființarea Băncii Naționale, activitatea financiar-bancară a intrat într-o nouă etapă. Transformările și progresul înregistrate de economia națională la sfârșitul secolului al XIX-lea au condus la o dezvoltare fără precedent, atât statul, cât și particularii având tot mai mare nevoie de bani pentru derularea propriilor afaceri. Dat fiind noul context favorabil, vechile case de bancă s-au transformat treptat, adaptându-se nevoilor pieței. În această epocă, extrem de pasionantă pentru istoria bancară națională, au fost înființate și au „crescut" și marile bănci comerciale moderne care, în majoritate, și-au continuat activitatea până după cel de-al Doilea Război Mondial.[163] Băncii României, care, după cum am văzut, desfășura activitățile specifice unei bănci comerciale încă din anul 1865 în sediul său din strada Lipscani nr. 94, i s-au adăugat treptat Banca Agricolă (1894), Banca Generală Română (1897), Banca de Scont din București (1898),[164] Banca de Credit Român (1904), Banca Marmorosch-Blank (1905),[165] Banca Comercială Română (1906) și Banca Românească (1910), acestea fiind considerate cele mai importante instituții naționale de credit în epoca anterioară Primului Război Mondial.[166]

Rolul și locul pe care băncile au început să le dețină pe scena economico-socială românească în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea își găsesc reflectarea în abordarea arhitecturală a spațiilor în care respectivele instituții își derulau operațiunile. S-a ajuns astfel, treptat, ca vechile „prăvălii" cu funcționalitate mixtă financiară / comercială și, adesea, locativă / rezidențială să fie înlocuite cu spații având exclusiv destinație bancară.

În jurul anului 1900, băncile din capitala României constituiau un

Palatul Casei de Depuneri și Consemnațiuni, arh. Alfred Jules Paul Gottereau (sfârșitul secolului al XIX-lea)

mozaic de construcții foarte diferite, de la adevărate palate, clădiri care continuă să reprezinte și astăzi episoade semnificative în istoria orașului, la câteva camere ocupate în diverse imobile. Zona Lipscani–Smârdan–Stavropoleos–Doamnei–Karagheorghevici este relevantă în acest sens. Aici întâlnim toate aceste tipuri, de la Palatul Vechi al Băncii Naționale a României la apartamente închiriate în clădiri particulare având, în majoritatea cazurilor, destinații comerciale. La baza edificării celor mai importante palate bancare bucureștene au stat, în opinia noastră, cel puțin două cauze majore. Este vorba în primul rând despre contactul direct cu clientela, căreia orice instituție bancară serioasă trebuia să îi inspire încredere. Or, într-o epocă în care activitatea băncilor nu era încă reglementată strict prin niciun act normativ,[167] orice metodă de captare a încrederii trebuia speculată. Plecând de la experiența europeană în materie, conducătorii marilor bănci comerciale au înțeles importanța pe care arhitectura o avea în dezvoltarea propriilor afaceri, o clădire bine gândită putând oricând inspira forță, legitimitate, siguranță și stabilitate.

În al doilea rând, în cazul marilor instituții bancare, dezvoltarea unei rețele proprii de sucursale a dus la sporirea numărului de funcționari care lucrau în sediul central și, implicit, la nevoia de spațiu.

Cercetările de arhivă nu ne-au dezvăluit amănunte documentare referitoare la edificarea tuturor imobilelor aparținând marilor bănci comerciale înființate în *city*-ul bucureștean la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului

Biserica Zlătari și Palatul Dacia, sediul Băncii Agricole, la începutul secolului al XX-lea. În fundal, Palatul Vechi al BNR și Teatrul Modern

al XX-lea, dar în multe dintre cazuri istoria acestora poate fi refăcută cu destulă acuratețe.

Înființată în anul 1894, Banca Agricolă, de exemplu, s-a instalat inițial în Palatul Eforiei Spitalelor Civile de pe bulevardul Elisabeta nr. 5[168], unde a funcționat până în anul 1904. S-a mutat apoi în imobilul Societății „Dacia", de la intersecția Căii Victoriei cu strada Lipscani nr. 1,[169] iar ulterior, în cel de-al doilea deceniu interbelic, instituția și-a construit propriul sediu în strada Lipscani nr. 19. La rândul său Banca Generală Română, având capital majoritar german, și-a desfășurat activitatea în palatul Societății „Dacia-România" aflat vizavi de BNR. Ca urmare a poziției pe care a adoptat-o în timpul Primului Război Mondial, atunci când, din inițiativa administrației germane de ocupație, a preluat funcțiile băncii de emisiune punând în circulație propriile bancnote,[170] Banca Generală Română s-a transformat, în anul 1919, în Banca Generală a Țării Românești și „s-a emancipat complet de sub tutela Berlinului".[171] Noua instituție a continuat să activeze în același palat, pe care, de altfel, l-a și cumpărat de la Societatea „Dacia-România".[172] În perioada interbelică, pe lângă Banca Generală a Țării Românești, în această clădire au funcționat mai multe bănci printre care: Banca Herescu și Florescu, Banca Basarabiei, Banca G. M. Eftimiu, Banca Friedman Juster, Banca M. Finkels, Banca Poporului, Banca Centrală pentru Comerț și Industrie etc.[173]

În primăvara anului 1903, Banca de Scont[174] a cerut Primăriei „cuvenita autorisațiune" pentru reparațiile și modificările pe care instituția dorea să le aducă imobilului său aflat la intersecția străzii Lipscani nr. 5 cu strada Karagheorghevici nr. 1, pe

care îl cumpărase în anul 1899 de la Hermina Dressler,[175] cerere însoțită de patru planuri semnate de arhitectul Șt. Constantinescu. Documentul solicitat a fost emis în luna mai, specificându-se că urmau a se realiza

Banca de Scont. Elevația fațadei, arh. Șt. Constantinescu (1903)

> *diferite reparațiuni, modificări de zidărie în interior, reparațiuni la lemnărie și fierărie fără a mări suprafața clădirii și fără a adăuga etagiu.*[176]

În scurt timp, intervenția asupra clădirii s-a dovedit a fi dezastruoasă. Astfel, în februarie 1909, Consiliul de administrație al Băncii de Scont a luat în discuție măsurile urgente de consolidare ce trebuiau întreprinse. În acest scop a fost numită o comisie formată din arhitecții Ion D. Berindey și Ștefan Burcuș care, în raportul lor din martie 1909, concluzionau:

> *ne aflăm în fața unui caz curent în Capitală: construcție veche reparată în cele mai dezastruoase condiții, reedificare în parte pe fundații vechi, pe cărămidă de proastă calitate supraînalțându-se clădirea fără a se fi luat măsurile cuvenite în fundații, căci măsurile care constatăm că s-au luat, prin niște îngroșări, adăugiri în placagiu, sunt iluzorii și ne dă bănuiala unei lipse complete de bun simț, abatere de la regulile tehnice.*[177]

În toamna aceluiași an, imobilul a fost din nou inspectat de arhitecții Ștefan Burcuș, Scarlat Petculescu și Jos. Schiffeleers, respectiv antreprenorul Thoma Kanzler, confirmându-se starea gravă de deteriorare anterior constatată. Mai mult chiar, Burcuș și Petculescu au întocmit o documentație însoțită de un deviz privind lucrările de reparație pe care le propuneau. Opinia unanimă a fost însă aceea că cea mai sigură soluție era demolarea și edificarea unui nou palat al băncii.

Această stare a clădirii, la care s-a adăugat mărirea și diversificarea numărului operațiunilor, a condus

la necesitatea amenajării unui nou sediu pentru Banca de Scont, după planurile arhitectului Oscar Maugsch, datate noiembrie 1913. În urma unei licitații, contractul de dare în antrepriză a lucrării a fost semnat, în martie 1914, cu Hartel & Co., arhitecți și antreprenori. Dar, în ultima parte a anului 1914, o mare parte din clădirea aflată în construcție s-a prăbușit,[178] astfel că, cel mai probabil, lucrările pe șantier au fost finalizate în timpul Primului Război Mondial, timp în care banca și-a desfășurat operațiunile într-un imobil situat pe Calea Victoriei nr. 40, la intersecția cu bulevardul Academiei nr. 2.[179] Alături de palatul Băncii de Scont, pe strada Karagheorghevici la nr. 5, într-o clădire de două etaje, a funcționat în perioada interbelică Banca Anglo-Română.[180]

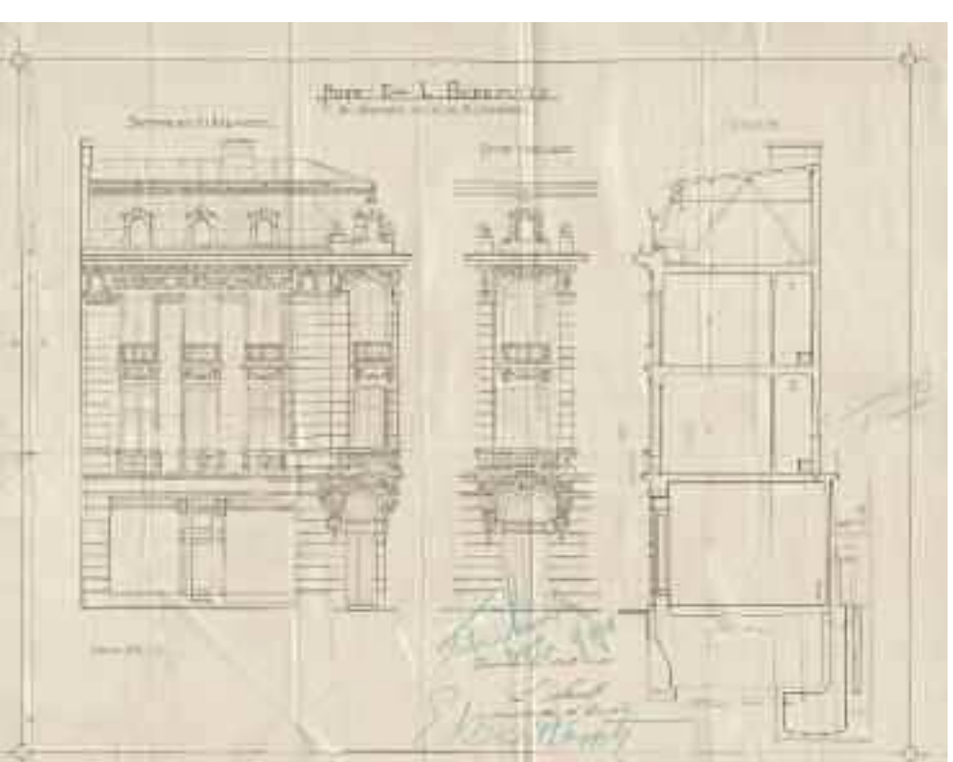
Banca de Scont,
arh. Oscar Maugsch. Imagine din perioada interbelică

Până la cel de-al Doilea Război Mondial, în pasajele Macca, respectiv Vilacrosse și-au desfășurat activitatea birourile unor bănci și case de bancă: Ion Gheorghiu Galatz, Groswald & Macovici, Banca Sindicatului Agricol al Județului Vlașca, Banca Sporul Muncii, Banca de Întreprinderi Comerciale și Industriale. Și în imobilul de la numărul 7 de pe strada Karagheorghevici, al cărui proprietar a devenit în perioada interbelică BNR,[181] au funcționat câteva instituții de credit, alături de mai multe firme comerciale, dintre care amintim aici doar Banca Alexandru Mendelsohn, Banca Marcel Mărculescu sau Banca Juster Rosenberg.

Bănci de dimensiuni și importanță reduse regăsim în toate cele patru clădiri cuprinse în patrulaterul format de străzile Băncii Naționale, Karagheorghevici, Doamnei și Smârdan.[182] Construite la sfârșitul secolului al XIX-lea, acestea au avut preponderent funcții comerciale, cu excepția clădirii situate pe strada Karagheorghevici la nr. 6, unde, alături de mai multe magazine și birouri, a funcționat și Teatrul Modern. Dintre instituțiile de credit care, în diverse perioade, și-au desfășurat activitatea aici menționăm: Banca Ilfov, Banca Albina (strada Smârdan nr. 2), Banca de Comerț și Scont, Banca Chiristigiilor, Banca Creditul Financiar, Banca A. Lazaris, Banca Ilie P. Rădulescu & Aurel Mohnblatt (strada Smârdan nr. 4), Creditul Mobiliar Român, Banca de Credit și Scont, Banca Uniunii Comerciale (strada Doamnei nr. 8), Banca Zissu Fessler (strada Doamnei nr. 10), Banca A. Feldstein & M.

Banca Berkovitz (1906)

Banca Berkovitz, elevația fațadei dinspre strada Lipscani (1904)

Vainstein, Banca A. Aftalion, (strada E. Carada nr. 6), G. P. Ionescu, Banca Transsylvania (strada Băncii Naționale nr. 4).

La această ultimă adresă a funcționat și una dintre cele mai importante instituții financiare ale României interbelice, Societatea Națională de Credit Industrial, de la înființarea sa, în anul 1923, și până la edificarea propriului palat din Piața Universității, la sfârșitul anilor ’30.

Însă nu doar băncile mari și-au construit propriile sedii în jurul palatului BNR. În vara anului 1903, pe strada Lipscani nr. 12, la intersecția cu strada Smârdan, bancherul Ely Berkovitz a solicitat eliberarea unei autorizații pentru repararea radicală a imobilului pe care îl deținea.[183] Primăria nu și-a dat însă acordul în condițiile în care casa cu două etaje era

> *cu totul ruinată și foarte mult supusă retragerii*

în vederea alinierii la noilor trasee ale celor două artere.[184] Banca Berkovitz funcționa în acel moment în palatul Societății „Dacia-România” aflat în imediata apropiere, pe strada Lipscani nr. 10. Dat fiind refuzul venit din partea administrației orașului, clădirea a fost demolată, iar un an mai târziu Berkovitz a primit autorizația de a ridica pe acel teren un nou imobil, având destinație bancară și comercială.[185]

Înființată în anul 1904 cu capital național și austriac, Banca de Credit Român a început, în iunie 1911,[186] demersurile pentru ridicarea propriului palat în strada Stavropoleos nr. 2, instituția funcționând în acel

moment în strada Doamnei nr. 12, în imobilul Societății de asigurări „Națională”. Planurile viitoarei clădiri, alcătuită din subsol, parter și două etaje, au fost realizate de arhitectul vienez Ernst de Gotthilf și înaintate Primăriei de arhitectul Oscar Maugsch. În urma analizării lor de către arhitectul D. Herjeu, de la Divizia construcțiilor și autorizațiunilor din cadrul Primăriei, s-a constatat că imobilul era proiectat a avea înălțimea de 16 m până la cornișă, în timp ce reglementările urbanistice pentru acea zonă permiteau doar un regim de înălțime de 13 m. Mai mult chiar, Herjeu aprecia că „partea arhitecturală lasă mult de dorit”.[187] În aceste circumstanțe s-a convenit ca autorizația să fie emisă doar în condițiile unor modificări aduse fațadei de către Maugsch, însărcinat totodată și cu supravegherea lucrărilor.[188]

Palatul Băncii Marmorosch-Blank este, probabil, cel mai semnificativ exemplu de construcție a unei bănci comerciale ridicate în centrul Bucureștiului. Extinderea și diversificarea afacerilor pe care această bancă le-a desfășurat, precum și dezvoltarea unei însemnate rețele teritoriale au impus necesitatea construirii unui sediu propriu, dar

> *prudența a făcut pe conducătorii așezământului să nu se grăbească, pentru că atunci când decizia va fi luată, să se poată ridica un edificiu demn de bancă și de Capitala țării.*[189]

În ianuarie 1912, Consiliul de administrație al băncii și-a dat acordul pentru ridicarea palatului pe terenul din strada Doamnei nr. 4, după planurile întocmite de arhitectul Petre Antonescu. Deși cererea pentru eliberarea autorizației de construcție a fost depusă la începutul lunii martie 1912, documentul a fost eliberat de primărie abia în luna septembrie același an, după ce fațadei i-au fost aduse câteva modificări în privința regimului de înălțime și a alinierii.[190] În anul 1916 clădirea a fost terminată, astfel încât sediul central al băncii s-a mutat din strada Lipscani nr. 8 în noul palat. În paralel cu această construcție, pe strada Doamnei nr. 6 s-a ridicat, după planurile arhitectului Leonida Negrescu, și clădirea Societății pentru import și export, al cărei principal acționar era Banca Marmorosch Blank, acest front al respectivei străzi căpătând astfel un aspect unitar.

După Primul Război Mondial, în toamna anului 1921, administrația băncii a intervenit la Primărie pentru a i se elibera o nouă autorizație în vederea completării corpului de clădire deja construit cu o nouă aripă, în cererea depusă cu acest prilej făcându-se referire la fațadele imobilului care urmau să se desfășoare atât pe strada Doamnei, cât și pe Calea Victoriei.[191] Invocându-se

> *marile sacrificii pe care le facem pentru a dota capitala cu o clădire într-adevăr monumentală și concepută în stil românesc,*

conducerea de la Marmorosch Blank a cerut și obținut din partea Primăriei o derogare în privința regimului de înălțime a clădirii. Necesitatea extinderii imobilului edificat cu doar câțiva ani înainte a fost impusă de

> *avântul uriaș și neprevăzut*

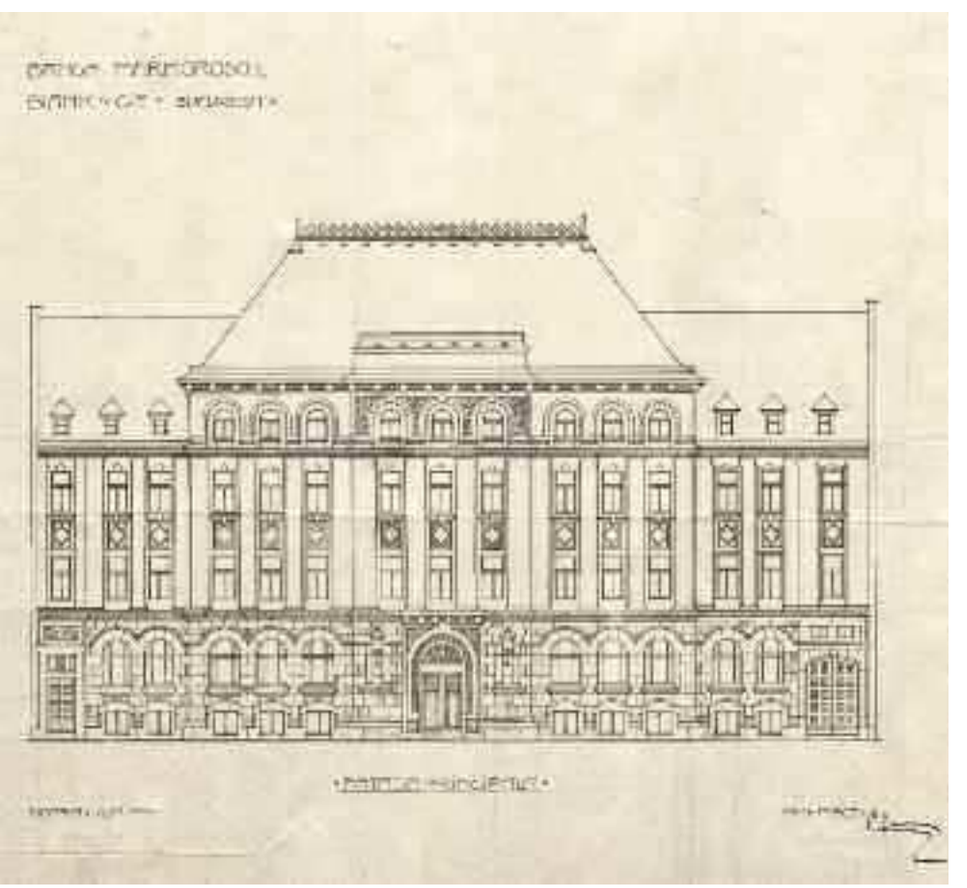
pe care operațiunile băncii le-au înregistrat după război. Tocmai de aceea au fost cumpărate terenurile aflate în imediata apropiere a palatului, pe strada Doamnei nr. 2, respectiv Calea Victoriei nr. 22-26. Ulterior a fost realizat un proiect prin care clădirii existente urma să i se adauge un alt imobil de mari dimensiuni, a cărui fațadă principală este reprodusă în volumul omagial dedicat istoriei Băncii Marmorosch Blank.[192] Cu toate acestea nu a mai fost ridicat decât un corp de mici dimensiuni,[193] perfect integrat în ansamblul existent.

Procesul rapid de concentrare a celor mai importante instituții bancare în jurul palatului Băncii Naționale a României a avut o contribuție importantă în a determina și alte instituții cu caracter financiar să își clădească sediile în această zonă. Un prim exemplu este cel al Societății de asigurare „Generala" care, în aprilie 1907, a obținut autorizația de a construi pe strada Vestei (astăzi Ion Ghica), după planurile arhitectului Oscar Maugsch, un imobil compus din

> *parter cu prăvălii și 2 etaje în care vor fi instalate birourile noastre și apartamente de locuință.*[194]

În perioada interbelică, în această clădire a funcționat Banca Comercială Italiană și Română.[195] Ulterior, în anul 1914, imobilului i-a fost adăugat palatul semicircular a cărui fațadă se deschide spre Piața Universității și în ale cărui încăperi și-a desfășurat activitatea respectiva societate de asigurări.[196]

Tot în anul 1907[197] a început și construcția palatului Camerei de Comerț și Industrie și al Bursei, situat la intersecția străzilor Doamnei și Vestei. Creată în anul 1868, Camera de Comerț și Industrie și-a desfășurat activitatea la hanul Grecilor până în anul 1881. După această dată și-a mutat sediul în casa Appel din strada Doamnei nr. 9 unde, din anul următor, a început să funcționeze și nou înființata Bursă de Comerț. În anii următori, aceste instituții și-au mai schimbat adresa de două ori,[198] iar în februarie 1906 statul le-a pus la dispoziție terenul unde, în trecut, se aflase Direcția poștelor și pe care, în 1907, a început ridicarea noului edificiu. Realizat după planurile arhitectului Ștefan Burcuș, acest palat, construit

Banca Marmorosch Blank.
Elevația fațadei principale,
arh. Petre Antonescu (1912)

Strada Vestei. Clădirea Societății de asigurare „Generala” (arh. Oscar Maugsch) și Palatul Camerei de comerț (arh. Ștefan Burcuș). În fundal, imobilul Rădulescu și Palatul Vechi BNR

Societatea de asigurări „Națională”, arh. Adolf Lang

a reprezentat cel de-al doilea pol important în jurul căruia, până la declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial, a pulsat viața economică din capitala României.

Evoluții asemănătoare găsim și în cazul proprietăților aflate pe strada Smârdan. La 6 / 18 februarie 1886, Societatea generală de asigurări „Națională”[199] a solicitat Primăriei emiterea unei autorizații de construcție pentru imobilul pe care intenționa să îl ridice la numărul 1, la intersecția cu strada Doamnei nr. 12. Conform documentelor era vorba despre o clădire alcătuită din pivnițe, parter, mezanin și două etaje,[200] proiectată de Adolf Lang, cel care a realizat și palatul „Dacia-România” din strada Lipscani nr. 10.[201]

Construcția a început la scurt timp după emiterea autorizației, dar, odată cu demolarea edificiului existent pe acel teren, au ieșit la iveală

> *niște subterane care par a avea o întindere destul de mare și ai căror pereți sunt în parte acoperiți de imagini de sfinți,*[202]

după cum reiese din adresa pe care societatea de asigurări a adresat-o Primăriei la 12 / 24 iunie 1886. La rândul său, administrația orașului a informat Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice despre această situație, iar acest departament l-a însărcinat pe Grigore Tocilescu cu studierea descoperirilor.

În perioada interbelică, clădirea a fost înălțată, fiindu-i radical modificată structura și mărindu-i-se

Strada Smârdan, perioada interbelică

Banca Comercială Română, strada Smârdan nr. 3. Imagine din perioada interbelică

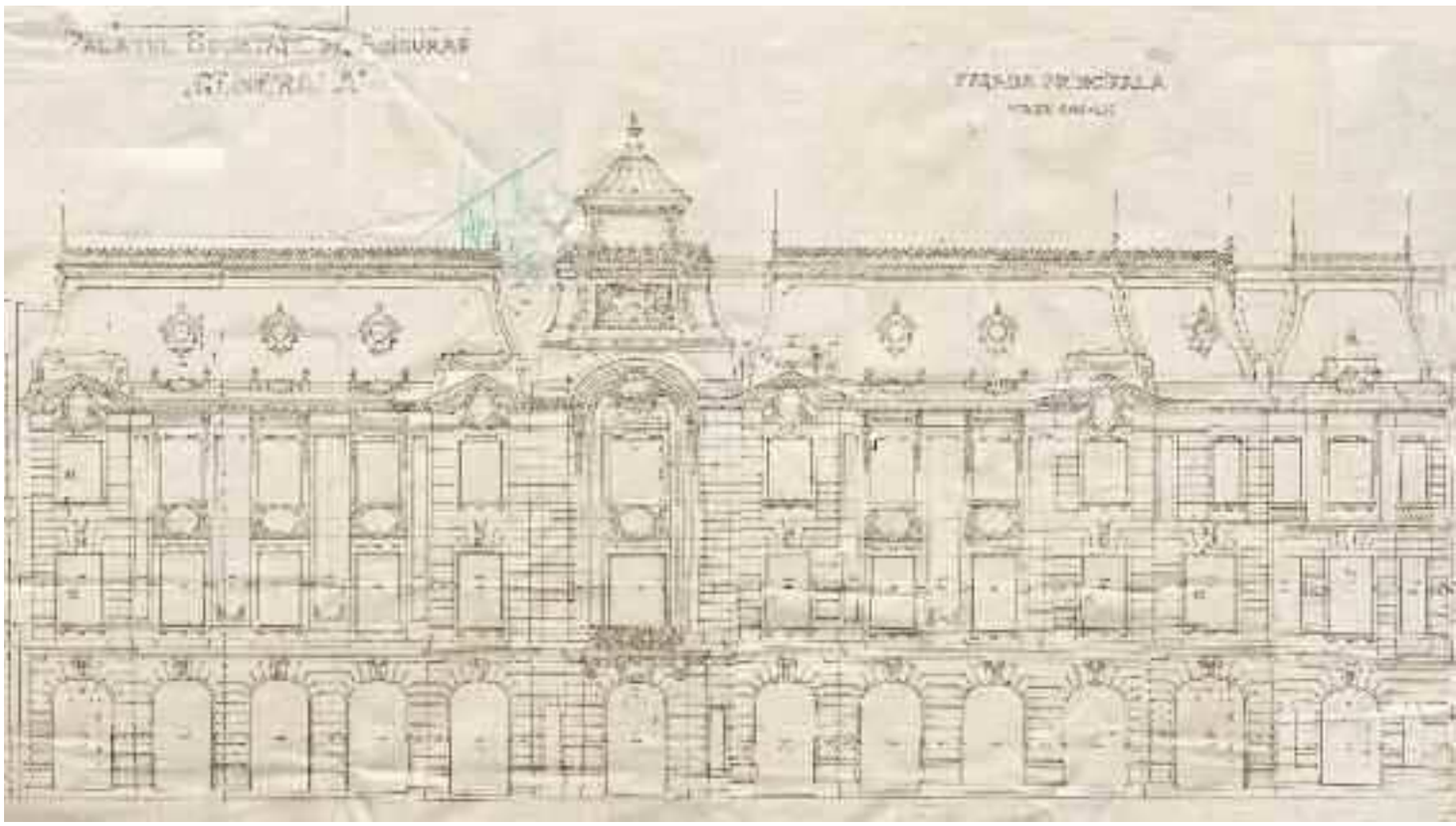
spațiile de lucru. În noua configurație, până la cel de-al Doilea Război Mondial, aici și-au avut birourile mai multe instituții de credit de mai mică amploare, printre care Banca Fabre et Hassner, Banca Levy M. Isac Ssori, Cassa Generală de Păstrare din Brașov, Banca Dacia Traiana, Banca de Credit Popular.

Învecinat cu această clădire, pe strada Smârdan nr. 3, se înălța imobilul Zerlendi,[203] construit în anul 1888[204] și cumpărat de Banca Comercială Română imediat după înființarea sa, în anul 1907,

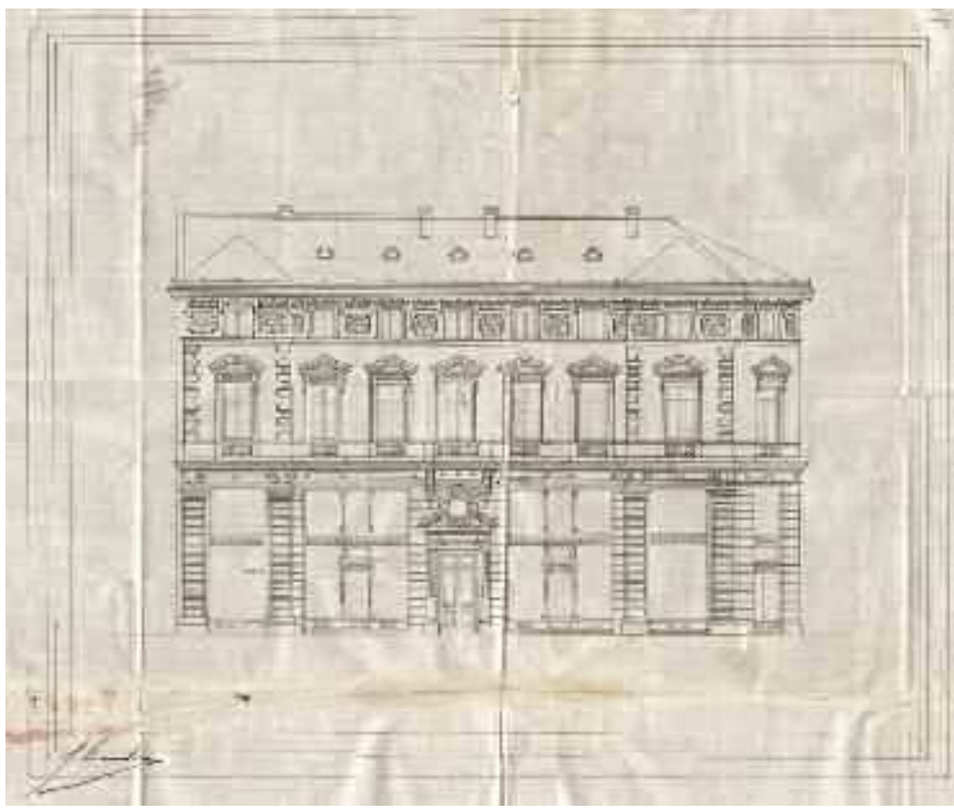
> *pentru a putea pune la dispoziția publicului toate serviciile băncii în general într-o manieră practică și cu adevărat modernă.*[205]

Clădirea a fost concepută special pentru a servi operațiunilor bancare, la parter existând un hol de mari dimensiuni,[206] amenajat pentru a servi relațiilor cu clienții. Demn de menționat este faptul că Banca Comercială a inaugurat în România serviciul casetelor de siguranță, care a necesitat organizarea unor spații distincte la subsolul clădirii. Conform informațiilor din epocă, suprafața totală a camerelor respective era de 500 mp, înălțimea de 4 m, iar pereții aveau 1 m grosime[207].

În continuarea ansamblului de clădiri bancare de pe strada Smârdan, la nr. 5 a funcționat Banca Românească, cea mai importantă instituție de credit cu capital exclusiv românesc din prima jumătate a secolului al XX-lea, care și-a început activitatea în anul 1911.[208] Nu deținem însă până în acest mo-

ment niciun amănunt despre anul în care imobilul acestei bănci a fost edificat și nici despre arhitectul său. Putem însă enumera alte câteva bănci care au funcționat în perioada interbelică în clădirile aliniate până la numărul 11, la intersecția străzii Smârdan cu strada Lipscani: la numărul 7 – Banca Dunărea Românească, Banca Iancu Grunberg, casa de bancă M. Gârleșteanu, Banca Marcel Mărculescu; la numărul 9 – Banca Elveţiană și Română. În clădirea de la numărul 11, proprietatea lui Ștefan Petrovici Armis, ridicată în 1890 după planurile lui Paul Gottereau,[209] găsim sediul unor bănci de mai mică importanță: Banca de Credit Forestier, Banca Becker & Pecker, Banca de Depozite și Scont, Banca Levant Company, Banca Harry Feldman, Banca Jean Pauker, Banca Anglo-Levant SA.

Sus: Societatea de asigurare „Generala”.
Elevația fațadei principale, arh. Oscar Maugsch (1906).
Jos: Imobilul Petrovici Armis, arh. Paul Gottereau (1890)

Lucrări de amenajare și reconfigurare a Palatului Vechi în perioada interbelică

Până la realizarea Marii Uniri, spațiile cuprinse în Palatul Vechi al BNR au răspuns cerințelor generate de activitatea instituției. De menționat aici este faptul că, în anii în care Bucureștiul s-a aflat sub ocupația inamică, palatul din str. Lipscani a fost rechiziționat. În acest interval, la etajul I al clădirii au funcționat Mineralölabteilung (Departamentul Uleiurilor Minerale), Biroul Împrumutului German de Război, Biroul Controlului Băncilor și un birou special de propagandă.

Imobilul Zerlendi, strada Smârdan nr. 3, fațadă și secțiune

La nici 20 de ani de la inaugurarea palatului BNR, dezvoltarea treptată a operațiunilor instituției a condus la nevoia găsirii de noi spații pentru desfășurarea activităților specifice. Realizarea României Mari, după Primul Război Mondial, a avut drept consecință firească o impulsionare a economiei românești. Aflată în mijlocul evenimentelor din timpul desfășurării războiului, când a fost

> *primul și ultimul izvor de credit al României,*[210]

BNR a continuat să reprezinte, și după încheierea conflictului armat, un adevărat motor al economiei românești, care avea nevoie de importante resurse financiare pentru refacere. În aceste condiții, operațiunile Băncii Naționale au cunoscut o creștere exponențială, atât la nivel central, cât și la nivelul rețelei teritoriale, extinsă acum și în provinciile recent unite. Dezvoltarea activității băncii a condus la redimensionarea sa din punct de vedere al numărului de funcționari angajați, ceea ce a determinat o lipsă acută de spațiu. Într-o primă fază s-a decis desființarea apartamentului destinat guvernatorului, situat în aripa Carada, la etajul I,[211] și amenajarea aici a unor birouri pentru funcționari. În anul 1923 s-a încercat soluționarea problemei prin achiziționarea a două clădiri situate pe strada Karagheorghevici, în continuarea palatului BNR: fostul Teatru Modern și imobilul Zaharia.[212] Aici au fost amenajate mai multe birouri, dar și un spațiu de ghișee, destinat activității cu publicul. Pentru a se facilita legătura dintre palatul BNR din strada Lipscani și noile clădiri în care

Palatul Băncii Naţionale a României în anii ’20 ai secolului al XX-lea, anterior inaugurării monumentului lui Eugeniu Carada

instituția și-a extins activitatea, în anul 1926 a fost realizată o pasarelă care traversa strada Băncii Naționale, lucrarea fiind executată de către antrepriza Emil Prager.[213]

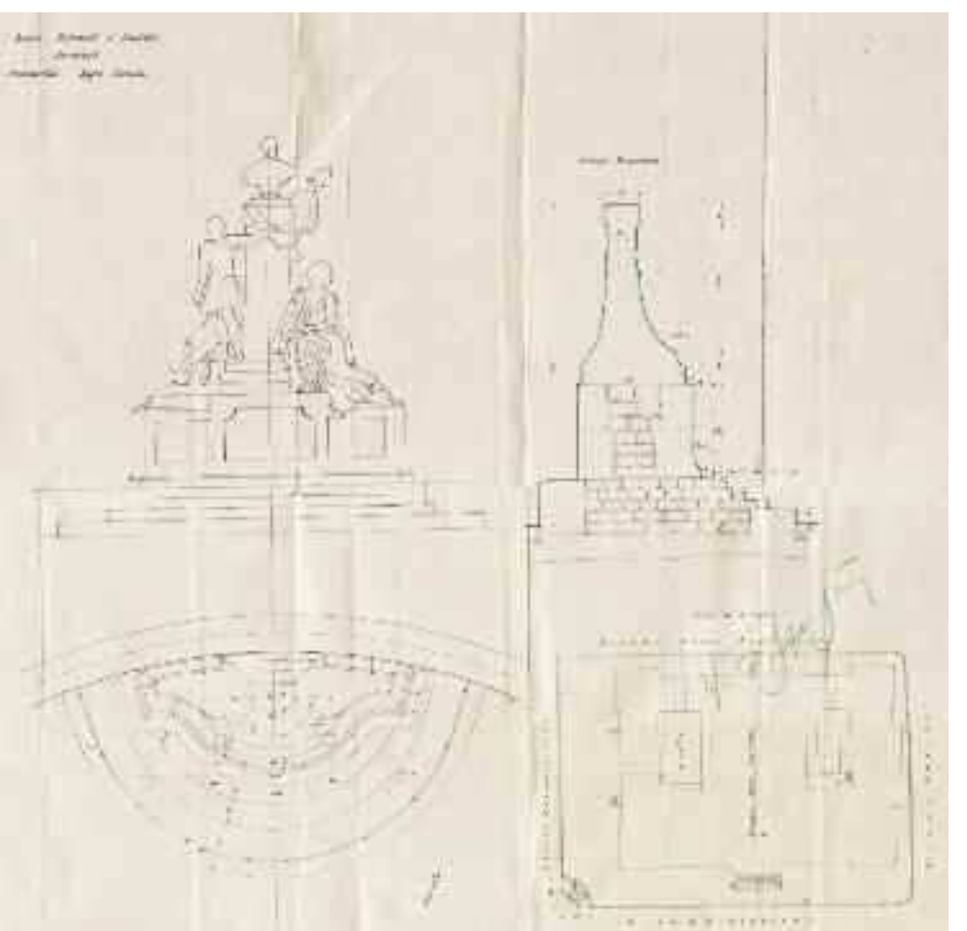
A fost însă foarte repede clar pentru conducerea băncii centrale faptul că toate aceste soluții nu erau decât expediente menite să asigure o bună funcționare a serviciilor instituției, dar care nu reușiseră să rezolve de o manieră radicală lipsa acută de spațiu. Tocmai de aceea, pe parcursul anilor 1929-1930 a avut loc o transformare de substanță a palatului BNR, constând în supraînălțarea cu un etaj a aripilor Carada, Smârdan, respectiv a celei de pe strada Băncii Naționale și amenajarea unor spații de lucru în podul înalt din aripa Lipscani.[214]

Alte episoade importante din istoria palatului BNR din strada Lipscani sunt cele referitoare la inaugurarea statuii lui Eugeniu Carada și dezvelirea plăcii comemorative dedicată funcționarilor băncii căzuți pe front în timpul Primului Război Mondial. Inaugurat la 17 februarie 1924, în cadrul unei ceremonii impresionante, monumentul lui Carada se afla amplasat la intersecția străzii care astăzi îi poartă numele cu strada Lipscani. Inițiativa ridicării acestuia era însă mai veche. În ședința Consiliului general al BNR din 13 / 25 februarie 1910, la o zi după moartea lui Carada, s-a luat hotărârea înființării unui fond cultural care să îi poarte numele, la care banca centrală a participat cu 100.000 lei.[215] În februarie 1911 se strânseseră deja în acest fond, din donații, alți 120.000 lei.[216]

Cu prilejul Adunării generale a acționarilor din februarie 1911 a apărut și propunerea ca una dintre străzile capitalei să poarte numele lui Carada.[217] Totodată, guvernatorul Anton Carp a anunțat că luase deja legătura cu sculptorul francez Ernest Dubois,[218] pe care îl însărcinase

> *cu facerea unui monument pentru Eugeniu Carada.*[219]

Proiectul a fost gata relativ repede, din moment ce la începutul lunii octombrie 1912 banca a primit de la Primăria capitalei autorizația de amplasare a monumentului.[220]

Proiectul monumentului lui Eugeniu Carada (1912)

Dubois a realizat chiar și un bust în marmură[221] pentru a ilustra viitorul grup statuar. Cu realizarea soclului a fost însărcinat un anume G. Boboc, care a folosit în acest scop piatră extrasă din Bulgaria, de la Samovit. Declanșarea Primului Război Mondial și ocuparea Bucureștiului au dus la amânarea realizării monumentului. Mai mult chiar, acest prim soclu a fost distrus în timpul administrației germane, ca urmare a modificării traseului străzii Karagheorghevici. După război, inițiativa a fost reluată, astfel că, în anul 1924, grupul statuar a fost instalat pe un nou soclu, realizat de această dată de sculptorul Dimitrie Mățăuanu. Monumentul, turnat în bronz, era alcătuit din bustul lui Eugeniu Carada, flancat de două personaje alegorice. Pe soclu au fost montate trei basoreliefuri, realizate, de asemenea, din bronz.[222] În literatura de specialitate a fost lansată teoria conform căreia Dubois ar fi prezentat două propuneri pentru realizarea monumentului dedicat lui Eugeniu Carada,[223] punctul de plecare al acestuia fiind o fotografie aflată în colecția Cabinetului de stampe al Bibliotecii Academiei Române. Sursele documentare ale vremii relevă însă faptul că aceasta este doar macheta inițială, realizată în ghips, a monumentului inaugurat la Craiova în anul 1937. Din nefericire, după instaurarea puterii comuniste, bustul lui Carada a fost înlăturat de pe soclu și, cel mai probabil, distrus.

Ca și în cazul statuii lui Carada, și placa comemorativă dedicată memoriei funcționarilor BNR căzuți în luptele din timpul Primului Război Mondial a avut o geneză

Monumentul
lui Eugeniu Carada (1924)

îndelungată.[224] Inițial, proiectarea și realizarea au fost încredințate, în ianuarie 1925, sculptorului Dimitrie Mățăuanu, care se angaja ca, în șapte luni de la primirea comenzii, să execute un basorelief și o placă comemorativă

> *în marmură de Carrara cu aplicațiuni de bronz,*

contra sumei de 200.000 lei. Destinul tragic al sculptorului a făcut ca proiectul să nu se mai concretizeze.[225]

Ideea a fost însă reluată în 1932, când lucrarea a fost încredințată spre studiu sculptoriței franceze Margareta Lavrillier-Cossăceanu.[226] Radu Dudescu, șeful Serviciului Arhitecturii, a primit propunerile artistei în februarie 1933, iar în august 1934 informa conducerea BNR că era vorba

> *despre o compoziție sobră, așezată în locul propus, care se încadrează în arhitectura scării de onoare.*[227]

La 11 martie 1935 însă, Consiliul general a hotărât să îl angajeze pe sculptorul Ion Jalea pentru realizarea lucrării dedicate comemorării eroilor Primului Război Mondial. Sculptorul a propus realizarea unui *haut-relief* din marmură de Carrara, reprezentând *Gloria și Sacrificiul Armatelor Române în Războiul pentru Întregirea Neamului*, contra sumei de 150.000 lei, cheltuielile de transport și montare fiind incluse în acest preț. Jalea se angaja să execute lucrarea până la 1 iulie 1936 și se părea că, în sfârșit, chestiunea își găsise rezolvarea.

La termenul fixat însă, sculptorul nu a putut prezenta opera, motivând că, deși încasase un avans de 50.000 lei, nu a reușit să studieze problema din cauza faptului că Banca Națională apelase la serviciile sale și în privința realizării noilor monede. În aceste condiții, guvernatorul Mitiță Constantinescu a hotărât renunțarea la serviciile lui Ion Jalea și lansarea unui concurs public pentru realizarea unei plăci comemorative.[228] BNR l-a acționat în justiție pe sculptor, în decembrie 1936, în vederea recuperării avansului plătit. Radu Dudescu a fost însărcinat să studieze istoricul chestiunii și să redacteze un referat în care să expună cauza. Conștiincios, șeful Serviciului Arhitecturii a făcut

acest lucru și în finalul documentului a ținut să precizeze faptul că

> *d-l Jalea este pe lângă un artist cu reputația lui stabilită și un mutilat al războiului de întregire unde și-a pierdut brațul drept.*[229]

Nu știm cât de mult a contat părerea lui Dudescu, cert este însă faptul că, la 19 decembrie 1936, Mitiță Constantinescu a pus următoarea rezoluție pe acest referat:

> *Se renunță la proces.*[230]

Concursul a fost lansat la 16 iulie 1936, anunțul fiind semnat de către Radu Dudescu. Câștigătorul trebuia ca, în decurs de două luni din acel moment, să execute atât de disputata lucrare.[231] În urma analizării ofertelor nu a fost desemnat niciun câștigător, astfel că realizarea planului plăcii comemorative a fost încredințată, în ianuarie 1937, arhitectului Radu Dudescu. Șeful Serviciului Arhitecturii a elaborat foarte repede planul, astfel încât s-a trecut la lansarea unei licitații publice pentru realizarea lucrării. Dintre cele trei oferte prezentate, a fost aleasă cea a firmei fraților G. și B. Santalena, care s-au angajat să realizeze placa din piatră de Baschioi (jud. Tulcea). Guvernatorul Mitiță Constantinescu l-a lăsat pe Dudescu să decidă în privința alegerii, pe care arhitectul a motivat-o ca fiind cea mai potrivită, având în vedere faptul că la Palatul Regal se lucrase cu același material și că

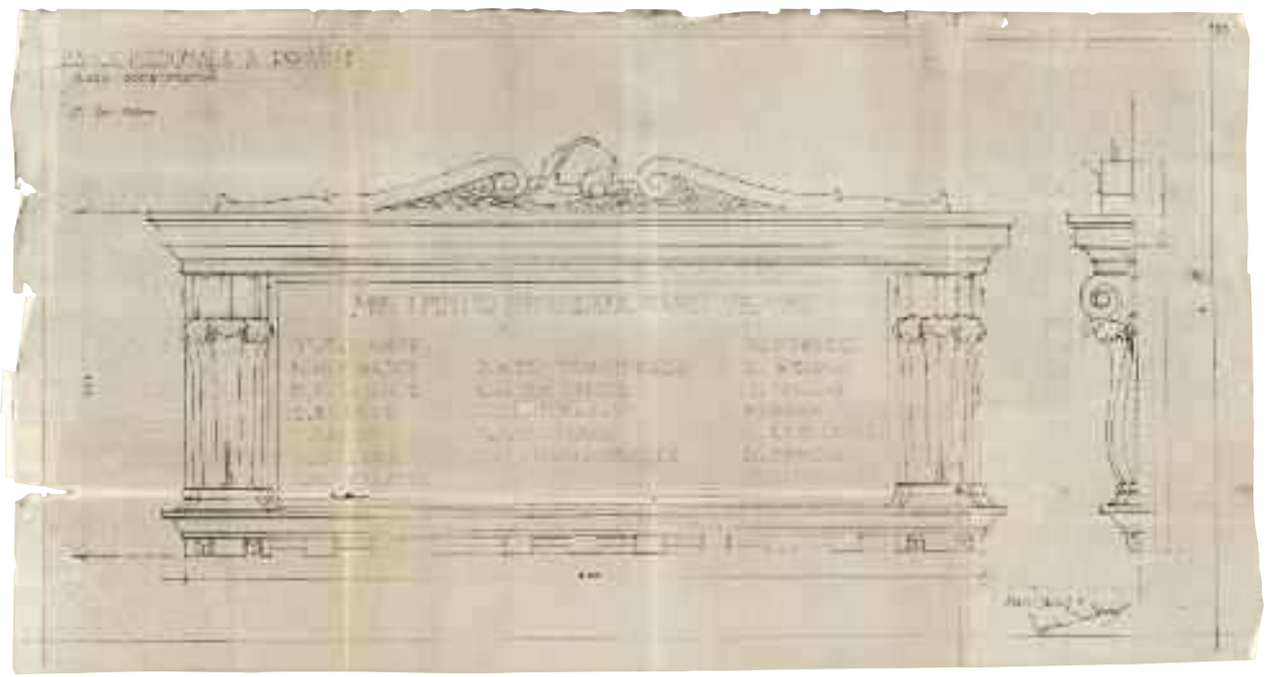
> *structura și culoarea pietrei credem că se va armoniza cu arhitectura Băncei, iar prețul este convenabil, 51.500 lei.*[232]

Proiectele propuse pentru realizarea plăcii comemorative a funcționarilor BNR decedați în timpul Primului Război Mondial, autori Margareta Lavrillier-Cossăceanu, Ion Jalea și Vasile Vasiliu-Falti (?)

Proiectul plăcii comemorative, semnat de Radu Dudescu.
Dreapta: Banca Națională a României (1972)

Placa, dezvelită în mod semnificativ la 11 noiembrie 1937, ziua semnării armistițiului de la Compiègne care a pus punct Primului Război Mondial, cuprinde numele celor 21 de funcționari ai Băncii Naționale care și-au pierdut viața în timpul conflagrației. Până la izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, în palatul din strada Lipscani au mai fost realizate diverse lucrări de consolidare.[233] Ulterior, singura intervenție de anvergură asupra clădirii a avut loc abia în anul 1964 când au fost restaurate fațadele.[234]

După ce, începând cu anul 1990, Banca Națională a României și-a reluat atribuțiile de bancă centrală, a existat o preocupare permanentă pentru restaurarea și aducerea palatului la strălucirea inițială. Început în anul 2001, procesul s-a desfășurat pe parcursul mai multor ani și a fost finalizat în anul 2010, o dată cu aniversarea a 130 de ani de la înființarea instituției.[235]

Arhitectura Palatului Vechi

Romeo Cîrjan

După Roberto Gabetti, edificiile de bancă din secolul al XIX-lea „se situează în limitele bunului simț burghez: nu sunt, în mod clar mizere – pentru că nu ar atrage clientela, dar nici luxoase – pentru că risipa i-ar preocupa pe deponenți.
Prezența unor asemenea edificii, agregate unele de altele în centrul unor – nu multe – orașe europene, evidențiază chiar și astăzi o istorie a economiei capitaliste care, în unele faze ale dezvoltării sale, apare fondată pe sistemul bancar, întărit de polarizările economiei de piață".[1]

La momentul deciziei Consiliului de administrație de a construi un palat pentru Banca Națională a României, în Europa occidentală era deja cristalizat conceptul clădirii de bancă. Compoziția arhitectonică trebuia să aibă drept obiectiv principal acela de a determina

> *corespondența dintre formă și conținutul funcțional, făcând recurs și la – dar nu în mod exclusiv – un aparat de semne istoricizate. Interpretarea fisiognomică a raportului dintre destinația unui edificiu și imaginea sa, evidentă, înainte de toate, prin ordinul arhitectonic, face parte din ereditatea generic vitruviană, strânsă de cultura modernă prin căi diverse, mai exact filtrată de tratatele secolelor XV și XVI, de la Alberti la Serlio și pe care, mai ales, academia franceză din secolele XVII și XVIII le-a reluat constant și pe care eclectismul le-a codificat în mod pragmatic.*[2]

Proiectarea unei clădiri de bancă trebuia să fie, prin urmare, reflectarea unei excelente stăpâniri a planului și a volumetriei, în consonanță cu exigențele funcționale, tehnice și socio-culturale ale vremii, aducând astfel „satisfacție", deopotrivă, comanditarului și clientului. Este ceea ce literatura italiană definește drept *architettura conveniente*, o arhitectură adecvată necesităților estetice și funcționale ale instituției comanditare.

Într-un tratat de arhitectură scris în epocă, Granville Sharp arăta că de la arhitectura unei clădiri de bancă se așteaptă să-și asume poziția importantă care decurge din „magnitudinea" operațiunilor sale. Această arhitectură care trebuia să fie marcată *externally*, *internally*, *and everywhere* de *stabilitate*, reprezinta principala sa caracteristică și pe care

> *a builder of intelligence will not fail to combine with taste.*[3]

În concordanță cu principiile expuse de Sharp, Jean-Nicolas-Louis Durand[4] definea, în aceeași epocă, edificiul „perfect adaptat / adecvat" drept „solid, salubru și comod".[5] Este tocmai ceea ce promovau, la mijlocul secolului al XIX-lea, noile procedee constructive ale arhitecturii industriale, în special cele legate de posibilitatea utilizării unor structuri metalice ușoare și ieftine de fabricat.[6] Acestea au provocat schimbări importante conceptului de eclectism, corespunzând imperativelor de

siguranță și funcționalitate ale clădirilor de bancă. Noile spații,

> *repetitive și întreținute, în care coloneta de fontă, înlocuind zidurile de rezistență, introduce noțiunea de plan liber, permițând orice formulă de modulație a spațiilor ideale pentru organizarea rațională a birourilor,*[7]

corespundeau atât nevoilor de organizare a vastelor săli destinate publicului, cât și birourilor rezervate funcționarilor.

Mărturiile privind aspectul volumetric și compoziția fațadelor Palatului Vechi remarcă, la unison, echilibrul și simetria clădirii. Este evident că realizarea proiectului conceput de Cassien Bernard și Albert Galeron, în maniera în care se prezintă astăzi, în pofida tuturor modificărilor ulterioare, reflectă suma experienței occidentale în domeniul arhitecturii bancare din perioada 1830-1880. Din rezultatul punerii în operă putem să intuim dorința conducerii Băncii Naționale de a se realiza un edificiu de inspirație clasicizantă care să respecte principiile generale ale organizării unei clădiri de bancă, fără a se recurge la mari inovații estetice, care puteau rezulta din utilizarea pe scară largă a feroneriei. Nu avem, însă, nicio mărturie directă – fie ea produsă de administrația băncii sau exprimată în manieră privată de vreunul dintre conducătorii băncii din epocă – care să indice concepția comanditarului despre clădire (formă, stil, funcționalitate) sau în ce proporții ansamblul proiectului a fost subordonat principiilor generale ale utilității, frumuseții și durabilității. Eclectismul fațadelor și al decorației interioare, subordonat necesităților de organizare practică, coerentă și funcțională a unui spațiu dedicat operațiunilor de bancă și activităților anexe, ar sugera existența unui acord între comanditar și proiectant în ceea ce privește punerea în operă a „strategiei retorice" a ansamblului, în sensul subordonării plasticii istoricizante către arhitectura funcțională.[8]

Aceste observații ridică întrebări, în mod firesc, asupra fundalului teoretic ce a stat la baza conceperii proiectului palatului Băncii Naționale. În ce măsură aspectul clădirii este reflectarea unei compoziții canonice elaborate pornind de la proporțiile vitruviene sau renascentiste, care au fost soluțiile practice de „sublimare" a stilurilor antice în eclectismul celui de-al Doilea Imperiu Francez și, ca un corolar, cât de sintetică este exprimarea acestora în configurarea planului și a decorației clădirii, iată o serie de întrebări la care studiul proiectului original ar trebui să răspundă.

Din proiectul original al clădirii se păstrează doar patru planșe realizate în anul 1884, conținând detalii de compoziție a fațadei principale[9]. Cele mai vechi relevee ale clădirii sunt semnate de arhitectul Johann Seewald și sunt realizate în perioada decembrie 1914 – ianuarie 1915.[10] Un alt set de măsurători a fost executat la mijlocul perioadei interbelice de arhitecții Radu Dudescu, Ștefan Constantinescu Rada și George Nichitovici, cu ocazia elaborării proiectului de supraînălțare a aripilor din străzile Carada și Smârdan.[11] Aceste relevee

au fost utilizate la toate lucrările de modernizare care s-au executat în următorii 20 de ani.[12]

Din perioada comunistă se păstrează releveele parțiale pentru proiectarea unor ascensoare în aripile Smârdan și Lipscani[13] și proiectele de restaurare a unor interioare din Palatul Vechi (anul 1961),[14] lucrări de instalație a încălzirii centrale (1962),[15] proiectul pentru lucrările de consolidare din anul 1964,[16] proiectul (releveu și stereotomie) de înlocuire a pardoselii din holul central și vestibulul Palatului Vechi (1972).[17] De aici rezultă că singurele seturi complete de relevee istorice păstrate sunt cele din 1914-1915, executate sub conducerea lui Johann Seewald, precum și cele realizate cu ocazia lucrărilor de supraînălțare și modernizare din 1930-1934. Deoarece am constatat mici deosebiri de cote, am luat drept cote de referință pentru studiul proporțiilor măsurătorile executate în perioada interbelică. Diferitele cote, relevante pentru studiul proporțiilor,[18] sunt notate după cum urmează:

D = diametrul inferior al fusului coloanelor majore = unitatea modulară (0,92 m);

D' = diametrul inferior al fusului coloanelor pavilioanelor de colț;

d = diametrul superior al fusului coloanelor majore;

μ = intercolonamentul coloanelor majore (4,5D);

H = înălțimea capitelului coloanelor majore, incluzând abacul și astragalul de la baza capitelului.

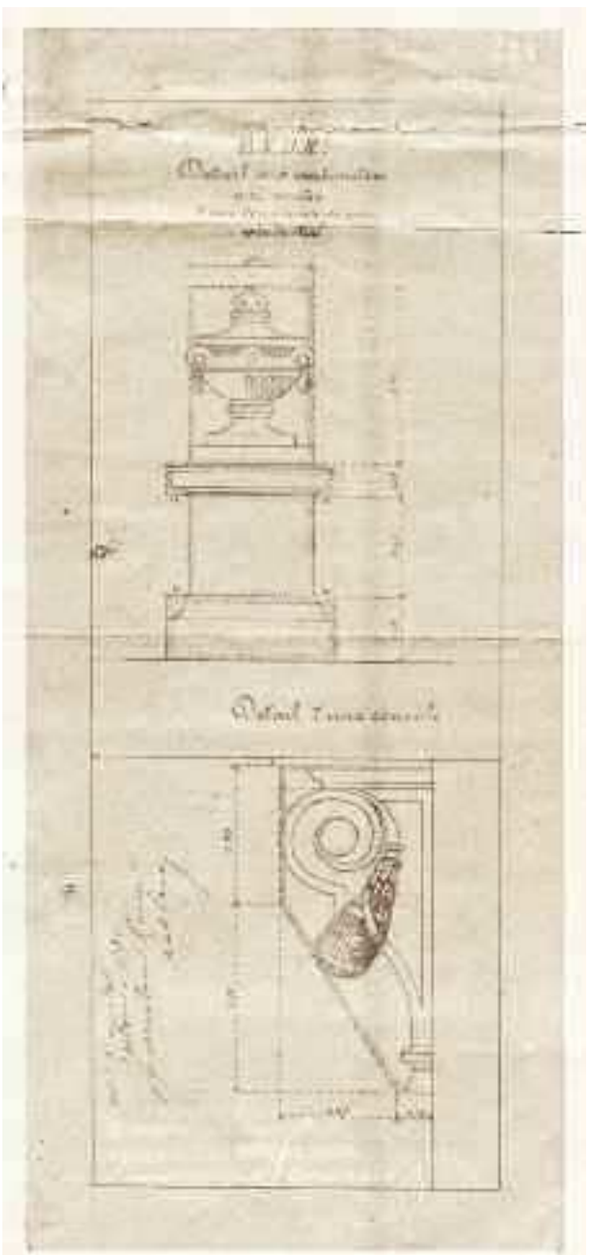
v. **p. 149, 150, 162, 176, 182, 187**

După cum vom stabili în continuare, aceste cote sunt multiplicate nu numai în planul clădirii, dar și în puținele proiecte de elemente constructive care s-au păstrat. Acestea ne dau măsura intențiilor constructive ale arhitecților francezi și pun în valoare educația lor clasică, o educație care valorifică tradiția greco-romană și renascentistă dar, în același timp, o filtrează prin experiența eclectismului secolului al XIX-lea.

I. Fațadele

Cele patru fațade, realizate într-un limbaj arhitectonic evident clasicizant, sunt exprimate printr-o volumetrie compactă, împărțită în trei registre (corespunzând parterului și *entresol*-ului, etajului I, respectiv acoperișului și coronamentului acestuia) care îngăduie, prin dozajul decorației, o ierarhie a valorii interioarelor. De asemenea, în interiorul fiecărui registru coexistă ierarhii secundare, care traduc în limbaj plastic, la rândul lor, conceptul general de clădire eclectică.

Decorația clădirii, influențată puternic de arhitectura clasică, preia elemente din ordonanța dorică, ionică și corintică, distribuția acestora pe fațade fiind menită a sublinia ierarhia părților componente ale interioarelor. Astfel, pavilionul central, care servește drept intrare principală în clădire, este decorat în registrul superior cu patru coloane corintice care fac pandant cu sala Consiliului de administrație. Somptuozitatea decorației scade în amploare spre capetele fațadei principale, prin utilizarea ordonanței ionice, în

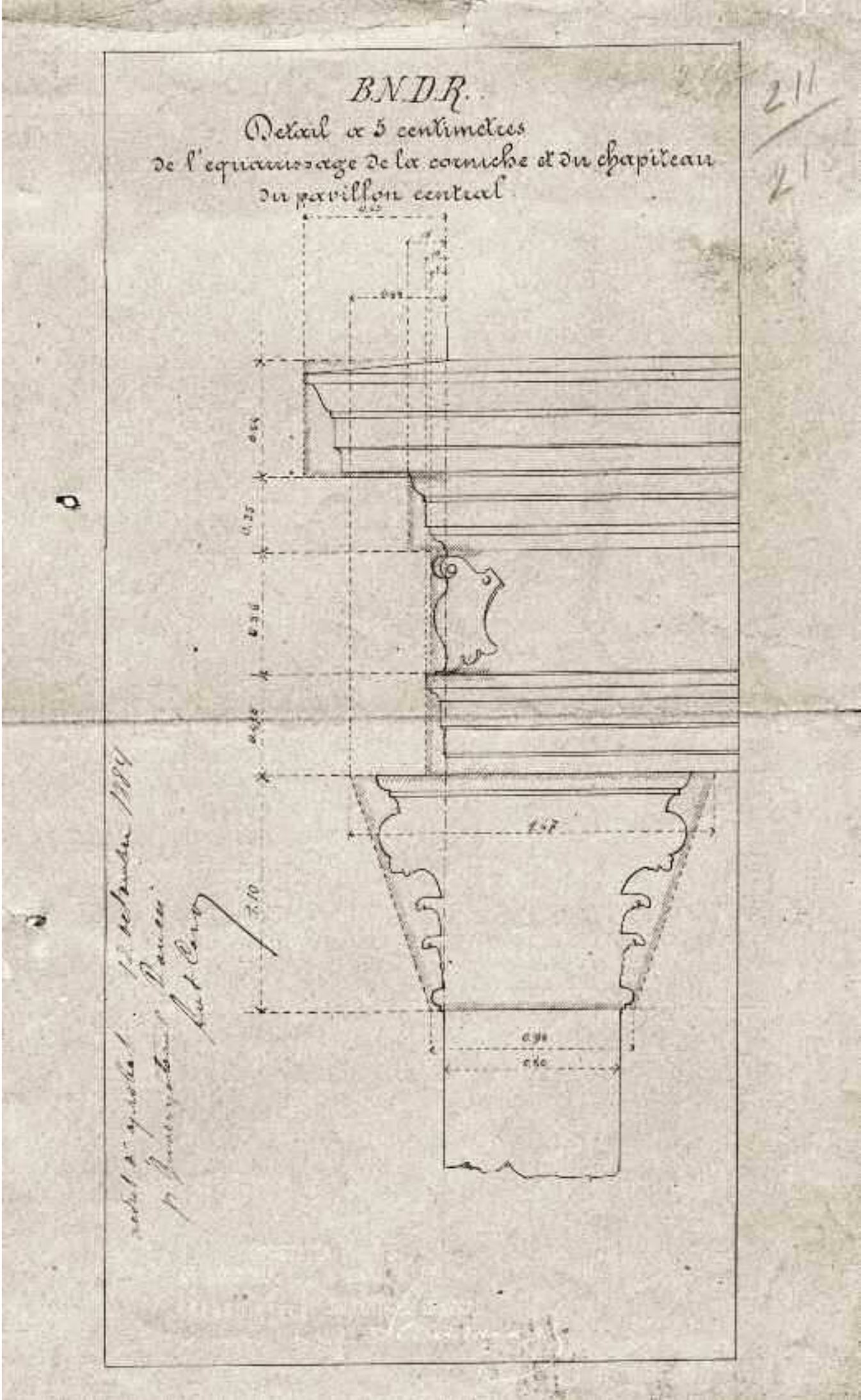
Proiect pentru consolă
și vas de amortisment (1884)

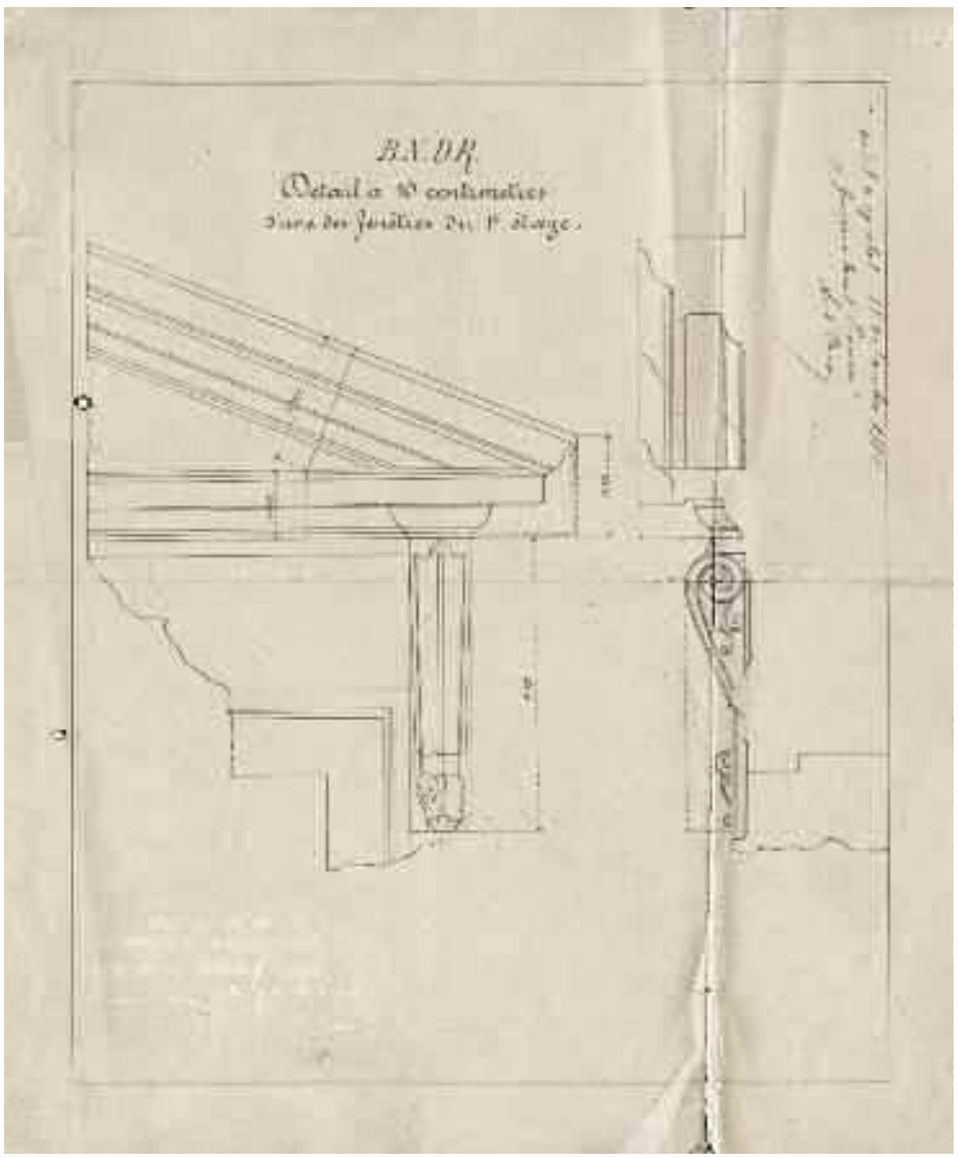
Dreapta: Proiectul ordonanței
arhitecturale a pavilionului
central (1884)

timp ce, în strada Carada, ordonanța ionică a pavilioanelor de colț este simplificată atât prin renunțarea la ediculele cu statui, cât și prin înlocuirea, în registrul superior, cu pilaștri a coloanelor angajate. Rezultatul este o succesiune de goluri dispuse pe patru niveluri, simetric față de accesul central (conceput, în planul original, ca intrare spre apartamentele guvernatorului), singurul element de pe această fațadă pus în evidență prin portalul de inspirație dorică. Fațada dinspre strada Smârdan este tratată cu cea mai mare simplitate, din moment ce corespunde aripii unde nu exista niciun spațiu de reprezentare sau de lucru cu publicul, ci funcționa, în mod exclusiv, Serviciul Fabricarea și Contabilitatea Biletelor, cu mașinile de tipărit bancnote și serviciile adiacente.

O primă trăsătură a fațadelor este accentuarea volumetriei clădirii prin cele patru rezalituri de colț. Această soluție a sublinierii colțurilor și decorația bogată, aplicată registrului median, prezintă o dublă funcționalitate plastică: intrinsecă, pentru sublinierea volumetriei, și extrinsecă, pentru marcarea monumentală a intersecțiilor în care este plasată clădirea.[19] Într-adevăr, studiile de urbanism au revelat importanța siturilor de colț în îmbogățirea mediului vizual urban. Accentuarea liniei cornișei sau a siluetei colțurilor prin suprainălțare sau rezalit era cea mai reușită și dramatică cale de tratare a colțurilor clădirilor. Ca nod al activității pietonale, ele se reflectau adesea în alegerea edificiilor publice sau a zonelor rezidențiale ca loc de construcție, constituind, până la mijlocul secolului trecut, o zonă

v. **p. 149, 182, 183, 187, 197**

B.N.D.R.
Detail de 5 centimetres
de l'equarrissage de la corniche et du chapiteau
du pavillon central
0.25
0.38
0.40
1.57
2.10
0.98
0.80

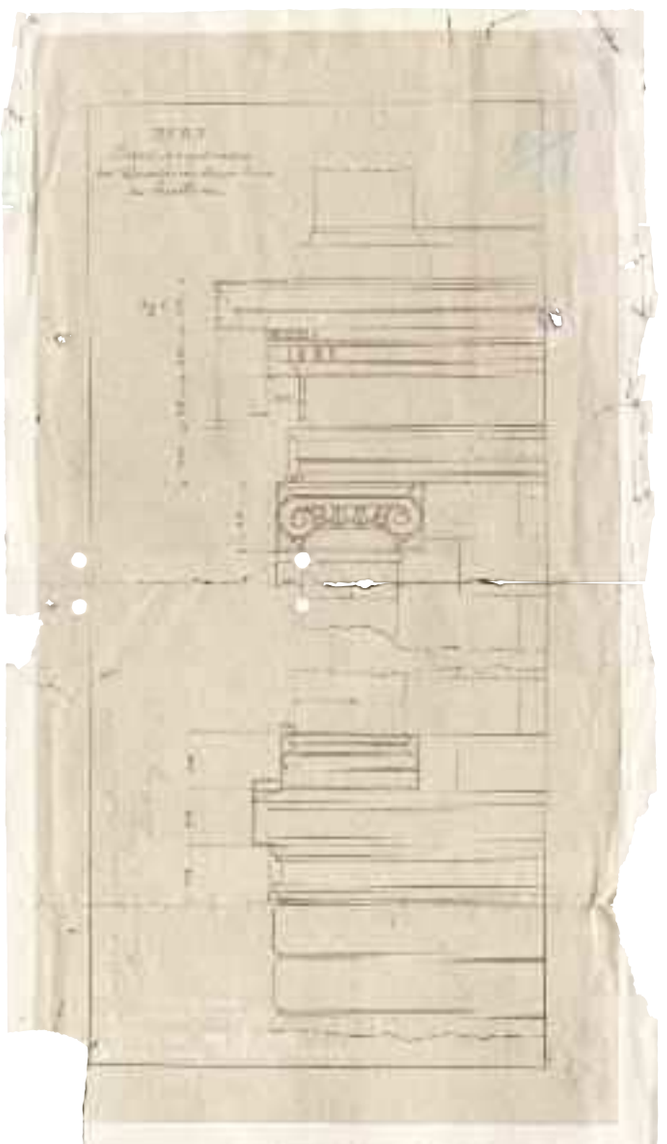
Proiect pentru fronton și detaliu de ancadrament
al ferestrelor etajului I (1884)

privilegiată pentru marile magazine, blocurile de apartamente panoramice și clădirile bancare.[20]

Raportarea volumetriei clădirii la poziționarea acesteia pe una dintre cele mai circulate artere comerciale ale Bucureștiului nu era, prin urmare, întâmplătoare și nici nu se datora unei alegeri arbitrare a arhitecților francezi. Ea era rezultatul unui studiu pragmatic al morfologiei urbane, ținându-se seama de regimul de înălțime existent și de perspectivele de dezvoltare zonală. Faptul că proiectul a fost perfect viabil, o dovedește dezvoltarea ulterioară a zonei în stilul eclectic imprimat de clădirea Băncii Naționale.

Subasmentul, înalt, este tratat în cele trei registre ale arhitecturii

v. **p. 149, 183, 202**

Proiect de ordonanță arhitecturală al pavilioanelor de colț (1884)

clasice: bază cu paramentul exterior tratat în stilul apareiajelor isodome, cu blocurile pichetate și prezentând cadru de anathyrosă, respectiv ortostat și coronament mulurat. Zidul curent care se ridică deasupra subasmentului este tratat cu bosaje continue, radiante în jurul golurilor. Acest tratament al registrului inferior este prezent pe toate fațadele clădirii, ceea ce-i conferă compoziției unitate de expresie, în pofida diferențelor ornamentale semnificative dintre cele patru laturi.

A doua trăsătură marcantă a volumetriei este dată de stabilirea fațadei principale pe strada Lipscani (alegere firească în condițiile urbanistice ale zonei la momentul elaborării proiectului), cu dominanta pavilionului central care, plasat în axul longitudinal al clădirii, cu trepte concepute în stilul unei krepidome la nivelul subasmentului și cornișa supraînălțată peste cornișa generală a clădirii, este destinat nu numai să sublinieze monumentalitatea intrării principale, dar și să dea sens simetriei pe verticală a clădirii.

Intrarea principală, având o lățime de 3D, este plasată în axul clădirii și este marcată prin pilaștrii laterali care au drept coronament consolele ce sprijină balconul de la nivelul superior. Monumentalitatea acesteia este subliniată atât de cele două intrări mai mici, lipsite de decorație, care o flanchează, cât mai ales de ornamentația cu triglife și ghirlande a consolelor, mascaronul care reprezintă o figură masculină laureată și feroneria fastuoasă a porții.

Registrul corespunzător etajului I este conceput conform ordonanței corintice, cu patru coloane în registrul superior puse în operă după principiul areostil (4,5 diametre ale interaxelor), surmontate de un antablament ionic. Aceste coloane, pe care le vom denumi în continuare coloanele majore, dirijează ordonanța întregului edificiu. Baza coloanei, de tip attic, este

v. **p. 97, 150, 151, 176, 202, 203, 204**

formată dintr-o plintă pătrată și două toruri separate de o scotie între două filete.

Dintre planurile originale ale construcției, s-a păstrat un detaliu conținând o secțiune printr-un capitel, antablament și cornișă. De un interes particular este secțiunea prin capitel, care se constituie într-un exemplu elocvent de interpretare a canoanelor clasice greco-romane și renascentiste, în maniera caracteristică eclectismului din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Este cunoscut faptul că unitatea de subdiviziune a înălțimii este dată de raportul dintre înălțimea capitelului și diametrul inferior al fusului coloanei[21]. Chiar dacă astragalul și listelul de la baza capitelului aparțin formal de fus, ele sunt adesea tratate ca parte componentă a capitelului, situație pe care o întâlnim și în cazul capitelurilor coloanelor majore ale Palatului Vechi, unde diametrul inferior al fusului (D) este egal cu suma dintre înălțimea capitelului și cea a astragalului de la bază. Deși este evident că proporțiile componentelor capitelului sunt diferite atât față de canoanele vitruviene, cât și de cele renascentiste italiene (Palladio, Vignola, Scamozzi), remarcăm că înălțimea de 1,10 m (H = 1,19 D) este foarte apropiată de canonul lui Philibert de l'Orme (H = 1,21 D), arhitectul de la curtea lui Francisc I și Henric al II-lea[22]. Înălțimea abacului este de 1/6 din înălțimea totală și este egală cu înălțimea celui de-al doilea registru de frunze de acant. Contrar canoanelor clasice, cele două registre de frunze de acant nu au înălțimi identice, iar coroana superioară este coborâtă la ½ din H[23]. În interiorul acestei dimensiuni, aparența ansamblului este pe deplin clasicizantă: două coroane de foi, cu evazările largi, care îmbracă caulicolele. În același registru clasicizant se integrează calicele bipartite care îmbracă crosele angulare a căror elevație este, de asemenea, supraevazată (de remarcat canelura simplă cu care sunt tratate tijele croselor). La fel de canonic este și abacul cu dusine și listel median.

Cele trei goluri care corespund axelor intercolonamentelor coloanelor majore sunt încadrate de pilaștri cu capitel pseudo-corintic, surmontați de câte un antablament compozit, format din fascie, friză cu triglife laterale și panou central, cornișă cu denticuli și muluri. În axul fiecăruia dintre cele trei goluri este plasat câte un *oculus*, flancat în partea inferioară de câte doi lei înaripați. Cei trei *oculi* au coronamentele decorate cu volute, segmentate de bolțari decorați cu facle.

Cele patru coloane majore susțin un antablament ionic care este, formal, foarte apropiat de canoanele Renașterii franceze. Înălțimii totale de 2D a antablamentului pavilionului central, identică cu cea descrisă de Claude Perrault, îi corespund următoarele proporții: arhitrava: 0,9D (față de 0,6 la Perrault), friza: 0,6D (identică cu Perrault), respectiv cornișa (incluzând și coronamentul frizei): 0,9D (0,8D la Perrault)[24]. Arhitrava este împărțită în trei fascii alternate de listeluri și coronament, friza lisă, decorată cu antefixe și rinsouri la colțuri și cartuș central pe care este

v. p. 150, 151, 155, 157, 159, 160, 161, 176, 198, 199, 200

inscripționat numele BANCA NATIONALA A ROMANIEI. Cornișa este formată din coronamentul frizei decorat cu *rais-de-coeur*, surmontat de un registru de denticuli legați de culme printr-un bandou retras și de un al doilea registru de ove și săgeți. Intradosul cornișei este decorat cu modilioane alternate de casetoane cu rozete înscrise.

Cornișa pavilionului central este surmontată de un postament profilat din care pornește învelitoarea acoperișului. Pe acest postament, plasat în axul clădirii, este montat un orologiu încastrat într-un soclu rectangular, având coronament triunghiular, segmentat de stema Vechiului Regat al României în cartuș. Orologiul este flancat de două personaje, unul feminin, altul masculin, drapate în manieră antică.

Plastica traveelor care conexează pavilioanele de colț este subordonată acelorași principii de simetrie axială pe care le-am întâlnit la elementele descrise anterior. Registrul inferior este separat de cel median printr-o *cornice marcapiano*, decorată cu meandre în undă și flori de lotus. Golurile din registrul inferior multiplică pe cel al intrării principale, cu diferențe în ceea ce privește lățimea (2,5D în loc de 3D) și mascaroanele care alternează reprezentarea masculină din axul clădirii cu figuri feminine identice. Interaxul golurilor de la registrul superior este același cu cel din registrul inferior (4D), dar lățimea golurilor este redusă la circa ¾ din cea a golurilor de la registrul inferior, proporție pe care o vom reîntâlni și în organizarea internă a clădirii, în zona spațiilor publice și de reprezentare. Ritmarea pe verticală a golurilor din registrul median se face prin alternarea frontoanelor în segment cu cele triunghiulare așezate pe console identice și este subliniată prin compoziția registrului superior, care corespunde etajului al II-lea al clădirii. Acesta, mult redus ca înălțime față de cele două registre inferioare, prezintă ferestre rectangulare, situate în axele golurilor registrelor inferioare, alternate de panouri decorate cu rinsouri și cartușe.

Pavilioanele de colț sunt dimensionate, în plan, în raport de 12 module (12D). Față de ordonanța corintică a pavilionului central, s-a preferat utilizarea ordonanței ionice pentru toate cele patru pavilioane de colț. Utilizarea antablamentului ionic la pavilioanele de colț, în concordanță cu aspectul cornișei generale a clădirii, exprimă o evidentă subordonare față de ordonanța pavilionului central[25].

Pe de altă parte, amplitudinea decorației celor opt fațade ale pavilioanelor de colț este diferită, fiind dependentă de conceptul general de tratament al fațadelor în mod diferit, conform funcționalității spațiilor interioare. În acest sens, decorația cea mai amplă apare pe fațada principală dinspre strada Lipscani unde este utilizată, în registrul superior, câte o succesiune de patru coloane ionice angajate, având capiteluri cu trei fețe. Intercolonamentele din axe sunt identice cu intercolonamentul coloanelor majore din pavilionul central. Cele patru intercolonamente care corespund ediculelor cu

v. **p. 149, 153, 162, 164, 165, 166, 170, 171, 177, 178 (*cf.* p. 99), 179, 182, 187, 202**

statui sunt reduse la 3/5μ. Comparativ cu interaxele traveelor intermediare, intercolonamentul din axele pavilioanelor de colț este mărit cu 1/10, iar interaxele ediculelor sunt reduse cu 3/10. Din proiectul păstrat în arhiva generală a BNR rezultă că înălțimea capitelurilor ionice este de ¾ D' (proporție Philibert de l'Orme[26]); astragalul (perle și piruete) este subdimensionat față de kymationul puternic profilat. Capitelurile puse în operă prezintă, însă, diferențe semnificative față de proiectul original: rozeta de pe canalul volutei, neobișnuită pentru ordinul ionic, nu apare în planșa din anul 1884; de asemenea, motivul de ecoanson (semipalmeta) este mult mai elaborat, depășind canalul volutei. Diferențierea cea mai evidentă apare în zona echinei, care – față de proiectul din 1884 unde este compusă dintr-un simplu kymation ionic – este constituită din două registre, respectiv două volute adosate în axul capitelului, suprapuse peste un kymation ionic coborât sub nivelul ochiului volutei.

Monumentalitatea fațadei principale a clădirii este subliniată prin distribuirea a patru statui în ediculele ce flanchează axele pavilioanelor de colț, realizate de Ion Georgescu (figurile feminine), respectiv Ștefan Ionescu Valbudea (figurile masculine). Este vorba despre personificarea Justiției (tipul *Themis*[27]) și Comerțului (Mercur / Hermes, tipul roman[28]) în pavilionul din strada Lipscani / strada Carada, respectiv Agriculturii (Ceres / Demeter *Sitó*[29]) și Industriei (Vulcan / Hephaistos, tipul *dieu forgeron*[30]).

Corespunzând intercolonamentului central al pavilioanelor de colț, câte un balcon este susținut pe console decorate cu ghirlande. Deasupra golurilor din ax este așezat câte un antablament (două fascii întrerupte de cartuș rectangular, surmontate de un fronton triunghiular segmentat în zona centrală de cartuș cu rinsouri și coroană murală) susținut pe pilaștri cu capiteluri corintice cu o singură coroană de frunze de acant.

Tot în axul pavilionului, corespunzător registrului superior al decorației clădirii, apare un panou rectangular decorat cu ghirlandă, cu coronament și fronton în centrul căreia este așezată o protomă de leu. Panoul este flancat de către un *oculus*, așezat în axul ediculelor care este decorat, de asemenea, cu ghirlande.

Pe laturile clădirii din străzile Carada, Băncii Naționale și Smârdan, monumentalitatea registrului median și a celui superior este diminuată prin dispariția coloanelor prin substituirea acestora cu pilaștri care reiau ordonanța ionică a fațadelor pavilioanelor de colț din strada Lipscani. Respectând același principiu al simplificării decorației, cornișele celor trei fațade sunt surmontate de balustrade din care pornesc învelitorile acoperișurilor, în care sunt practicate lucarne *œil-de-boeuf*. Pe de altă parte, în axele verticale de pe fațada din strada Lipscani, cornișele pavilioanelor de colț sunt surmontate de câte o pseudo-lucarnă, ornamentată cu un panou rectangular flancat de console și protome de leu având drept coronament un fronton triunghiular cu volute, segmentat de un vas de amortisment.

v. **p. 162, 163, 164, 167, 168, 169, 172, 173, 174, 175, 181, 184, 187, 188, 189, 193, 194, 195, 197, 201**

Compoziția fațadei din strada Carada este centrată pe intrarea monumentală, situată în axul transversal al clădirii, care servea, în proiectul original, drept acces spre apartamentele guvernatorului. De remarcat coloanele cu fus tratat în bosaje, în aceeași manieră cu paramentul registrului inferior al fațadei, precum și capitelul inspirat din doricul roman, cu echina decorată ove și săgeți și coletul pe care sunt aplicați *umbones*. Capitelul se termină cu un abac profilat care susține lintoul decorat cu panou central ornat cu *rais-de-cœur* și triglife în axele coloanelor portante. Registrul median preia elemente din fațada principală (ritmarea golurilor și decorația acestora cu frontoane pe console). În acest cadru se pot remarca unele diferențe: interaxul golurilor este redus la aproximativ ¾ din cel al golurilor fațadei din strada Lipscani, frontoanele sunt triunghiulare, cu excepția celui din axul intrării monumentale, mult mai bogat tratat, prin utilizarea unui fronton circular, segmentat în zona mediană de un cartuș decorat cu volute, în care este înscrisă sigla BNR. De remarcat, de asemenea, decorația frizei (triglife și metope cu rozete) dintre consolele care susțin frontoanele și care înlocuiește panourile lise din zona corespondentă de pe fațada principală.

Fațada din strada Smârdan reflectă, prin masivitatea corpului central decroșat în plan, simplitatea și simetria riguroasă a golurilor, precum și funcționalitatea spațiului interior. Într-adevăr această aripă a clădirii a fost destinată de la început adăpostirii structurilor de tipărire, punere în circulație și retragere a bancnotelor emise de banca centrală. Este de remarcat că interaxele golurilor se raportează tot la intercolonamentele coloanelor majore, dar sunt reduse de la μ/1,2 la fațada din strada Lipscani la μ/1,5 la fațada din strada Smârdan. În ceea ce privește registrul inferior, sunt păstrate bosajele continue de pe celelalte fațade, dar se renunță la mascaroanele din cheia arcelor. Pilaștrii montați pe întreaga înălțime a registrului median și a celui superior conferă o rezolvare cu totul diferită a ritmicității golurilor față de celelalte. De remarcat absența coronamentelor ferestrelor de la etajul I (prezente la fațadele din străzile Lipscani, Carada și Băncii Naționale) și înlocuirea balustradelor de la baza ferestrelor din fațadele strada Lipscani și Carada cu grupuri de casetoane cu rozete înscrise, motive preluate de la cornișa pavilionului central.

Aspectul actual al fațadelor din străzile Carada și Smârdan este rezultatul lucrărilor de supraînălțare realizate în anul 1929, când a fost constituit un al doilea etaj prin ridicarea aripilor din străzile perimetrale la nivelul cornișei fațadei principale. Cu această ocazie s-a menținut vechea decorație a parterului și etajului I; pentru noul etaj, însă, s-a renunțat la orice decorație a golurilor, păstrându-se doar simetria rezultată din compoziția nivelurilor inferioare.

Dintre toate fațadele, cea din strada Băncii Naționale, dispărută în bună parte în urma adosării noului palat al BNR din strada Doamnei, este tratată cu cele mai reduse mijloace decorative. Orna-

v. **p. 182, 183, 184, 187, 191**

mentația fațadelor pavilioanelor de colț, tratată identic cu celelalte laturi ale clădirii în registrul inferior, este semnificativ simplificată în registrul superior, prin renunțarea la balconul din ax și reducerea coronamentelor golurilor la frontoane simple susținute pe console. Zona centrală a acesteia este subliniată printr-un ușor decroș în plan, marcat în registrul superior prin bosarea capetelor asizelor. Cele două registre sunt ritmate de goluri tratate cu șanbranle cu profiluri mulurate și coronamente în friză. Dimensionarea interaxelor golurilor întregii fațade din strada Băncii Naționale a fost subordonată imperativelor de realizare a simetriei cu pavilionul central din strada Lipscani, de marcare a celor două intrări în curțile interioare și de păstrare a simetriei pavilioanelor de colț. Rezalitul central corespunde în plan cu lățimea sălii ghișeelor, iar cele trei interaxe centrale fac pandant cu intrarea monumentală din strada Lipscani. Rezultă o proporție a interaxelor de 4,5D (= μ) în axul longitudinal, aceeași cu cea a interaxelor intrării principale.

II. Organizarea spațiului

Ierarhizarea fațadelor lasă să se întrevadă varietatea soluțiilor funcționale și distributive pe care arhitecții francezi le-au conceput în spiritul celor mai moderne clădiri de bancă ale epocii. În același timp, planimetria este subordonată principiului clasic al multiplicității modulului compozițional, după cum urmează:

cotele de gabarit: laturile lungi (strada Lipscani / strada Băncii Naționale): 80D; laturile scurte (strada Carada / strada Smârdan): 58D; înălțimea pavilionului la cornișa generală: 20D;[31]

pavilionul central, de formă pătrată, în plan: 13,5D x 13,5D; dimensiunile pavilioanelor de colț, sunt reduse la 12D x 12D;

aripa Carada, exclusiv pavilioanele de colț: 35D x 12D; corpul pentru mașinile de tipărit din aripa Smârdan: 14,5D x 25,5D; curțile interioare: 23D x 13D; sala ghișeelor: 25D x 17D (aria centrală); holul central: 47,5D x 9,5D;

tot 4,5 diametre la etajul 1, proporție identică cu cea a colonadei din vestibulul de la parter (coloanele acuplate de la sala ghișeelor plus holul din fața Sălii de Consiliu);

colonada Sălii ghișeelor de la etajul 1: intercolonamentul coloanelor acuplate este de 3,5 diametre (mai exact, 3,49, rezultat din cifrele din plan), rezultă o reducere de cca 25% a intercolonamentului. Coloanele acuplate având intercolonamentul astfel redus față cel de la parter, oferă echilibru și forță prin surmontarea simetrică a pilelor din primul registru al Sălii ghișeelor;

axele celor 4 coloane corintice din fațadă se prelungesc în axele colonadei holului din fața Sălii de Consiliu. De fapt, aceste axe determină întreaga organizare a simetriei longitudinale.

Proiectul clădirii, atât din punctul de vedere al organizării planimetrice, cât și din perspectiva concepției asupra decorației, reflectă experiența – în principal din hinterlandul cultural francez – în domeniul construcției clădirilor de bancă. Jean-François Pinchon arată, în lucrarea „clasică" asupra clădirilor de bancă franceze din secolul al XIX-lea, că dezvoltarea unei tipologii în domeniu trebuie circumscrisă studiilor arhitecților în domeniul inovațiilor impuse de noile necesități ale clădirilor publice, mai exact spus, în ceea ce astăzi se numește „arhitectură comercială".[32] Planimetria clădirilor de bancă – în special în ceea ce privește organizarea spațiilor de lucru cu publicul (marile săli vitrate), de reprezentare și de birouri – este rezultatul unor experiențe regionale diverse, care se întâlnesc, toate, în ultimele decenii ale secolul al XIX-lea, într-o structură comună, născută din natura operațiunilor financiare care erau aceleași la Londra, Paris, Berlin sau Roma. Prin urmare, nu se poate stabili o ereditate unică pentru acest tip de construcție. După Roberto Gabetti,

> *chiar dacă cultura eclectică a intrat, într-un mod imprecis, în proiectarea oricărui edificiu bancar, referința la un prototip comun [...] este absentă; referința la stilul național poate interesa unele instituții financiare[33]; dar, în mod substanțial, are o incidență mică asupra uni sistem de interese esențialmente internațional. Totuși, intră în joc alte referințe [...]: sensul siguranței, tradiția stabilă, opulența legată de schimbul de economii, investiții și împrumuturi avute în vedere la inițiativa acelorași bănci.*[34]

v. p. 210

În acest spirit trebuie înțeleasă apropierea făcută de arhitecții italieni între clădirile de bancă și *palazzi* care au găzduit primele mari case de operațiuni financiare, unde sălile pentru public nu erau altceva decât marile *cortile* deasupra cărora erau montate acoperișuri vitrate, uneori interpuse de velarii bogat decorate.[35] De asemenea, ar trebui amintită influența basilicilor civile din antichitatea romană care și-au pus amprenta asupra planului burselor în epoca neoclasicismului englez. Într-un comentariu de epocă, J.N.L. Durand oferă ca exemplu bursa din Londra (arh. Inigo Jones) și cea din Amsterdam (arh. Cornelis Dankers de Ky), despre care scrie că sunt

> *édifices qui méritent d'être examinés à cause de la simplicité de leur plan et du bon effet qui en résulte pour leur décoration*[36].

Nu în ultimul rând, trebuie să fie evidențiată influența sălilor

> *sous verrières*

ale marilor hoteluri și magazine din timpul celui de-al Doilea Imperiu Francez care, cel mai adesea, se situează pe amplasamentul curților principale ale imobilelor.[37]

II.1. Plastica interioarelor

Dacă fațadele dovedesc, în mare măsură, referințe majore la plastica neoclasicismului, concepția interioarelor probează, în cel mai înalt grad, recursul la conceptul de „sublimare" a stilurilor care este

Sala ghișeelor. Imagine din perioada interbelică

specific eclectismului de la sfârșitul secolului al XX-lea. Relația cu plastica fațadelor, evidentă în continuitatea simetriei și a proporțiilor, își regăsește aplombul în tratamentul fastuos al colonamentelor și al decorației cornișelor din spațiile publice și de reprezentare.

Decorația parterului exprimă dorința de monumentalizare a spațiului ce vine în contact imediat cu publicul. Subordonându-se principiului simetriei spațiilor publice și de reprezentare, vestibulul este situat în axul longitudinal al clădirii, cu fiecare latură măsurând 3μ. Peristilul acestuia, alcătuit din câte patru coloane angajate pe fiecare latură, prezintă o ordonanță care amintește de exteriorul pavilionului central. Aspectul general este însă modificat radical, în sensul îndepărtării de la aparența de rigoare clasicizantă a fațadei principale, și anunță structura ornamentală a spațiilor publice și de reprezentare din clădire.

Imaginea monumentală a parterului este continuată în ornamentația holului central, prin repartizarea celor două colonade simetrice pe laturile lungi, cu o ordonanță identică cu cea a coloanelor din vestibul. Ele sugerează compoziția unui peristil care se închide în cele patru bronzuri feminine de la baza scărilor monumentale. Cele două colonade sunt constituite din câte șase coloane (două coloane distribuite simetric între două perechi de coloane acuplate) de tip *colonnes moulées*, care sunt însoțite de pilaștri corespondenți. Utilizarea

v. **p. 205, 206, 207, 208, 212, 213**

mozaicului (respectiv a marmurei policrome, după restaurarea din anii 2008-2010), a stuco-marmurii și a elementelor decorative aurite, fac trimitere la eclectismul de factură *second Empire*. Relevantă în acest sens este tratarea colonadei: suportat de un fus din stuco-marmură *verde Alpi* pe bază de inspirație attică, capitelul exprimă o compoziție intenționat simplificată, prin folosirea unei singure coroane de frunze de acant; în schimb, se remarcă o supradimensionare a croselor mediane și, mai ales, a fleuronului axial și a caliciului care segmentează abacul. Somptuozitatea decorației este accentuată nu numai prin relieful viguros al elementelor constitutive, dar și prin contrastul realizat între textura fusului și elementele aurite ale capitelului. Împreună cu plafonul casetat, colonada aduce o aparență de supraîncărcare decorativă, care se descarcă spre capetele holului, prin scările monumentale din marmură.

Cele două rampe ale scărilor monumentale din capetele holului central conduc spre o platformă situată la jumătatea înălțimii totale a primului nivel, din care se desfășoară rampele duble, opozate, care, întrerupte la rândul lor de câte un palier median, conduc la etajul I. Situarea nivelului platformei a fost astfel gândită încât să lase să fie contemplată somptuozitatea colonadelor și a pavimentului de la parter și, în același timp, să se întrevadă decorația holului de onoare de la primul etaj. Volumetria casei scărilor exprimă dorința constructorului de a destinde vizual ieșirile din spațiul dens ornamentat al holului de la parter. În acest sens, decorația traveelor nu este întâmplătoare. Cele două registre repetă, cu alte materiale și mijloace decorative, conceptul fațadelor clădirii: primul registru, situat pe înălțimea rampelor secundare, este tratat asemenea unui soclu cu bosaje lise, în timp ce al doilea este conceput ca o alternanță de goluri și lesene. Ritmarea traveelor este accentuată de contrastul dintre ocrul zidului și textura *verde Alpi* a lesenelor.

Holul de onoare de la etajul I sugerează prin poziționarea în plan și exprimarea decorativă a colonadelor o repetiție a organizării holului central de la parter. Diferențele sunt date de renunțarea la coloanele acuplate, iar bronzurile feminine care marcau începutul scărilor monumentale și capetele colonadelor sunt acum elemente decorative pentru traveele care flanchează intrarea în Sala Consiliului de administrație. Importanța acesteia, ca spațiu de reprezentare și nucleu decizional al instituției, este exprimată în decorația fastuoasă în care simbolistica activităților financiare este abundentă.

Sala este plasată în axul longitudinal al clădirii, cu una dintre laturile lungi corespunzând registrului care include ordonanța corintică a pavilionului central. O succesiune de pilaștri decorativi cu capitele corintice aurite, realizați în aceeași tehnică precum cea a colonadelor din holuri (stuco-marmură), dar imitând marmura *Breccia Pernice*, împart fiecare perete în câte trei travee, conferind spațiului simetrie și coerență. Decorația parietală este dominată de cele două tablouri de mari dimensiuni plasate deasupra

v. **p. 215-222, 226-243, 245-247**

unor șeminee decorative, în axul longitudinal (*Mercur*, respectiv *Prometeu*, pictor G. Demetrescu Mirea) și flancate de uși bogat decorate cu motive vegetale. Frontoanele deschise, segmentate de vase de amortisment, sunt ornamentate cu palmete inversate. Pe peretele dinspre hol, flancând intrarea principală, sunt montate două tablouri de mari dimensiuni (*Rodica – la secerat*, pictor Nicolae Grigorescu, respectiv o marină, pictor Eugen Voinescu).

Decorația părții superioare a încăperii preia elemente din aceea a sălii ghișeelor: succesiunea de bandouri lucrate în lemn care surmontează pilaștrii decorativi este separată de cornișa propriu-zisă printr-un un registru de console. Intradosul cornișei este decorat cu modilioane care tind să realizeze corp comun cu registrul inferior de console. Cornișa propriu-zisă are o profilatură accentuată, ornamentată cu astragal și anthemion în *rais-de-cœur*.

Deasupra cornișei, în axele travelor, sunt plasate câte trei lunete, ornate cu ghirlande în partea inferioară și profiluri adânci, încununate de palmete. Cu excepția celor trei lunete plasate pe peretele exterior, care fac corespondența cu cei trei *oculi* de pe fațada principală, fundalul este pictat (*tabulae ansatae* înscrise în cunune de lauri).

Soffito-ul Sălii Consiliului de administrație, de culoare roșie, este ornamentat cu alternanțe de caducee și sigle ale Băncii Naționale; în mod similar cu cel din sala ghișeelor, este încununat de un panou rectangular, pictat în *trompe l'œil*.

Ocupând aproximativ 9 la sută din suprafața totală a Palatului Vechi, Sala ghișeelor este cel mai vast spațiu din clădire, constituindu-se – asemenea marilor clădiri de bancă franceze din epocă, sursă de inspirație pentru proiectul palatului BNR – într-un mediu care exprima, în aceeași măsură, imaginea despre sine a celei mai importante instituții bancare naționale (încredere, fast, autoritate) și reflexia acesteia care trebuia să transpară în conștiința / comportamentul clientelei (încredere, siguranță, patriotism).

Cele 16 travee dispuse simetric, care delimitează spațiul central al sălii ghișeelor, sunt împărțite în două registre corespunzând parterului și etajului I. Registrul inferior prezintă o succesiune de pile cu funcție portantă, despărțite de arce cu arhivolte mulurate și bolțar central ornamentat cu volute și astragal median. În partea superioară, un bandou decorat cu meandre în *gamma* face trecerea spre registrul următor, unde, o colonadă decroșată de zidul perimetral se constituie în elementul decorativ principal al Sălii ghișeelor.

Ritmicitatea coloanelor acuplate și a lezenelor corespondente din registrul superior sugerează continuitatea cu amenajarea colonadelor din holul central. În același spirit, capitelurile preiau o serie de elemente din holul central: înălțimea mult redusă față de canoanele clasice, corinticul simplificat, reliefurile adânci cu efect dramatic ale sculpturii. Totuși, sunt de remarcat și diferențe remarcabile față de concepția decorației holului cen-

v. p. 262-271

tral: cele două registre de frunze de acant, prezența cauliculilor și a croselor mediane, gâtul puternic profilat, decorația acestuia cu perle și piruete și absența elementelor aurite.

Colonada nu susține un antablament, ci doar o platbandă continuă care se retrage ritmic deasupra golurilor dintre coloane. Un registru de console cu valoare ornamentală dispuse în friză separă colonada de cornișă.

Delimitarea traveelor pe cele două niveluri ale clădirii se prelungește prin fermele acoperișului care sunt ornate cu fascii ornamentate cu rinsouri alternate de cartușe hexagonale care se închid în jurul unui luminator vitrat, împărțit în trei mari casete decorate cu frunze de laur. Această decorație a fermelor este destinată a masca soluția utilizării scheletului metalic – care, în epocă era din ce în ce mai mult lăsat vizibil, în spiritul noii estetici a secolului revoluțiilor industriale[38] – păstrându-se, astfel, unitatea conceptului clasicizant al clădirii.

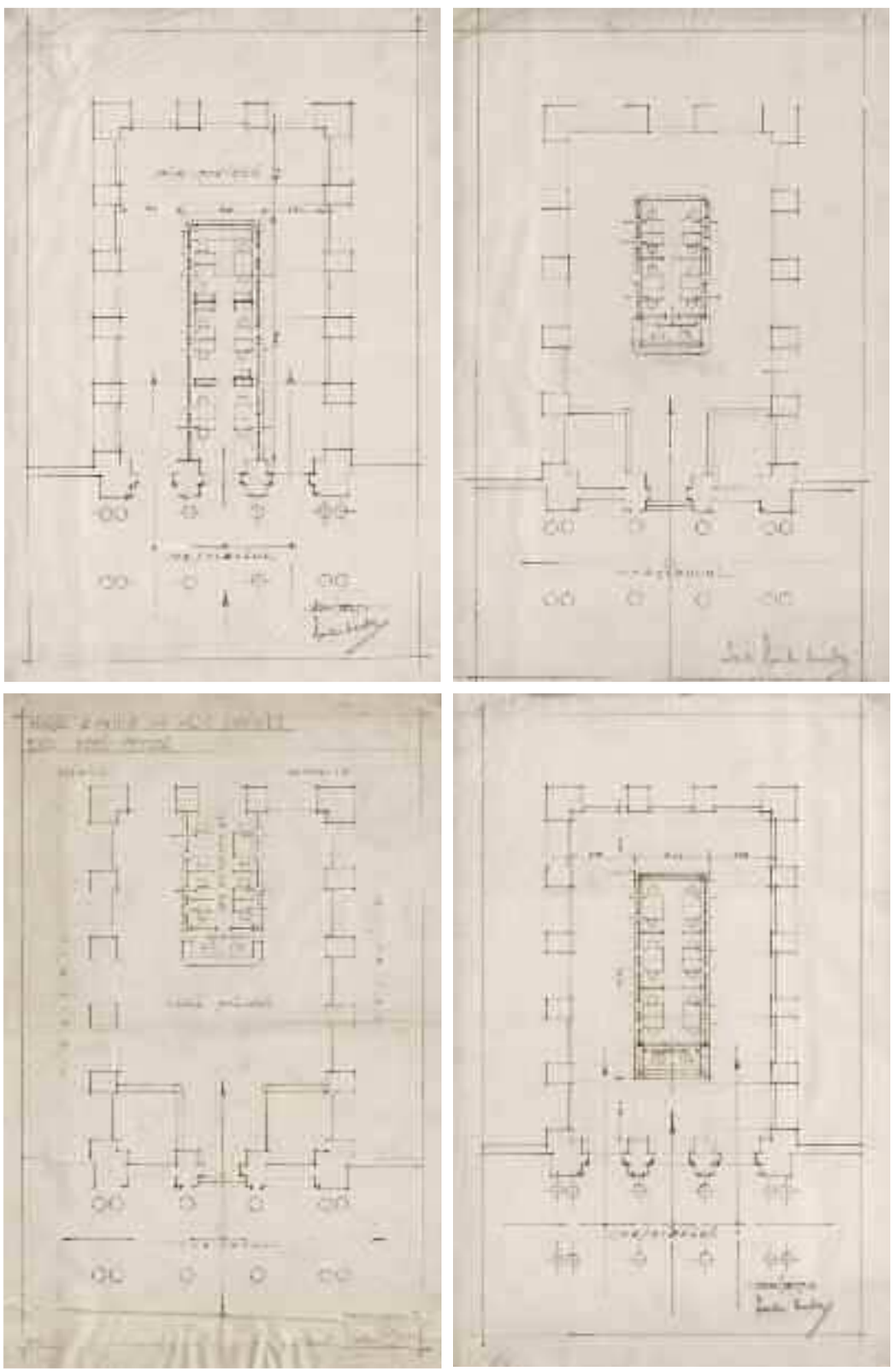
Deasupra cornișei se desfășoară o serie de elemente figurative, realizate în *ronde-bosse* și *haut-relief*, care face trimitere la simbolistica din epocă a arhitecturii bancare: cheile lunetelor semicirculare sunt decorate cu capete radiante (Helios / Apollo, stăpân al timpului și al anotimpurilor, simbol al echilibrului și al contemplației[39]), iar în cartușele plasate deasupra coloanelor acuplate sunt înscrise caducee (atributul lui Mercur) flancate de personaje alegorice feminine realizate în maniera unor *sheathed caryatids* sau *Rankengöttin* specifice stilului Second Empire[40]. În colțurile sălii este plasată câte o acvilă în *ronde-bosse* așezată pe un glob, reprezentată cu aripile desfăcute și capul în profil, în maniera heraldicii napoleoniene. Simbol jupiterian al majestății, victoriei și clemenței, dar și atribut al Sf. Ioan, această reprezentare focalizează atenția privitorului[41].

v. p. 215-222, 226-243, 245-248

II. 2. Distribuția spațiilor

De o parte și de alta a axului compozițional nu există o simetrie perfectă, din cauza funcționalității diferite a aripilor dinspre străzile Carada (spațiu privat, destinat în special locuinței guvernatorului), respectiv Smârdan (rezervată instalațiilor și logisticii tipăririi de bancnote). Ne referim la succesiunea de la parter a spațiilor ritmate de colonade și de distribuția celor două curți interioare, toate plasate, simetric, de o parte și de alta a axului longitudinal, care creează o simetrie caracteristică marilor clădiri de bancă franceze.

Planul conceput pentru palatul BNR ținea seama nu numai de necesitățile proprii unei clădiri bancare, dar fructifica și teoria organizării spațiale a instituțiilor publice. Teoria arhitecturii le dezvoltase cu multă claritate în epocă. Activitățile specifice unei bănci au condus către, în jurul anului 1800, o tipologie aparte de clădiri care prezentau, în principiu, aceeași structură spațială, a cărei

Sala ghișeelor. Proiecte de amenajare a spațiului central dedicat clienților, arh. Radu Dudescu (perioada interbelică)

„inimă” comercială și loc fundamental de interacțiune între administrație și clientelă era un spațiu public central, înconjurat perimetral de ghișee, în care se desfășurau operațiunile financiare. Adiacente acestei „Săli a ghișeelor” era zona privată a băncii, compusă din săli de reprezentare, săli de ședințe ale oficialilor băncii și încăperi administrative.[42] În epocă erau conturate deja conceptele de „birou de funcționar” și fluxurile la care accesează (fluxurile interne ierarhice, fluxurile externe / relația cu publicul), de unde decurgea necesitatea amenajării anticamerei și a camerei de primire a publicului pentru guvernator și pentru șefii serviciilor, precum și cel de organizare a fluxurilor de circulație în funcție de natura atribuțiilor biroului și de organizarea dependințelor conform destinației particulare a fiecărui birou.[43]

Releveele executate de Johann Seewald în 1914-1915 prezintă următoarea organizare a spațiului:

Aspectul general al planului este cel de simetrie aparentă, organizarea spațiilor desfășurându-se în jurul Sălii ghișeelor și al curților interioare. Sala ghișeelor, „nucleul planimetric”, este constituită dintr-un spațiu rectangular, înconjurată pe trei laturi de o galerie care servește drept spațiu de lucru pentru funcționari (casieria pe laturile de nord și est, respectiv depozitele care o deserveau pe latura de vest). Holul central face parte din aceeași zonă centrală a clădirii: el închide „deambulatoriul” și distribuie circulația dinspre intrarea centrală spre Sala ghișeelor, etajul nobil și aripile Carada și Smârdan.

Aripa Lipscani este împărțită după cum urmează: intrarea principală: vestibulul (în axul longitudinal); înspre aripa Smârdan: biroul comisarului de poliție, biblioteca și statistica; se închide în pavilionul de colț cu biroul arhitecturii; înspre aripa Carada: Serviciul Scontului în totalitate, inclusiv pavilionul de colț strada Lipscani / strada Carada, care se prelungește în aripa Carada până la intrarea guvernatorului. Dincolo de aceasta, până în pavilionul de colț strada Carada / strada Băncii Naționale inclusiv, sunt constituite spații de locuit (pentru personalul auxiliar?).

Din vestibul, traversând holul principal, se pătrunde în Sala ghișeelor, un spațiu ale cărui principii de organizare se regăsesc într-un celebru curs ținut de Julien Guadet la *École Nationale et Spéciale des Beaux-Arts.* Acesta recomandă ca birourile „care lucrează în public” aparținând administrației de stat, burselor, băncilor și companiilor de asigurări să fie

> *amenajate în săli vaste, luminoase pe cât posibil, aerisite și încălzite în cel mai bun mod posibil, dar care să posede întotdeauna acoperită o parte din sala de tranzacții.*[44]

Singura imagine păstrată cu Sala ghișeelor care să fie anterioară construcției Palatului Nou indică o amenajare caracteristică arhitecturii clădirilor de bancă europene și americane de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.[45] Fotografia realizată dinspre colțul de sud-vest ne prezintă un spațiu înconjurat de un grilaj din fier forjat pe laturile de nord, est și vest care delimitează riguros aria de circulație a clienților de cea a func-

ționarilor. Fiecare ghișeu care era montat în golurile dintre pile putea să deservească câte doi clienți în același timp. În mijlocul sălii ghișeelor era montată o masă masivă pentru uzul clienților. Această organizare apare pe planul parterului, realizat de Ștefan Constantinescu Rada în perioada interbelică, unde este marcată dubla separație funcțională a spațiului realizată prin grilajul din fier forjat.[46]

În arhiva generală a BNR se păstrează patru proiecte realizate de arhitectul Radu Dudescu pentru reamenajarea spațiului destinat clienților din Sala ghișeelor.[47] Proiectele aveau în vedere constituirea unui spațiu perimetral închis, situat în axul longitudinal al sălii care, în diferitele propuneri, urma fie să fie izolat în mijlocul sălii, fie să se conexeze cu galeria casieriei și cea a depozitelor sau cu intrarea principală (în acest ultim caz, accesul publicului urma să fie redistribuit prin cele două intrări laterale). Acest spațiu urma să fie dedicat unui birou de informații, precum și ghișeelor „de ordonanțare". Niciunul dintre aceste planuri nu a fost realizat, dar intenția lui Radu Dudescu de a eficientiza funcționalitatea acestui spațiu vast rămâne remarcabilă.

Aripa Smârdan era rezervată, în exclusivitate, Serviciului Fabricarea și Contabilitatea Biletelor: aici erau dispuse mașinile de imprimat, tezaurul și biroul șefului imprimeriei împreună cu spațiile anexe rezervate personalului care le deservește (vestiare).

Fațada dinspre strada Băncii Naționale, între cele două intrări secundare ale clădirii, corespundea spațiului rezervat casieriei. Este vorba, de fapt, despre latura de nord a galeriei care deservește Sala ghișeelor.

Organizarea spațiului de la etajul I urmează principiile stabilite în arhitectura bancară încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea: întrepătrunderea spațiului public și privat, precum și a celui de reprezentare și de lucru se realizează în jurul holului de onoare.

Spațiile din aripa dinspre strada Lipscani au fost împărțite, conform releveului Seewald, după cum urmează: în axul longitudinal: Sala Consiliului de administrație; în dreapta, cu acces fie printr-un hol paralel cu holul de onoare, fie direct, din sala Consiliului de administrație, cabinetul guvernatorului, precedat de biroul directorului și de sala de așteptare. În stânga axului longitudinal al clădirii, până la pavilionul de colț strada Lipscani / strada Carada inclusiv, sunt situate sălile de recepție. Aripa Carada comunică cu sala de recepție din acest pavilion prin biblioteca guvernatorului și este rezervată apartamentului guvernatorului în întregime, până la pavilionul de colț strada Carada / strada Băncii Naționale inclusiv.

Galeria care înconjoară Sala ghișeelor era împărțită între Serviciul Contabilitate (aripa de vest) și Secretariat (aripa de est). Aripa de nord era divizată printr-un zid despărțitor care o împarțea aproape în mod egal între cele două servicii. Într-o monografie recentă despre palatele Băncii Naționale,

arhitectul Nicolae Lascu presupune că, în anul 1915,

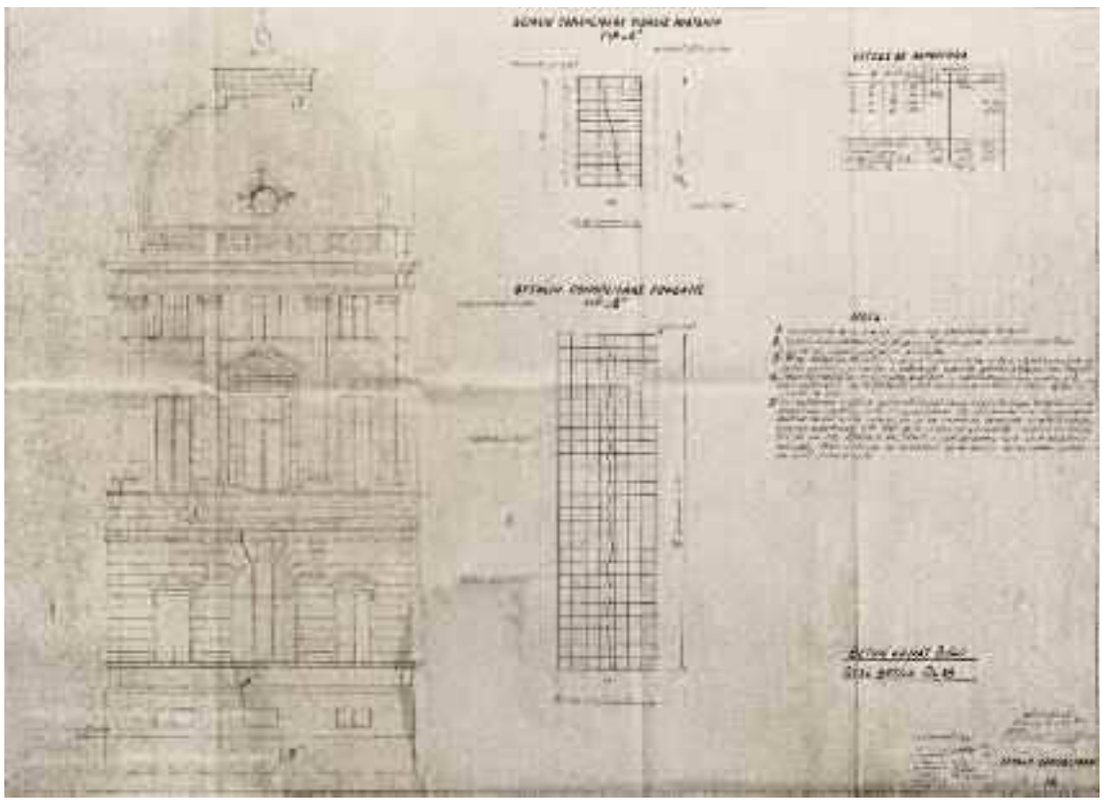
> *s-a renunțat la ampla galerie de la etajul I, care înconjura pe trei laturi holul ghișeelor, pentru a o transforma într-un spațiu închis, de dimensiuni mari. Cu această ocazie a fost montată tâmplăria care închide noul spațiu de lucru al etajului, separându-l de sala ghișeelor.*[48]

Această interpretare a fost reluată de arhitectul Cristina Țurlea în lucrarea despre restaurarea Palatului Vechi.[49] Datarea acestei reamenajări se sprijină, în mod exclusiv, pe interpretarea planurilor lui J. Seewald și pe aspectul pe care galeria îl prezenta înainte de începerea lucrărilor de restaurare a Palatului Vechi de la sfârșitul anilor 1920. Totuși, un examen atent al releveelor semnate de Johann Seewald, care sunt păstrate în arhiva generală a BNR, nu indică vreo altă împărțire a spațiului evocat decât zidul despărțitor de pe latura de nord dintre Secretariat și Serviciul Contabilitate[50]. Reamenajările amintite de arhitecții Lascu și Țurlea apar abia pe releveul datat la 14 decembrie 1933, ceea ce ne îndeamnă să credem că, cel mai probabil, ele nu sunt executate la începutul Primului Război Mondial. Dincolo de evidența planurilor originale păstrate în arhiva generală a BNR, mai aducem un argument suplimentar: o asemenea restructurare a spațiului de la etajul I ar fi trebuit să fie reflectarea unor schimbări importante în structura departamentelor Băncii Naționale. Or, nu deținem niciun document care să arate că s-ar fi întâmplat o asemenea modificare în perioada 1914-1915.[51] Restructurarea instituțională s-a petrecut abia după Primul Război Mondial când, în urma unificării teritoriale și a schimbărilor petrecute în structura operațiunilor, în banca centrală s-au înființat noi departamente care necesitau suplimentarea spațiului de lucru. Prin urmare, în această perioadă trebuie datată reamenajarea acestei galerii, cel mai plauzibil în urma lucrărilor de supraînălțare de la sfârșitul anilor 1920.

Etajul al II-lea reprezintă podul în cea mai mare parte (pavilionul central, galeria din jurul Sălii ghișeelor, sala mașinilor de imprimare a biletelor și apartamentul guvernatorului). Spațiile rămase sunt distribuite între apartamentul guvernatorului (pavilionul strada Carada / strada Băncii Naționale) și așa-numitele „camere de rezervă”, situate deasupra sălilor de recepție, a holului de onoare și a Imprimeriei.

Această structurare a spațiului Palatului Vechi al BNR a funcționat timp de aproximativ patru decenii. După cum am amintit mai sus, necesitatea măririi spațiului de lucru, apărută după Primul Război Mondial, a condus la punerea în practică a unor lucrări de reamenajare / restructurare a spațiilor existente. Într-o primă fază, spațiile de lucru au fost extinse în anul 1921 prin preluarea apartamentului guvernatorului din aripa Carada.[52]

Ulterior, în anii 1929-1930, au fost supraînălțate aripile Carada și Smârdan până la nivelul cornișei pavilioanelor de colț. Aspectul actual al cele două fațade este rezultatul modificărilor făcute în această perioadă.

Proiect de consolidare a pavilionului de sud-vest (1964)

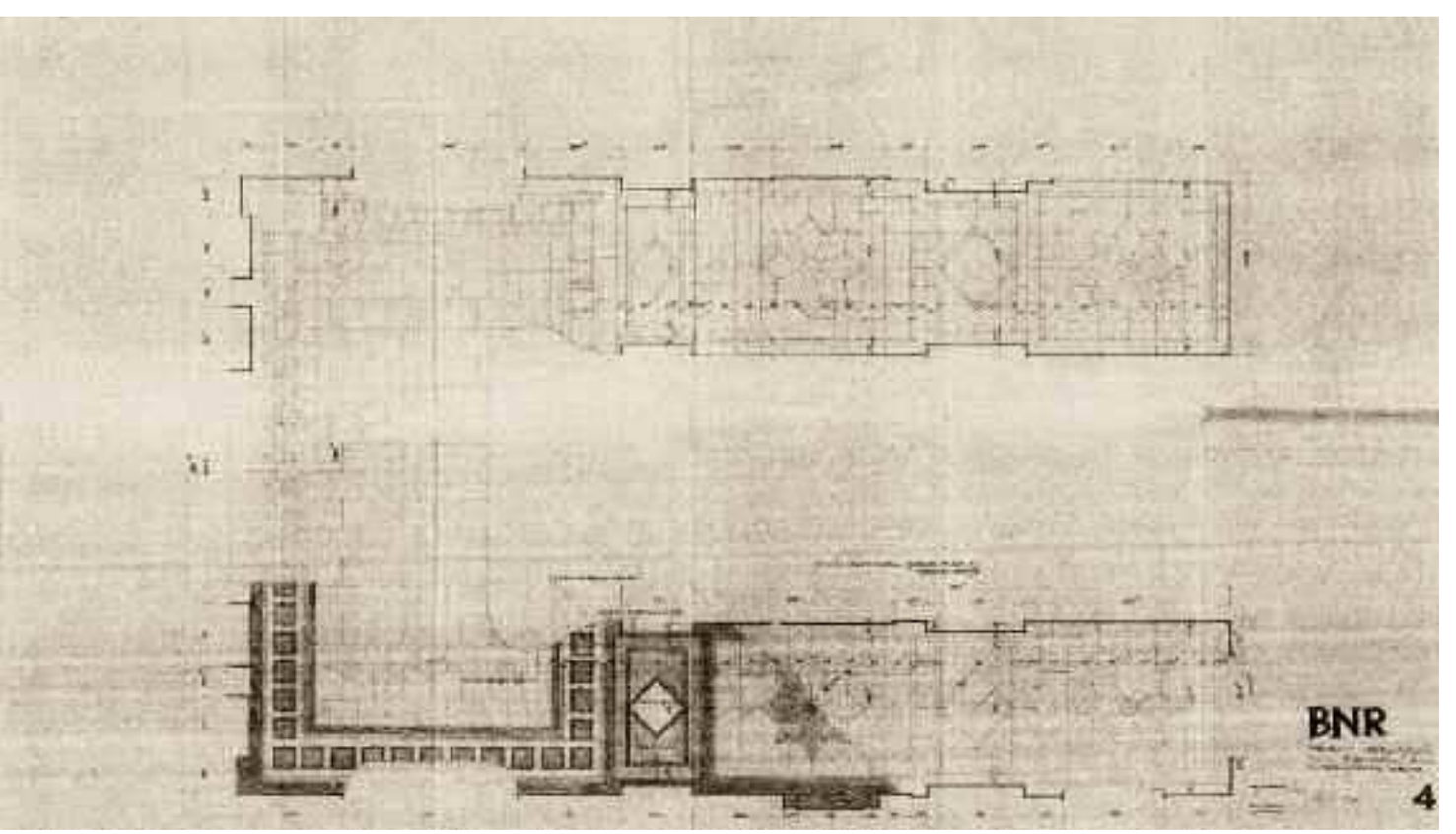
În urma acestor lucrări de restructurare, releveele executate în perioada 1930-1934[53] prezintă următoarea organizare a spațiului:

Parter: aripa Lipscani: birourile Serviciului Scont în stânga axului longitudinal, inclusiv în pavilionul strada Lipscani / strada Carada; în dreapta, Serviciul Viramente, până în pavilionul strada Lipscani / Smârdan care este afectat Serviciului Fabricarea Biletelor. Aripa Smârdan este dedicată în întregime Serviciului Fabricarea Biletelor, până la pavilionul strada Smârdan / strada Băncii Naționale, inclusiv. Aripa Carada este afectată serviciului de poștă, respectiv inspectorilor, până în pavilionul strada Carada / strada Băncii Naționale, inclusiv. În ceea ce privește Sala ghișeelor și galeria care o deservește, acestea își păstrează vechea destinație: spațiu central pentru public, înconjurat de casierii pe laturile de nord și de est, respectiv de depozite pe latura de vest.

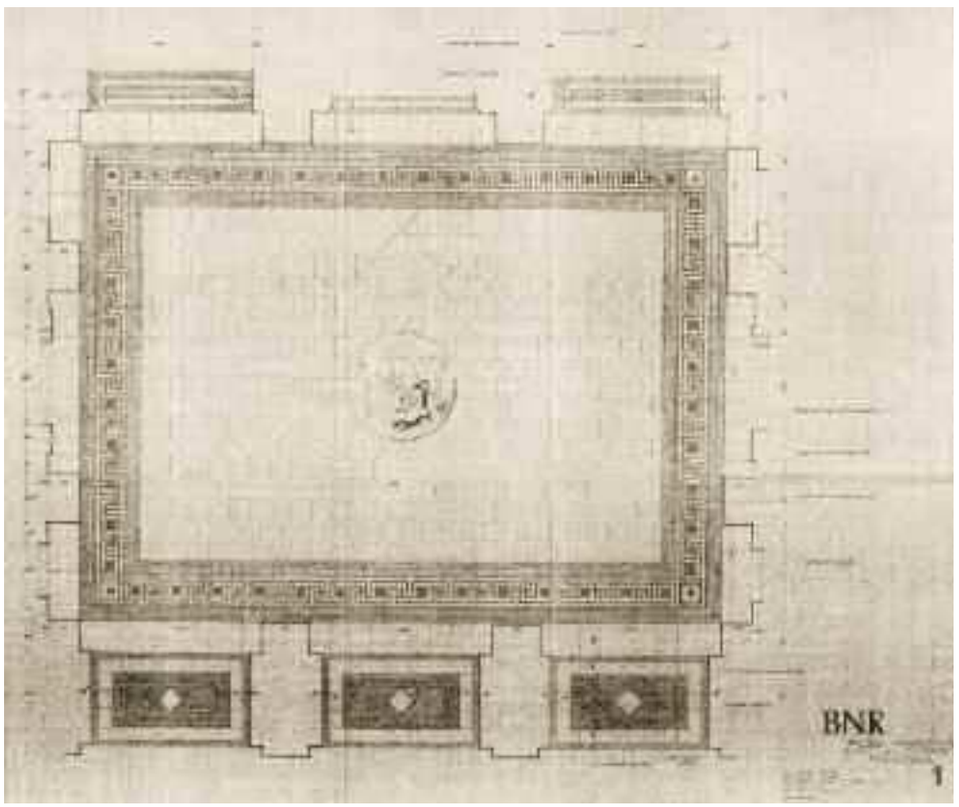
Nivelul între-caturi servește, în general, drept spațiu auxiliar pentru birourile de la parter: anexe pentru Sala scontului și Sala viramentelor (în stânga și dreapta vestibulului central), magazia economatului și arhiva „externe" în pavilionul strada Carada / strada Băncii Naționale, locuința portarului deasupra intrării la Serviciul Fabricarea Biletelor. În mod asemănător este distribuit spațiul *entresol*-ului (atelierul de croitorie în pavilionul strada

Carada / strada Băncii Naționale, precum și vestiarele ușierilor, sergenților și șoferilor), cu o excepție, biroul șefului Serviciului Fabricarea Biletelor, situat deasupra intrării în curtea interioară de est.

Etajul I, aripa Lipscani: în axul longitudinal al clădirii: Sala Consiliului de administrație; în stânga, biroul guvernatorului și biroul șefului de cabinet, iar în pavilionul strada Lipscani / strada Carada, birourile experților străini; în dreapta axului, birourile viceguvernatorului, sala de așteptare și „birou de direcțiune"; în pavilionul strada Lipscani / strada Smârdan, administratorii delegați. În aripa Smârdan, deasupra sălii mașinilor de imprimat de la parter, este situată contabilitatea biletelor, precum și tezaurul care se prelungește în pavilionul strada Smârdan / strada Băncii Naționale, acolo unde se află și biroul de bilete anulate. Aripa Carada este rezervată în mare parte Serviciului externe, care împarte pavilionul strada Carada / strada Băncii Naționale cu cenzorii. Cea mai importantă restructurare pe acest nivel a fost făcută, așa cum am amintit mai sus, în legătură cu galeria care înconjoară Sala ghișeelor: holurile de pe laturile de vest și est au fost împărțite în birouri în anfiladă, cu lăsarea unui spațiu de circulație continuu, paralel cu axul longitudinal al clădirii, care face conexiunea între „holul direcțiunii" și aripa de nord a clădirii.

Proiect de stereotomie a pardoselii parterului Palatului Vechi.
Parter – holul central (septembrie 1972)

Proiect de stereotomie a pardoselii parterului Palatului Vechi.
Parter – vestibul (septembrie 1972)

Modificările de la etajul II au ținut seama de simetria planului etajelor inferioare, realizându-se o distribuție a spațiilor între pavilioanele clădirii cu multiple corespondențe în organizarea nivelurilor inferioare. Aripa Lipscani: deasupra se afla „holul direcțiunii"; în axul longitudinal al clădirii este dispusă biblioteca Serviciului Studii; în stânga și dreapta sunt situate birourile „sucursale și agenții". Marile săli dintre pavilionul central și pavilioanele de colț sunt atribuite Trezoreriei (în stânga), respectiv Serviciului Studii (în dreapta). Aripa Smârdan este atribuită, în principal, Serviciului Credite, dar există și un mic spațiu afectat Tezaurului. În aripa Carada este instalat serviciul personal. Pavilioanele de colț dinspre strada Băncii Naționale sunt rezervate arhivei (strada Smârdan), respectiv centralei telefonice (strada Carada).

Restructurarea din perioada interbelică a adus cu sine importante modificări legate de funcționalitatea spațiilor, consacrând palatul BNR drept o clădire de bancă modernă, cu o distribuție coerentă a serviciilor, adaptată necesităților generate de diversificarea operațiunilor. Dispare acum, aproape în întregime, funcția locativă a clădirii, reminiscență a structurii clădirilor bancare de la mijlocul secolului al XIX-lea. Legătura cu acest secol este păstrată – în ceea ce privește planimetria – în zona spațiului rezervat relației directe

cu clienții: Sala ghișeelor, spațiu central, generos și ușor practicabil, precum și birourile direct legate de această relație cu clienții: casieria, scontul și viramentele.

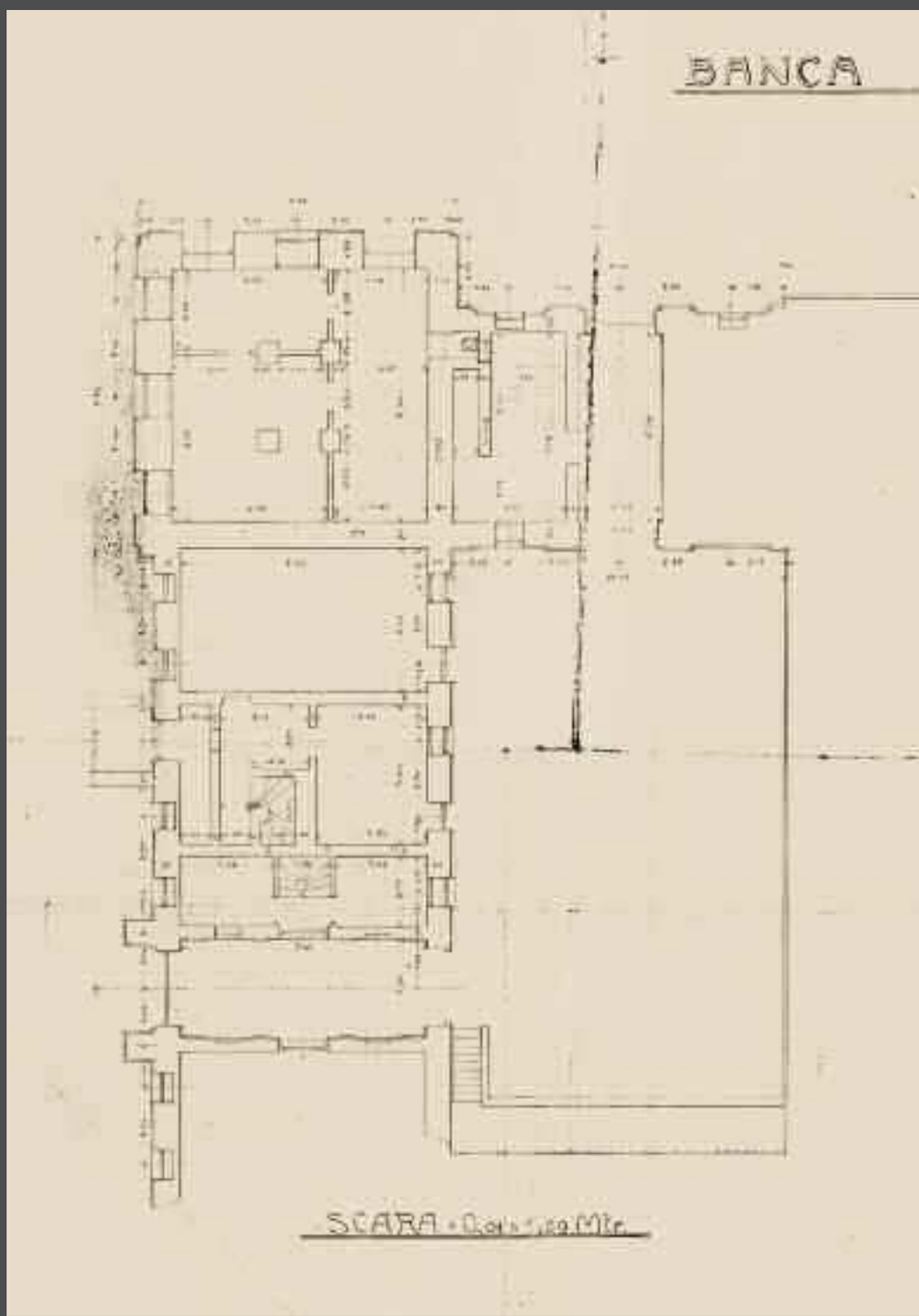
Pentru perioada comunistă, arhivele oferă informații puține și nesistematice. Redistribuirea spațiilor în anul 1950 reflectă noile atribuții ale băncii centrale, după cum au rezultat în urma etatizării instituției la sfârșitul anului 1946.[54]

Cele două niveluri *entresol* sunt destinate atelierelor de întreținere, respectiv Teleimprimatelor care sunt instalate în locul fostului Birou Special.

Etajul I: aripa Smârdan: spațiul dintre cele două pavilioane de colț este eliberat de Contabilitatea mecanizată și revine Serviciului Fabricarea Biletelor.

Etajul II: din pavilionul central până în pavilionul strada Lipscani / strada Carada este amplasată Direcția creditării industriei grele; deasupra fostului „hol al direcțiunii" este instalată Direcția operațiuni bănești care se prelungește în aripa Carada și, parțial, în aripa de nord. În pavilionul strada Carada / aripa de nord este Direcția metale prețioase, iar între pavilionul central și pavilionul strada Lipscani / strada Smârdan: Serviciul Fabricarea Biletelor (verificatoare).

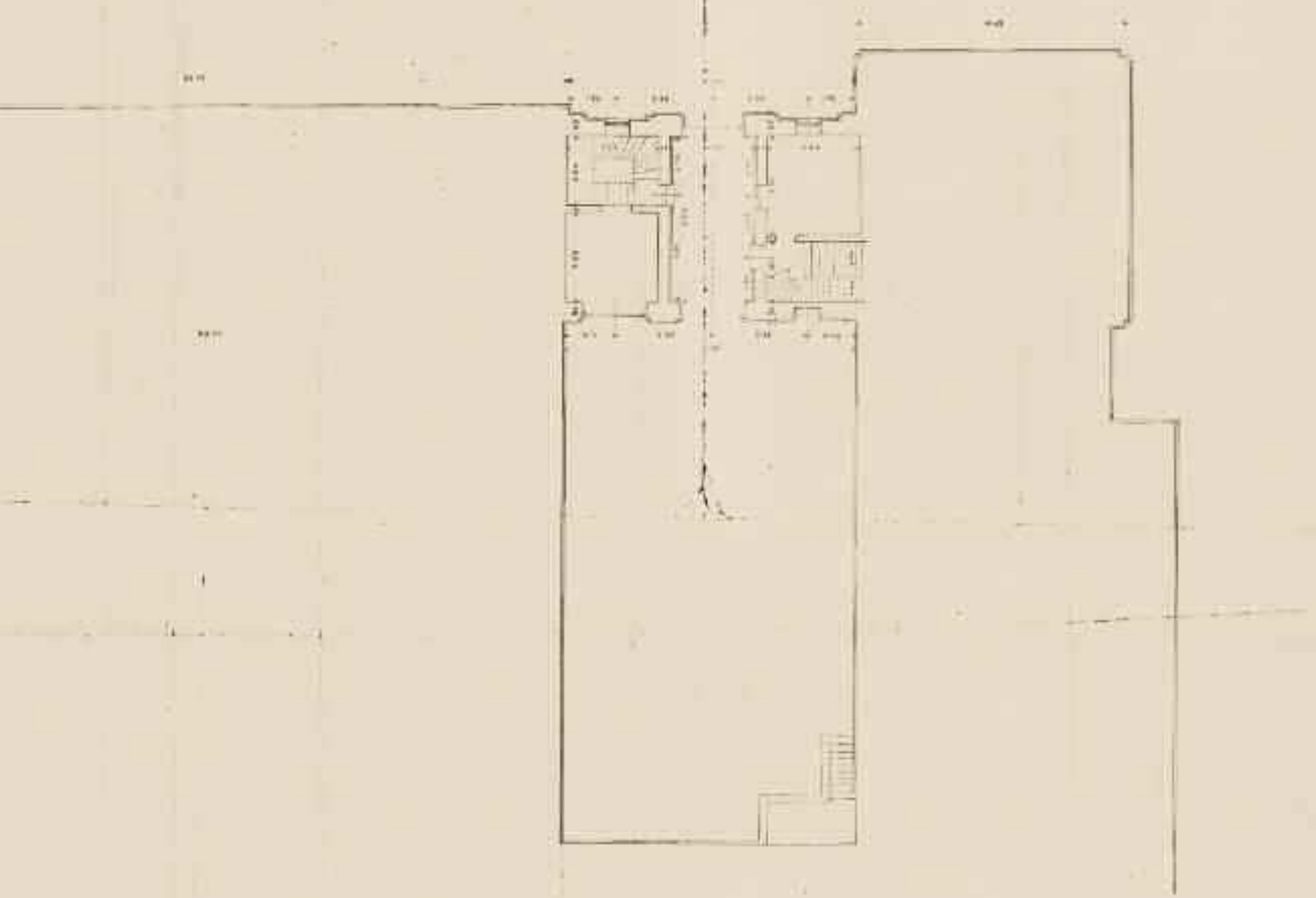
În final, să amintim că palatul Băncii Naționale din strada Lipscani nr. 25 era, în epocă, o clădire mult mai modernă decât aparența clasicizantă a fațadelor și a interioarelor de reprezentare. Utilizarea fierului forjat în zidurile de rezistență, plafoane și sistemul de acoperire, încălzirea centrală care făcea parte din proiectul originar, sistemele de securizare și, nu în ultimul rând, planimetria funcțională făceau din clădire unul dintre cele mai moderne edificii publice din București. Acest dialog permanent între clasic și modern, care se regăsește pretutindeni în conceptul clădirii, reflectă experiența arhitecților francezi în domeniul construcțiilor publice și, într-o egală măsură, asimilarea celor mai noi tehnici constructive de către inginerii români.

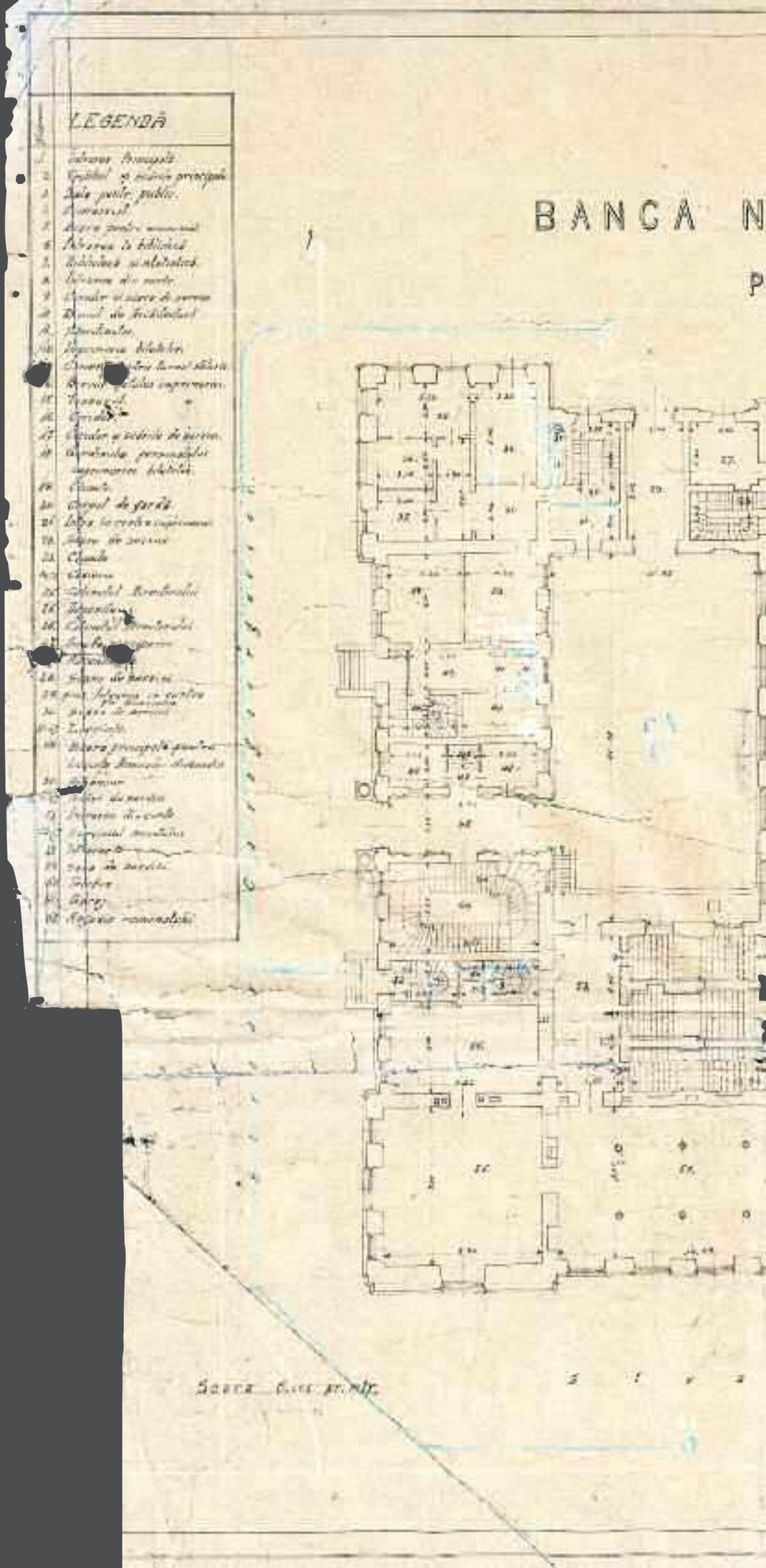

Releveul
nivelului *entre-sol*,
arh. J. Seewald (?),
1914-1915

NAȚIONALĂ A ROMÂNIEI

PLANUL ÎNTRE-SOL.

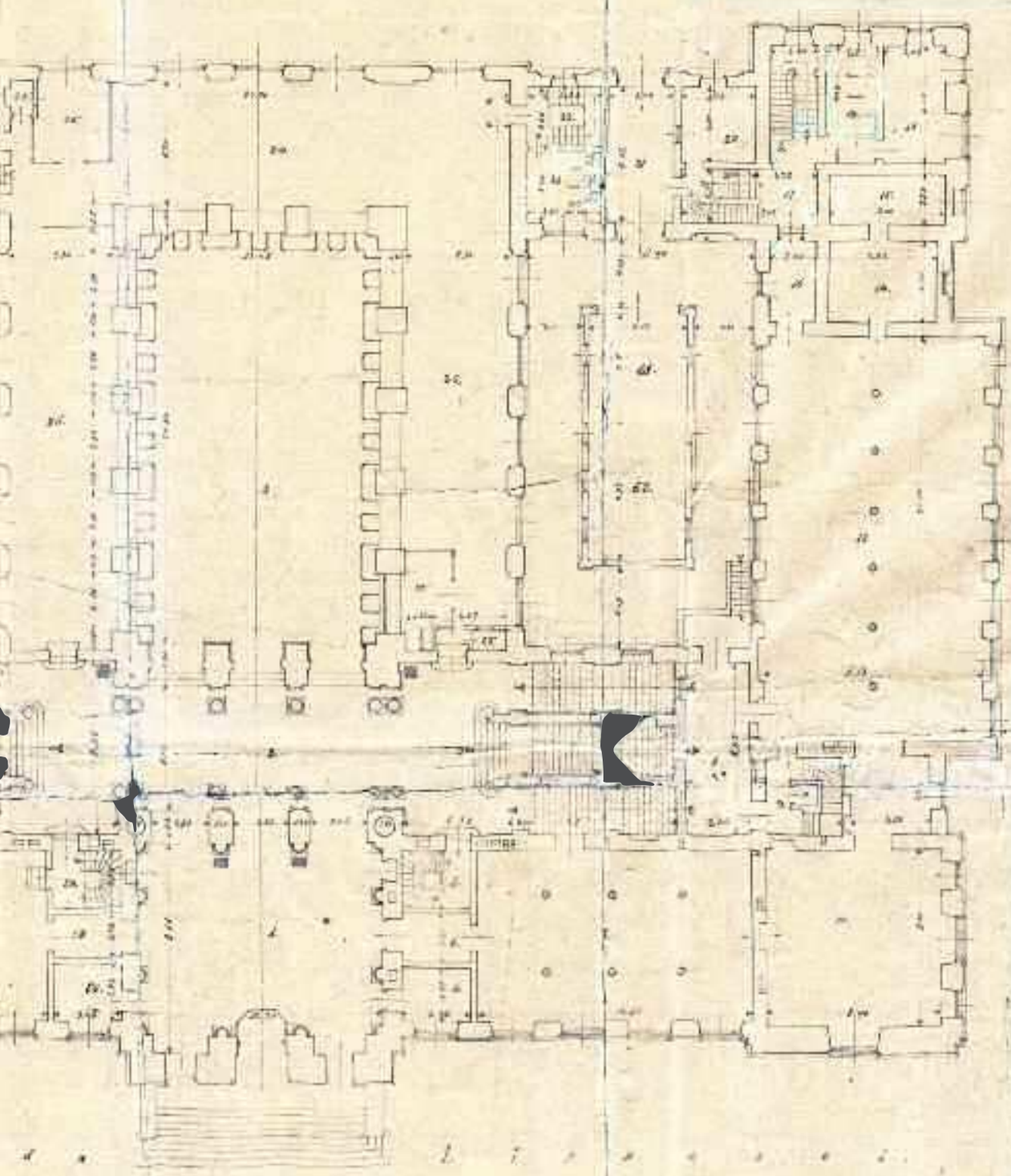

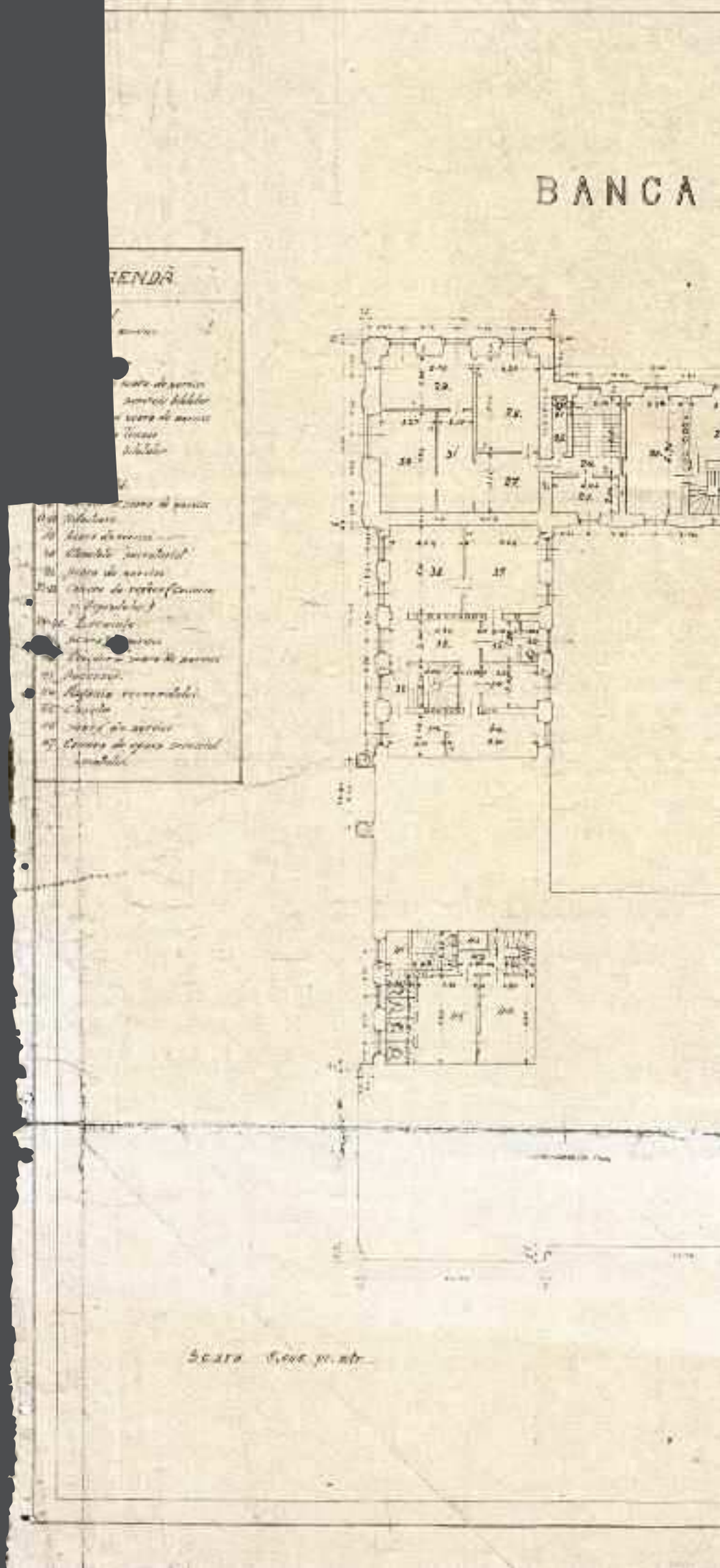
Releveul parterului, cu marcarea distribuției spațiilor, arh. J. Seewald, 1914-1915

AȚIONALĂ A ROMANIEI.

LANUL PARTERULUI.

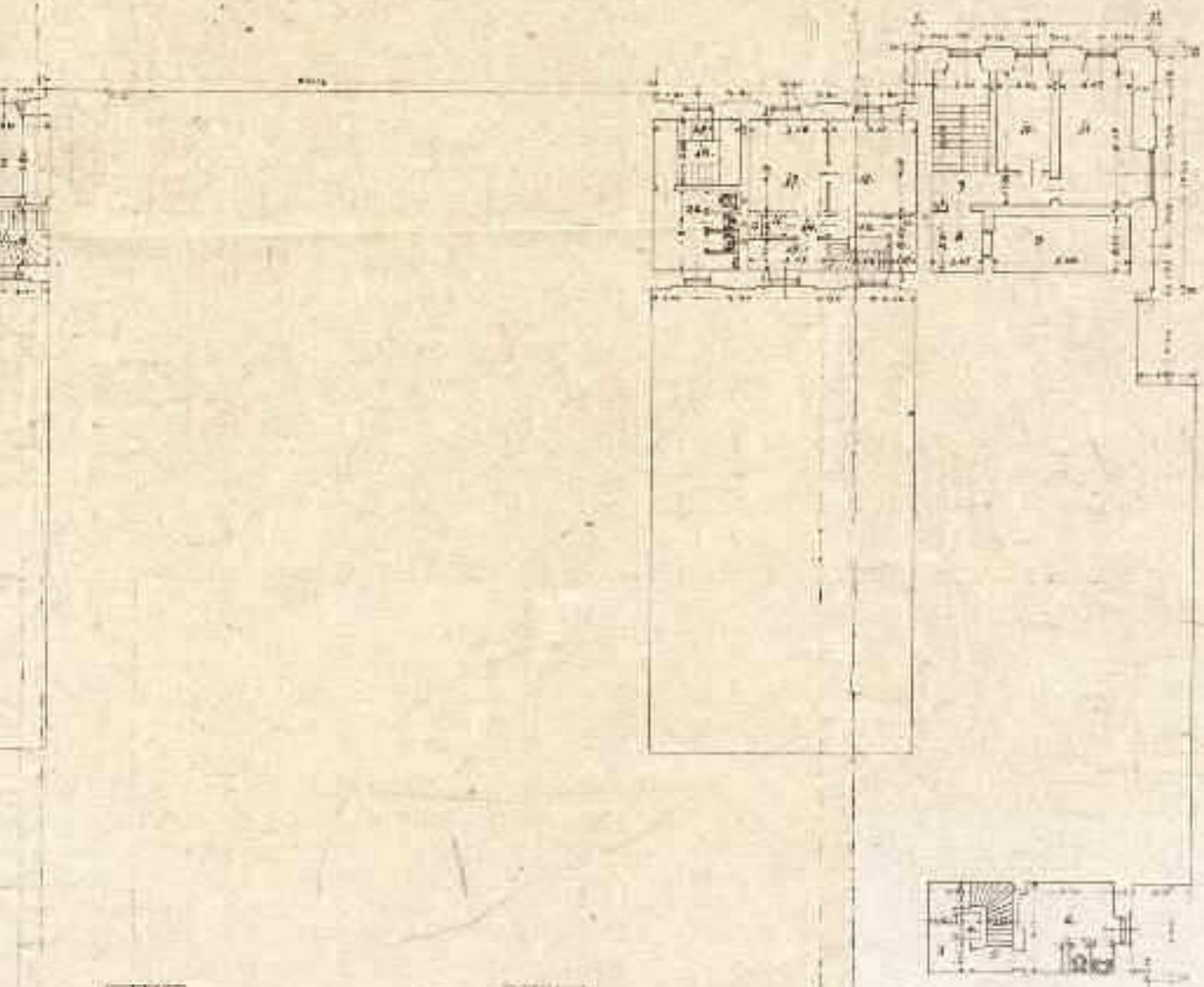
Architect.

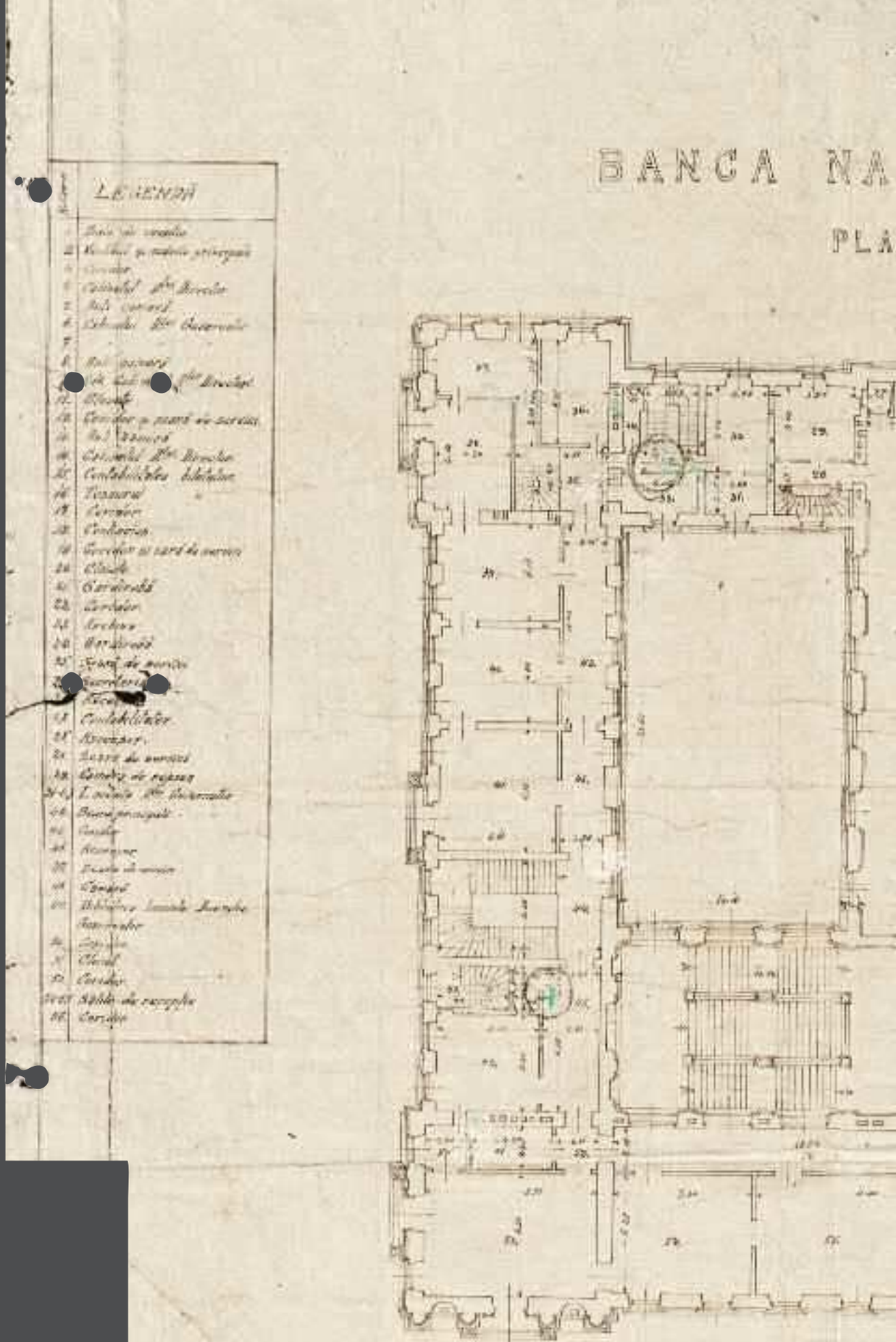
Releveul nivelului
între-caturi,
cu marcarea
distribuției
spațiilor,
arh. J. Seewald,
1914-1915

NAȚIONALĂ A ROMANIEI.

ÎNTRE CATURII.

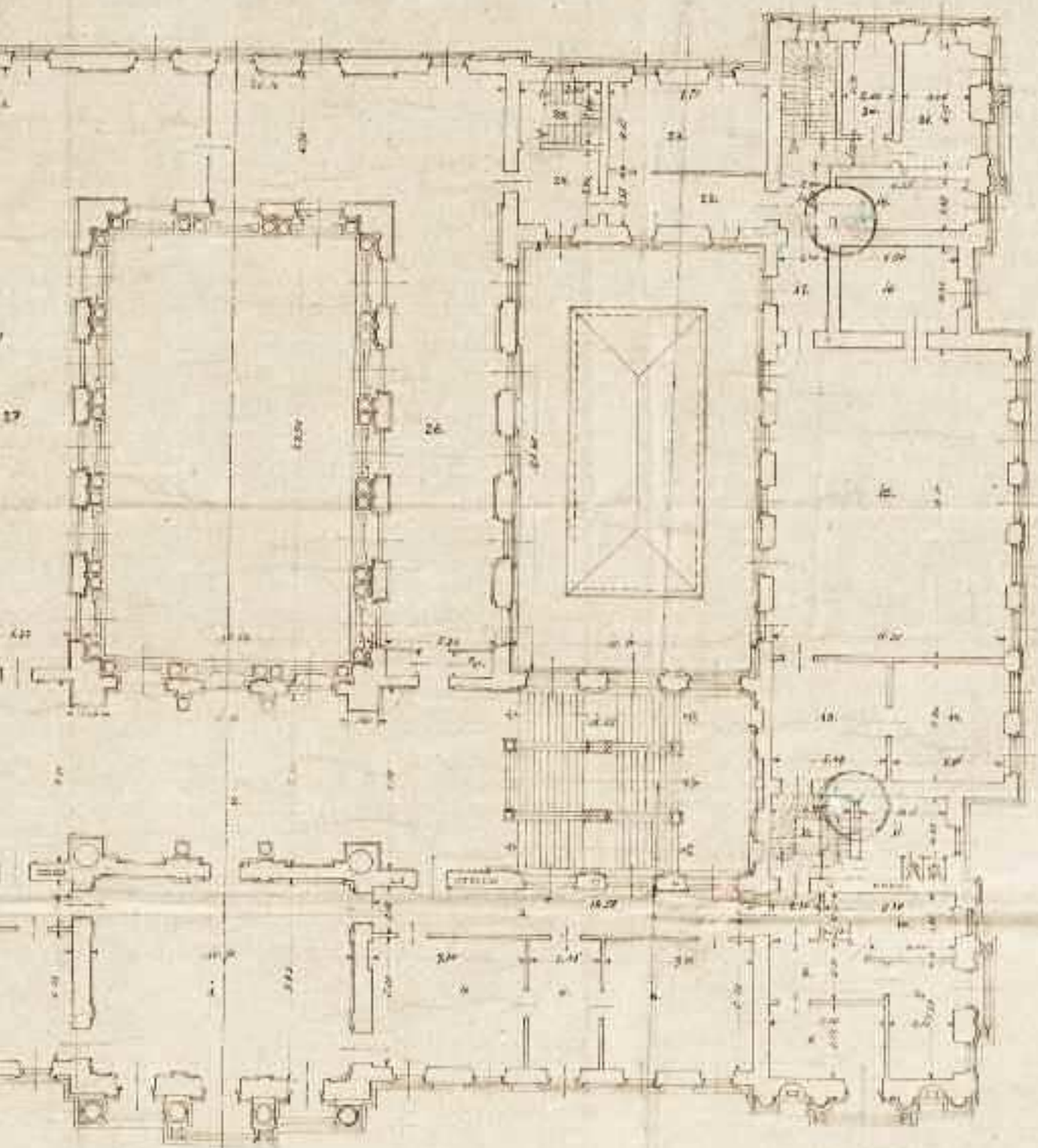
Architect.

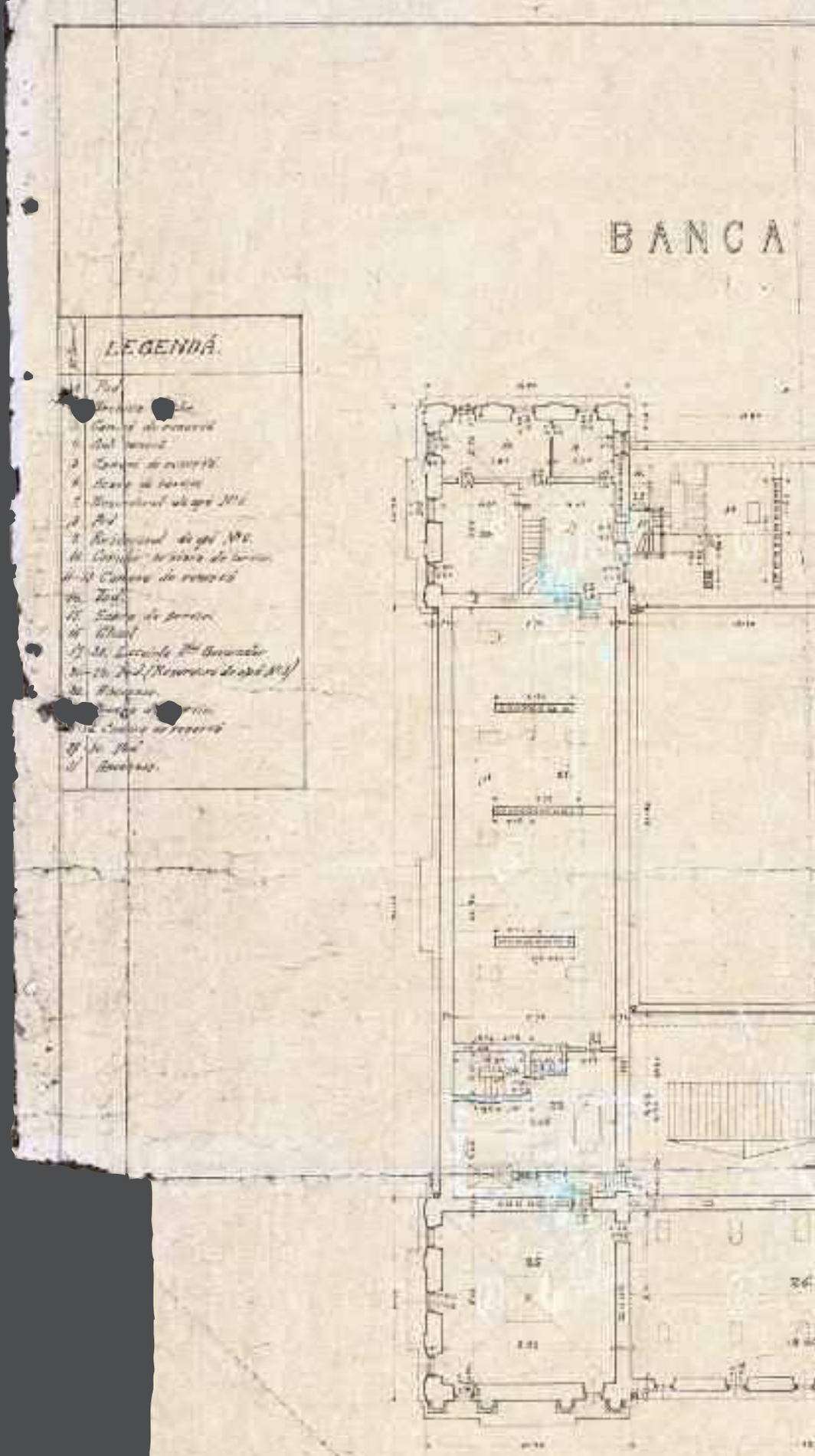
Releveul
etajului I,
cu marcarea
distribuției
spațiilor,
arh. J. Seewald,
1914-1915

ŢIONALĂ A ROMANIEI.

NUL ETAGIULUI. I.

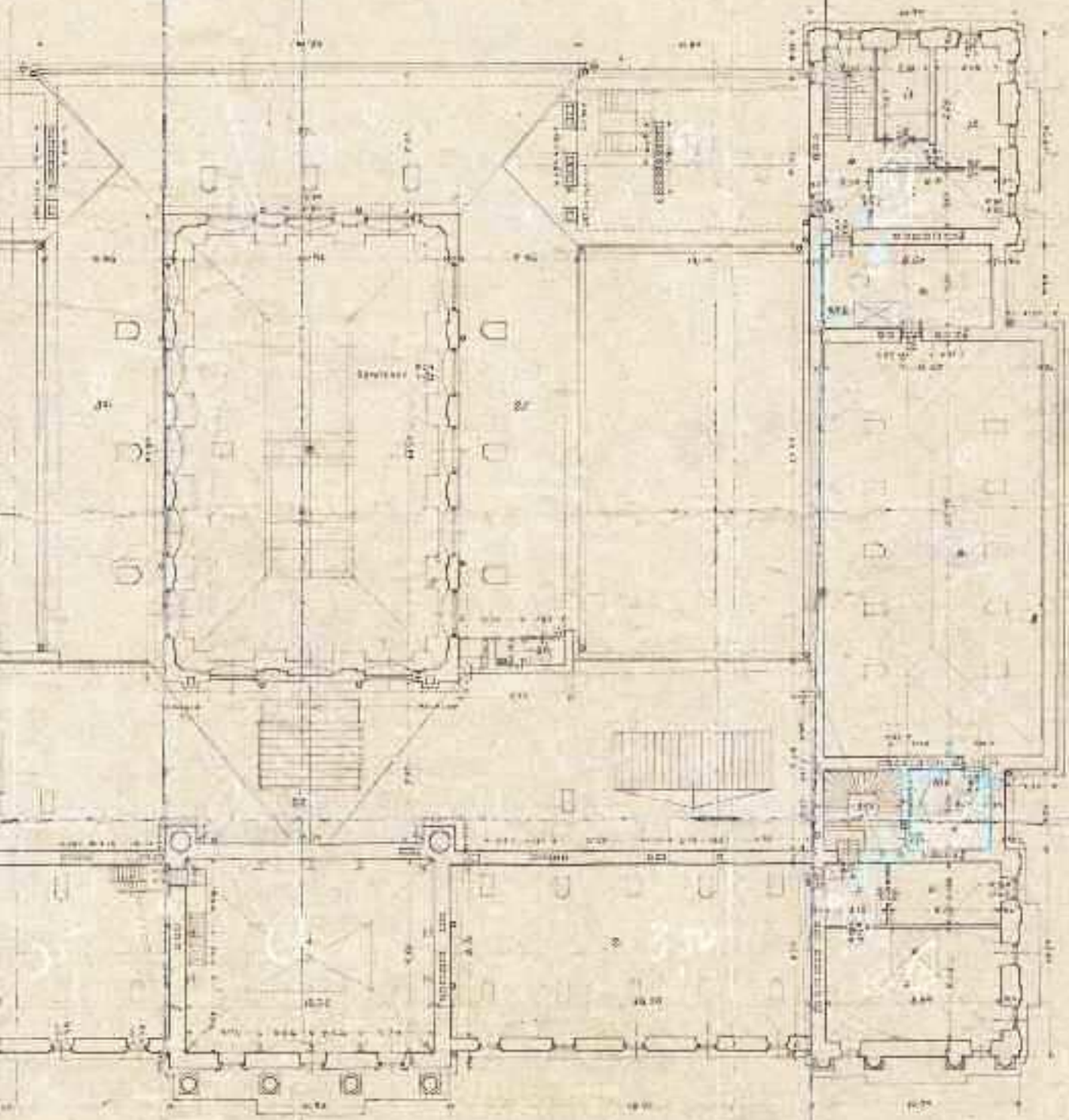
Architect

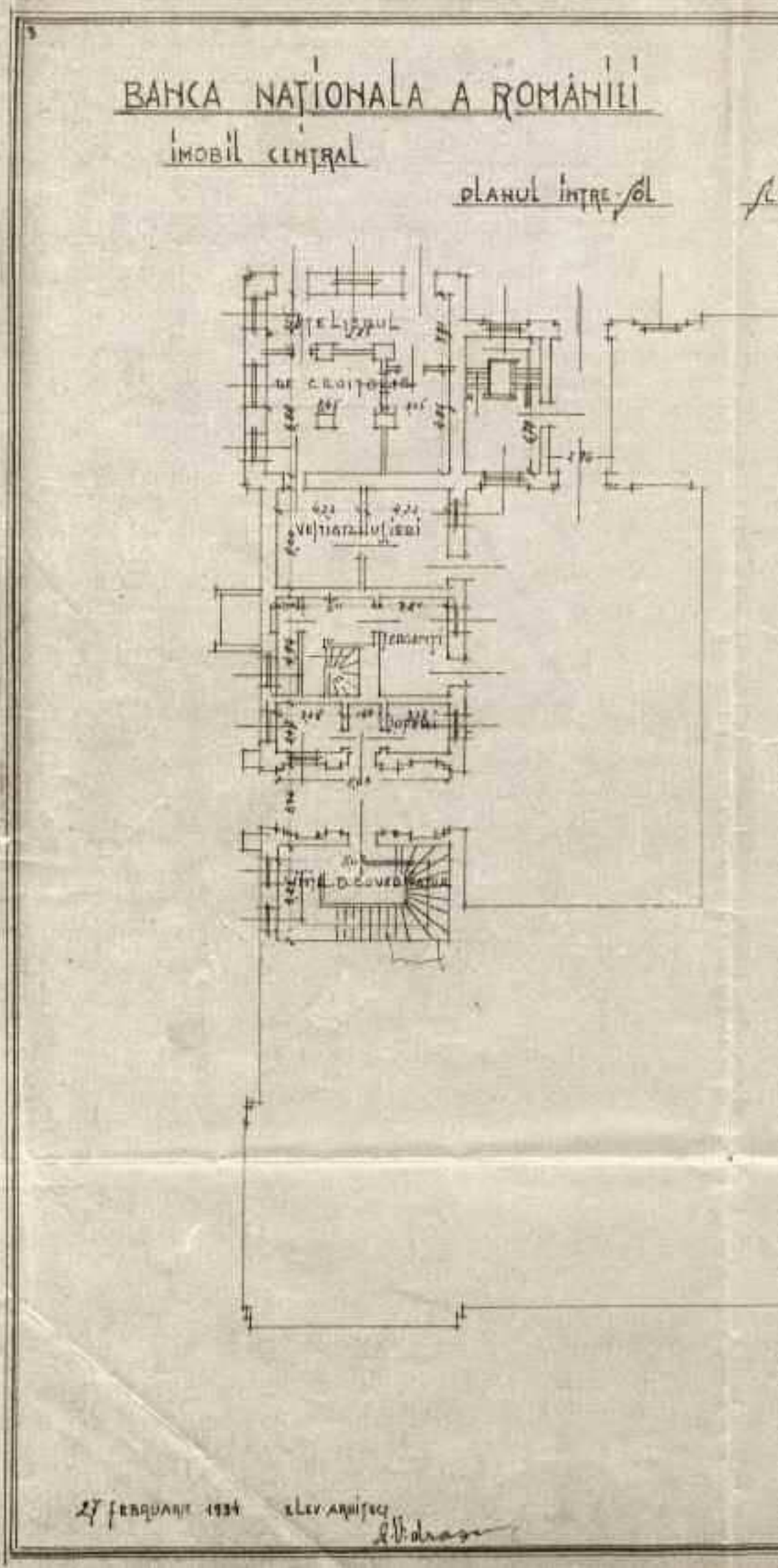
Releveul podului,
cu marcarea
distribuției
spațiilor,
arh. J. Seewald,
1914-1915

NATIONALĂ A ROMANIEI.

PLANUL ETAGIULUI. II.

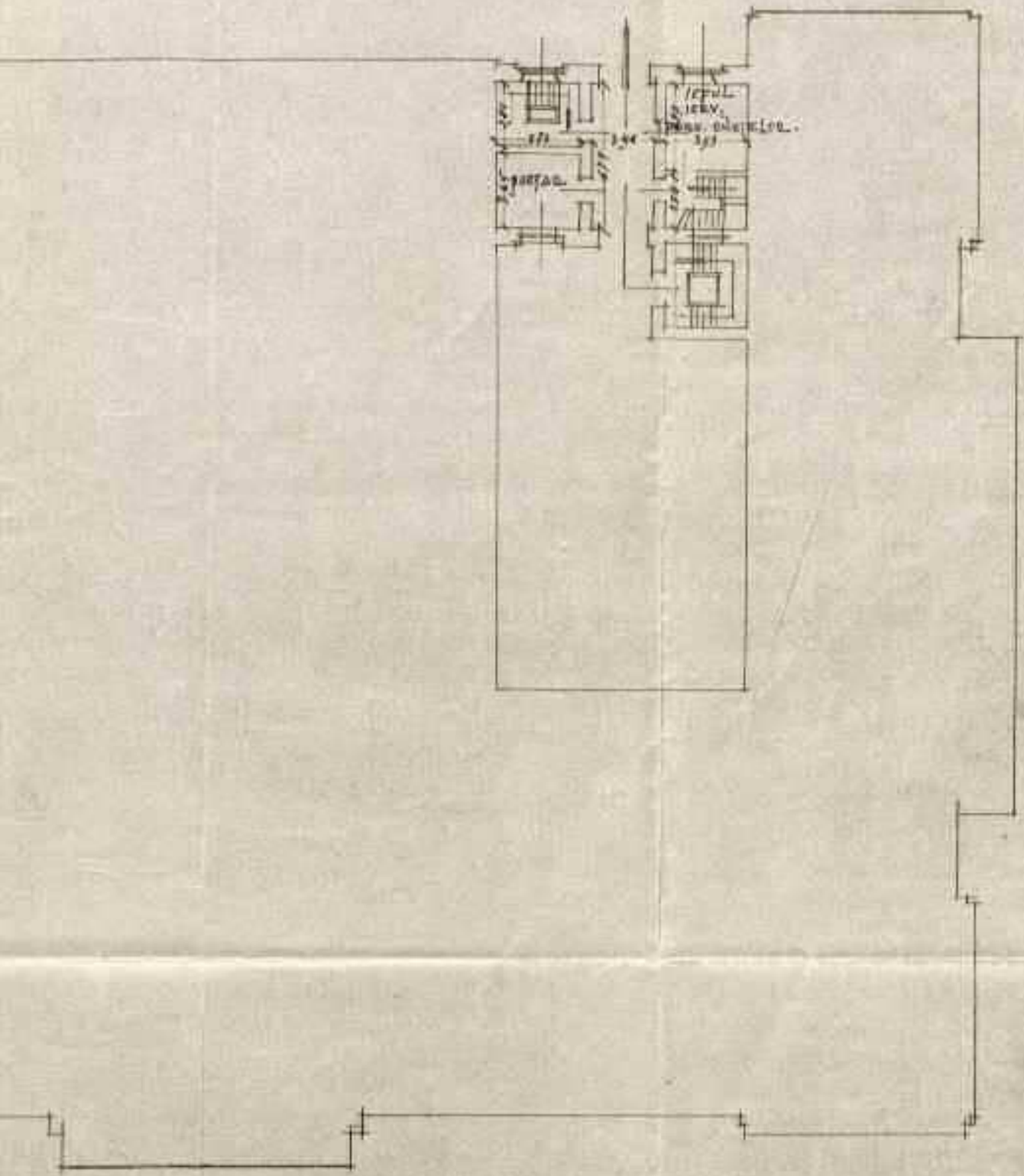

Architect.

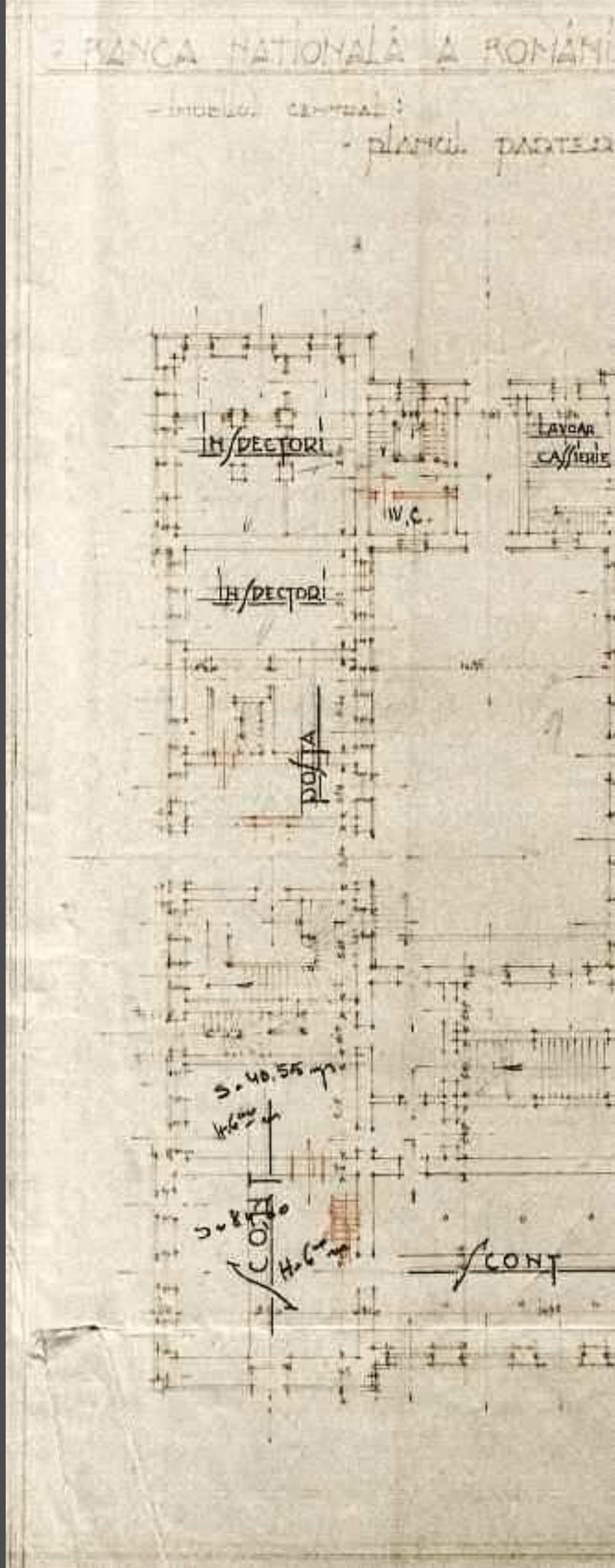

Releveul nivelului *entre-sol*, cu marcarea distribuției spațiilor, arh. Radu Dudescu, G. Vidrașcu, 1934

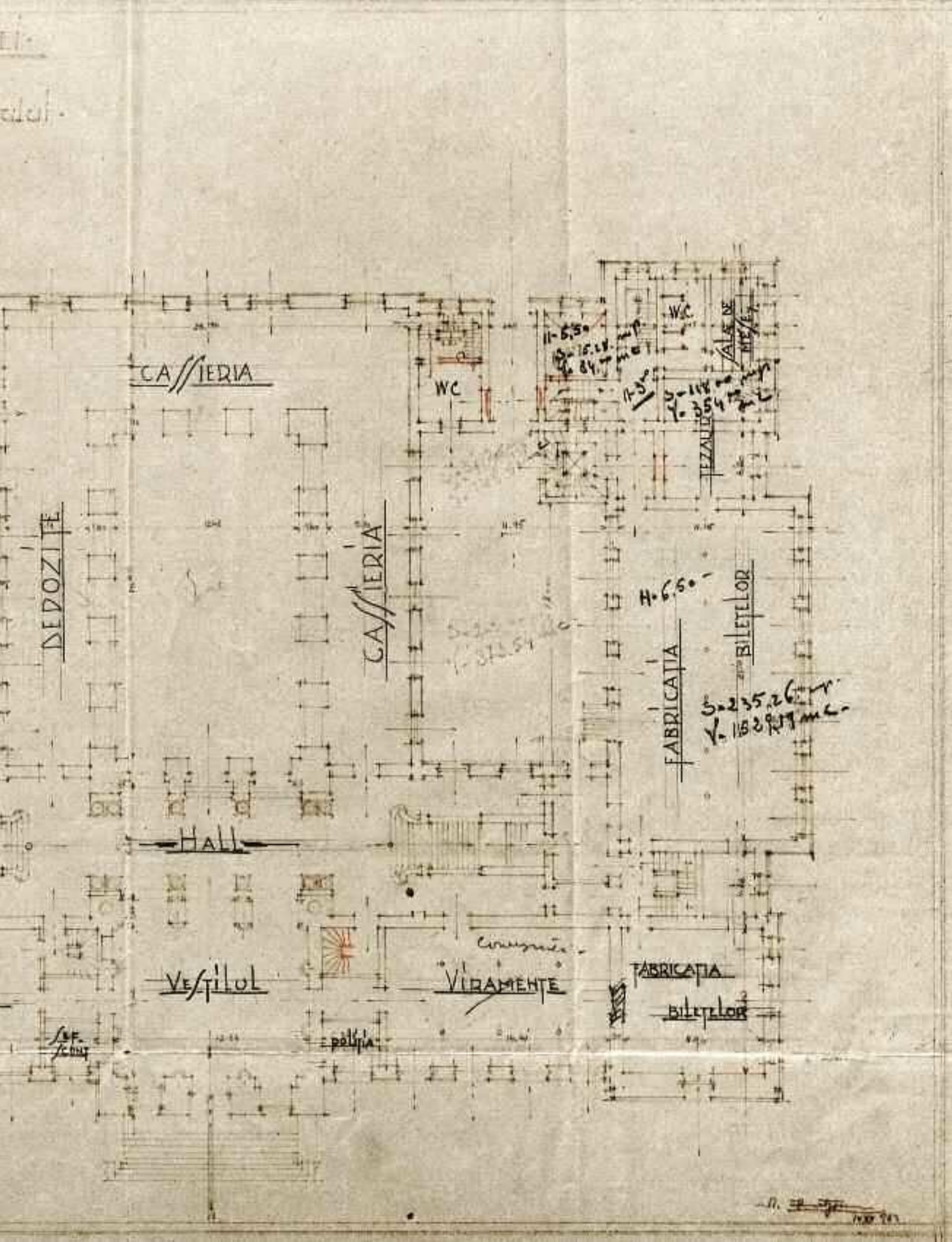
1:100 ; 0,005

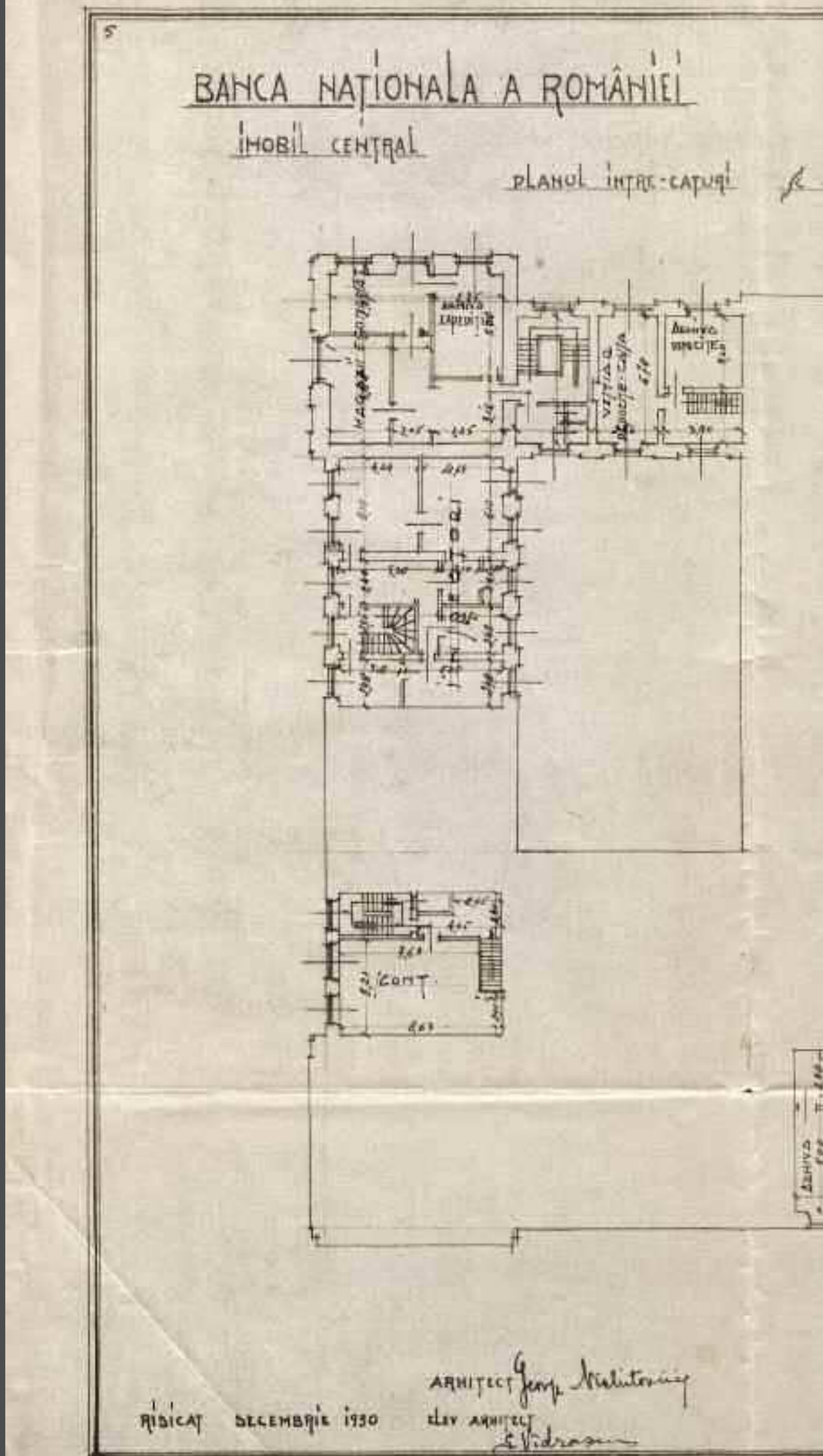

ARHITECT Paul Lucescu

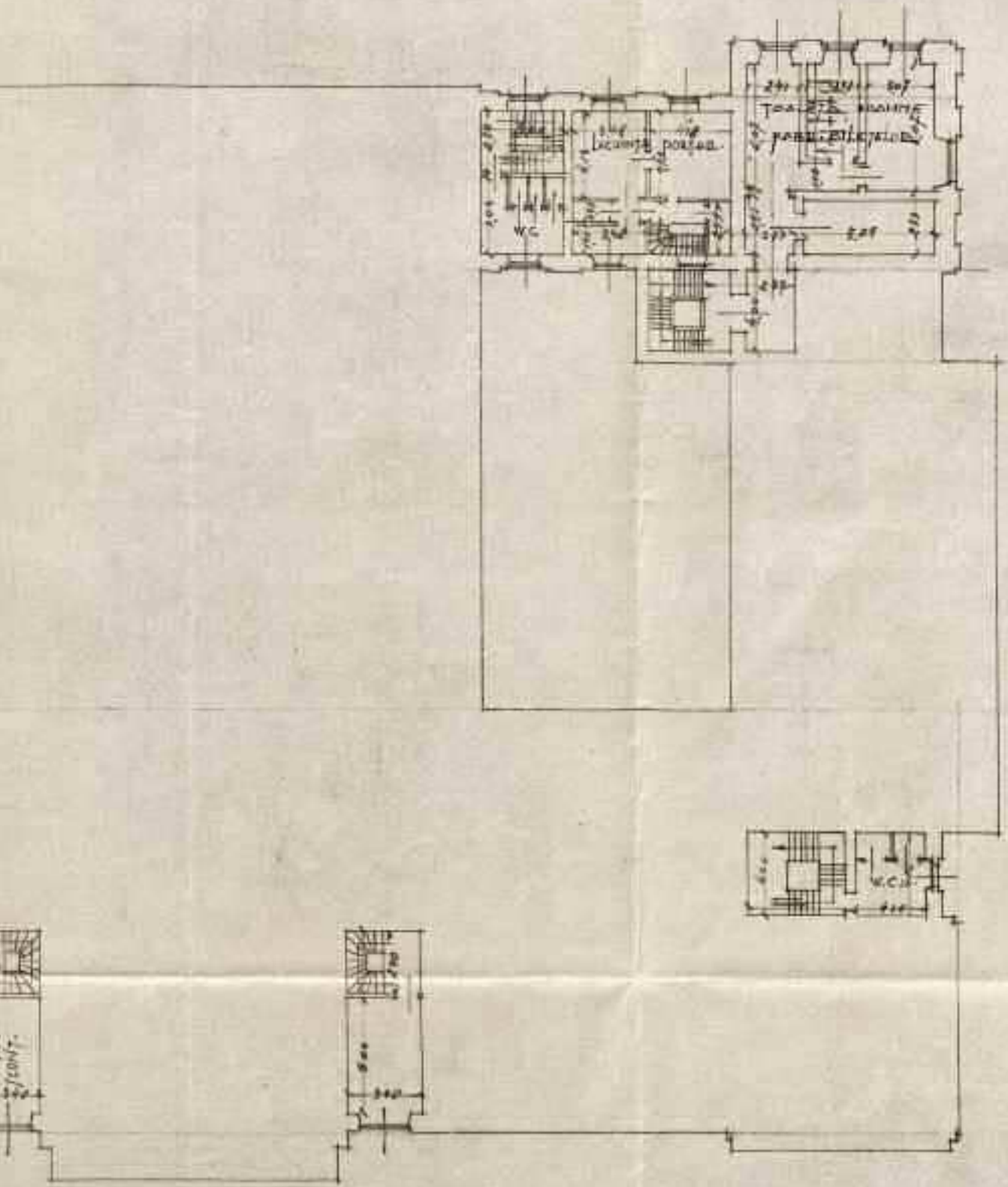

Releveul parterului, cu marcarea distribuției spațiilor, 1933

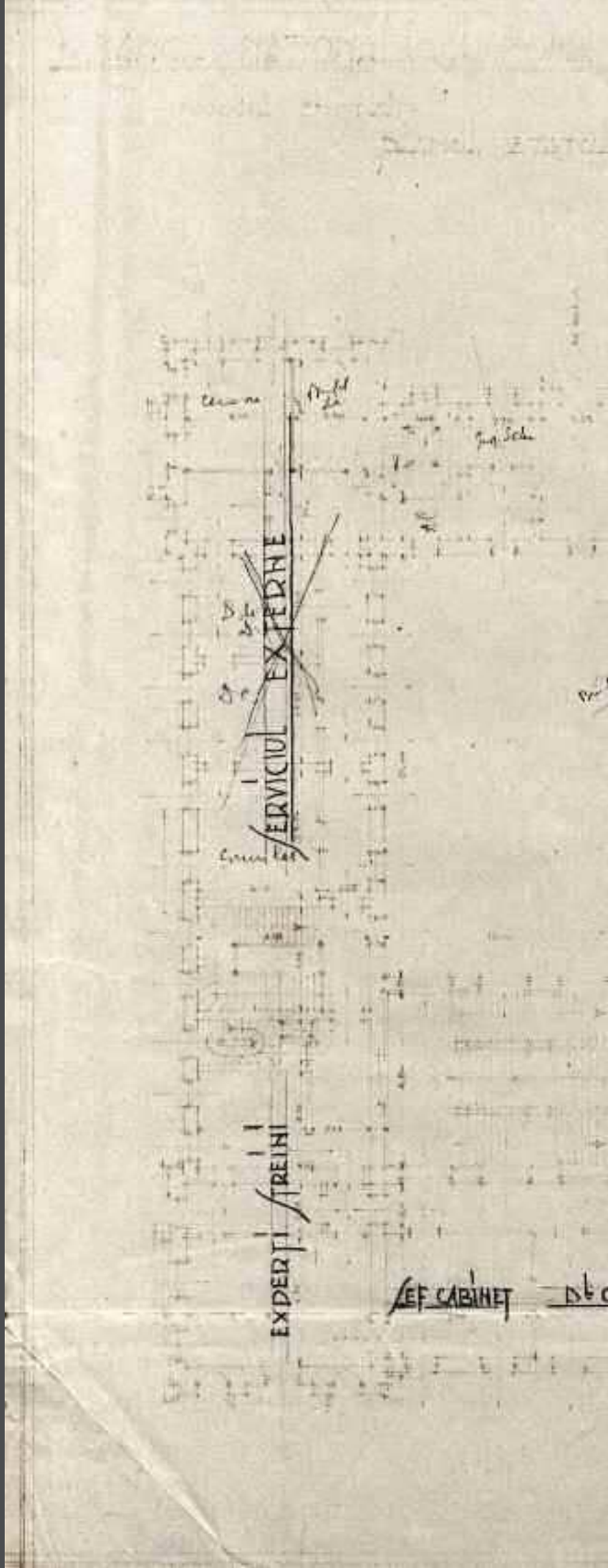

CASSIERIA
WC
WC
ALEE
TEZAUR
DEDOZITE
CASSIERIA
H.6.50
BILETELOR
FABRICATIA
HALL
VESTIBUL
VIRAMENTE
FABRICATIA
BILETELOR
POLIȚIA

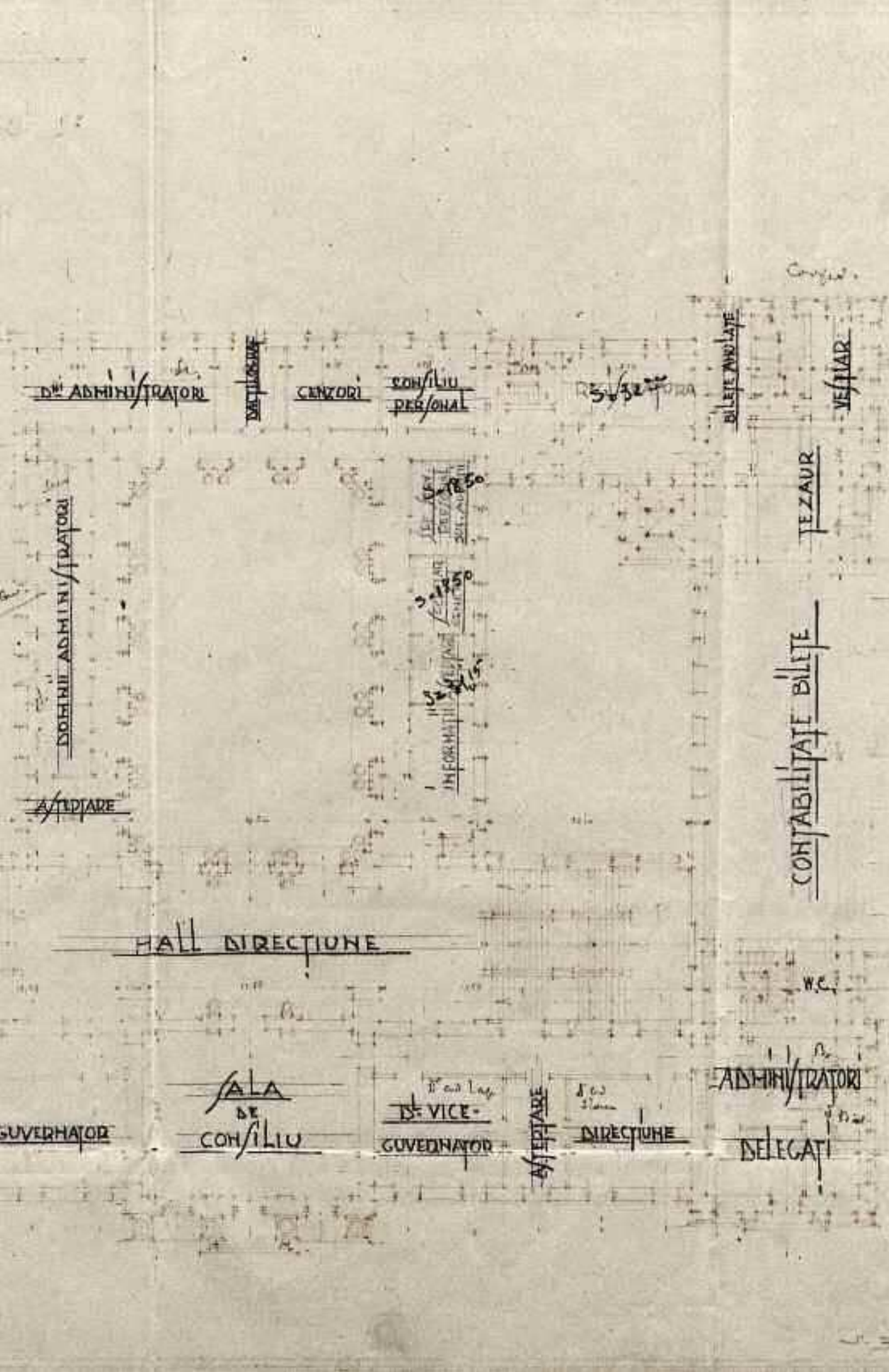
Releveul nivelului între-caturi, cu marcarea distribuției spațiilor, arh. Radu Dudescu, G. Nichitovici, G. Vidrașcu, 1930

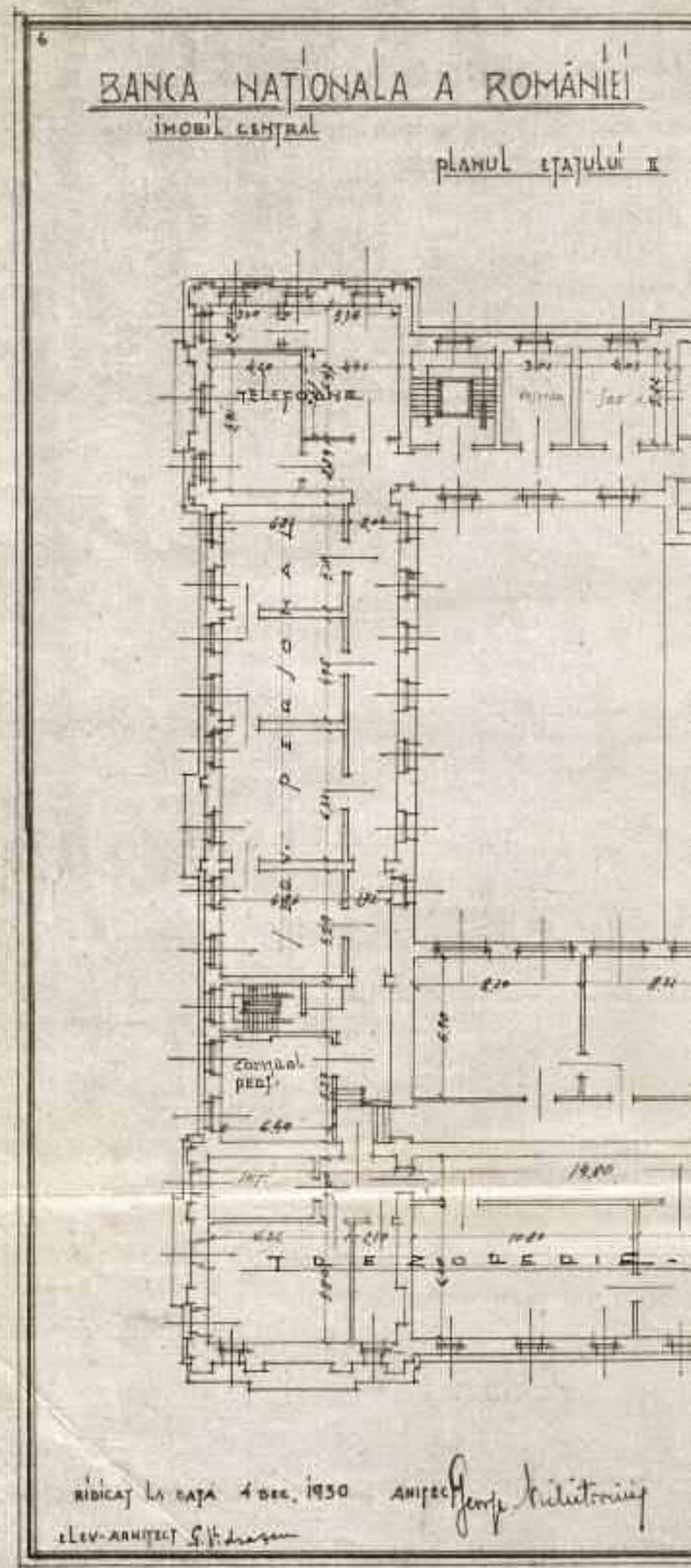

ARHITECT /EF

Releveul
etajului I,
cu marcarea
distribuției
spațiilor, 1933

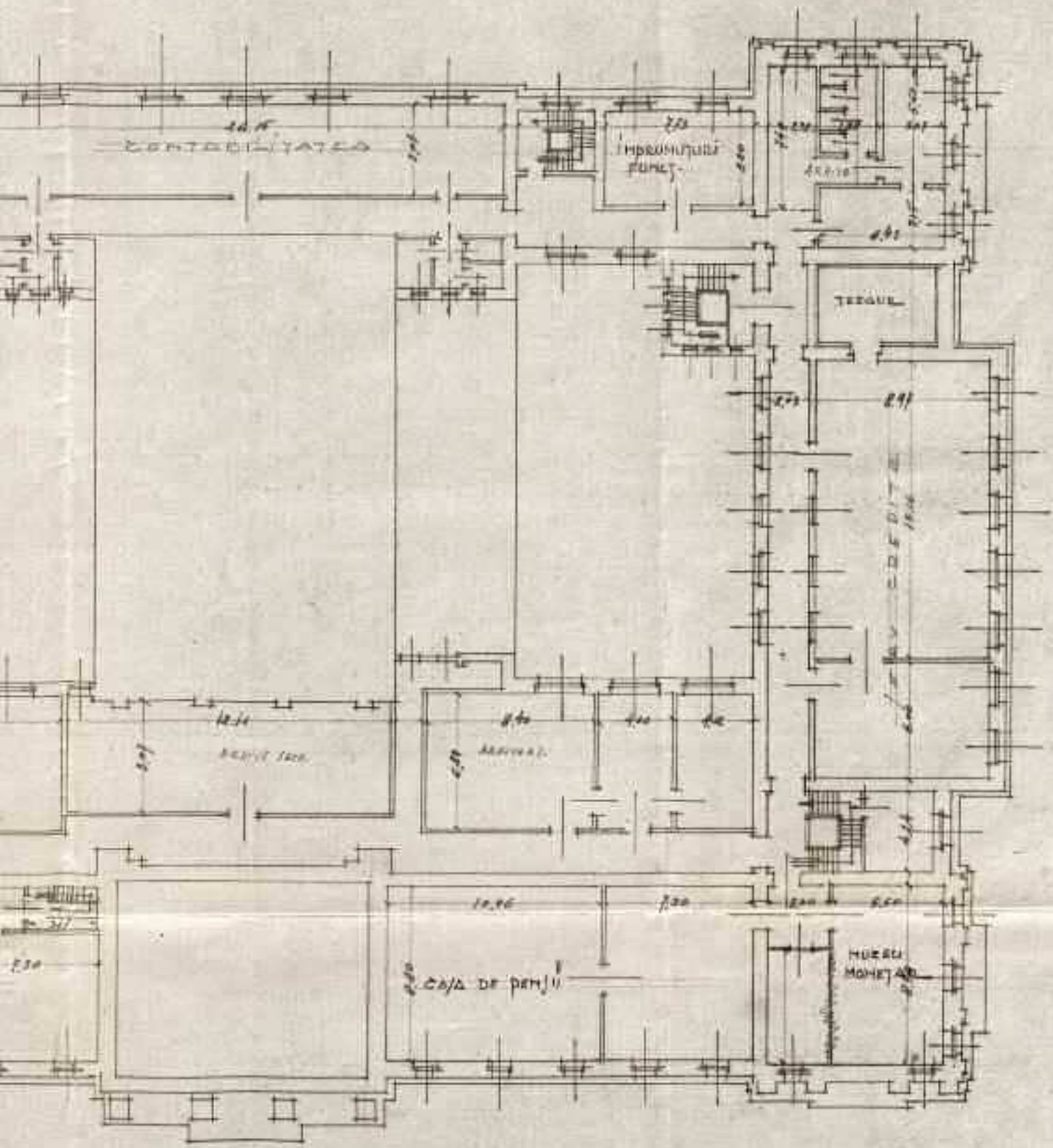

Dnii ADMINISTRATORI
CENZORI
CONSILIU PERSONAL
BILETE ANULATE
VESTIAR
TEZAUR
DOAMNII ADMINISTRATORI
CONTABILITATE BILETE
ASTEPTARE
HALL DIRECTIUNE
W.C.
SALA DE CONSILIU
Dl. VICE-GUVERNATOR
ASTEPTARE
DIRECTIUNE
ADMINISTRATORI DELEGATI
GUVERNATOR

Releveul
etajului al II-lea,
cu marcarea
distribuției
spațiilor, arh.
Radu Dudescu,
G. Nichitovici,
G. Vidrașcu, 1930

SUPR. CONSTR. SUBT.
TEREN SUB

sc: 1:100 / 1:200

ARHITECT/ET

Arhitecți și artiști ai Palatului Vechi

Sabina Marițiu

Marie Joseph Cassien Bernard

La 14 octombrie 1848, în localitatea La Mure din departamentul Isère, vedea lumina zilei Marie Joseph Cassien, fiul lui Charles Bernard, comerciant în vârstă de 58 de ani și al lui Victoire Cassien, menajera în vârstă de 28 de ani.

Între 1869 și 1876 Cassien Bernard a urmat cursurile de la École des Beaux Arts, talentul său fiind remarcat de către trei dintre cei mai importanți arhitecți francezi ai epocii: Henri-Jacques Esperandieu, Charles Questel, împreună cu care a colaborat la restaurarea palatului de la Versailles, respectiv Jean Louis Pascal. Cel care îl va influența însă în mod decisiv este Charles Garnier, care i-a devenit profesor și alături de care a lucrat pe șantierul de la Grand Opéra din Paris. Încă din perioada de ucenicie, tânărul arhitect a făcut dovada calităților sale la concursurile la care a participat: în anul 1872 s-a clasat pe primul loc la concursul pentru reconstrucția bisericii Temple Neuf din Strasbourg, distrusă în timpul războiului franco-prusac, iar doi ani mai târziu proiectul său pentru construcția catedralei Sacre Cœur a obținut a cincea poziție în preferințele juriului.

În anul 1876 Cassien Bernard s-a clasat al doilea în concursul pentru obținerea bursei Grand Prix de Rome, care oferea studenților în artă șansa studierii timp de un an la Institutul Francez din Roma. Devenit în anul 1878 inspector adjunct al clădirilor civile la Opera din Paris, iar un an mai târziu inspector al acestor edificii, Bernard și-a continuat munca, eforturile sale fiind din nou recunoscute în anul 1881 când a obținut a doua medalie la Salonul anual al artiștilor francezi, cea mai importantă manifestare de gen din epocă. Tot în 1881 i-a fost încredințată și prima lucrare cu adevărat importantă, Opera din Montpellier, inaugurată în 1884. Toate aceste realizări l-au recomandat pe Cassien Bernard pentru a-i fi încredințată, în anul 1882, sarcina de a realiza planurile viitorului palat al Băncii Naționale a României, avându-l drept colaborator pe Albert Galeron. În numai câteva luni cei doi au dus la bun sfârșit comanda primită, proiectând Palatul Vechi al BNR din strada Lipscani 25, „una dintre cele mai frumoase clădiri din București” după afirmația lui Ion Mincu. Bernard a mai realizat o construcție importantă în capitala României, și anume Școala Națională de Poduri și Șosele, ridicată între anii 1885 și 1886.

A continuat să lucreze în capitala Franței unde a proiectat clădirea Școlii Edgar Quinet (1887), a realizat partea arhitecturală a podului Alexandru al III-lea (1897 – în colaborare cu Gaston Cousin), a devenit arhitect al Operei (1898) și a ridicat clădirea Băncii Elvețiene și Franceze (1907-1909 – în colaborare cu Paul Emile Friésé). De asemenea, a participat la concursurile de arhitectură din epocă, câștigând în continuare premii importante. Pentru meritele sale, Marie Joseph Cassien Bernard a fost distins cu ordinul Coroana României în grad de ofițer (1891) și cu Legiunea de onoare în grad de cavaler (1893), respectiv ofițer (1900). Din 1921 a devenit membru corespondent la Académie des Beaux Arts. S-a stins din viață la 2 februarie 1926.

Paul Louis Albert Galeron

S-a născut la Paris la 1 iunie 1846, în arondismentul 12, într-o casă situată în Place de l'Estrapade la numărul 16. Tatăl, Paul Edmond Galeron, era „șef al unei instituții", în timp ce despre mamă știm doar că se numea Marie Louise Honorine Surun.

În anul 1867 a fost admis la École des Beaux Arts unde i-a avut ca mentori pe arhitecții Léon Vaudoyer și Georges-Ernest Coquart. Talentul i-a fost răsplătit de două ori, în 1874 și 1876, când a reușit să fie admis în rândurile candidaților care concurau pentru atât de râvnitul Grand Prix de Rome. De asemenea, cu prilejul Saloanelor din 1881 și 1883 a obținut două mențiuni onorabile, iar la concursul organizat în anul 1882 pentru reconstrucția Sorbonnei, la care au fost înscrise 28 de proiecte, proiectul pe care Galeron l-a realizat împreună cu Alfred Vaudoyer, fiul profesorului său, s-a clasat al cincilea.

Toate aceste precedente l-au recomandat în momentul în care s-a pus problema realizării planurilor palatului BNR. Alături de colegul său, Cassien Bernard, Galeron a dus la îndeplinire comanda, dăruind Bucureștiului una dintre cele mai importante clădiri ale sale. Deși inițial se pare că în contractul semnat era stipulată și implicarea directă în urmărirea lucrărilor de construcție, termenii înțelegerii au fost schimbați de către conducerea băncii, care a preferat să încredințeze responsabilitatea conducerii șantierului unui arhitect român. Fascinat probabil de capitala României, Albert Galeron a continuat să rămână aici și a realizat, în anul 1886, proiectul Ateneului Român.

Pe lângă aceste proiecte publice de mare amploare, Galeron a deținut la un moment dat chiar funcția de arhitect șef al Căilor Ferate Române și a continuat să realizeze și clădiri particulare cu impact în urbanismul bucureștean al timpului: casa doctorului Turnescu, casa Elizei Filipescu, casa Iacob Negruzzi, casa Crezianu, casa C. Esarcu etc. Recunoscându-i meritele, regele Carol I i-a acordat ordinul Coroana României în grad de ofițer.

În 1889 (după alte surse în anul 1894) s-a reîntors în Franța și a câștigat o medalie de bronz la Expoziția universală organizată la Paris în acel an. În capitala Franței a executat, în anul 1900, în colaborare, proiectul pentru hipodromul Clichy și a fost atașat la „marile lucrări ale Creditului Lionez".

Cu prilejul Expoziției universale din anul 1900, Galeron a proiectat și realizat un proiect ambițios, *Le Grande Globe Céleste*, o sferă având diametrul de 46 m realizată din beton armat. Pentru a facilita accesul vizitatorilor către acest obiectiv, considerat a fi unul dintre punctele de atracție ale expoziției, Galeron a proiectat, în colaborare cu arhitectul Tedesco, o pasarelă metalică, dar executarea neglijentă a acesteia a dus la prăbușirea ei, bilanțul victimelor

fiind unul impresionant: nouă morți și nouă răniți. Responsabilitatea lui Galeron era cu atât mai mare cu cât respectiva pasarelă fusese construită fără autorizație. Un an mai târziu cei doi, împreună cu constructorul, au fost condamnați la câte două luni de închisoare și la plata unei amenzi de 600 de franci fiecare. De asemenea, au fost obligați să plătească daune familiilor victimelor.

Episodul a marcat pentru moment cariera lui Galeron, informațiile bibliografice publicate până în prezent sugerând chiar că acesta a fost și finalul carierei lui de arhitect. Documentele de arhivă franceze ne relevă însă faptul că, începând cu anul 1909, Galeron a lucrat în Spania, executând mai multe proiecte pentru guvernul francez, pentru diverse societăți sau persoane particulare. Unul dintre cele mai importante proiecte a fost cel pentru construcția clădirii Institutului francez din capitala Spaniei. Pentru aceste realizări, Ministerul Afacerilor Străine al Franței l-a propus pentru acordarea Legiunii de onoare în grad de cavaler, distincție pe care a primit-o în anul 1913. În argumentația adusă în favoarea lui Galeron se afirma că, timp de mai bine de 30 de ani, „a contribuit la diseminarea ideilor, influenței și gustului francez în străinătate. / ... / Dl Galeron a adus serviciile cele mai distinse propagării artei franceze în străinătate. A făcut întotdeauna dovada celui mai mare devotament față de interesele franceze”.

Nicolae Cerkez

Născut la 2 noiembrie 1851, la București, Nicolae Cerkez a fost al treilea din cei cinci fii ai familiei maiorului Pandele Cerkez și ai soției sale Elisa (Lahovary). Venit pe lume într-o familie cu adânci rădăcini în rândul boierimii autohtone, destinul viitorului inginer-arhitect este în strânsă legătură cu modernizarea pe care societatea românească a cunoscut-o la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Studiile primare și pe cele gimnaziale le-a făcut în orașul natal, la exclusivistul pension Schewitz, iar pe cele liceale la Sfântul Sava, unde, în anul 1871, și-a susținut bacalaureatul. După promovarea examenului de maturitate, s-a îndreptat spre Paris, împreună cu fratele său mai mare Grigore, hotărâți să urmeze studii de inginerie și arhitectură. În primii doi ani petrecuți în capitala Franței a urmat cursurile preparatorii de la Liceele Louis le Grand, respectiv Saint Louis, pentru ca mai apoi să se înscrie amândoi la École Centrale des Arts et Manufactures.

La absolvirea cursurilor universitare, în anul 1876, Nicolae Cerkez s-a întors în țară ca inginer constructor. Politica activă în domeniul construcțiilor, începută după venirea lui Carol I pe tronul României, i-a determinat pe profesioniștii în domeniu să încerce să se grupeze într-o asociație profesională menită a le apăra și promova interesele. A luat astfel naștere, în anul

1876, Societatea de Ingineri și Arhitecți, printre membrii fondatori numărându-se atât Nicolae, cât și Grigore Cerkez, devenit între timp inginer-șef al Bucureștiului.

Imediat după revenirea în țară, N. Cerkez a fost angajat ca inginer în serviciul Căilor Ferate Române, de unde s-a transferat ulterior la Serviciul tehnic al statului, fiind numit inginer al portului Giurgiu, iar mai apoi la Serviciul hidraulic al statului, unde a ocupat funcția de subdirector.

După încheierea Războiului de Independență, ținând seama de experiența dobândită în domeniul căilor ferate, autoritățile l-au desemnat pe N. Cerkez să facă parte din comisia care negocia cu partea rusă despăgubirile la care statul român era îndreptățit pentru serviciile de transport pe care le efectuase pentru trupele țariste. Ca o recunoaștere a activității depuse cu acest prilej, Cerkez a fost decorat de către țar cu Crucea Sfântului Stanislas, respectiv Medalia Războiului pentru civili.

Înființarea Băncii Naționale a României la 17 / 29 aprilie 1880 și necesitatea amenajării unui sediu adecvat au determinat conducerea instituției să apeleze la serviciile inginerului-arhitect Nicolae Cerkez. Dintr-un document datat ianuarie 1881 aflăm că Cerkez a executat mai multe lucrări de zidărie, tencuială, vopsitorie, instalare de conducte de apă și de uși și obloane de fier, în valoare totală de 4.132,17 lei, la spațiile din subsolul Creditului Funciar Rural unde urmau a fi instalate mașinile de imprimare a biletelor de bancă. Colaborarea a continuat apoi, Nicolae Cerkez fiind cel care a întocmit pentru BNR „planul general de situație al hanului Șerban Vodă și al proprietăților de prin prejur”, document păstrat în Arhiva BNR.

Timp de mai bine de 15 ani Cerkez a îndeplinit funcția de arhitect-șef al Administrației Domeniilor Statului, al Ministerului de Finanțe, Ministerului Comerțului și Industriilor și Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. Totodată, din anul 1882, a fost titularul catedrei de fizică industrială din cadrul Școlii de Poduri și Șosele și a fost membru fondator al Societății Arhitecților Români și al Societății Enciclopedice Române.

Cu toate că era implicat într-un foarte mare număr de activități, Cerkez nu a abandonat niciodată munca de șantier, construind, printre altele, Palatul Vechi al Băncii Naționale a României, clădirile Monetăriei Statului, Ministerului de Finanțe, Imprimeriilor Statului, Școlii Superioare de Arte și Meserii, Școlii Superioare de Medicină Veterinară etc.

Nicolae Cerkez a fost implicat și în viața politică a României, fiind membru al Partidului Conservator Constituțional. A fost, pe rând, consilier comunal al Bucureștiului, deputat de Ilfov și senator de Buzău.

Pentru meritele sale a fost distins cu mai multe ordine: Steaua României în grad de comandor, Coroana României în grad de comandor, Steaua franceză a Legiunii de onoare. S-a stins din viață în anul 1927.

Nicolae Grigorescu

Considerat a fi cel mai important reprezentant al picturii românești, Nicolae Grigorescu s-a născut într-o familie modestă, la 15 mai 1838, în comuna Pitaru din județul Dâmbovița. Rămas de mic fără tată, Grigorescu și-a început cariera ca iconar ucenic în atelierul lui Anton Chladek, primele sale lucrări cunoscute – șase icoane și 11 prăznicare executate pentru biserica din Băicoi – datând din anul 1853. A realizat apoi pictura mai multor lăcașe de cult ortodox: bisericile Căldărușani, Zamfira și Agapia. Aceste realizări nu puteau trece neobservate în epocă și, cu sprijinul direct al lui Mihail Kogălniceanu, în anul 1861 a plecat la studii în Franța.

La Paris, Grigorescu s-a înscris la École des Beaux Arts și a lucrat în atelierele pictorilor Charles Gleyre și Sebastien Cornu. În 1864 a renunțat să mai frecventeze cursurile academice și s-a retras la Barbizon, alăturându-se grupului de pictori independenți care activa aici. Trei ani mai târziu a participat împreună cu aceștia la expoziția de la Fointainebleau, prilej cu care pânzele sale au fost apreciate de protipendada franceză, două dintre ele, *Cracă de măr înflorit* și *Cap de femeie*, fiind chiar cumpărate de către împăratul Napoleon al III-lea. Revenit pentru o scurtă perioadă de timp în țară, Grigorescu s-a reîntors curând în Franța, de unde va întreprinde o călătorie de documentare în Italia și Grecia.

Chemat în țară în anul 1877, odată cu la izbucnirea Războiului de Independență, Nicolae Grigorescu a fost trimis pe front pentru a înregistra, în calitate de corespondent de război, operațiunile armatei române. După schițele realizate cu acest prilej, Grigorescu va picta unele dintre cele mai importante tablouri ale sale: *Atacul de la Smârdan*, *Santinela*, *Defilarea*, *Gornistul*, *Trecerea Dunării* etc. În aceeași perioadă a realizat probabil și acuarelele destinate imprimării biletelor ipotecare. Și, cu toate că primele bancnote românești nu au fost executate după respectivele acuarele, ele au fost folosite în anul 1936 de către Banca Națională a României pentru designul biletului de 1.000 lei.

Perioada următoare a fost una de activitate intensă, desfășurată cu precădere în Franța, la Vitré, pictând, printre altele, *Bacanta*, *Femeile în grădină*, *Pe marginea oceanului*, *În colțul de atelier*, *În pragul ușii*, *Fetița cu scufie* etc. Revenit în țară, pictorul s-a stabilit la Câmpina și a continuat să lucreze și să expună. În anul 1894 a realizat *Rodica – La secerat*, pictură de mari dimensiuni ce decorează Sala Consiliului de administrație al BNR.

Ca semn al aprecierii artei sale, la 8 aprilie 1899 Academia Română l-a primit în rândurile membrilor săi onorifici. S-a stins din viață la Câmpina, la 21 iulie 1907.

Eugen Voinescu

Născut la Iași, la 26 mai 1844, viitorul pictor a urmat studii de literatură și drept la Atena și Paris. În capitala Franței s-a împrietenit, se pare, cu pictorul Gustave Courbet.

Deși având vădite înclinații artistice, Eugen Voinescu a îmbrățișat cariera de diplomat, deținând de-a lungul timpului calitatea de consul general al României la Budapesta (1879), Constantinopol (1882) și Odessa (1883-1888). În acest din urmă oraș l-a cunoscut pe Ivan Aivazovsky, celebrul pictor de marine, care se bucura de o reputație internațională și de la care Voinescu a deprins tehnica în domeniul picturii cu subiect marin.

Reîntors în țară, Voinescu s-a impus ca cel mai important pictor de marine al epocii, fiind primul artist român care a reușit să imortalizeze marea în toate ipostazele ei în tablouri precum: *Un moment suprem*, *Eleșteul rupt*, *Marea Neagră*, *Stâncile din Constanța*, *Un port la mare* etc. Pe plan național, talentul i-a fost recunoscut, printre altele, în anul 1894, când a participat la Expoziția artiștilor în viață, iar regele Carol I i-a cumpărat una dintre lucrări. Un an mai târziu, la Salonul oficial, pictura sa intitulată *Naufragiații* a fost distinsă cu medalia clasa a II-a. De asemenea, s-a remarcat și în pictura bisericească, colaborând la realizarea picturii murale a catedralei ortodoxe din Turnu Măgurele și a bisericii bucureștene Sf. Nicolae din Prund.

A activat ca profesor la Școala de Arte Frumoase din București, unde l-a avut printre elevi și pe Camil Ressu.

În aprilie 1908 Eugen Voinescu a depus la Primăria Capitalei o cerere prin care solicita eliberarea unei autorizații pentru construirea pe proprietatea sa din strada Surorilor nr. 9 a unui „atelier locuință / ... / unde îmi voi deschide un curs superior de pictură”. Imobilul s-a construit, dar pictorul s-a bucurat foarte puțin timp de această realizare, încetând din viață în anul 1909.

George Demetrescu Mirea

S-a născut la 16 aprilie 1852, la Câmpulung Muscel, în familia preotului Dimitrie I. Mirea, viitor protopop. Talentul pentru desen și l-a dezvăluit din anii școlii primare, pe care a absolvit-o în orașul natal. La 12 ani s-a mutat la București pentru a se înscrie la cursurile Colegiului Sf. Sava. Aici a fost permanent încurajat de profesorul său de desen, Constantin Stăncescu.

În pofida evidentelor înclinații artistice, Mirea s-a înscris la Școala de medicină condusă de doctorul Carol Davila. În scurt timp și-a ascultat însă vocația și a devenit, în anul 1870, student al Școlii de Arte Frumoase, unde i-a avut ca profesori pe Gheorghe Tattarescu și același Constantin Stăncescu. La absolvire, în anul 1875, s-a clasat pe primul loc în competiția pentru obținerea unei burse de studiu în străinătate, cu lucrarea *Adam și Eva cu copiii.* Din cauza complicațiilor birocratice este nevoit să își amâne plecarea și, odată cu izbucnirea Războiului de Independență, pleacă în campanie în calitate de corespondent de front alături de alți trei mari artiști: Nicolae Grigorescu, Sava Henția și Carol Popp de Szathmary.

După război, având sprijinul lui Ion Ghica, Mirea a plecat la Paris pentru a-și desăvârși studiile. În capitala Franței a rămas timp de șase ani: s-a înscris la École des Beaux-Arts și a lucrat în atelierele a doi celebri portretiști, Henri Lehmann, respectiv Carolus-Duran. Din perioada pariziană datează unul dintre cele mai importante tablouri ale sale, *Bacanta și faunul.* Atras în egală măsură și de pictura inspirată din subiecte istorice, în anul 1883 a expus la București lucrarea *Mihai Viteazul și capul lui Báthory*, un tablou cu care participase deja la Salonul artiștilor francezi din anul anterior. La același Salon, dar în 1884, a prezentat *Vârful cu dor*, pictură de mari dimensiuni (35 mp) care a atras elogiile presei franceze.

Întors în țară, G. Dumitrescu Mirea a devenit una dintre figurile centrale ale mișcării artistice, primind numeroase comenzi pentru executarea portretelor personalităților din epocă. De asemenea, s-a ocupat de pictarea catedralei ortodoxe din Constanța, de decorarea casei Vernescu, a palatului Cantacuzino. În anul 1892 a devenit profesor la Școala de Arte Frumoase din București, la catedra rămasă liberă în urma decesului lui Theodor Aman, iar în anul 1899 a ajuns director al instituției, după retragerea maestrului său Constantin Stăncescu. În anul 1901 a fost unul dintre membrii fondatori ai Societății Tinerimea Artistică.

În anul 1924 a fost recompensat cu Premiul național de pictură pentru întreaga sa carieră. A încetat din viață la București, la 12 decembrie 1934.

Ion Georgescu

S-a născut la București, la 18 ianuarie 1856, în familia unui mic negustor de pe șoseaua Filantropiei. Înclinațiile sale artistice l-au îndemnat ca, după terminarea claselor primare, să se înscrie la Școala de Arte și Meserii pe care, după ce a absolvit câteva clase, a părăsit-o pentru a se înscrie în anul 1872 la Școala de Arte Frumoase, în clasa profesorului Karl Stork.

Talentul său a fost repede remarcat într-un domeniu artistic în care la noi se făceau primii pași, astfel că, la absolvirea cursurilor, în anul 1877, a obținut diploma de merit a școlii cu sculptura *Nud de bătrân* și premiul pentru străinătate cu basorelieful *Răpirea Prosperei.* Plecat la Paris, Georgescu a studiat sculptura în atelierul sculptorului Eugène Delaplanche și pictura cu Pierre Auguste Cot, pictor de factură academică și portretist. Acumulările realizate în capitala Franței l-au îndreptățit să participe la Salonul din 1880 cu sculptura *Copiliță rugându-se*, pentru care a primit o mențiune.

A revenit în România în anul 1882 alături de bunii săi prieteni, arhitectul Ion Mincu și pictorul G. D. Mirea, instalându-și atelierul pe strada Maria Rosetti nr. 5. Imediat a fost solicitat prin numeroase comenzi particulare, remarcându-se prin realizarea câtorva busturi: Iulia Hașdeu, Dimitrie Bolintineanu, C. A. Rosetti, dr. Carol Davila etc.

Ion Georgescu este primul sculptor român căruia i s-a încredințat realizarea unei statui monumentale, cea a lui Gheorghe Lazăr, amplasată în fața Universității din București. Aceasta a fost, de altfel, a doua statuie care a împodobit capitala României, după cea a francezului Albert-Ernest Carrier Belleuse, reprezentându-l pe Mihai Viteazul. În încercarea de a-l caracteriza, contemporanii au afirmat despre sculptor că „optimismul lui avea culoarea copilăriei, buna lui credință, de asemenea. / ... / la el nimic boem, nimic excentric, nimic anormal. Dacă pentru unii cuvântul de artist avea în societatea noastră de atunci un înțeles de om cu apucături curioase, Georgescu era, din contră, un om ordonat, moral în toate privințele, drept corect și loial. Desenul era pâinea lui de toate zilele. Desena întotdeauna mai întâi lucrurile ce își propunea să le sculpteze”.

Ca urmare a realizărilor sale incontestabile, Ion Georgescu a fost numit profesor la Școala de arte frumoase din București, la cursurile sale participând, printre alții, tinerii studenți Constantin Brâncuși și Dimitrie Paciurea. A continuat să realizeze lucrări importante pentru arta statuară românească: monumentul lui Gheorghe Asachi din Iași, statuia lui Pake Protopopescu din București, *Agricultura*, respectiv *Justiția* pe fațada Palatului Vechi al Băncii Naționale a României, *Aruncătorul de lănci* etc. S-a stins din viață în anul 1898, la București.

Ștefan Ionescu-Valbudea

Născut la București în anul 1856, Ștefan Ionescu a rămas orfan de mic și a fost crescut de o mătușă, Smaranda Ionescu, sora tatălui. Nu a uitat însă niciodată originile prahovene ale familiei de podgoreni din care se trăgea, localizate în Valea Budei, o mică așezare de lângă Valea Călugărească: peste ani va contopi acest nume pe care și-l va adăuga patronimului.

După terminarea studiilor liceale, Valbudea a fost admis, cel mai probabil în anul 1875, la Școala de Arte Frumoase din București, la clasa de sculptură condusă de Karl Stork. La absolvirea cursurilor universitare a obținut, în anul 1882, Premiul pentru străinătate, fapt ce i-a permis să petreacă trei ani la Paris în atelierele sculptorilor Alexandre Falguière și Emmanuel Frémiet, frecventând în același timp cursurile de la École des Beaux Arts și mergând constant să audieze lecțiile de anatomie de la Facultatea de medicină. Experiența acumulată l-a îndemnat să participe la Saloanele oficiale franceze în 1883, 1884 respectiv 1885, în cel din urmă an reușind chiar să obțină o „mențiune onorabilă” cu statuia *Mihai nebunul.*

După stagiul din capitala Franței, au urmat alți doi ani petrecuți la Roma și Florența, perioadă fecundă din punct de vedere artistic în care a realizat mai multe lucrări: *Copil dormind, Frica de apă, Gladiatorul, Copilul care face baie, Prima lecție.* Întors în țară, sculptorul își instalează atelierul în strada Sf. Spiridon Nou și se bucură imediat de apreciere în mediul intelectual al timpului, unul dintre cei mai înfocați admiratori ai operei sale fiind Barbu Ștefănescu Delavrancea, care afirma despre el că este „un artist frământat continuu, sfâșiat de lupte lăuntrice în opoziție cu Georgescu, talentat dar liniștit sufletește și temperat ca tehnică”. Succesul pare să îi încununeze cariera în anul 1889 când a reușit să obțină, la Expoziția Universală de la Paris, o medalie clasa a III-a pentru statuia *Învingătorul.* În acest context a fost solicitat să realizeze două dintre sculpturile alegorice (*Mercur*, respectiv *Vulcan*) de pe fațada Palatului Vechi al Băncii Naționale. Criticul de artă George Oprescu aprecia că acestea, „deși tratând subiecte care ușor ar putea cădea în convențional par, mai ales în ceea ce privește capetele, evidente portrete ale acelora ce-i serviseră drept model, *Mercur* îndeosebi, nu e deloc inferior restului operei lui Valbudea. Ideea desigur, ca pentru orice alegorie, își trage originea din arta clasică. Tipul fizic, însă, are ceva atât de frecvent în lumea noastră încât putem considera aceste figuri ca adevărate portrete de români purtând câteva vagi atribute clasice”.

Valbudea s-a dedicat în egală măsură și carierei didactice, fiind pe rând profesor la Școala normală superioară, la Școala de arhitectură și apoi la Școala de Arte și Meserii. A continuat să onoreze comenzile primite, realizând printre altele două dintre statuile (*Mercur* și *Mecanica*) de pe fațada Palatului Poștelor din București, *Știința* de pe frontonul Universității din Iași, busturile Veronicăi Micle, Zoiei Sturza, al lui Theodor Ștefănescu – fost guvernator al BNR –, al doctorului N. Kalinderu etc. S-a stins din viață la București în anul 1918.

Abrevieri, note

Abrevieri

ABNR – Arhiva Băncii Naţionale a României
BNR – Banca Națională a României
CC – Banca Națională a României. Consilii de conducere
PMB – Primăria Municipiului București
SANIC – Arhivele Naționale ale României. Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale
SMBAN – Arhivele Naționale ale României. Serviciul Municipiului București al Arhivelor Naționale

De la han la clădirea de bancă: două secole de funcționalitate comercial-financiară a centrului Bucureștiului (secolele al XVII-lea – al XIX-lea)

1
De exemplu, Ministerul Lucrărilor Publice, Ministerul Instrucțunii, Ministerul Justiției în hanul Zlătari, Casa de Depuneri și Consemnațiuni în hanul Șerban Vodă.

2
Florian Georgescu, *Regimul construcțiilor în București în deceniile IV-V din secolul al XIX-lea*, „București – materiale de istorie și muzeografie", 5, 1967, pp. 38-39.

3
Florian Georgescu, *Crearea sfatului orășenesc al poliției Bucureștilor*, „București – materiale de istorie și muzeografie", 6, 1968, pp. 139-140 și nota 1, p. 139, cu bibliografia problemei; Laurențiu Rădvan, *Orașele în Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2004, p. 266 sqq. Pentru lumea otomană, *cf.* Stanford Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, vol. I, *Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280-1808*, Cambridge, Cambridge University Press, 1976, p. 159 sqq.; Eunjeong Yi, *Guild dynamics in seventeenth-century Istanbul: fluidity and leverage*, Leiden, Brill, 2004, p. 41 sqq.

4
P. P. Panaitescu, *Comunele medievale în Principatele Române*, în *Interpretări românești*, ediția a II-a, București, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 157-158; Gheorghe Lazăr, *Les marchands en Walachie (XVIIe-XVIIIe siècles)*, Institutul Cultural Român, București, 2006, p. 69.

5
Maurice Cerasi, *La città del Levante. Civiltà urbana e architettura sotto gli Ottomani nei secoli XVIII-XIX*, Jaca Book, Milano, 1988, p. 53.

6
E. g. Laurențiu Rădvan, *At Europe's borders: medieval towns in the Romanian principalities*, Leiden, Brill, 2010; Bogdan Andrei Fezi, *Bucureștiul european*, București, Editura Curtea Veche, 2011.

7
E. g. Dana Harhoiu, *București, un oraș între Orient și Occident*, București, Editura Simetria, 1997, pp. 42-45. Pentru critica teoriei influenței orașului ideal al lui Filarete asupra urbanismului Bucureștiului, *v.* Augustin Ioan, *Power, play and national identity. Politics of modernization in Central and East-European architecture. The Romanian File*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1999, pp. 181-183.

8
Cf. Maurice Cerasi, *op. cit.*, pp. 55-58. Pentru o interpretare diferită, în sensul comparației cu orașul occidental, *v.* Dana Harhoiu, *op. cit.*, pp. 31-34. Despre constituirea și regimul de proprietate al terenurilor dependente de oraș (denumite *hotar* sau *moșie* în Țara Românească și *ocol* în Moldova), *v.* P. P. Panaitescu, *Comunele medievale...*, p. 122 sqq.; Ion Donat, *Domeniul domnesc în Țara Românească (sec. XIV-XVI)*, București, Editura Enciclopedică, 1996, pp. 116-123.

9
Vezi discuția generală despre geneza orașelor din Țara Românească în Laurențiu Rădvan, *Orașele din Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, Editura Universității Al. I. Cuza, Iași, 2004, pp. 65-76.

10
Dana Harhoiu, *op. cit.*, p. 39 sqq.; *cf.* Laurențiu Rădvan, *Orașele...*, pp. 113-116.

11
Identificarea Curții Domnești cu centrul orașului încă din secolul al XVI-lea este făcută de Radu Manolescu, *op. cit.*, p. 28, fără a fi detaliat însă subiectul.

12
Radu Manolescu, *Aspecte din istoria negoțului bucureștean în secolul al XVI-lea*, în „Studii. Revistă de istorie", 12, 5, 1959, pp. 25-27. *Cf.* Gh. I. Cantacuzino, *Probleme ale raportului dintre începuturile așezărilor urbane medievale și curțile domnești din Țara Românească*, în *Studia Valachica. Studii și materiale de istorie și istorie a culturii*, Muzeul Județean Dâmbovița, Târgoviște, 1970, pp. 95-111; Pavel Chihaia, *În legătură cu originea și structura orașelor de reședință din Țara Românească*, în Id., *Artă medievală. Monumente din cetățile de scaun ale Țării Românești*, Editura Albatros, București, 1998, pp. 303-312; Panait I. Panait, *Începuturile orașului București în lumina cercetărilor arheologice*, „București – materiale de istorie și muzeografie", 5, 1967, pp. 7-24.

13
N. Lascu, *Bulevardele bucureștene până la Primul Război Mondial*, București, Simetria, 2011, p. 12.

14
P. P. Panaitescu, *Comunele medievale în Principatele Române*, în *Interpretări românești*, ediția a 2-a, București, Editura Enciclopedică, București, 1994, p. 121 sqq.

15
Pentru importanța negustorilor și meșteșugarilor în viața Bucureștiului medieval, *v.* Manolescu, *op. cit.*, pp. 28-29, în special statisticile privind martorii orășeni în documentele din secolul al XVI-lea.

16
Dana Harhoiu, *op. cit.*, pp. 26-27 și pp. 50-52.

17
V. Maurice Cerasi, *op. cit.*, p. 211: „Nei *meydan* ha luogo una fruizione inimaginabile nella piazza all'italiana: vi si vedono tende e capanni, gruppi di persone sedute in cerchio, altri intenti a mangiare, cavalieri impegnati in giocchi violenti ... La fruizione ottomana [...] si distingue da quella europea; è più statica e talvolta più contemplativa [...] e nello stesso tempo è più varia".

18
O. Squarr în D. Bușă (coord.), *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, Serie nouă, vol. 6 (1852-1856), Editura Academiei Române, 2010. p. 362

19
Cf. Cânâ Bilsel, *L'espace public existait-il dans la ville ottomane? Des espaces libres au domaine publique à Istanbul (XVIIe-XIXe siècles),* în „Études Balcaniques", 14, 2007, p. 27 sqq. Dana Harhoiu, *op. cit.*, p. 53 observă doar conexiunea spațială a maidanelor și a bisericilor-parohii. Discuția se cuvine a fi reluată pornind de la premisa evocată mai sus că Bucureștiul este un oraș creștin aflat în sfera de influență otomană.

20
Cânâ Bilsel, *op. cit.*, pp. 75 sqq.

21
În literatura de specialitate, chestiunea caracterului casei otomane este încă disputat. În acest sens, se discută în ce măsură casa otomană, care se întâlnește la comunitățile slavo-balcanice, grecești și armene, este produsul unui sincretism cultural sau a fost impus de elementele etnice turce în Balcani. Abordarea într-un sens ori altul este puternic marcată de istoriografiile naționale balcanice. V. Maurice Cerasi, *The Formation of Ottoman House Types: A Comparative Study in Interaction with Neighboring Cultures*, în „Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World", 15, 1998, p. 116. Pentru o bibliografie recentă a problemei, *v.* Maurice Cerasi, *op. cit.*, 1998, pp. 150 sqq.

22
Pierre Pinon, *Ottoman Cities of the Balkans,* în *The City in the Islamic World*, vol. 1, editori Salma K. Jayyusi, Renata Holod, Attilio Petruccioli și André Raymond, Leiden, Brill, 2008, p. 150.

23
M. Cerasi, *op. cit.*, 1998, pp. 117-119.

24
Pierre Pinon, *op. cit.*, 2008, p. 151 sqq.

25
Cf. N. Lascu, *op. cit.*, 2011, p. 12-13.

26
Viorel Panaite, *Pace, război și comerț în Islam. Țările Române și dreptul otoman al popoarelor (secolele al XV-lea – al XVII-lea),* București, Editura All, 1997, pp. 420-421.

27
Pentru rolul fundațiilor pioase în dezvoltarea urbană a orașelor din Imperiul otoman, *v.* Stanford Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, vol. I, *Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280-1808*, Cambridge University Press, 1976, p. 60: „the religious foundations played a vital role in the growth of major cities, providing for the public services not considered to be within the scope of government. Public buildings such as schools, places of worships, fountains, hospitals, public baths, and hotels were constructed and maintained through religious endowment funds provided by the sultan, his family, the ruling class and rich subjects". *Cf.* Amy Singer, *Constructing Ottoman beneficence: an imperial soup kitchen in Jerusalem*, State University of New York Press, 2002, p. 17 sqq.; *Medieval Islamic Civilization: an Encyclopedia,* Joseph W. Meri (ed.), New York, Routledge, 2006, pp. 479-480.

28
Rămâne de aprofundat în istoriografia românească în ce măsură practica daniilor și a construcțiilor de biserici și mănăstiri realizate în secolele al XVI-lea – al XVIII-lea de domnitorii și boierii români își are originea direct din tradiția bizantină sau este rezultatul influenței instituției fundațiilor pioase otomane.

29
Pierre Pinon, *op. cit.* 2008, p. 147. Totuși, nu trebuie pierdut din vedere că, în posesiunile otomane din Europa de Sud-Est, s-a practicat o oarecare asimilare a bunurilor mănăstirești cu *evkâf*, îndeosebi în chestiunea privilegiilor fiscale (Bistra A. Cvetkova, *Les institutions ottomanes en Europe*, Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Veröffentlichungen der Orientalischen Komission, vol. 32, Franz Steiner Verlag, Wiesbaden, 1978, p. 70).

30
E. g. Gheorghe Lazăr, *Les marchands en Valachie (XVIIe-XVIIIe siecle),* București, Institutul Cultural Român, 2006, p. 68 sqq., în legătură cu relația de subordonare a corporațiilor orășenești față de autoritatea domnească, fenomen pe care autorul îl conexează tocmai cu evoluțiile din lumea otomană.

31
Olivia Remie Constable, *Funduq, Fondaco and Khān in the Wake of Christian Commerce and Crusade* în Laiou, Angeliki E. și Mottahedeh, Roy Parviz (ed.), *The Crusade from the perspective of Byzantium and the Muslim World*, Washington, Dumbarton

Oaks Research Library and Collection, 2001, p. 145.

32
Eadem, *Housing the Stranger in the Mediteraneean World: Lodging, Trade, and Travel in Late Antiquity and the Middle Ages*, Cambridge University Press, 2003, p. 30 sqq.

33
Andrew Petersen, *Dictionary of Islamic Architecture*, Routledge, London-New York, 1996, pp. 146-147, s.v. *Khan*.

34
G. I. Ionnescu-Gion, *Istoria Bucurescilor*, Iași, Editura Tehnopress, 2003 (reproducere anastatică a originalului publicat la București, Stabilimentul Grafic I. V. Socecŭ, 1899), pp. 479-481.

35
Cum este cazul hanurilor bucureștene Șerban Vodă și Sf. Gheorghe (vezi *infra*, relatarea lui Anton Maria del Chiaro). *Cf.* Emanuel Bădescu, *Hanul Sfântul Gheorghe nu se mai deschide*, în „Ziarul financiar.ro", 3 martie 2011 (http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/hanul-sfantul-gheorghe-nu-se-mai-deschide-de-emanuel-badescu-8026998, accesat la 12.05.2011).

36
Cf. Olivia Remie Constable, *op. cit.* 2001, p. 150. După Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 479, în București „erau hanuri primitoare de străini și erau hanuri numai pentru mărfuri și negutători".

37
P. P. Panaitescu, *Drumul comercial al Poloniei la Marea Neagră în Evul Mediu*, în *Interpretări românești*, ediția a 2-a, București, 1994, pp. 88-89.

38
Peter Derer, *Dezvoltarea urbanistică a centrului financiar bancar București*, în „Magazin Istoric", Număr special editat de Fundația Culturală Magazin Istoric și Banca Națională a României, București, 2005, pp. 16-17.

39
Cf. Cezara Mucenic, *Străzi, piețe, case din vechiul București*, București, Editura Vremea XXI, 2004, p. 9 sqq.

40
Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 493.

41
Cf. Maurice Cerasi, *op. cit.*, p. 95.

42
Anton-Maria del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, Venezia, 1718, reeditat de Nicolae Iorga, București, 1914, p. 28. *Cf.* M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu, *Călători străini în Țările Române*, vol. 8, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983, pp. 373-374.

43
Anterior, între 1666-1680, domnitorul a cumpărat nu mai puțin de 39 de locuri în mahalaua Grecilor, la care a adăugat două noi prăvălii și un petic de pământ în anul 1685 (*v.* G. I. Ionnescu-Gion, *Istoria Bucurescilor*, Iași, Editura Tehnopress, 2008, p. 482; George Potra, *Istoricul hanurilor bucureștene*, București, Editura Sport-Turism, 1985, pp. 35-36). Insuficiența resurselor financiare a făcut ca „partea dinspre crivăț" (nord) să rămână nezidită. Mai târziu, după moartea domnitorului, survenită în anul 1688, egumenii mănăstirii Cotroceni, administratorii hanului, au decis închiderea curții prin ridicarea unui zid. Abia în anul 1803 și pe această latură au fost ridicate prăvălii și magazii.

44
George Potra, *op. cit.*, p. 38.

45
V. Apostol, Ș. Bâlici, *Raport de arhitectură – Structurile arheologice de pe strada Lipscani / Hanul Șerban Vodă* (http://www.simpara.ro/files/raport%20Serban%20Voda.pdf, accesat la 17.05.2012), p. 3. Aceste structuri nu sunt datate de autori, dar existența lor nu apare pe fotografia din 1882 realizată de arh. N. Cerkez. De notat, printre noutățile aduse de săpăturile arheologice din 2008-2009, descoperirea pivniței paraclisului bisericii hanului (*ibidem*, p. 1-2).

46
Ionnescu-Gion, *op. cit.*, p. 485.

47
N. Lascu, *op. cit.*, 2011, p. 11.

48
Florian Georgescu, *op. cit.*, 1967, p. 40 sqq.

49
V. P. Pinon, *Topographie des lotissements et transformations urbaines dans la seconde moitié du XIXe siècle*, în Daniel Panzac (ed.), *Histoire économique et sociale de l'Empire ottoman et de la Turquie (1326-1960)*, Collection Turcica, vol. 8, Peeters, Leuven, 1995, p. 687-691; M. Anastasiadou, *Salonique, 1830-1912: une ville ottomane à l'âge des Réformes*, Leiden – New York – Köln, Brill, 1997, pp. 89-92.

50
C. C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, Editura Sport-Turism, 1979, *passim;* Cezara Mucenic, *Străzi, piețe, case din vechiul București*, Editura Vremea XXI, București, 2004, pp. 85-96; Cristina Năstăsache, *Modernizing Bucharest between Western Architectural Influences and Local Policies in the Second Half of the 19th Century*, în „Ethnologia Balkanica", 6, 2002, p. 223.

51
Cf. Dana Harhoiu, *op. cit.*, pp. 58-64.

52
Cf. Peter Derer, *op. cit.*, p. 16: „Concentrarea sediilor bancare în centrul vechi, deși înscrisă în tendința naturală de dezvoltare urbană, s-a dovedit ulterior lipsită de perspectivă. Extinderea vechiului centru bancar a ezitat între restructurare, formarea unor dubluri noi și dispersarea în intravilan".

O istorie paralelă: edificarea Palatului Vechi al Băncii Naționale a României și nașterea *city*-ului bucureștean

1
Informații generale despre activitatea zarafilor în George Potra, I*storicul hanurilor bucureștene*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, pp. 16-17; vezi și Mihail Gr. Romașcanu, *Zărăfia Michel Daniel*, București, Tipografia I. N. Copuzeanu, 1933.

2
Constantin I. Băicoianu, *Istoria politicei noastre monetare și a Băncii Naționale*, vol. I, partea I, București, Cartea Românească, 1932, pp. 195-200.

3
Costin C. Kirițescu, *Politica de credit*, în *Enciclopedia României, vol. IV – Economia națională: circulație, distribuție și consum*, București, Imprimeria Națională, 1943, p. 540.

4
Apud Istoricul Cassei de Depuneri și Consemnațiuni. Lucrare întocmită cu ocazia împlinirii a 75 de ani de la ființare 1865-1940, București, 1940, p. 129.

5
SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 11 / 1874, f. 139-144. Vezi și Ștefan Petre Kirson, *Casa de Economii și Consemnațiuni 1864-2004. 140 ani de existență*, București, 2004, pp. 134-137. Deși este general acceptat în literatura cu caracter istoriografic faptul că primul palat al CEC a fost realizat de către Paul Gottereau, se pare că la acest proiect ar fi contribuit și Jean Alfred Gottereau, inginer civil, tatăl arhitectului francez, care, după toate probabilitățile, a semnat și planșele în creion ale clădirii, păstrate la SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 11 / 1874.

6
G. I. Ionescu-Gion, *Istoria Bucurescilor*, Iași, Editura Tehnopress, 2003, p. 488. Pentru mai multe detalii privind activitatea Băncii României, vezi Brîndușa Costache, *Bank of Romania – o bancă cu capital străin în Parteneri ai Băncii Naționale a României în sistemul de credit autohton: băncile comerciale 1880-1948*, București, Banca Națională a României, 2006, pp. 22-38.

7
Caius Bardoși, *Instituțiunile de credit specializat* în *Enciclopedia României, vol. IV – Economia națională: circulație, distribuție și consum*, București, Imprimeria Națională, 1943, p. 602.

8
Pentru mai multe detalii despre activitatea Creditului Funciar Urban vezi Oliver Velescu, *„Banca Creditul Funciar Urban – factor de civilizație. O privire asupra societății bucureștene de la sfârșitul*

secolului al XIX-lea" în „Historia Urbana" nr. 15 (1-2) / 2007, pp. 35-56.

9
Statistica. Primăria orașului Bucuresci. Recensementul essecutat în anul 1878. Topografia, edificii și populațiunea orașului Bucuresci, Bucuresci, Noua Typographie Națională C. N. Rădulescu, 1878, pp. 24, 104. Spre comparație, la aceeași dată, la o populație totală de 177.646 persoane, își desfășurau activitatea 139 de brutari, 36 de bumbăcari și lumânărari, 106 morari comercianți, 213 măcelari și 287 de antreprenori și arendași. Din totalul de 96 de imobile în care se derulau operațiuni cu caracter bancar, 94 erau localizate în Culoarea de Roșu a Bucureștiului, zonă care astăzi corespunde centrului istoric al capitalei.

10
Ibidem, p. 24. Deși nu există nicio indicație privind localizarea acestora, cel mai probabil este vorba despre clădirile Casei de Depuneri și Consemnațiuni de pe Calea Victoriei, ale Creditului Funciar Rural aflat la intersecția străzilor Colței (actualmente bd. I. C. Brătianu) și Doamnei și ale Creditului Funciar Urban de la intersecția străzilor Vestei (actualmente Ion Ghica) și Smârdan.

11
Despre activitatea acestei societăți nu am găsit nicio referire în lucrările cu caracter istoriografic. Știm doar că respectiva societate s-a înființat în anul 1870 („Monitorul oficial" nr. 288 / 29 decembrie 1870), acționari fiind Menelas Ghermani, Hillel Manoach, S. Halfon, Theodor Mehedințeanu, T. J. Negropontes, J. Poumay, S. Rodocanachi și frații Elias (pentru detalii despre operațiunile pe care Societatea Financiară Română era autorizată să le execute vezi „Le credit. Journal financiere hebdomadaire", an 2, nr. 9 / 4 martie 1872). Mai târziu, în această clădire și-a mutat activitatea Banca Jaques Poumay, care inițial funcționase tot pe strada Doamnei, dar la nr. 7.

12
Palatul Dacia a fost proiectat de arhitectul Alexandru Orăscu. Conform însemnărilor făcute de funcționarii Primăriei Capitalei, a fost vorba de o „radicală reparație a hanului Filipescu, construind un etagiu din nou peste zidăria veche care este solidă" (SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 11 / 1874, f. 101-107). În anul 1890 acoperișul de ardezie a fost înlocuit cu unul de tablă zincată, iar în toamna anului 1894 clădirea a fost supusă unor reparații radicale la etajul al doilea al imobilului (SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 594 / 1894, f. 1).

13
Annuaire general de Roumanie (officiel) pour 1879. Guide-adresses, Bucarest, Typ. Ștefan Mihăilescu, 1879, p. 201.

14
Annuaire général de Roumanie, 1882, Bucarest, Imprimerie de l'Etat, 1882, pp. 300-302.

15
Pentru amănunte vezi Constantin Băicoianu, *op. cit.*, *passim;* Victor Slăvescu, *Istoricul Băncii Naționale a României (1880-1924)*, București, Cultura Națională, 1925, *passim.*

16
În anul 1880 Senatul funcționa în clădirea Universității, alături de alte autorități centrale ale statului, clădire proiectată de arhitectul Alexandru Orăscu și a cărei edificare fusese încheiată în anul 1869 (vezi *Carte de adrese a Bucurescilor*, Bucuresci, Editura Tipograful Român Carol Göbl, 1882, p. 20). Facem această precizare pentru a elimina confuzia existentă în câteva lucrări dedicate istoriei BNR (Mihaela Tone, Cristian Păunescu, *Istoria Băncii Naționale a României în date*, *vol. I. 1880-1914*, ed. a 2-a revizuită, București, Editura Oscar Print, 2006, p. 16, *Începuturile Băncii Naționale a României: din evenimentele anului 1880. Catalogul expoziției dedicate împlinirii a 130 de ani de la înființarea BNR*, București, Banca Națională a României, 2010, pp. 29-30) în care se afirmă că Senatul a funcționat într-o clădire situată pe bulevardul Elisabeta, în apropierea Primăriei Capitalei, fără a se arata cu exactitate dacă este vorba despre localul de astăzi al primăriei sau despre casa Hagi-Moscu, aflată pe strada Colței nr. 40, aproximativ pe amplasamentul de astăzi al Teatrului Național, unde Primăria Bucureștilor a funcționat între anii 1882-1912.

17
„Monitorul Oficial" nr. 145 din 1 / 13 iulie 1880. Vezi și *Începuturile Băncii Naționale a României: din evenimentele anului 1880. Catalogul expoziției dedicate împlinirii a 130 de ani de la înființarea BNR*, București, Banca Națională a României, 2010, p. 30.

18
Ibidem.

19
Archives Nationales de France, site Paris, le fonds de la Légion d'Honneur, dossier LH / 1172 / 15, f. 11.

20
ABNR, fond CC, dosar 59, f. 1; Mihaela Tone, Cristian Păunescu, *op. cit.*, p. 16.

21
Nu cunoaștem anul în care a fost ridicată această clădire, dar având în vedere că în documentul aflat la Archives de France la care am făcut anterior referire se menționează faptul că Gottereau a luat parte la concursul organizat în anul 1875 pentru proiectarea imobilului Creditului Funciar din București, concurs la care a obținut

premiul întâi, este clar că edificarea a avut loc undeva în intervalul 1875-1880. Documentele de arhivă relevă faptul că în vara anului 1890, după ce serviciile BNR au fost mutate din acest imobil, clădirea a fost supusă unor reparații generale – tencuieli parțiale ale interiorului și exteriorului, zugrăveli, refacerea pavajului din curte, executarea unui canal de scurge a apelor pluviale (SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 31 / 1890, f. 49-50). De asemenea, în anul 1903, clădirii existente i s-a adăugat o anexă compusă din subsol, parter și etaj, destinată a adăposti „tezaurul de documente și birourile documentelor", precum și locuințele intendentului și portarului (SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 149 / 1903, f. 1-9). În anul 1925 vechiul sediu al Creditului Funciar Rural a fost extins cu un nou corp, cu fațada principală pe bd. I. C. Brătianu, rezultând ansamblul de clădiri de astăzi. Mariu Theodorian-Carada preciza că BNR ocupa cu chirie parterul clădirii Creditului Funciar Rural „căci era loc berechet pentru amândouă instituțiile acolo" (M. Theodorian-Carada, *Efemeridele*, vol. I, București, Tipografia Capitalei, 1930, p. 95).

22
De precizat că, între anii 1865 și 1875, în incinta hanului Șerban Vodă și-a desfășurat activitatea și Casa de Depuneri și Consemnațiuni (*Istoricul Cassei de Depuneri și Consemnațiuni. Lucrare întocmită cu ocazia împlinirii a 75 de ani de la ființare 1865-1940*, București, 1940, p. 178).

23
ABNR, fond CC, dosar 65, f. 115.

24
Conform planului datat 3 / 15 octombrie 1881 și semnat de G. Lepri (?), desenatorul Administrației Domeniilor Statului respectiva fundătură purta numele de Chirovici, după numele fostului proprietar al terenului aflat vizavi de latura vestică a hanului. În momentul ridicării planului respectiva proprietate era deținută de un anume Ernst Dressler. Pe traseul acestei fundături va fi deschisă câțiva ani mai târziu strada Karagheorghevici, actuala stradă Eugeniu Carada.

25
Este vorba despre Mișa Anastasievici (1803-1885), unul dintre cei mai influenți oameni din Serbia, apropiat al prințului Miloș Obrenovici. La vârsta de 30 de ani a primit titlul de căpitan al Dunării – de aici și supranumele de „prinț al Dunării" sau „Rothschild de la Dunăre" –, iar apoi compania sa a câștigat monopolul asupra exportului de sare din Țara Românească și Moldova, făcând în același timp și comerț cu cereale. La apogeul activității sale, Anastasievici deținea 80 de vapoare și avea circa 10.000 de angajați. În anul 1863 a terminat de construit la Belgrad un palat impunător, cu nu mai puțin de 365 de camere, care a devenit sediul Universității din capitala Serbiei (actualmente în acea clădire este adăpostit rectoratul Universității). Un palat asemănător, dar de dimensiuni mult mai mici, a ridicat și la moșia sa de la Clejani. După 1865 a pierdut monopolul comerțului cu sare, iar averea sa a scăzut considerabil. În 1866 a fost ridicat la gradul de maior. Pe unul dintre vapoarele sale a călătorit pe Dunăre, de la Baziaș la Turnu Severin, principele Carol de Hohenzollern la venirea în România. Este înmormântat în biserica ctitorită de el la Clejani.

26
ABNR, fond Acte de proprietate, dosar 1, f. 22. În planul ridicat de G. Lepri (?) în latura de nord nu apare proprietatea minorilor Alexandrescu, ci proprietatea Gherman (este vorba despre fostul han Ghermani). Aceeași proprietate Gherman este figurată și pe planul întocmit de inginerul-arhitect Nicolae Cerkez în octombrie 1881. La 1890, cu prilejul trasării străzii Băncii Naționale, aflăm că această proprietate era deținută de Zoe Lahovary.

27
Hanul ar fi avut suprafața de 7.510 mp, lungimea fațadei de pe Ulița Mare (strada Lipscani) fiind de 105 m, iar cea de pe Ulița Germană (strada Smârdan) de 70 m (*cf.* G. M. Ionescu, *Istoria Cotrocenilor, Lupeștilor (Sf. Elefterie) și Grozăveștilor*, București, Tipografia și Fonderia de litere Thoma Basilescu, 1902, p. 35).

28
George Potra, *Istoricul hanurilor bucureștene*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, pp. 35-36. În acest interval au fost ridicate doar construcțiile principale (prăvăliile, magaziile, pivnițele și camerele de locuit), partea dinspre nord fiind închisă cu un zid de incintă. Abia în anul 1803 au fost ridicate construcții și pe această latură.

29
Ibidem, p. 38. Pentru amănunte despre istoria hanului Șerban Vodă vezi și G. I. Ionnescu-Gion, *Istoria Bucurescilor*, Iași, Editura Tehnopress, 2003, pp. 482-485, Frederic Damé, *Bucarest en 1906*, București, Editura Socec & Cie, 1907, unde sunt reproduse mai multe fotografii ale hanului, colonel Popescu-Lumină, *Bucureștii din trecut și de astăzi*, București, Editura ziarului „Universul", 1935, pp. 359-371.

30
Conform statutelor băncii, statul, în calitate de acționar, primea în fiecare an o sumă egală cu 6 la sută din capitalul vărsat. La aceasta se mai adăugau încă 20 de procente din beneficiul BNR ca și întregul beneficiu rezultat din diferența între dobânda de 7 la sută aplicată sconturilor și împrumuturilor și cea percepută de bancă peste acest procent. Se specifica faptul că în acel an

statul avea de primit, conform legii și statutelor BNR, suma de 459.400 lei în calitate de acționar, la care se adăugau alți 231.146 lei, respectiv o cincime din profitul realizat de bancă, *cf.* Constantin Băicoianu, *Istoria politicei noastre monetare și a Băncii Naționale*, volumul II, partea a II-a, Primul volum de anexe, București, 1939, p. 426; vezi și „Monitorul Oficial" nr. 34 din 22 ianuarie / 3 februarie 1882.

31
Este vorba despre terenul pe care se aflase hanul Grecilor, construit la începutul secolului al XVIII-lea. În prima jumătate a secolului al XIX-lea și acest han a cunoscut o puternică decădere, fapt pentru care, în anul 1852, Sfatul Orășenesc al Bucureștiului a hotărât demolarea lui. Dărâmarea a fost însă amânată, iar hanul a intrat în proprietatea statului în anul 1863, ca urmare a adoptării Legii privind secularizarea averilor mănăstirești. În anul 1868 vechiul han se afla în totală ruină, dar terenul a fost degajat abia în anul 1882 după ce a fost cumpărat de Societatea de asigurări „Dacia-România".

32
În final, în Adunarea Deputaților legea a fost votată cu 61 de voturi pentru și 5 împotrivă.

33
„Monitorul Oficial" nr. 43 din 2 / 14 februarie 1882; vezi și Cristian Păunescu, *Legendele Bătrânei Doamne. Oameni și întâmplări din trecutul Băncii Naționale a României*, București, Editura Oscar Print, 2004, p. 21.

34
Legea a fost votată cu 22 de voturi pentru și 7 împotrivă.

35
Mihaela Tone, Cristian Păunescu, *op. cit.*, p. 60.

36
Raportul Consiliului de administrație către Adunarea generală a acționarilor din 21 februarie 1882, Bucuresci, Tipografia „Românul" Carol Göbl, 1882, p. 10.

37
SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 9 / 1882, f. 43.

38
Ibidem.

39
La mijlocul lunii decembrie 1882, cu puțin timp înainte de începerea lucrărilor pe șantier, BNR a cerut din nou Primăriei să îi confirme „alinierea stradelor înconjurătoare, fiindu-ne necesară pentru facerea planurilor definitive". (SAMB, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 26 / 1882, f. 118).

40
Mihaela Tone, Cristian Păunescu, *op.cit.*, p. 61.

41
În majoritatea lucrărilor de istorie și arhitectură numele lui Galeron apare ortografiat cu dublu „l". Cercetarea dosarului personal al acestuia, întocmit cu prilejul acordării Legiunii de onoare în anul 1913, ne arată că ortografierea corectă este cea cu un singur „l" (Archives Nationales de France, le fonds de la Légion d'Honneur, site de Fointainebleau, dossier 19800035 / 246 / 32746).

42
Informația, nesusținută de nicio sursă documentară, a fost pusă în circulație de Mihail Romașcanu în volumul *Eugeniu Carada (1836-1910)*, București, Editura Cartea Românească, 1937, p. 221, și a fost ulterior preluată în lucrările dedicate lui Carada sau istoriei BNR. Cu siguranță însă că Eugeniu Carada a fost cel care a supravegheat îndeaproape și în permanență lucrările de construcție a palatului BNR.

43
Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice. Volumul II 1881-1886*, București, Editura Librăriei Socec, [1937], p. 200.

44
Vezi *infra* nota 63.

45
Mihaela Tone, Cristian Păunescu, *op.cit.*, p. 62.

46
Jean-Francois Pinchon, *Les palais d'argent. L'architecture bancaire en France de 1850 à 1930*, Paris, Musee d'Orsay, Réunion des Musées Nationaux, 1992, p. 38.

47
În România, prima lege care a stabilit normele de desfășurare a activității bancare a fost Legea pentru reglementarea comerțului de bancă, adoptată în anul 1934.

48
Pentru contribuția sa la restaurarea monumentelor ecleziastice românești, Lecomte de Nouy a fost ales în anul 1887 în rândul membrilor corespondenți străini ai Academiei Române.

49
ABNR, fond CC, dosar 65, f. 107.

50
Mihaela Tone, Cristian Păunescu, *op.cit.*, p. 67.

51
Raportul Consiliului de administrație și acela al Consiliului de censori către Adunarea generală a Acționarilor din 20 februariu 1883, București, Tipografia Băncei Naționale a României, 1883, p. 12.

52
Gheorghe Duca ocupa în acel moment funcția de director al Școlii de Poduri și Șosele.

53
La acea dată Alexandru Săvulescu era arhitectul Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor. Între 1894 și 1900 a ridicat în București cea mai importantă lucrare a sa, Palatul Poștelor și Telegrafului, actualul Muzeu Național de Istorie a României.

54
Mihaela Tone, Cristian Păunescu, *op. cit.*, p. 77.

55
Între timp, pe parcursul anului 1882, a fost ridicată clădirea Monitorului Oficial și a Imprimeriilor Statului de pe bd. Elisabeta, actualmente sediul central al Arhivelor Naționale ale României (vezi Constantin C. Giurescu, *Istoria Bucureștilor*, ed. a 2-a, București, Editura Sport-Turism, 1979, p. 140).

56
„Timpul", an VII, nr. 98, 3 mai 1883.

57
Au fost depuse următoarele oferte: M. Cristu se obliga ca în schimbul sumei de 4.250 lei să execute lucrarea în termen de 75 de zile, G. Zisulescu cerea 4.600 lei pentru demolarea hanului în 40 de zile, Pavel Naum putea realiza demolarea pentru 4.780 lei într-un interval de 80 de zile, Mat Constantinescu estima că erau necesare 90 de zile și 5.050 lei, iar I. Vera putea să ducă la îndeplinire demolarea în 75 de zile și în schimbul a 5.125 lei.

58
„Curierul capitalei", an I, nr. 72 / 16 noiembrie 1883.

59
ABNR, fond CC, dosar 73, f. 127.

60
Celor doi arhitecți francezi urmau să li se plătească onorariile, „până la complectarea sumei de 46.000 lei", la care se mai adăugau alți 2.000 lei necesari lui Galeron în vederea efectuării călătoriei pe care o programase la București pentru luna februarie 1884. Condiția pusă de Consiliul general pentru plata acestei ultime sume era ca până la 1 / 13 decembrie 1883 cei doi să depună antemăsurătorile.

61
ABNR, fond CC, dosar 73, f. 127.

62
Maiorescu face aici o confuzie: Ion I. Câmpineanu a fost primul guvernator și nu director al Băncii Naționale a României.

63
Titu Maiorescu, *Însemnări zilnice, vol. II (1881-1886)*, București, Editura Librăriei Socec, [1937], p. 200.

64
Erau expuse planurile, fațadele și secțiunile cotate ale clădirii.

65
Informația o deținem prin bunăvoința doamnei Isabelle Loutrel de la Museé d'Orsay (Serviciul de documentare – secția de arhitectură).

66
„Revue generale de l'architecture et des travaux publics. Journal des architectes, des ingineurs, des archeologues, des entrepreneurs, des industriels, du batiment", Quatrieme serie, vol. X, Paris, Librairie generale de l'architecture et de travaux publics Ducher et Cie, 1883, p. 265. Articolul este semnat de arhitectul Edouard Corroyer, autorul clădirii Comptoir National d'Escompte din Paris, construit între 1878-1881.

67
Pentru schema de încadrare a acestei structuri vezi Mihaela Tone, Cristian Păunescu, *op.cit.* pp. 81 și 89.

68
ABNR, fond CC, dosar 73, f. 132. Se prevedea și că, la terminarea palatului BNR, N. Cerkez urma să primească unu la sută din valoarea totală a construcției. În condițiile în care contractul ar fi fost reziliat unilateral de către bancă, Cerkez era îndreptățit să primească 10.000 lei.

69
În prealabil Consiliul l-a însărcinat pe Cerkez ca, împreună cu Eugeniu Carada, să întreprindă o călătorie la Bahna, comuna Vârciorova, județul Mehedinți. Pe lângă o mină de cărbuni, în această localitate exista și o carieră de exploatare a pietrei de construcție. Marele avantaj al exploatației consta în legătura directă pe calea ferată dintre Vârciorova și București. Mina și cariera erau legate de stația CFR Vârciorova printr-o cale ferată îngustă. (vezi *Marele dicționar geografic al Romîniei*, vol. 1, Stabilimentul Grafic J. V. Socecu, 1898, p. 195). Cu toate acestea, în final, piatra folosită pentru construcția băncii a fost adusă din Bulgaria.

70
„Românul", 23 februarie / 7 martie 1884. Licitația urma a se desfășura pe 10 / 22 martie, la ora 14, în sediul BNR din strada Colței nr. 21. Cei interesați puteau cere „deslușiri" suplimentare, în toate zilele de lucru între orele 14-18, de la direcția generală a lucrărilor, al cărei sediu se afla la Șerban Vodă.

71
Se preciza că pământul extras putea fi depozitat în grămezi de maximum 2 m înălțime.

72
„Românul”, 10 / 22 martie 1884. Licitația urma să se desfășoare pe 1 / 13 aprilie, dar, din procesul-verbal al Consiliului general al BNR nr. 17 din 25 aprilie / 7 mai 1884, rezultă că aceasta a avut loc abia la 31 martie / 12 aprilie. (ABNR, fond CC, dosar 76, f. 33).

73
Costul efectiv a fost estimat de Cerkez la 2.342.577 lei, la care a adăugat alți 157.422 lei drept cheltuieli neprevăzute.

74
Amănuntul este interesant de remarcat, în condițiile în care ambele licitații au fost anunțate în presă ca fiind orale.

75
Era vorba despre cimentul produs de întreprinderile Pavin de Lafarge, care fusese folosit anterior la construcția canalului Suez. Materialul urma să fie cumpărat prin firma Ch. Rolland din Marsilia, cu prețul de 62 lei pe tonă. Ulterior, pentru a accelera procurarea cimentului necesar construcției, s-a convenit și asupra importării unui alt tip de ciment și anume Portland, produs la Montalieu și la Porte de France, în apropiere de Grenoble. Pentru livrarea cimentului, la 16 / 28 iunie 1884 a fost încheiat un contract de transport cu Schenker and Co., întreprinzător de transporturi internaționale din strada Lipscani nr. 5, care urma să aducă cimentul „de pe malul Smârdei, debarcaderul căii ferate, până la punctul lucrării în București, strada Smârdan și a Lipscanilor.”

76
Prețul pietrei de Cassis era de 100 lei mc. Datele ulterioare ne conduc însă la concluzia că acest tip de piatră nu a fost folosit la construcția palatului, dacă avem în vedere că la 5 / 17 noiembrie 1884 contractul cu Ch. Rolland a fost anulat din cauza izbucnirii unei epidemii de holeră în sudul Franței, furnizorul neputându-și respecta obligațiile.

77
În procesul-verbal al ședinței Consiliului general al BNR din 12 / 24 ianuarie 1885 (ABNR, fond CC, dosar 78, f. 11) funcționarul care a redactat documentul a înregistrat, în mod eronat, că acest contract ar fi fost semnat cu „dl. Giulini Zanetto”. Confuzia a fost preluată și în Mihaela Tone, Cristian Păunescu, *op. cit.* p. 97, unde numele apare ortografiat ca Giuliani Zanetto, și pe site-ul BNR, la secțiunea dedicată istoriei instituției. Profesorul Nicolae Lascu, în lucrarea sa despre arhitectura BNR, îl identifică pe unul dintre cei doi ca fiind Albert Lanetto (p. 23). Contractul original, păstrat în arhiva BNR, ne arată însă că a fost vorba despre cei doi antreprenori menționați, care în acel moment își aveau domiciliul în strada Română nr. 52. Despre Giulini mai știm că în această perioadă făcea parte din rândul corpului didactic al Școlii Naționale de Poduri și Șosele și că în anul 1892 a participat la lucrările de pavare a trotuarelor de pe strada Lipscani.

78
În contract se vorbește și de alte însărcinări față de cele făcute publice prin anunțul de licitație și anume 9.200 mc săpături „pentru haznale și pivnițe”, 2.100 mc pentru șanțuri de temelie și 1.200 mc pentru „împliniri”.

79
BNR punea la dispoziția antreprenorilor cimentul, prețul unui metru cub de beton turnat fiind de 19,09 lei.

80
ABNR, fond Serviciul administrativ, 9 / 1936, nenum.

81
Vezi o reproducere a acestui act în Nicolae Șt. Noica, *Lucrări publice din vremea lui Carol I*, București, Editura Cadmos, p. 63, și în Cristina Țurlea, *Banca Națională a României. Cronica restaurării Palatului Vechi*, București, Editura Cadmos, 2010, p. 15. Originalul în Arhiva BNR, fond Acte de proprietate mapa 1, nenum.

82
Se preciza că tipul ornamentelor era lăsat la libera alegere a participanților.

83
Eșantioanele de piatră trebuiau însoțite de date privind locul și data extracției, principalele construcții la care a mai fost folosit respectivul tip de piatră, costul unui metru cub, costul unui metru pătrat „de față lucrată frumos cu ornamente și ciubucuri fine”.

84
Înființată în anul 1882, Societatea Română de Construcții și Lucrări Publice își avea sediul în imediata apropiere a șantierului, pe strada Doamnei nr. 8, în casele prințului Karagheorghevici. Președintele societății era Dimitrie Gr. Ghica, vicepreședinte – George Grigore Cantacuzino, iar din rândurile membrilor Consiliului de administrație făcea parte și Emil Costinescu, în acel moment director al Băncii Naționale a României.

85
Conform contractului, acestea erau „cercurile, bolțile, ciubucăriele, ornamentele, brâurile, ancadramentele ferestrelor, baluștri, valuri, frontoane, jgheaburi, chei, console sculptate, coloane, pilaștri, simpli și canelați, capiteluri de coloane și de pilaștri de orice ordine și în general toate sculpturile fațadelor și ale interiorului”. Pentru realizarea lor trebuiau respectate cu

stricteţe indicaţiile primite din partea arhitectului-şef al lucrării.

86
ABNR, fond Serviciul administrativ, dosar 9/1936, nenum.

87
Idem, fond CC, dosar 78, f. 24; vezi şi Mihaela Tone, Cristian Păunescu, *op. cit.*, pp. 98-99.

88
Urmau a se folosi cărămizi pline, pentru zidurile de mari dimensiuni şi altele cu goluri, pentru zidurile mici şi pentru bolţi.

89
Caietul de sarcini preciza că varul hidraulic utilizat în acest scop urma să fie cel extras din carierele din Prahova, ca alternativă putând fi importat var de Theil sau de la Oraviţa.

90
ABNR, fond Serviciul administrativ, 9 / 1936, nenum.

91
Din partea BNR contractul a fost semnat de Eugeniu Carada.

92
Giulini participase şi la lucrările de săpătură a fundaţiei.

93
ABNR, fond Serviciul administrativ, 9 / 1936, nenum.

94
Raporturile Consiliului de administraţiune şi Consiliului de censori către adunarea generale a actionariloru din 16 februariu 1886, Bucuresci, Tipografia Băncei Naţionale a României, 1886, p. 6.

95
Desfăşurat între 14 / 22 noiembrie - 28 noiembrie / 10 decembrie 1885, războiul a fost considerat oficial încheiat prin semnarea la Bucureşti a unui tratat de pace la 19 februarie / 3 martie 1886 (vezi Erik Goldstein, *Wars and peace treaties 1816-1991*, Londra, Routledge, 1992, pp. 31-32).

96
Raportulu Consiliului de administraţiune către Adunarea generale a acţionariloru din 15 februariu 1887, Bucureşti, Tipografia Băncei Naţionale a României, 1887, p. 6.

97
ABNR, fond CC, dosar 82, f. 31v; vezi şi Mihaela Tone, Cristian Păunescu, *op.cit.*, p. 109.

98
Ibidem.

99
Conform contractului, până la sfârşitul lunii august trebuiau livraţi minimum 1.000 mp, întreaga cantitate urmând a ajunge la Bucureşti la finele lui septembrie.

100
La SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 56 / 1891, se păstrează planul casei şi al atelierului construite de Friederich Weigel în strada Sfinţii Apostoli nr. 27.

101
Era vorba de un total de 42 de grilaje, având trei dimensiuni diferite, primele 15 urmând a fi livrate la sfârşitul lunii noiembrie 1886, iar restul până în luna mai a anului următor.

102
Contractul stipula că suprafaţa care urma să fie acoperită cu tablă era de 5.000 mp, la care se mai adăugau alţi 700 m de jgheaburi şi 200 m de ţevi de scurgere. Despre felul în care au decurs lucrările de realizare a acoperişului vezi Mihail Romaşcanu, *op.cit.*, pp. 226-227.

103
Raporturile Consiliului de administraţiune şi Consiliului de censori către Adunarea generale a acţionariloru din 19 februariu 1889, Bucuresci, Tipografia Băncei Naţionale a României, 1889, p. 6.

104
Raportulu Consiliului de administraţiune către Adunarea generale a acţionariloru din 18 februariu 1890, f.l., f.e., f.a., p. 6.

105
Pentru realizarea palatului a fost alocată suma de 2,75 milioane lei, dar, după cum se consemnează în documente, costul total „nu a întrecut cu mult cifra de 2,5 milioane lei, deşi s-au făcut mai multe lucrări neprevăzute, precum canalizarea completă pentru apele de scurgere, instalarea apei şi a gazului în toată zidirea, ridicarea grilajului de împrejmuire şi altele”.

106
SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 36 / 1889, f. 99.

107
Ibidem, f. 99v.

108
Idem, dosar 44/1889, f. 386.

109
Idem, dosar 41/1890, f. 198. Primăria a fost de acord cu realizarea unei împrejmuiri din lemn pentru un termen de 15 zile.

110
Lucrarea a fost realizată de Paul Georgescu, în contractul semnat la 25 mai / 6 iunie 1890 fiind

prevăzut un termen de 5 luni pentru finalizare. Lungimea gardului era de 300 m, inclusiv cele cinci porți de acces, costul total fiind de 26.000 lei. Gardul a fost așezat, cel puțin pe latura de nord a clădirii, la o distanță de 3 m de pavilioane (Arhiva BNR, fond Serviciul administrativ, dosar 9 / 1936, nenum., și fond Acte de proprietate, dosar 1, f.7).

111
Strada Lipscani este precizată în *Anuarul României. Almanach de adrese pentru comerciu, industrie și administrațiunile publice din București și districte 1890*, București, 1890, p. 245. Indicația de număr a apărut câțiva ani mai târziu, în anul 1890 singurele străzi pe care se încheiase procesul de numerotare început de primărie fiind Calea Victoriei, Câmpineanu și Colței (vezi Lelia Zamani, *Negustori, negustorași și negustoreli în vechiul București*, București, Editura Vremea, 2009, p. 69).

112
Iluminatul electric a fost introdus în anul 1900 cf. N. Lascu, *op. cit.*, p. 64.

113
Arhiva BNR, fond CC, dosar 90, p. 103v.

114
Ibidem.

115
Cel mai probabil cel care a avut ideea a fost Eugeniu Carada, fin cunoscător al vieții artistice a timpului și împătimit colecționar de artă.

116
Arhiva BNR, fond CC, dosar 89, f. 240.

117
Adriana Botez, în lucrarea *Valbudea*, București, Editura Meridiane, 1982, p. 53, afirmă chiar că personajul care reprezintă *Industria* este un autoportret spiritual al sculptorului.

118
„Analele arhitecturii și ale artelor cu care se leagă", an I, nr. 1 / 3 martie 1890, p. 188.

119
Ibidem; vezi de asemenea fotografia BNR din timpul construcției gardului în anul 1890, în care se pot distinge fără prea mare dificultate statuile în cauză (C. Diaconovich, *Enciclopedia română publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*, vol. 1, Sibiu, 1898, p. 387).

120
Apud Petre Oprea, *Sculpturi decorative de pe clădiri bucureștene*, București, Editura Maiko, 2004, p. 43. Câțiva ani mai târziu, Constantinescu a realizat și sculpturile decorative care se regăsesc pe fațada palatului CEC din Calea Victoriei.

121
J. Loverdo, *Bucarest* în „Le monde moderne : revue mensuelle illustrée", anul 3 (1897), p. 4.

122
Constantin C. Giurescu, *op.cit.*, p. 144.

123
Mai știm despre acest Ernest Dressler că în anul 1879 deținea o prăvălie situată pe strada Smârdan nr. 31.

124
SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 10 / 1880, f. 85v.

125
Vezi nota 24; pe traseul acestei fundături s-a trasat ulterior strada Karagheorghevici, în prezent Eugeniu Carada.

126
SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 36 / 1889, f. 128.

127
Cu această ocazie, un responsabil al Primăriei a propus și alinierea fundăturii, chiar dacă pentru acest lucru era nevoie ca BNR să cedeze câțiva metri din proprietatea sa. Rezoluția finală nu a admis propunerea, subliniindu-se faptul că, din moment ce „stradela nefiind recunoscută de Primărie, se dă voie de a se construi fără a se fixa alinierea" (SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 36 / 1889, f. 147).

128
Numele străzii a fost dat după cel al prințului Alexis Karagheorghevici, fiul Sarei Anastasievici și al prințului George Karagheorghevici, care a devenit proprietarul terenurilor și imobilelor deținute în această zonă a Bucureștiului de Mișa Anastasievici, în urma cumpărării lor de la fiicele acestuia, în anul 1887. În timpul administrației Puterilor Centrale, între 1916-1918, traseul străzii a suferit modificări. Documentele amintite până în prezent, precum și planul Bucureștiului din anul 1911, arată că lățimea străzii era mult mai mică pe tronsonul cuprins între str. Lipscani și str. Băncii Naționale față de cel cuprins între str. Băncii Naționale și str. Doamnei. Administrația de ocupație a hotărât egalizarea străzii în privința lățimii sale, ceea ce s-a realizat prin exproprierea grădinii BNR, care, situată „în centrul orașului, cu case înalte și fără vreun spațiu gol, era o veselie pentru ochi" (*Raporturile Consiliului de administrațiune și Consiliului de censori către Adunarea generală a acționarilor din 17 februarie 1919*, București, Tipografia Băncei Naționale a României, 1919). În anul 1893 strada a fost pavată și au fost realizate trotuarele din bazalt, în urma acestei acțiuni nivelul său rămânând mai scăzut cu 0,60 m față de situația anterioară. Tocmai de aceea, la 12 / 22 iunie 1893, E. Dressler a solicitat Primăriei eliberarea unei autorizații

necesare pentru executarea unei scări de piatră la imobilul său situat la numerele 1-3. Din anul 1924 strada poartă numele lui Eugeniu Carada.

129
Astăzi numele respectivului pasaj este Macca-Villacrosse.

130
Emanuel Bădescu, *Mărirea și decăderea Pasajului Villacrosse* în „Ziarul financiar.ro" din 12 august 2010 (http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/documentar-marirea-si-decaderea-pasajului-villacrosse-6866568, accesat la 12.05.2011).

131
Hanul Câmpineanu a fost ridicat la începutul secolului al XIX-lea, iar la mijlocul aceluiași secol a fost transformat în hotelul ce a purtat numele Stadt Pesth.

132
SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 7 / 1891, f. 5.

133
Ibidem.

134
Este vorba despre strada care va purta numele de Karagheorghevici, în porțiunea ei cuprinsă între strada Doamnei și intrarea în pasaj.

135
Ibidem, f. 5v. De asemenea, a mai fost propusă modificarea aliniamentului dorit de proprietari pentru strada Karagheorghevici, între strada Doamnei și intrarea în pasaj, lucru cu care aceștia au fost de acord.

136
Ibidem, f. 12.

137
SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 64 / 1891, f. 3, 11-14.

138
Idem, dosar 56/1891, f. 112. Dintr-o notiță a unui responsabil al Primăriei, datată 27 august / 7 septembrie 1892, rezultă că în acel moment fusese propusă și modificarea lățimii străzii Karagheorghevici, în dreptul Palatului Vechi al BNR, de la 10 la 8 m. Deși nu am regăsit încă un document care să ne indice clar soluția, se pare că propunerea a fost pusă în practică, concluzie la care am ajuns din cercetarea planului Bucureștiului alcătuit de Institutul Geografic Militar în anul 1911, în care diferențele în privința lățimii respectivei străzi sunt evidente.

139
SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 72 / 1891, f. 83.

140
„Analele arhitecturii și ale artelor cu care se leagă", an II, nr. 9 / septembrie 1891, p. 4. Ambele tronsoane ale pasajului au fost acoperite cu sticlă și luminate electric. Lucrarea este cu atât mai remarcabilă cu cât, conform presei timpului, a fost realizată în numai cinci luni.

141
Apud ibidem.

142
ABNR, fond Acte de proprietate, mapa 1, f. 7.

143
Și de această dată s-a precizat că pavarea, luminarea și întreținerea străzii urmau să fie suportate în părți egale de către semnatari. De asemenea, se preciza că, în condițiile în care primăria ar fi trecut respectiva arteră în domeniul public, părțile își rezervau dreptul de a trata cu administrația locală condițiile cesiunii. Hotărârea privind semnarea acestei convenții a fost luată în ședința Consiliului general al BNR din 19 septembrie / 1 octombrie 1891. Vezi detalii în Mihaela Tone, Cristian Păunescu, *op.cit.*, p. 178.

144
SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 72 / 1891, f. 36. Cererea a fost însoțită și de un plan care însă nu s-a păstrat.

145
Ibidem, f. 72-72v.

146
Ibidem, f. 83v.

147
Ibidem, f. 101v-102.

148
Ibidem, f. 134v.

149
În adresa de răspuns a Primăriei se menționează că, în conformitate cu regulamentele edilitare ale capitalei, în această zonă era permisă ridicarea unor clădiri „cu parter și două etaje, la fața stradei și pe alinierea planurilor respective".

150
S-a stabilit că lățimea străzii Karagheorghevici între palatul BNR și casele lui E. Dressler să fie de 10 m.

151
SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 1369 / 1896, f. 1-14.

152
Idem, dosar 56 / 1890, f. 166-175.

153
Idem, dosar 31 / 1892, f. 47, 50, 51. N. Lascu, în *op cit*, p. 59, datează construcția Teatrului Modern în anii 1910-1911. Despre Teatrul Modern știm totuși că funcționa undeva în jurul anului 1890, după cum reiese din lucrarea lui N. Petrașcu, *Ion Georgescu*, București, Tipografia Bucovina I E Toruțiu, 1931, p. 21. Alcătuit din parter și patru etaje, imobilul teatrului era construit în spiritul arhitecturii eclectice a zonei (vezi mai multe detalii despre această clădire în volumul al doilea al acestei lucrări).

154
Este vorba despre fostul han Greci.

155
Societatea de asigurări „Dacia-România" a luat naștere în anul 1881 prin fuzionarea Societății de asigurări „Dacia" înființată în anul 1871, cu un capital de 3 milioane lei, cu Societatea de asigurări „România", înființată în anul 1873 și având un capital de 2 milioane lei.

156
SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 26 / 1882, f. 96.

157
Ibidem, f. 104.

158
Ibidem, f. 99.

159
Ibidem, f. 106.

160
Cf. Bănci și clădiri financiare 1850-1890. București. Zona istorică Lipscani. Hartă panoramică, București, Fundația Pro Patrimoniu, 2005. Alte surse bibliografice (vezi N. Lascu, *op. cit.*, 58) indică anii 1881-1913. Documentele ne dezvăluie însă cu exactitate că, în anul 1882, Societatea „Dacia-România" a intrat în posesia terenului din strada Lipscani nr. 10 care aparținuse statului (ABNR, fond Acte de proprietate, mapa 5, nenum). De asemenea, în anul 1889, un anume Franz Herb a solicitat Primăriei o autorizație pentru a-și deschide pentru public „salonul stereoscop cu care am trecut deja prin mai multe țări și orașe" în noul palat „Dacia-România" din strada Lipscani nr. 10 cu care încheiase deja un contract în acest scop.

161
Pentru amănunte privind palatul „Dacia România" vezi Mihaela Tone, *Palatul Băncii Generale a Țării Românești – monument de istorie și arhitectură*, în „Magazin istoric" nr. 1 (394) / ianuarie 2000.

162
Jean-Francois Pinchon, *op.cit,* p. 15.

163
În București, cartierul comercial și bancar se întindea la nord de Dâmbovița și era delimitat de Calea Victoriei, bulevardul Academiei (actualmente bd. Regina Elisabeta) și bulevardul Colței (actualmente I. C. Brătianu). Frederic Damé afirmă că aici în fiecare zi se instala o nouă „casă de comerț" sau una deja existentă își mărea activitatea, cartierul fiind animat de dimineața până seara. După căderea nopții, toate străzile din acest perimetru rămâneau pustii și nici măcar vitrinele magazinelor nu erau luminate „pentru că publicul nu se plimbă seara pe aceste străzi, unde rămâne să domnească liniștea". (Frederic Damé, *Bucarest en 1906*, București, Editura Socec & Cie, 1907, p. 354).

164
În anul 1918 instituția și-a schimbat denumirea în Banca de Scont a României.

165
Casa de bancă Marmorosch, Blank & Co. a fost înființată sub forma unei societăți în comanditâ în anul 1874. Din anul 1905, în urma atragerii de capital german și austro-ungar, aceasta s-a transformat în societate pe acțiuni sub numele de Banca Marmorosch, Blank & Co.

166
Victor Slăvescu, *Marile bănci comerciale din România*, București, Institutul de arte grafice „Universala" Iancu Ionescu, 1915, p. 1. Datele de înființare ale acestor bănci diferă în bibliografia consultată, de aceea am preferat să le utilizăm pe cele din *Enciclopedia României, vol. IV – Economia națională: circulație, distribuție și consum*, București, Imprimeria Națională, 1943, p. 563.

167
Legea privind reglementarea comerțului de bancă a fost adoptată la noi abia în anul 1934, până atunci băncile desfășurându-și activitatea în baza reglementărilor existente în Codul comercial.

168
Clădirea construită între 1885 și 1886 este actualmente sediul Primăriei sectorului 5.

169
Între 1888-1904 aici și-a avut sediu, printre alții, și Banca Jaschek & Co, care, în anul 1905, a fuzionat cu Banca de Credit Român.

170
Victor Slăvescu, *Banca Generală Română și războiul național*, București, Atelierele grafice „Universala" I. Ionescu, 1918, passim.

171
Idem, *Marea finanță din România în vreme de război. Băncile comerciale 1914-1919*, București, Cartea Românească, 1920, p. 248.

172
Vezi mai multe detalii despre clădirea respectivă în volumul al doilea al acestei lucrări. Ne rezumăm aici doar să precizăm că suprafața totală a terenului era de 2.140 mp, a clădirii de 2.020 mp, iar prețul de vânzare a fost de 11,6 milioane lei (ABNR, fond Acte de proprietate, mapa 5, nenum.).

173
ABNR, fond Acte de proprietate, mapa 4, f. 61.

174
Pe vremea aceea, Banca de Scont își avea sediul pe strada Smârdan nr. 2, în clădirea Societății de asigurare „Națională" (Emile Melbert, *Anuarul național al României, al comerciului, industriei și administrațiunei*, București, Tipografia Dreptatea, 1900, p. 331).

175
SMBAN, fond Banca de Scont – Serviciul Tehnic, dosar 23 / 1948, f. 1.

176
Idem, fond PMB – Serv.Tehnic, dosar 189 / 1903, f. 2.

177
Idem, fond Banca de Scont – Secretariat, dosar 18 / 1909, f. 44.

178
În momentul prăbușirii, zidurile de cărămidă ale clădirii erau complet executate, ca și planșeele din beton armat până la etajul al II-lea inclusiv (SMBAN, fond Banca de Scont – Serv. Tehnic, dosar 3 / 1913, f. 1-2, 43, 45, 46).

179
Anuarul României și al capitalei București 1915, f.l., f.e., f.a., p. 49. În anul 1920, adresa Băncii de Scont era indicată ca fiind în strada Karagheorghevici (*Anuarul general al României Mari*, vol. I, București, f.e., f.a., capitolul Finanțe, p. 26).

180
În această clădire, situată pe strada Eugeniu Carada nr. 3, își are astăzi sediul Avocatul Poporului. Deși documentele de arhivă nu ne-au dezvăluit indicii despre epoca în care imobilul a fost construit, tindem să credem că este una dintre proprietățile lui E. Dressler.

181
Respectivul imobil a fost demolat la începutul anilor '40, în contextul construirii Palatului Nou al BNR și al alinierii străzii Eugeniu Carada.

182
Despre istoria clădirilor respective vezi pe larg în cel de-al doilea volum al acestei lucrări.

183
Imobilul respectiv era atestat în arhivele Tribunalului Ilfov din anul 1874 când proprietară era o anume Maria Triandafil. Din 1887 clădirea a fost în proprietatea Alexandrinei Triandafil (Pencovici) de la care Ely Berkovitz a cumpărat-o în anul 1903 (SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 104 / 1906, f. 2).

184
SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 188 / 1903, f. 1v.

185
Ibidem, f. 22. Clădirea continuă să existe și astăzi, având în prezent destinație comercială.

186
Până la construirea propriului palat, Banca de Credit Român a funcționat în clădirea Societății de asigurare „Națională" de pe strada Doamnei nr. 12.

187
SMBAN, fond PMB- Serv. Tehnic, dosar 574 / 1911, f. 10.

188
Ibidem, f. 2.

189
Banca Marmorosch Blank & Co. Societate anonimă 1848-1923, București, Cultura Națională, 1923, p. 158.

190
SMBAN, fond PMB – Serv.Tehnic, dosar 336 / 1912, f. 1-2, 7.

191
Ibidem, f. 19.

192
Banca Marmorosch Blank & Co. Societate anonimă 1848-1923, București, Editura Cultura Națională, 1923, p. 159.

193
Este vorba de corpul de clădire dinspre strada Doamnei nr. 2 care are corespondență în curtea interioară a clădirii.

194
SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 146 / 1907, f. 1. Cererea adresată Primăriei în vederea eliberării autorizației de construcție este semnată de Alexandru Marghiloman, primul președinte al Societății de asigurare „Generala".

195
Despre activitatea Băncii Comerciale Italiene și Române vezi amănunte în Anca Stângaciu, *Investiții și investitori italieni în România 1919-1952*, Cluj-Napoca, Editura Efes, 2006, passim.

196
În Lista monumentelor istorice din București, la poziția 956, este menționată „Banca Comercială

Română, fostul palat al Societății de asigurări Generala", anul 1906 fiind indicat ca moment al construcției. Nu am reușit să aflăm cu exactitate data la care a fost clădit corpul semicircular al imobilului Societății de asigurări „Generala", dar este cert ulterior primului corp de clădire ridicat începând cu anul 1907. Concluzia se desprinde din planurile de construcție aflate la SMBAN unde, pe planul de situație al clădirii de pe strada Vestei, vecinii indicați sunt „locul destinat palatului Camerei de Comerț și Industrie și al Bursei", respectiv Alexandru N. Lahovary. Nici în planul Bucureștiului din anul 1911 realizat de Institutul Geografic al Armatei nu este figurat imobilul semicircular, proprietar al terenului în cauză fiind indicat același Alexandru N. Lahovary. Cel mai probabil datează din anul 1914, fapt ce poate reieși din inscripția de pe fațadă, unde, alături de acest an, mai este figurat anul 1897 în care a fost înființată, la Brăila, respectiva societate. Cea mai timpurie mărturie pe care am depistat-o în legătură cu existența clădirii în cauză este o panoramă aeriană a Bucureștiului realizată, probabil, în intervalul 1916-1917 (http://www.muzeuldefotografie.ro/2009/12/bucuresti-1916-1918-rara-vedere-aeriana). De asemenea, în albumul *București. 550 de ani de la prima atestare documentară 1459-2009*, București, ArCuB, 2009, la pagina 185 este prezentată o fotografie datată 1918 în care apare și clădirea respectivă.

197
În mod oficial, piatra de temelie a acestui palat a fost așezată la 11 mai 1908, în prezența membrilor familiei regale.

198
În 1886 s-au mutat în casa droghistului Ion Ovessa din strada Academiei nr. 4, iar în anul 1896 au revenit pe strada Doamnei la nr. 4, în casele Mariei Cantacuzino.

199
Înființată în anul 1883, Societatea de asigurare „Națională" și-a avut inițial sediul social în strada Carol I nr. 9 și reprezentanța generală în strada Smârdan nr. 18 (Frederic Damé, *Annuaire de Roumanie. Adress-Buch Bucarest & districts. Guide de commerce 1885,* p. 5).

200
SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 13 / 1886, f. 154.

201
Conform afirmației Cezarei Mucenic, *Bănci și imobile financiare 1850-1890. București – Zona istorică Lipscani. Harta panoramică*, București, Fundația Pro Patrimonio, 2005.

202
SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 2 / 1886, f. 1.

203
Se pare că, la sfârșitul secolului al XIX-lea, casa de bancă Zerlendi a fost una importantă în peisajul economic bucureștean. Bibliografia consultată nu ne-a dezvăluit însă detalii amănunțite despre activitatea sa.

204
SMBAN, fond PMB – Serv. Tehnic, dosar 36 / 1888, f. 136, 149, 150; era vorba despre o clădire alcătuită din parter și două etaje.

205
Frederic Damé, *op. cit.*, p. 605.

206
Suprafața holului era de aproximativ 1.000 metri pătrați.

207
Zidurile erau construite din cărămidă și beton armat și asigurate cu un blindaj de oțel; Frederic Damé, *op. cit.*, p. 606.

208
Pentru mai multe detalii privind activitatea Băncii Românești vezi Nadia Manea, Sabina Marițiu, *Banca Românească 1911-1948 în Parteneri ai Băncii Naționale a României în sistemul de credit autohton: băncile comerciale 1880-1948*, București, Banca Națională a României, 2006, pp. 63-87.

209
Imobilul respectiv, astăzi având destinație comercială, a fost ridicat pe locul unei clădiri demolate în urma sistematizării străzilor Lipscani și Smârdan (SMBAN, fond PMB – Serv.Tehnic, dosar 31 / 1891, f. 55).

210
ABNR, fond Studii, dosar 1 / 1913, f. 47.

211
Conform statutelor BNR, adoptate la 25 mai 1880, guvernatorul „este obligat să reședă în București. Se va pune la dispoziția Guvernatorului, pentru șederea sa, un local mobilat, care, pe cât se va putea, va fi în cuprinsul băncii. În lipsa de un asemenea local, i se va da o indemnitate de locuință. Retribuțiunea Guvernatorului va fi de 36.000 lei pe an. Retribuțiunea și locuința Guvernatorului va fi în sarcina băncii" (G. C. Marinescu, *Banca Națională a României. Legi, statute, dispoziții monetare, convenții financiare*, București, Cartea Românească, 1939, p. 58; ABNR, fond CC, dosar 168, f. 193).

212
Clădirea avea la parter magazine, iar la cele două etaje erau amenajate mai multe apartamente.

213
Nicolae Șt. Noica, *Banca Națională a României și personalități din industria construcțiilor*, București, Editura Mașina de scris, 2006, p. 216.

214
Vezi capitolul *Arhitectura Palatului Vechi;* N. Lascu, *op.cit.*, p. 63-64, Cristina Ţurlea, *op.cit.*, pp. 64-66.

215
ABNR, fond CC, dosar 133, f. 155v.

216
Raportul Consiliului de administraţiune şi Consiliului de censori către Adunarea generală a acţionarilor din 20 februarie 1911, Bucuresci, Imprimeria Băncei Naţionale a României, 1911, p. 1. Documentul menţionează că sumele colectate au fost folosite pentru cumpărarea de efecte publice în valoare nominală de 235.000 lei.

217
ABNR, fond CC, dosar 63, f. 72. În acel moment, majoritatea acţionarilor au fost de părere că cea mai indicată stradă era Pitar Moş, acolo unde Carada a locuit din anul 1892 până la moartea sa. Ştim că iniţiativa a fost pusă în practică, dar nu avem informaţii despre intervalul în care a fost aplicată. Cert este faptul că, pe planul Bucureştiului din anul 1911, schimbarea nu fusese încă operată. În *Noul plan şi ghid al oraşului Bucureşti cu harta judeţului Ilfov* editat în noul 1920 de căpitanul Mih. C. If. Pântea din Marele Stat Major General, se face menţiunea că deja, în acel moment, numele lui Eugeniu Carada nu mai era purtat de str. Pitar Moş, ci de str. Băncii Naţionale.

218
Născut la 16 martie 1863 la Dieppe, Ernest Dubois a studiat sculptura cu Henri Michel Antoine Chapu şi Alexandre Falguiere. Era un sculptor apreciat în epocă, dovadă în acest sens fiind premiile primite la Saloanele artiştilor francezi din 1894 şi 1899, ca şi medalia de aur câştigată cu prilejul Expoziţiei universale din anul 1900. Datorită prestigiului de care se bucura, Dubois a fost desemnat ca membru al juriului la Ecole des Beaux Arts în 1899 şi, timp de 15 ani, în cel al concursului de la Roma. Cavaler al Legiunii de onoare din 1900, Dubois a fost recompensat în anul 1903 şi cu ordinul Coroana României, după ce a executat monumentala statuie a lui Ion C. Brătianu din Piaţa Universităţii. A murit la Paris, la 30 decembrie 1930.

219
ABNR, fond CC, dosar 63, f. 73.

220
Cristina Ţurlea, *op.cit.*, p. 55.

221
În prezent, acest bust se află la Muzeul Colecţiilor de Artă.

222
O descriere a monumentului, însoţită de mai multe imagini, în Ioana Beldiman, *Sculptura franceză în România 1848-1931. Gust artistic, modă, fapt de societate*, Bucureşti, Editura Simetria, 2005, p. 213-214. *Cf.* Cristian Păunescu, *Banca, banii şi bancherii. Pagini de istorie bancară*, Bucureşti, Editura Oscar Print, 2009, pp. 84-86.

223
Ioana Beldiman, *op.cit.*, p. 217.

224
Informaţiile referitoare la placa comemorativă au fost iniţial publicate în Sabina Mariţiu, *Arhitectul Radu Dudescu şi Banca Naţională a României* în „Restitutio", nr. 6 / 2006, pp. 28-30.

225
ABNR, fond Direcţia Administrativă, dosar 1 / 1923, f. 6; sculptorul a încasat un acont de 40.000 lei, dar s-a sinucis câteva luni mai târziu.

226
Ibidem, f. 44.

227
Ibidem, f. 32. Rămânea în suspensie chestiunea onorariului, pretenţiile sculptoriţei ridicându-se la 50.000 franci francezi, sumă în care nu erau incluse transportul şi fixarea plăcii în locul ales.

228
Ibidem, f. 52.

229
Ibidem, f. 151.

230
Ibidem, p. 150.

231
Ibidem, p. 141.

232
Ibidem, p. 147.

233
N. Lascu, *op.cit.*, p. 65; vezi şi capitolul *Arhitectura Palatului Vechi al BNR.*

234
Palatul BNR din strada Lipscani nr. 25 a fost inclus în anul 1955 pe lista monumentelor istorice.

235
Asupra lucrărilor de restaurare vezi lucrarea Cristinei Ţurlea, *passim.*

Arhitectura Palatului Vechi

1
Roberto Gabetti, *Banche e città nell'Ottocento europeo – note a titolo di prefazione*, în Sergio Pace, *Un eclettismo conveniente. L'architettura delle banche in Europa e in Italia, 1788-1925*, Milano, Editura Franco Angeli, 1999, p. 7.

2
Sergio Pace, *op. cit.*, p. 38.

3
Granville Sharp, *The Gilbart Prize essay: on the adap-tation of recent discoveries and inventions in science and art to the purposes of practical banking*, London, Groombridge and Sons, 1854, p. 5.

4
Arhitect francez (1760-1834) și profesor la École Centrale des Travaux Publics, viitoarea École Polytehnique.

5
J. N. L. Durand, *Précis des leçons d'architecture données à l'École polytechnique*, vol. 2, Paris, 1825, pp. 6-7.

6
Pentru detalii privind istoria construcțiilor metalice în sec. XIX, *v.* H. C. Schultz, W. Sobek, K. J. Habermann, *Construire en acier*, Presses Polztechniques et Universitaires Romandes, Lausanne, 2003, pp. 10-21.

7
Jean François Pinchon, *Les palais d'argent. L'architecture bancaire en France de 1850 à 1930*, Paris, Musee d'Orsay, Réunion des Musées Nationaux, 1992, p. 56.

8
Pentru o abordare similară a conceptului în cazul Băncii Angliei, cu particularitățile sale generate de neoclasicismul epocii lui Soane, *v.* E. Schumann-Bacia, *John Soane and The Bank of England*, New York, Princeton Architectural Press, 1989, p. 159 sqq. Dincolo de aceste particularități, rămâne totuși de reținut subordonarea esteticii funcționalismului, fenomen întâlnit în cele mai variate centre bancare europene.

9
Détail à 5 centimètres de l'équarissage de la corniche et du chapiteau du pavillon central (ABNR, fond Administrativ, dosar 9 / 1936, nenum.), *Détail à 5 centimètres des différentes moulures d'un des Pavillons* (ABNR, fond Administrativ, dosar 9 / 1936, nenum.), *Détail à 10 centimètres d'une des fenêtres du 1er étage* (ABNR, fond Administrativ, dosar 9 / 1936, nenum.), *Détail à 5 centimètres par mètre d'un des vases et son piédestal + Détail d'une console* (ABNR, fond Administrativ, dosar 9 / 1936, nenum.).

10
„Banca Națională a Românie. (*sic*) Planul Parterului", „București, ridicat decembrie 1914"; „Banca Națională a Romanie. (*sic*) Planul Etagiului I", „București, ridicat ianuarie 1915", ABNR, fond Planuri, cutia 1, mapa 6. Celelalte relevee semnate de J. Seewald sunt nedatate, dar avem toate motivele să le considerăm ca fiind executate în aceeași perioadă. În monografia despre clădirile BNR, arh. Nicolae Lascu face trimitere la o planșă cu mențiunea „ridicat ianuarie 1913", pe care o consideră cea mai veche dintre releveele păstrate în arhiva BNR (Lascu, *op. cit.*, 2006, p. 25). În arhiva BNR, la cota citată (fond Planuri și Schițe, dosar 1 / 1913 = ABNR, fond Planuri și Schițe, cutia 1, mapa 6 *v.* Lascu, *op. cit.*, 2006, p. 52, nota 54), nu am identificat niciun plan desenat de J. Seewald în ianuarie 1913.

11
ABNR, fond Planuri, cutia 7, mapa 60, planșe nenumerotate. Pentru situația definitivă a lucrărilor de supraînălțare, *v.* ABNR, fond Planuri și Schițe, cutia 2, mapa 7, planșe nenumerotate.

12
Vezi, *e.g.*, proiectul de instalare a unei poște pneumatice în Palatul Vechi al BNR realizat în timpul celui de-al Doilea Război Mondial de firma germană E. Zwietusch & Co. GmbH (ABNR, fond Planuri și schițe, cutia 1, mapele 1 și 4, documente nenumerotate).

13
ABNR, fond Planuri și schițe, cutia 3, mapele 14 și 15, doc. nenum.

14
ABNR, fond Planuri și schițe, cutia 1, mapa 2, doc. nenum.

15
ABNR, fond Planuri și schițe, cutia 1, mapa 1, doc. nenum.

16
ABNR, fond Planuri și schițe, cutia 1, mapa 6, planșe nenum.

17
ABNR, fond Planuri și schițe, cutia 8, mapa 67, doc. nenum.

18
Proporțiile au fost stabile cu o abatere de maximum 7 mm în plan.

19
Cf. Cliff Moughtin, Taner Oc, Steven Tiesdell, *Urban design: ornament and decoration*, ed. 2, Oxford – Boston, Architectural Press, 1999, p. 29.

20
Ibidem, p. 49 sqq; *cf.* George Burnett Ford, *L'urbanisme en pratique. Précis de l'urbanisme dans*

toute son extension. Pratique comparée en Amérique et en Europe, Paris, Editions Ernest Leroux, 1920, pp. 48-56.

21
Robert Chitham, *The Classical Orders of Architecture*, ed. 2, Oxford-Burligton, Architectural Press, 2005, p. 21 sqq.

22
Cf. François Augustin Renard, *Architecture décimale. Parallèle des ordres d'architecture et de leurs principales applications suivant Palladio, Scamozzi, Serlio, Vignole, Philibert de l'Orme et Perrault, établi sur une division du module en harmonie avec le système décimal*, Paris, Carilian Goeury et Victor Dalmont, 1854, pl. 32. Pentru o istorie recentă a gândirii și activității lui Philibert de l'Orme, *v.* Philippe Potié, *Philibert de l'Orme: figures de la pensée constructive*, Marseille, Editura Parantheses, 1998.

23
La Vitruvius, coroana superioară este plasată la 4/7 de bază.

24
Pentru detaliile proporțiilor ordinului ionic la Claude Perrault, *v.* Renard, *op.cit.*, pl. 23.

25
Diferențele, puțin vizibile, apar în mulurația fasciilor arhitravei și a coronamentului frizei, precum și în absența modilioanelor.

26
François Augustin Renard, *op.cit.*, pl. 23.

27
Der kleine Pauly, vol. 5, col. 676, *s.v. Themis* (Walter Pötscher).

28
Charles Daremberg et Edmond Saglio (ed.), *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines: d'après les textes et les monuments*, 5 vol., Paris, Ed. Hachette, 1877-1919., vol. 3 / 2, pp. 1818-1820.

29
Ibidem, vol. 2, pp. 1064-1065; *cf. Der kleine Pauly*, vol. 1, coll. 1113-1115, *s.v. Ceres* (Werner Eisenhut) și col. 1460, *s.v. Demeter* (Wolfgang Fauth).

30
Ibidem, vol. 5, *s.v. Vulcanus*, pp. 992-994 și 997-998; *cf. Der kleine Pauly*, vol. 2, coll. 1024-1028, *s.v. Hephaistos* (Wolfgang Fauth).

31
Pentru înălțimea la cornișe, *v.* Cristina Țurlea, *Banca Națională a României. Cronica restaurării Palatului Vechi*, București, Editura Cadmos, 2010, p. 88.

32
Jean François Pinchon, *op. cit*, p. 64.

33
În arhitectura românească, stilul național aplicat clădirilor de bancă se manifestă în plenitudinea sa abia în perioada interbelică. Printre alte clădiri de gen, cele mai multe din sucursalele și agențiile BNR care au fost construite în această perioadă poartă amprenta stilului național românesc.

34
Roberto Gabetti, *Banche e città nell'Ottocento europeo – note a titolo di prefazione*, în Sergio Pace, *op. cit.*, p. 8.

35
Ibidem, p. 10.

36
J.N.L. Durand, *op. cit*, p. 61.

37
Jean Francois Pinchon, *op. cit*, p. 57.

38
V. H.C. Schultz, W. Sobek, K. J. Habermann, *op. cit.*, p. 21 sqq.

39
Charles Daremberg, Edmond Saglio (ed.), *op. cit.*, vol. IV, *s.v. Sol*, p. 1375 sqq.

40
Cf. Antoinette Le Normand-Romain *et alii*, *Sculpture. The Adventure of Modern Sculpture in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, vol. 4, Köln, Taschen, 1996, p. 55.

41
A. O'Kelly de Galway, *Dictionnaire archéologique et explicatif de la science du blason. Origine des emblèmes et des symboles héraldiques d'après les meonuments, les sceaux, les monnaies, les medailles, les traditions, etc.*, I, Bergerac, Imprimerie Générale du Sud-Ouest, 1901, p. 7.

42
Pentru configurația clădirii de bancă și rolul Băncii Angliei în geneza acestui tip, *v.* D. M. Abramson, *Building the Bank of England: Money, Architecture*, Society 1694-1942, Yale University Press, 2005, p. 50 sqq.

43
Julien Guadet, *Eléments et théories de l'architecture*, Paris, Aulanier et Cie Editeurs, vol. II, 1902, p. 380 sqq.; *Cf.* Granville Sharp, *op. cit.*, p. 7 sqq.

44
Julien Guadet, *op. cit.*, vol. II, p. 388.

45
De remarcat, totuși, absența paravanelor din sticlă (de obicei sablată) care erau foarte uzitate pentru asigurarea confidențialității tranzacțiilor. *Cf.* Roberto Gabetti, *op. cit.*, p. 11.

46
ABNR, fond Planuri și schițe, cutia 1, mapa 7, nenum.

47
Idem, cutia 2, mapa 9, nenum.

48
Nicolae Lascu, *Banca Națională a României și arhitectura*, București, Editura Enciclopedică, 2006, p. 59.

49
Cristina Țurlea, *op. cit.*, p. 58.

50
În acest sens, planul lui Seewald pe care Cristina Țurlea, *op. cit.*, îl reproduce la p. 59 – „etagiul II" (de fapt, podul clădirii, în anul 1915) – este irelevant, din moment ce galeria în discuție se afla la etajul I.

51
Vezi, în acest sens, cronologia activităților din Banca Națională a României în cursul anului 1915, în M. Tone, C. Păunescu, N. Manea, *Istoria Băncii Naționale a României în date*, *vol. II. 1880-1914*, București, Editura Oscar Print, 2009, pp. 94-144. Autorii, a căror minuțiozitate în consemnarea activităților din BNR merge până la a aminti activitățile de reparații și instalații de rețele de apă și montări de cazane de păcură, nu rețin niciun proiect de modificare a funcționalității holului de la etajul I din palatul din strada Lipscani 25.

52
Surica Rosentuler, Sabina Marițiu, *Viața și opera lui Ioan G. Bibicescu*, Banca Națională a României, Seria „Restitutio", nr. 5, București, 2005, p. 88.

53
ABNR, fond Planuri și schițe, cutia 7, mapa 60, nenum.: releveu parter (10 decembrie 1933), releveu *entresol* (27 februarie 1934), releveu întrecaturi (decembrie 1930), releveu etaj I (14 decembrie 1933), releveu etaj II (4 decembrie 1930).

54
ABNR, fond Planuri și schițe, cutia 1, mapa 2, nenum. Distribuirea spațiilor, datată pentru etajul al II-lea la 4 decembrie 1950, este notată pe releveele executate în perioada interbelică.

Bibliografie

I. Izvoare

A. Arhive

Arhiva Băncii Naționale a României:
- *fond Consiliile de conducere*
- *fond Acte de proprietate*
- *fond Serviciul secretariat*
- *fond Serviciul administrativ*
- *fond Planuri și schițe*

Arhivele Naționale ale României
- *fond Planuri și hotărnicii*

Serviciul Municipiului București al Arhivelor Naționale
- *fond Primăria Municipiului București – Serviciul tehnic*
- *fond Primăria Municipiului București – Alinieri*
- *fond Primăria Municipiului București – Secretariat*
- *fond Banca de Scont – Secretariat*
- *fond Banca de Scont – Serviciul Tehnic*

Archives Nationales de France
- *site de Paris – le fonds de la Légion d'Honneur*
- *site de Fontainebleau – le fonds de la Légion d'Honneur*

B. Documente publicate

Bușă, Daniela, coord., *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, Serie nouă, vol. VI (1852-1856), Editura Academiei Române, 2010.

Alexandrescu-Dersca Bulgaru, M. M., Cernovodeanu, Paul, *Călători străini în Țările Române*, vol. 8, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

Marinescu, G. C., *Banca Națională a României. Legi, statute, dispoziții monetare, convenții financiare*, București, Editura Cartea Românească, 1939.

Raportul Consiliului de administrație către Adunarea generală a acționarilor din 21 februarie 1882, București, Tipografia „Românul" Carol Göbl, 1882.

Raportul Consiliului de administrație și acela al Consiliului de censori către Adunarea generală a acționarilor din 20 februariu 1883, București, Tipografia Băncei Naționale a României, 1883.

Raporturile Consiliului de administrațiune și Consiliului de censori către adunarea generale a actionariloru din 16 februariu 1886, București, Tipografia Băncei Naționale a României, 1886.

Raportulu Consiliului de administrațiune către Adunarea generale a acționariloru din 15 februariu 1887, București, Tipografia Băncei Naționale a României, 1887.

Raporturile Consiliului de administrațiune și Consiliului de censori către Adunarea generale a acționariloru din 19 februariu 1889, București, Tipografia Băncei Naționale a României, 1889.

Raportulu Consiliului de administrațiune către Adunarea generale a acționariloru din 18 februariu 1890, f.l., f.e., f.a.

Raportul Consiliului de administrațiune și Consiliului de censori către Adunarea generală a acționarilor din 20 februarie 1911, București, Imprimeria Băncei Naționale a României, 1911.

Raporturile Consiliului de administrațiune și Consiliului de censori către Adunarea generală a acționarilor din 17 februarie 1919, București, Tipografia Băncei Naționale a României, 1919.

Statistica. Primăria orașului Bucuresci. Recensementul essecutat în anul 1878. Topografia, edificii și populațiunea orașului Bucuresci, Bucuresci, Noua Typographie Naționale C. N. Rădulescu, 1878.

C. Memorii

Alimănișteanu, Pia, *Însemnări din timpul ocupației germane*, București, Imprimeriile Independența, 1929.

Maiorescu, Titu, *Însemnări zilnice. Volumul II: 1881-1886*, București, Editura Librăriei Socec, [1937].

Marghiloman, Alexandru, *Note politice. Volumul II: 1916-1917*, București, Editura Institutului de Arte Grafice Eminescu, 1927.

Theodorian-Carada, Mariu, *Efemeridele, vol. I*, București, Tipografia Capitalei, 1930.

D. Ziare și publicații periodice

„Analele arhitecturii și ale artelor cu care se leagă"

„Le credit. Journal financiere hebdomadaire"

„Curierul capitalei"

„Figuri contimporane din România"

„Monitorul oficial"

„Le matin"

„Revue generale de l'architecture et des travaux publics. Journal des architectes, des ingineurs, des archéologues, des entrepreneurs, des industriels, du bâtiment"

„Românul"

„Timpul"

II. Cărți și articole

Abramson, Daniel M., *Building the Bank of England: Money, Architecture, Society 1694-1942*, Yale University Press, 2005.

Anastassiadou, Meropi, *Salonique, 1830-1912: une ville ottomane à l'âge des Réformes*, Leiden - New York - Köln, Brill, 1997.

Apostol, Virgil, Bâlici, Ștefan, *Raport de arhitectură – Structurile arheologice de pe strada Lipscani / Hanul Șerban Vodă* (http://www.simpara.ro-/files/raport%20Serban%20Voda.pdf, accesat la 17.05.2012).

Bardoși, Caius, *Instituțiunile de credit specializat în Enciclopedia României, vol. IV – Economia națională: circulație, distribuție și consum*, București, Impri-meria Națională, 1943, p. 593-617.

Bădescu, Emanuel, *Mărirea și decăderea Pasajului Villacrosse*, în „Ziarul financiar.ro", 12 august 2010 (http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/documentar-marirea-si-decaderea-pasajului-villacrosse-6866568, accesat la 12.05.2011).

Bădescu, Emanuel, *Hanul Sfântul Gheorghe nu se mai deschide*, în „Ziarul financiar.ro", 3 martie 2011 (http://www.zf.ro/ziarul-de-duminica/hanul-sfantul-gheorghe-nu-se-mai-deschide-de-emanuel-badescu-8026998, accesat la 12.05.2011).

Bădescu, Emanuel, *Pasajul Villacrosse*, în Id., *Marele Foc și alte povești din București*, București, Editura Cadmos, 2011, pp. 195-203.

Băicoianu, Constantin I., *Istoria politicei noastre monetare și a Băncii Naționale*, volumul II, partea a II-a, Primul volum de anexe, București, Cartea Românească, 1939.

Beldiman, Ioana, *Sculptura franceză în România 1848-1931. Gust artistic, modă, fapt de societate*, București, Editura Simetria, 2005.

Bilsel, Cânâ, *L'espace public existait-il dans la ville ottomane? Des espaces libres au domaine public à Istanbul (XVIIe-XIXe siècles)*, în „Études balkaniques", 14, 2007, pp. 73-104.

Boileau, Louis-Auguste, *Principes et exemples d'architecture ferronière. Les grandes constructions édilitaires. La Halle-Basilique*, Eugène Lacroix Imprimeur-Editeur, Paris, 1881.

Booker, John, *Temples of Mammon. The Architecture of Banking*, Edinburgh University Press, 1990.

Bosc, Ernest, *Dictionnaire raisonné d'architecture et des sciences et arts qui s'y rattachent*, vol. 1-4, Paris, Librairie de Firmin-Didot et Cie, 1877.

Botez, Adriana, *Valbudea*, București, Editura Meridiane, 1982.

Brătulescu, Victor, *Vederi vechi bucureștene*, București, 1935.

Cazacu, Matei, *România interbelică*, București, NOI Media Print, 2003.

Cerasi, Maurice, *La città del Levante. Civiltà urbana e architettura sotto gli Ottomani nei secoli XVIII-XIX*, Jaca Book, Milano, 1988.

Cerasi, Maurice, *The Formation of Ottoman House Types: A Comparative Study in Interaction with Neighboring Cultures*, în „Muqarnas: An Annual on the Visual Culture of the Islamic World", 15, 1998, pp. 116-156.

del Chiaro, Anton Maria, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, Venezia, 1718, reeditat de Nicolae Iorga, București, 1914.

Chihaia, Pavel, *În legătură cu originea și structura orașelor de reședință din Țara Românească*, în Id., *Artă medievală. Monumente din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, Editura Albatros, 1998, pp. 303-312.

Chitham, Robert, *The Classical Orders of Architecture*, ed. a II-a, Oxford-Burligton, Architectural Press, 2005.

Cioflec, Virgil, *Grigorescu*, București, Editura Cultura Națională, 1925.

Constable, Olivia Remie, *Funduq, Fondaco and Khān in the Wake of Christian Commerce and Crusade* în Angeliki E. Laiou și Roy Parviz Mottahedeh (ed.), *The Crusade from the perspective of Byzantium and the Muslim World*, Washington, Dumbarton Oaks Research Library and Collection, 2001, pp. 145-156.

Constable, Olivia Remie, *Housing the Stranger in the Mediteraneean World: Lodging, Trade, and Travel in Late Antiquity and the Middle Ages*, Cambridge University Press, 2003.

Cantacuzino, Gh. I., *Probleme ale raportului dintre începuturile așezărilor urbane medievale și curțile domnești din Țara Românească*, în *Studia Valachica. Studii și materiale de istorie și istorie a culturii*, Muzeul Județean Dâmbovița, Târgoviște, 1970, pp. 95-111.

Costache, Brîndușa, *Bank of Romania – o bancă cu capital străin*, în *Parteneri ai Băncii Naționale a României în sistemul de credit autohton: băncile comerciale 1880-1948*, București, Banca Națională a României, 2006, pp. 22-38.

Costescu, George, *Bucureștii Vechiului Regat*, București, Editura Capitel, 2004.

Cvetkova, Bistra A., *Les institutions ottomanes en Europe*, Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Veröffentlichungen der Orientalischen Komission, vol. 32, Wiesbaden, Franz Steiner Verlag, 1978.

Damé, Frederic, *Bucarest en 1906*, București, Editura Socec & Cie, 1907.

Daremberg, Ch., Saglio, Edm., *Dictionnaire des antiquités greques et romaines*, Paris, 1877-1919.

Deac, Mircea, *Lexicon critic și documentar: pictori, sculptori și desenatori din România secolele XV-XX*, București, Editura Medro, 2008.

Derer, Peter, *Dezvoltarea urbanistică a centrului financiar bancar București*, în „Magazin Istoric. Număr special editat de Fundația Culturală Magazin Istoric și Banca Națională a României", București, 2005, pp. 13-22.

Diaconovich, C., *Enciclopedia română publicată din însărcinarea și sub auspiciile Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român*, vol. 1, Sibiu, 1898.

Dragomirescu, George, Frunzetti, Ion, *G. Demetrescu Mirea*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1940.

Durand, J. N. L., *Précis des leçons d'architecture données à l'École polytechnique*, vol. 2, Paris, 1825.

Enescu, Theodor, *G. D. Mirea*, București, Editura Meridiane, 1970.

Fezi, Bogdan Andrei, *Bucureștiul european*, București, Editura Curtea Veche, 2011.

Frunzetti, Ion, *Șt. Ionescu-Valbudea*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, 1940.

Georgescu, Florian, *Regimul construcțiilor în București în deceniile IV-V din secolul al XIX-lea*, în „București – materiale de istorie și muzeografie", 5, 1967, pp. 38-67.

Georgescu, Florian, *Crearea sfatului orășenesc al poliției Bucureștilor*, în „București – materiale de istorie și muzeografie", 6, 1968, pp. 139-148.

Ginouvès, René, Martin, Roland (ed.), *Dictionnaire méthodique de l'architecture grecque et romaine. I. Matériaux, techniques de construction, techniques et formes du décor*, Roma, Publications de l'École Française de Rome, 1985.

Giurescu, Constantin C., *Istoria Bucureștilor*, ed. a II-a, București, Editura Sport-Turism, 1979.

Goldstein, Erik, *Wars and peace treaties 1816-1991*, Londra, Routledge, 1992.

Guadet, Julien, *Eléments et théories de l'architecture*, vol. I-IV, Paris, Librairie de la Construction moderne, Aulanier et Cie Editeurs, 1901-1904.

Hagi-Mosco, Emanuel, *București. Amintirile unui oraș. Ziduri vechi. Ființe dispărute*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1995.

Harhoiu, Dana, *București, un oraș între Orient și Occident*, București, Editura Simetria, 1997.

Housson, François, *L'architecture ferronnière, recueil de planches gravées à l'usage de tous ceux qu'intéressent la construction en fer et la serrurerie d'art. Exemples de construction et d'ornamentation anciennes et modernes*, Paris, A. Lévy Editeur, 1873.

Ioan, Augustin, *Power, play and national identity. Politics of modernization in Central and East-European architecture. The Romanian File*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1999.

Ionescu, Adrian Silvan, *Mișcarea artistică oficială în România secolului al XIX-lea*, București, Editura NOI Media print, 2008.

Ionesco, Grigore, *Bucarest : la ville et ses monuments*, București, Editura Tehnică, 1956.

Ionescu, G. M., *Istoria Cotrocenilor, Lupeștilor (Sf. Elefterie) și Grozăveștilor*, București, Tipografia și Fonderia de Litere Thoma Basilescu, 1902.

Ionnescu-Gion, G. I., *Istoria Bucurescilor*, Iași, Editura Tehnopress, 2003 (reproducere anastatică a originalului publicat la București, Stabilimentul Grafic I. V. Socecŭ, 1899).

Iorga, Nicolae, *Istoria Bucureștilor*, București, f.e., 1939.

Kirițescu, Costin C., *Politica de credit*, în *Enciclopedia României, vol. IV – Economia națională: circulație, distribuție și consum*, București, Imprimeria Națională, 1943, pp. 540-548.

Lahovari, George Ioan, Brătianu C.I., Tocilescu Grigore G., *Marele dicționar geografic al Romîniei*, vol. 1, [București], Stabilimentul Grafic J. V. Socecŭ, 1898.

Lascu, Nicolae, *Banca Națională a României și arhitectura*, București, Editura Enciclopedică, 2006.

Lascu, Nicolae, *Bulevardele bucureștene până la Primul Război Mondial*, București, Simetria, 2011.

Lazăr, Gheorghe, *Les marchands en Valachie (XVIIe-XVIIIe siecle)*, București, Institutul Cultural Român, 2006.

Loverdo, J., *Bucarest*, în „Le monde moderne : revue mensuelle illustré", année 3 (1897).

Manea, Nadia, Mariţiu, Sabina, *Banca Românească 1911-1948*, în *Parteneri ai Băncii Naţionale a României în sistemul de credit autohton: băncile comerciale 1880-1948*, Bucureşti, Banca Naţională a României, 2006, pp. 63-87.

Manolescu, Radu, *Aspecte din istoria negoţului bucureştean în secolul al XVI-lea*, în „Studii. Revistă de istorie", 12, 5, 1959, pp. 25-67.

Mariţiu, Sabina, *Arhitectul Radu Dudescu şi Banca Naţională a României* în „Restitutio", nr. 6 / 2006, pp. 27-62.

Melbert, Emile, *Anuarul naţional al României, al comerciului, industriei şi administraţiunei*, Bucureşti, Tipografia Dreptatea, 1900.

Meri, Joseph W., (ed.), *Medieval Islamic Civilization: an Encyclopedia*, New York, Routledge, 2006.

Moisil, Constantin, *Bucureştii vechi: schiţă istorică şi urbanistică*, Bucureşti, Societatea Istorico-Arheologică „Bucureştii Vechi", 1932.

Moughtin, Cliff, Taner Oc, Steven Tiesdell, *Urban design: ornament and decoration*, ed. 2, Oxford – Boston, Architectural Press, 1999.

Mucenic, Cezara, *Străzi, pieţe, case din vechiul Bucureşti*, Bucureşti, Editura Vremea XXI, 2004.

Mucenic, Cezara, *Bănci şi imobile financiare 1850-1890. Bucureşti – Zona istorică Lipscani. Harta panoramică*, Bucureşti, Fundaţia Pro Patrimonio, 2005.

Năstăsache, Cristina, *Modernizing Bucharest between Western Architectural Influences and Local Policies in the Second Half of the 19th Century*, în „Ethnologia Balkanica", nr. 6 / 2002, pp. 221-228.

Noica, Nicolae Şt., *Banca Naţională a României şi personalităţi din industria construcţiilor*, Bucureşti, Editura Maşina de scris, 2006.

Noica, Nicolae Şt., *Lucrări publice din vremea lui Carol I*, Bucureşti, Editura Cadmos, 2008.

le Normand-Romain, Antoinette, et alii, *Sculpture. The Adventure of Modern Sculpture in the Nineteenth and Twentieth Centuries*, vol. 4, Köln, Taschen, 1996.

Octavian, Tudor, *Pictori români uitaţi*, Bucureşti, Editura NOI Media Print, 2003.

Oltean, Radu, *Bucureşti 1459-2009: 550 de ani de la prima atestare documentară*, [Bucureşti], ArCuB, [2009].

Olteanu, Radu, *Bucureştii în date, întâmplări şi ilustraţii*, Bucureşti, Editura Paideia, 2010.

Oprea, Petre, *Sculpturi decorative de pe clădiri bucureştene*, Bucureşti, Editura Maiko, 2004.

Oprescu, G., *Ştefan Ionescu Valbudea*, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1955.

Pace, Sergio, *Un eclettismo conveniente. L'architettura delle banche in Europa e in Italia, 1788-1925*, Milano, Editura Franco Angeli, 1999.

Panait, Panait I., *Începuturile oraşului Bucureşti în lumina cercetărilor arheologice*, în „Bucureşti – materiale de istorie şi muzeografie", 5, 1967, pp. 7-24.

Panaite, Viorel, *Pace, război şi comerţ în Islam. Ţările Române şi dreptul otoman al popoarelor (secolele XV-XVII)*, Bucureşti, Editura All, 1997.

Panaitescu, P. P., *Drumul comercial al Poloniei la Marea Neagră în Evul Mediu în Interpretări româneşti*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1994, pp. 83-98.

Panaitescu, P. P., *Comunele medievale în Principatele Române, în Interpretări româneşti*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1994, pp. 119-159.

Panaitescu, P. P., *Cum au ajuns Bucureştii capitala ţării?*, în *Interpretări româneşti*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 1994, pp. 161-169.

Parusi, Gheorghe, *Cronologia Bucureştilor: 20 septembrie 1459-31 decembrie 1989: Zilele, faptele, oamenii Capitalei de-a lungul a 530 de ani*, Bucureşti, Editura Compania, 2005.

Păunescu, Cristian, *Legendele Bătrânei Doamne. Oameni şi întâmplări din trecutul Băncii Naţionale a României*, Bucureşti, Editura Oscar Print, 2004.

Păunescu, Cristian, *Banca, banii şi bancherii. Pagini de istorie bancară*, Bucureşti, Editura Oscar Print, 2009.

Pântea, Mih. C., *Noul plan şi ghid al oraşului Bucureşti cu harta judeţului Ilfov*, Bucureşti, Depozitul General Librăria Stănciulescu, 1920.

Petersen, Andrew, *Dictionary of Islamic Architecture*, London-New York, Routledge, 1996.

Pinchon, Jean François et alii, *Les palais d'argent. L'architecture bancaire en France de 1850 à 1930*, Paris, Musée d'Orsay, Réunion des Musées Nationaux, 1992.

Pinon, Pierre, *Topographie des lotissements et transformations urbaines dans la seconde moitié du XIXe siècle*, în Daniel Panzac (ed.), *Histoire économique et sociale de l'Empire ottoman et de la Turquie (1326-1960)*, Collection Turcica, vol. 8, Peeters, Leuven, 1995, pp. 687-703.

Pinon, Pierre, *Les anciens plans cadastraux d'Istanbul*, în „Città et storia", nr. 1, 2006 (2007), 2, pp. 537-552.

Pinon, Pierre, *The Ottoman Cities of the Balkans*, în Salma K. Jayyusi, Renata Holod, Attilio Petruccioli și André Raymond (ed.), *The City in the Islamic World*, vol. 1, Leiden, Brill, 2008, pp. 143-158.

Popescu-Lumină, colonel, *Bucureștii din trecut și de astăzi*, București, Editura Ziarului „Universul", 1935.

Potra, George, *Istoricul hanurilor bucureștene*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985.

Potra, George, *Din Bucureștii de ieri*, vol. 1-2, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1990.

Predescu, Lucian, *Enciclopedia României Cugetarea: material românesc: oameni și înfăptuiri*, București, Editura Saeculum I.O., Editura Vestala, 1999.

Petrașcu, N., *Ion Georgescu*, București, Tipografia Bucovina I. E. Toruțiu, 1931.

Petre Kirson, Ștefan, *Casa de Economii și consemnațiuni 1864-2004. 140 ani de existență*, București, 2004.

Rădulescu-Zoner, Șerban, Marinescu, Beatrice, *Bucureștii în anii primului război mondial 1914-1918*, București, Editura Albatros, 1993.

Rădvan, Laurențiu, *Orașele în Țara Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2004.

Rădvan, Laurențiu, *At Europe's borders: medieval towns in the Romanian principalities*, Leiden, Brill, 2010.

Renard, François Augustin, *Architecture décimale. Parallèle des ordres d'architecture et de leurs principales applications suivant Palladio, Scamozzi, Serlio, Vignole, Philibert de l'Orme et Perrault, établi sur une division du module en harmonie avec le système décimal*, Paris, Carilian Goeury et Victor Dalmont, 1854.

Romașcanu, Mihail, *Zărăfia Michel Daniel*, București, Tipografia I. N. Copuzeanu, 1933.

Romașcanu, Mihail, *Eugeniu Carada (1836-1910)*, București, Editura Cartea Românească, 1937.

Rosetti, Dimitrie R., *Dicționarul contimporanilor*, București, Tipografia Populară, 1898.

Rosetti, Dinu V., Panait I. Panait, *Cercetări privind ctitoria brâncovenească Sf. Gheorghe Nou din București*, în „București – materiale de istorie și muzeografie", nr. 6 / 1968, pp. 97-117.

Rusu, Dorina N., *Membrii Academiei Române: 1866-2003. Dicționar*, București, Editura Enciclopedică, Editura Academiei Române, 2003.

Helmut C. Schultz, Werner Sobek, Karl J. Habermann, *Construire en acier*, Lausanne, Presses Polytechniques et Universitaires Romandes, 2003.

Schumann-Bacia, Eva, *John Soane and The Bank of England*, New York, Princeton Architectural Press, 1989.

Sharp, Granville, *The Gilbart Prize essay: On the adaptation of recent discoveries and inventions in science and art to the purposes of Practical Banking*, ed. a V-a, London, Groombridge and Sons, 1854.

Shaw, Stanford, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, vol. I, *Empire of the Gazis: The Rise and Decline of the Ottoman Empire, 1280-1808*, Cambridge, Cambridge University Press, 1976.

Singer, Amy, *Constructing Ottoman beneficence: an imperial soup kitchen in Jerusalem*, New York, State University of New York Press, 2002.

Slăvescu,Victor, *Marile bănci comerciale din România*, București, Institutul de arte grafice „Universala" Iancu Ionescu, 1915.

Slăvescu,Victor, *Banca Generală Română și războiul național*, București, Atelierele grafice „Universala" I. Ionescu, 1918.

Slăvescu, Victor, *Marea finanță din România în vreme de război. Băncile comerciale 1914-1919*, București, Cartea Românească, 1920.

Slăvescu, Victor, *Istoricul Băncii Naționale a României (1880-1924)*, București, Cultura Națională, 1925.

Socolescu, Toma, *Fresca arhitecților care au lucrat în România în epoca modernă, 1800-1925*, București, Editura Caligraf design, 2004.

Stângaciu, Anca, *Investiții și investitori italieni în România 1919-1952*, Cluj Napoca, Editura Efes, 2006.

Tone, Mihaela, Păunescu, Cristian, *Istoria Băncii Naționale a României în date, vol. I. 1880-1914*, ed. a II-a revizuită, București, Editura Oscar Print, 2006.

Tone, Mihaela, Păunescu, Cristian, Manea, Nadia, *Istoria Băncii Naționale a României în date, vol. II. 1880-1914*, București, Editura Oscar Print, 2009.

Țurlea, Cristina, *Banca Națională a României. Cronica restaurării Palatului Vechi*, București, Editura Cadmos, 2010.

Velescu, Oliver, *Banca Creditul Funciar Urban – factor de civilizație. O privire asupra societății bucureștene de la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în „Historia Urbana" nr. 15 (1-2) / 2007.

Yi, Eunjeong, *Guild dynamics in seventeenth-century Istanbul: fluidity and leverage*, Leiden, Brill, 2004.

Zahariade, Ana Maria, Criticos, Mihaela, *Micul Paris, în București – stop-cadru. Despre atmosferă prin arhitectură și urbanism*, București, Editura Universitară Ion Mincu, 2007, pp. 29-54.

Zamani, Lelia, *Negustori, negustorași și negustoreli în vechiul București*, București, Editura Vremea, 2009.

***, *Annuaire general de Roumanie (officiel) pour 1879. Guide-adresses*, Bucarest, Typ. Ștefan Mihăilescu, 1879.

***, *Annuaire général de Roumanie*, 1882, Bucarest, Imprimerie de l'Etat, 1882.

***, *Anuarul României. Almanach de adrese pentru comerciu, industrie și administrațiunile publice din București și districte 1890*, București, 1890.

***, *Anuarul României și al capitalei București 1915*, București, s.n., 1915.

***, *Anuarul de adrese din cuprinsul municipiului București*, București, Editura Rudolf Mosse S.A, 1936.

***, *Banca Marmorosch Blank & Co. Societate anonimă 1848-1923*, București, Cultura Națională, 1923.

***, *Bănci și clădiri financiare 1850-1890. București. Zona istorică Lipscani. Hartă panoramică*, București, Fundația Pro Patrimoniu, 2005.

***, *Bursa de valori București. 120 de ani de istorie.* București, s.n., 2002.

***, *Carte de adrese a Bucurescilor*, Bucuresci, Editura Tipograful Român Carol Göbl, 1882.

***, *Camera de Comerț și Industrie din București. 70 de ani de activitate 1868-1938*, București, s.n., [1938]

***, *Compass. Anuarul financiar 1938 România*, Viena, Editura Compass, 1938.

***, *Compass. Anuarul financiar 1944 România*, Viena, Editura Compass, 1943.

***, *Istoricul Cassei de Depuneri și Consemnațiuni. Lucrare întocmită cu ocazia împlinirii a 75 de ani de ființare 1865-1940*, București, 1940.

***, *Începuturile Băncii Naționale a României: din evenimentele anului 1880. Catalogul expoziției dedicate împlinirii a 130 de ani de la înființarea BNR*, București, Banca Națională a României, 2010.

***, *Der Kleine Pauly, Lexikon der Antike [in 5 Bänden] auf der Grundlage von Pauly's Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrter bearbeitet und herausgegeben von Konrat Ziegler und Walther Sontheimer*, Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1979.

***, *Planul Bucureștiului 1911, scara 1:5000*, Serviciul Geografic al Armatei.

credite foto

„Analele arhitecturii și ale artelor cu care se leagă”,
an I, nr. I / 3 martie 1890
p. 66

Arhivele Naționale ale României.
Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale.
Fond Planuri și hotărnicii
pp. 34-35, 36-37

Serviciul Municipiului București.
Fond Primăria Bucureștiului. Serviciul Tehnic
**p. 42 (dosar 11 / 1874), p. 44 (dosar 11 / 1874), p. 45 (dosar 15 / 1873),
p. 50 (dosar 9 / 1882), p. 62 (dosar 149 / 1903), p. 67 (dosar 36 / 1889),
p. 68 (dosar 36 / 1889), p. 77 (dosar 189 / 1903), p. 79 (dosar 188 / 1903),
p. 81 (dosar 336 / 1912), p. 84 (dosar 36 / 1891, 146 / 1907),
p. 85 (dosar 211 / 1909), p. 87 (dosar 376 / 1912)**

Banca Națională a României
Arhiva Generală. Fond Serviciul administrativ
pp. 89, 90 (dosar 1 / 1923), pp. 96, 97, 98, 99 (dosar 9 / 1936)

Fond Acte de proprietate
pp. 52-53 (mapa 1)

Fond Planuri și schițe
**p. 110 (mapa 9), pp. 114-116 (mapa 1), pp. 118-119 (mapa 5),
pp. 120-121 (mapa 5), pp. 122-123 (mapa 5), pp. 124- 125 (mapa 5),
pp. 126-127 (mapa 5), pp. 128-129 (mapa 60), pp. 130-131 (mapa 60),
pp. 132-133 (mapa 60), pp. 134-135 (mapa 60), pp. 136-137 (mapa 60)**

Fototeca istorică
pp. 38-39, 65, 83, 106

Banca Marmorosch Blank & Co. Societate anonimă 1848-1923,
București, Cultura Națională, 1923
p. 46

Biblioteca Academiei Române. Cabinetul de hărți
pp. 22, 23, 29

Cabinetul de stampe
pp. 18, 20, 21, 24, 26, 43, 86, 140, 143, 145, 146

Biblioteca Națională a României. Colecții speciale
p. 47

Colecția Sabina Marițiu
pp. 49, 58, 61, 70, 75, 76, 82, 91

Frederic Damé, *Bucarest en 1906*, Bucarest, Socec & Cie, 1907
pp. 79, 82

Adriana Botez, *Valbudea*, București, Editura Meridiane, 1982
p. 147

Enciclopedia României, vol. IV – *Economia națională: circulație, distribuție și consum*, București, Imprimeria Națională, 1943
p. 78

„Figuri contimporane din România", an VI, coala 12
p. 141

www.muzeuldefotografie.ro
p. 83

„Ilustrațiunea română", an XIII, martie 1924
p. 88

J. Loverdo, *Bucarest*, în
„Le monde moderne: revue mensuelle illustrée", an 3, 1897
p. 57

Musée d'Orsay
p. 139

Radu Oltean, *București 1459-2009: 550 de ani de la prima atestare documentară*, [București], ArCuB, [2009]
p. 144

www.simpara.ro
pp. 30-33

Eugen Vasile
pp. 10-12, 152, 153, 154, 156, 157, 160, 161, 162, 163, 168, 169, 172, 173, 176, 190, 192, 193, 194, 196, 197, 200, 201, 202, 203, 205, 206, 207, 208-210, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 232, 233, 234, 236, 238, 239, 243, 246, 247, 248, 249, 252, 253, 256, 257, 258-259, 260, 261, 262, 263, 264, 266, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 274, 275, 276, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 288, 289

Lucian Bran
pp. 149, 150, 151, 164, 165, 166, 167, 170, 171, 177, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 195, 198, 199, 204, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 231, 235, 237, 242, 250, 251, 254, 255, 265, 267, 278, 279, 287

Romeo Cîrjan
pp. 155, 158, 159, 174, 175, 178, 179, 180, 181, 240, 241, 244, 245, 277

Lucrarea a fost elaborată sub coordonarea
Acad. Mugur Isărescu în cadrul
Direcției Studii economice și a Direcției secretariat,
Banca Națională a României

documentare, texte
Sabina Mariţiu, Romeo Cîrjan

grafică
Alexandru Branişte

foto
Eugen Vasile, Lucian Bran, Romeo Cîrjan

pregătire pentru tipar
Square Media

literă
Livory, Ivory Headline

imprimatur
10 VII 2012

tipar
Master Print Super Offset

tiraj
1.000

coperta
Palatul Vechi, fațada principală,
detaliu de ancadrament

ISBN 978-973-0-13123-9

Copyright © 2012
Banca Națională a României

Nicio parte din acest volum nu poate fi reprodusă
sau transmisă în niciun mod,
sub nicio formă, fără consimțământul scris
al deținătorilor de copyright.

ISBN 978-973-0-13123-9